

**ЗДІЙСНЕННЯ І ЗАХИСТ
КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ
В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ
НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ
ТА ВОЄННОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ**

Монографія

**Київ
2023**

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
Лабораторія проблем корпоративного права
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут
Львівський національний університет імені Івана Франка
Юридичний факультет

Монографія

**ЗДІЙСНЕННЯ І ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ В
УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ
СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

За редакції професора В. А. Васильєвої

Київ, 2023

**УДК 347(477)(082)
З 46**

Рекомендовано до друку Вченою радою

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (протокол № 13 від 25.10.2023 року)

Рецензенти:

Світлана ГРИНЬКО – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Марія МЕНДЖУЛ – доктор юридичних наук, професор, заступник декана юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»

З 46 Здійснення і захист корпоративних прав в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні / Васильєва В. А., Зозуляк О. І., Вінтоняк Н. Д., Сіщук Л. В.; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2023. 250 с.

ISBN 978-617-8084-22-6

Монографія присвячена дослідженню питань здійснення і захисту корпоративних прав в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні, що зумовило потребу розглянути порядок здійснення корпоративних прав в акціонерних товариствах та товариствах з обмеженою відповідальністю, окреслити особливості управління у підприємницьких товариствах та припинення підприємницьких товариств в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану, а також охарактеризувати особливості захисту корпоративних прав на цей період.

Видання розраховане для практикуючих юристів, керівників та учасників підприємницьких товариств, інвесторів, наукових дослідників, викладачів, студентів, а також тих, кого цікавлять проблеми правового регулювання здійснення та захисту корпоративних прав.

ISBN 978-617-8084-22-6

© Автори, 2023

© Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2023

Авторський колектив

Васильєва Валентина Антонівна – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ППП імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, професор кафедри цивільного права ННЮІ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка – розділ 1.

Васильєва Вікторія Валентинівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ППП імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України – підрозділи 2.2. – 2.3. розділу 2.

Вінтоняк Наталія Дмитрівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ППП імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України – підрозділи 4.3. – 4.4. розділу 4.

Зозуляк Ольга Ігорівна – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ППП імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, професор кафедри цивільного права ННЮІ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка – розділ 6.

Зеліско Алла Володимирівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права ННЮІ Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка – підрозділ 3.2. розділу 3; підрозділ 4.2. розділу 4.

Суша Юлія Олексіївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка – розділ 5.

Сішук Ліліана Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, старший дослідник, завідувач Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ППП імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України – підрозділ 2.1. розділу 2; підрозділи 4.1., 4.5. розділу 4.

Штуганіч Ірина Ігорівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка – підрозділ 3.1. розділу 3.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	7
ПЕРЕДМОВА.....	8
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД КОРПОРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	10
1.1. Зміни у правовому регулюванні корпоративних відносин в умовах правового режиму надзвичайної ситуації.....	10
1.2. Зміни до корпоративного законодавства в умовах правового режиму воєнного стану.....	25
РОЗДІЛ 2. КОРПОРАТИВНИЙ ДОГОВІР І БЕЗВІДКЛИЧНА ДОВІРЕНІСТЬ В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ.....	38
2.1. Корпоративний договір в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю.....	38
2.2. Корпоративний договір в акціонерних товариствах.....	48
2.3. Безвідклична довіреність як гарантія виконання корпоративного договору.....	57
РОЗДІЛ 3. ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ.....	68
3.1. Здійснення корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства.....	68
3.2. Здійснення корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.....	94
РОЗДІЛ 4. УПРАВЛІННЯ У ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ.....	109
4.1. Управління в акціонерних товариствах та товариствах, у статутних капіталах яких є частка держави.....	109
4.2. Правові обмеження щодо розкриття інформації про діяльність акціонерних товариств.....	120
4.3. Управління у товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю.....	129

ЗМІСТ

4.4. Виконання договірних зобов'язань у підприємницьких товариствах.....142

4.5. Примусове вилучення майна і корпоративних прав підприємницьких товариств РФ та її резидентів з мотивів суспільної необхідності на користь держави.....157

РОЗДІЛ 5. ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ.....168

5.1. Загальні засади припинення підприємницьких товариств в умовах надзвичайної ситуації та воєнного стану.....168

5.2. Реорганізація підприємницьких товариств.....181

5.3. Ліквідація підприємницьких товариства.....201

5.4. Припинення підприємницьких товариств в процедурі банкрутства.....209

РОЗДІЛ 6. ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ.....216

6.1. Способи захисту корпоративних прав учасників підприємницьких товариств.....216

6.2. Відшкодування шкоди, завданої підприємницьким товариствам воєнними діями.....229

ВИСНОВКИ.....240

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АТ** – Акціонерне товариство
АМКУ – Антимонопольний комітет України
ВРУ – Верховна Рада України
ВСУ – Верховний суд України
ГК України – Господарський кодекс України
ЄДРЮОФОПГФ – Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань
ЄС – Європейський Союз
Закон України «Про АТ» – Закон України «Про акціонерні товариства»
Закон України «Про ДРЮОФОПГФ» – Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»
Закон України «Про ТОВ та ТДВ» – Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»
КГС ВС – Касаційний господарський суд при Верховному Суді
КЗпП України – Кодекс законів про працю України
КУзПБ – Кодекс України з процедур банкрутства
КК України – Кримінальний кодекс України
КМУ – Кабінет Міністрів України
КСУ – Конституційний Суд України
КТ – Командитне товариство
НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
НБУ – Національний банк України
ПАТ – Публічне акціонерне товариство
ПрАТ – Приватне акціонерне товариство
ПК України – Податковий кодекс України
ПТ – Повне товариство
ТДВ – Товариство з додатковою відповідальністю
ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю
Тимчасовий порядок – Тимчасовий порядок скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду
ТПП України – Торгово-промислова палата України
ЦК України – Цивільний кодекс України

ПЕРЕДМОВА

Проведення послідовної державної політики, спрямованої на європейський вектор розвитку економіки, побудова відносин з новими центрами тяжіння, створення сприятливого бізнес-клімату, розвиток підприємництва та підтримка експорту, залучення інвестицій та розвиток ринків капіталу, розвиток внутрішнього споживання та інші механізми дадуть Україні змогу посилити позицію країни як регіонального суб'єкта та стануть чинниками зростання ринкової економіки. Забезпечення інноваційної діяльності теж сприятиме людському розвитку через відповідну якість освіти, науки, медицини, культури та навколишнього природного середовища.

Україна в цілому є привабливою для іноземних інвесторів, що зумовлено глибокими трансформаціями секторів економіки. Тому євроінтеграція є вагомим зовнішньополітичним пріоритетом України, що здійснюється на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. Основними стратегічними документами для досягнення цих цілей є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони, що визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні. 23 червня 2022 року Європейська Рада ухвалила рішення надати Україні статус кандидата на членство в ЄС. З цього моменту розпочався новий етап трансформації України у європейському форматі.

Втім, незважаючи на прийняті рішення та вчинені стратегічні дії, в Україні з 2019 року запроваджено спочатку правовий режим надзвичайної ситуації, що пов'язано із застосуванням карантинних обмежень, що виникли у зв'язку з поширенням пандемії Covid-19, а з 2022 року на всій території України відбулося введення правового режиму воєнного стану, що в сукупності принесло надто багато збитків і негативно позначилося на економічному секторі України у сфері підприємництва, у результаті пошкодження житлової та комерційної інфраструктури, і, як наслідок, у відтоці вітчизняних та іноземних інвестицій і трудового ресурсу за межі нашої держави.

У той же час Україна активно вживає заходів, пов'язаних з реагуванням на запити бізнесу, що проявляються у приведенні чинного законодавства України до права країн Європейського Союзу, що охоплює найбільш ефективні практики міжнародної торгівлі та управління компаніями, і у розробленні ефективних механізмів здійснення підприємницької діяльності в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану, а також поступово забезпечує розвиток цифрової трансформації у сфері ведення бізнесу з можливістю

ПЕРЕДМОВА

участі у програмах «Єдиний ринок», «Цифрова Європа», що надають фінансування ЄС і спрямовані на підтримку впровадження цифрових технологій та інновацій, підвищення конкурентоспроможності на цифровому ринку, розвиток цифрового бізнесу і цифрових стратегій тощо.

Монографічне дослідження «Здійснення і захист корпоративних прав в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні» викладене вченими – дослідниками у сфері корпоративного права, а саме колективом авторів Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ППП імені Ф. Г. Бурчака НАПрН України, кафедри цивільного права ННЮІ ДВНЗ «ЛНУ імені В. Стефаніка», кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права ЮФ Львівського національного університету імені Івана Франка та практикуючими юристами.

Монографія спрямована на висвітлення питань, пов'язаних із законодавчими змінами, що відбулися у вітчизняній правовій та економічній сфері в аспекті правового регулювання корпоративних відносин в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану. Зокрема, окремі розділи дослідження присвячені аналізу змін до корпоративного законодавства, що стосуються здійснення та захисту корпоративних прав акціонерів акціонерних товариств і учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, а також функціонування (створення і припинення) підприємницьких юридичних осіб та управління ними, у тому числі тими, учасником яких є держава, в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану з оглядом перспектив зміни структури корпоративного управління суб'єктів підприємницької діяльності та запровадження цифрових технологій у економічному середовищі з метою євроінтеграції та відновлення і розвитку ринкової економіки України у повоєнний час.

Завдяки комплексному підходу до предмета наукового аналізу монографія «Здійснення і захист корпоративних прав в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні» стане корисною для наукових працівників, викладачів, студентів, аспірантів та практикуючих юристів.

*Директор НДІ ППП
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
д. ю. н., проф., академік НАПрН України О. Д. Крупчан*

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД КОРПОРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

1.1. Зміни у правовому регулюванні корпоративних відносин в умовах правового режиму надзвичайної ситуації

З набуттям Україною статусу суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави було прийнято рішення про формування і розвиток дієвої ринкової економіки з механізмом вільного ціноутворення, з вільним підприємництвом на основі економічної самостійності, рівноправності та конкуренції суб'єктів підприємницької діяльності. На законодавчому рівні розвиток ринкових відносин розпочався з прийняття спеціальних законів, що супроводжували можливість створення перших господарських товариства на засадах приватної, а не державної власності. З часом відбулося прийняття кодифікованих актів – Цивільного та Господарського кодексів України, які хоча й містили різні підходи до регулювання економічних процесів, що відбувалися на ринку українських товарів та послуг, тим не менш заклали базові засади формування соціального та економічного розвитку держави.

У подальшому проведення ряду правових реформ у різних сферах суспільного життя (політичній, економічній, соціальній та екологічній) зумовило прийняття органами влади рішення, що отримало підтримку громадянського суспільства, про європейську інтеграцію з метою зближення України з Європейським Союзом як на рівні законів, так і на рівні правил та звичаїв, що існують у державі та суспільстві. У сфері корпоративного права, що стало одним із векторів розвитку ринкових відносин, впродовж всього часу спрямування держави у європейському напрямку було опрацьовано значну кількість директив та регламентів Європейського Союзу, ознайомлено із законодавчими актами і судовою практикою країн Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини, прийнято нові спеціальні закони, спрямовані на регулювання корпоративних відносин і внесено зміни до чинного законодавства України. Метою вказаних дій був розвиток українського бізнесу, удосконалення корпоративного управління у підприємницьких юридичних особах, в тому числі тих, у яких основним учасником є держава, і вихід на європейські ринки, а також формування різних форм приватної власності і залучення іноземних інвестицій на основі створення ефективних правових інструментів реалізації бізнес-ідей у вигляді таких організаційно-правових форм, як акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю та інші.

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни у правовому
регулюванні корпоративних відносин в умовах надзвичайної ситуації

Прийняття ефективних рішень та законів безумовно створили основу для нових бізнес-моделей, спрямованих на розвиток підприємницької діяльності в Україні та за її межами. Водночас виникли аргументовані запити на продовження удосконалення чинного законодавства, зокрема напрацювання щодо рекодифікації Цивільного кодексу України, подальше удосконалення спеціальних законів, що регулюють правовий статус підприємницьких товариств, в тому числі у яких учасником є держава, а також розробка законодавства щодо цифровізації підприємництва та інших напрямків суспільного життя, що стало основним маятником для всіх країн Європейського Союзу для застосування нових прийомів та способів ведення бізнесу.

Тому варто проаналізувати та окреслити зміни до законодавства, що прямо чи опосередковано стосуються вище зазначених питань, з огляду на їх вплив на діяльність підприємницьких юридичних осіб, на їх інвесторів та учасників, а також на можливість, що стосуються здійснення ними корпоративних прав та ведення підприємницької діяльності. У першу чергу варто зазначити про важливе рішення, яким схвалено утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України з урахуванням сучасних світових тенденцій розвитку приватного права¹. Це зумовлено початком модернізації національних цивільних кодексів і приватноправових доктрин багатьох країн, у тому числі європейських держав, у зв'язку з чим Україна не стала виключенням у напрямку початку проведення напрацювань щодо рекодифікації ЦК України.

Окрім того, впродовж 2019 – 2021 років створено ряд координаційних органів, діяльність яких спрямована на забезпечення та захист бізнесу, а саме Постановою КМУ від 16 жовтня 2019 року № 902 утворено Комісію з питань захисту бізнесу з метою покращення бізнес-клімату в Україні та створення належних умов для залучення інвестицій, у тому числі іноземних, шляхом захисту бізнесу від незаконних посягань з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного права, їх посадових та службових осіб², Постановою КМУ від 8 квітня 2020 року № 265 утворено Раду з питань економічного розвитку України з метою вивчення проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері економічного розвитку³, Постановою КМУ від 12 травня 2021 року № 510 утворено Бюро економічної безпеки України для створення ефективних механізмів захисту

¹ Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17. 07. 2019 р. № 650. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-robochoyi-grupi-shchodo-rekodifikaciyi-onovlennya-civilnogo-zakonodavstva-ukrayini-s-650-170719> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

² Про утворення Комісії з питань захисту бізнесу: Постанова Кабінету Міністрів України від 16. 10. 2019 р. № 902. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-komisiyi-z-pitan-zahistu-t161019> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

³ Про утворення Ради з питань економічного розвитку України від 8. 04. 2020 р. № 265. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-radi-z-pitan-ekonom-a265> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

бізнесу та надання гарантій його ведення у сприятливих умовах⁴ та Постановою КМУ від 19 травня 2021 р. № 501 створено Раду з розвитку креативної економіки для вивчення проблемних питань розвитку креативних індустрій та формування креативної економіки⁵.

Удосконалення діяльності підприємницьких юридичних осіб та порядку здійснення корпоративних прав їх учасників проявилось у внесенні змін до законодавчих актів у декількох напрямках:

▪ щодо захисту права власності шляхом доповнення ст. 116 ЦК України положенням про можливість укладення договору про відчуження майна, предметом якого є частка (її частина) у статутному (складеному) капіталі товариства, у письмовій формі⁶;

▪ щодо оновлення правових основ сільськогосподарських кооперативів, що у свою чергу призвело до прийняття нового закону про сільськогосподарську кооперацію та розширення переліку підприємницьких товариств, який є вичерпним, і доповнення ч. 1 ст. 84 ЦК України словами «чи сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання, що діють з метою одержання прибутку» та заміни ч. 1 ст. 86 ЦК України тими ж кооперативами, що діють без мети одержання прибутку⁷, а також доповнення ст. 144¹ ГК України із вказівкою на зазначені види кооперативів (окрім того, Постановою КМУ від 03 березня 2021 року № 175 затверджено модельні статuti сільськогосподарського кооперативу, що діє з метою отримання прибутку, та сільськогосподарського кооперативу, що діє без мети отримання прибутку⁸);

▪ щодо удосконалення правових норм, спрямованих на врегулювання правових відносин у товариствах з обмеженою відповідальністю, що зумовило внесення змін до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»⁹, серед яких передбачено можливість створення товариства на підставі модельного статуту, що є багатоваріантним та передбачає можливість обрання різних його редакцій, у тому числі редакції «за замовчуванням», яка формується з

⁴ Про утворення Бюро економічної безпеки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12. 05. 2021 р. № 510. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nps/pro-utvorennya-byuro-ekonomichnoyi-a510> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

⁵ Про утворення Ради з розвитку креативної економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 19. 05. 2021 р. № 501. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nps/pro-utvorennya-radi-z-rozvitku-kreat-a501> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності: Закон України від 3. 10. 2019 р. № 159-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 47, ст. 312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-20#Text> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

⁷ Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України 21. 07. 2020 р. № 819-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 52, ст. 497. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

⁸ Про затвердження модельних статутів сільськогосподарського кооперативу: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 03. 2021 р. № 175. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nps/pro-zatverdzhennya-modelnih-statut-a175> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

⁹ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України 6. 02. 2018 р. № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 13, ст. 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#top> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни у правовому

регулюванні корпоративних відносин в умовах надзвичайної ситуації

положень, рекомендованих Кабінетом Міністрів України, а також можливість переходу на модельний чи на власний статут під час функціонування товариства¹⁰, змінено положення, згідно якого надання згоди на вчинення правочину відбувається, якщо вартість майна, робіт або послуг перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності¹¹, визначено право учасника товариства встановити вимогу нотаріального засвідчення справжності власного підпису під час прийняття рішень з питань діяльності відповідного товариства та/або вимогу нотаріального посвідчення правочину, предметом якого є частка такого учасника у статутному (складеному) капіталі¹², розширено перелік сторін корпоративного договору, що може тепер укладатися не тільки між учасниками товариства щодо певних прав, але й між учасниками та товариством чи третіми особами, а також звернено увагу на можливість укладення договору про відчуження частки (її частини) у статутному капіталі у письмовій формі за умови домовленості щодо всіх істотних умов договору, визначених законом, окреслено діяльність виконавчого органу і передбачено обов'язок укладення товариством цивільно-правового або трудового договору з кожним членом органу – одноосібним виконавчим органом та кожним членом колегіального виконавчого органу. Договір (контракт), що укладається від імені товариства підписує особа, уповноважена на таке підписання загальними зборами учасників¹³ (окрім того, внесено зміни з відсиланням до спеціальних законів у сфері інвестиційної діяльності, в галузі виробництва сільськогосподарської продукції, а також в інших сферах діяльності, зокрема у сфері страхування¹⁴ та в оборонно-промисловому комплексі¹⁵). Постановою КМУ від 27 березня 2019 року № 367 затверджено Модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю та передбачено можливість реєстрації товариства на підставі модельного статуту в паперовій або електронній формі¹⁶;

¹⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні: Закон України від 20. 09. 2019 р. № 132-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 46, ст. 299. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20#Text> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

¹¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності: Закон України від 03. 10. 2019 р. № 159-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 47, ст. 312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-20#Text> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

¹² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству: Закон України від 05. 12. 2019 р. № 340-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 12, ст. 66. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/340-20#Text> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

¹³ Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 13. 07. 2021 р. № 1630-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 6-7, ст. 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#n105> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

¹⁴ Про страхування: Закон України від 18. 11. 2021 р. № 1909-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 12-13, ст. 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

¹⁵ Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності: Закон України від 13. 07. 2021 р. № 1630-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 46, ст. 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-20#Text> (дата звернення: 25. 07. 2023 р.)

¹⁶ Деякі питання дерегуляції господарської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 27. 03. 2019 р. № 367. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-deregulyaciyi-gospodarskoyi-diyalnosti> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

▪ щодо врегулювання питань, пов'язаних з управлінням об'єктами державної власності, що є предметом внеску до підприємницьких юридичних осіб, у яких держава є одним із учасників або одноосібним учасником, у зв'язку з чим Рішенням Конституційного Суду від 22 липня 2020 року № 8-р(і)/2020 абз. 8 ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року № 185-V зі змінами визнано неконституційним, аргументацією чого є неправомірне забезпечення отримання державою частини чистого прибутку господарської організації державного сектора економіки у разі прийняття рішення про нарахування дивідендів без волевиявлення учасників господарської організації, що обмежує їх корпоративні права, зокрема таку складову, як правомочність на участь в управлінні господарською організацією, що ставить державу у привілейоване становище порівняно з іншими учасниками господарської організації державного сектора економіки, тобто є дискримінаційним¹⁷. У Законі України «Про управління об'єктами державної власності»¹⁸ також внесено зміни, пов'язані з особливостями відрахування акціонерним товариством, утвореним шляхом перетворення ДК «Укроборонпром», а також господарськими товариствами в оборонно-промисловому комплексі частини чистого прибутку на виплату дивідендів з вказівкою на вирішення даного питання у Законі України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності»¹⁹, та зміни, що дозволяють передавати нерухоме майно об'єктів державної власності, включених до Переліку державних підприємств, що не підлягають приватизації, шляхом перетворення в господарські товариства у результаті передавання до статутного капіталу цих товариств, створених на базі таких підприємств.

Водночас значна кількість змін до корпоративного законодавства здійснена й на рівні постанов Кабінету Міністрів України, у яких врегульовано важливі питання діяльності підприємницьких товариств, у яких учасником товариства є держава. Так, для прикладу, у Постанові КМУ від 17 червня 2020 року № 566 передбачено внесення змін до Порядку, яким визначається затвердження кандидатур представників держави, які обираються до наглядових рад господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі²⁰, у

¹⁷ Рішення Конституційного суду України від 22. 07. 2020 р. № 8-р(і)/2020 у справі № 3-131/2019(7438/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va08p710-20#Text> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

¹⁸ Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21. 09. 2006 р. № 185-V. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 46, ст. 456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

¹⁹ Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності: Закон України від 13. 07. 2021 р. № 1630-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 46, ст. 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-20#Text> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

²⁰ Про внесення змін до Порядку визначення та затвердження кандидатур представників держави, які призначаються до наглядових рад державних унітарних підприємств, і тих, які беруть участь у загальних зборах та обираються до наглядових рад господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50

Постанові КМУ від 29 квітня 2020 року № 334 вирішено питання розміру оплати праці керівників, членів виконавчих органів та винагороди членів наглядових рад суб'єктів господарювання державного сектору економіки²¹, у Постанові КМУ від 28 жовтня 2021 року № 1244 передбачено утворення Міжвідомчої робочої групи з вирішення проблемних питань діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки²² та інші. Тим не менш досить важливою правотворчою діяльністю стала реєстрація Проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період»²³, яким передбачено необхідність скасування ГК України та окреслено особливості діяльності і перетворення державних підприємств у господарські товариства з метою приведення системи юридичних осіб приватного і публічного права у відповідність до європейських стандартів;

▪ щодо державної реєстрації юридичних осіб, що полягають у внесенні змін до Порядку розгляду скарг у сфері державної реєстрації, зокрема, Постановою КМУ від 4 вересня 2019 року № 831 передбачено можливість реєстрації скарги у день її надходження відповідно до вимог законодавства з організації діловодства у державних органах за умови підписання її особою, яка вважає, що її права порушено, або її представником, а якщо реєстрація скарги подана в електронній формі, то її прийняття здійснюється за умови підписання скаржником або його представником з використанням кваліфікованого електронного підпису²⁴, Постановою КМУ від 18 вересня 2019 року № 843 запроваджено 5-денний термін для аналізу Комісією з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації поданої скарги на предмет її оформлення, що здійснюється до розгляду скарги по суті та дозволяє скаржнику своєчасно забезпечити усунення допущених недоліків²⁵, Постановою КМУ від 15

відсотків акцій (часток) належать державі: Постанова Кабінету Міністрів України від 17. 06. 2020 р. № 566. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-viznachennya-ta-zatverdzhennya-kandidatur-predstavnikiv-derzhavi-t170620> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

²¹ Питання розміру оплати праці керівників, членів виконавчих органів та винагороди членів наглядових рад суб'єктів господарювання державного сектору економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29. 04. 2020 р. № 334. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-rozmiru-oplati-praciverivn-a334> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

²² Про утворення Міжвідомчої робочої групи з вирішення проблемних питань діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, функції з управління якими здійснює Кабінет Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 10. 2021 р. № 1244. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-mizhvidomchoyi-robo-a1241> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

²³ Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: проект Закону України № 6013 від 09. 09. 2021 р. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

²⁴ Про внесення змін до Порядку розгляду скарг у сфері державної реєстрації: Постанова Кабінету Міністрів України від 04. 09. 2019 р. № 831. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-ro-831> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

²⁵ Про внесення змін до Порядку розгляду скарг у сфері державної реєстрації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18. 09. 2019 р. № 843. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-rozglyadu-skarg-u-sferi-m843derzhavnoi-reyestratsiyi> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

квітня 2020 року № 288 передбачено право на оскарження до суду рішень, дій або бездіяльності Мін'юсту²⁶;

▪ щодо ліцензування видів господарської діяльності, зокрема Постановою КМУ від 30 вересня 2020 року № 907 затверджено Порядок ведення Реєстру розгляду скарг здобувачів ліцензій, ліцензіатів на дії (бездіяльність) органів ліцензування щодо порушення законодавства у сфері ліцензування²⁷ та Постановою КМУ від 26 серпня 2020 р. № 755 схвалено Порядок формування і ведення ліцензійного реєстру²⁸. У зазначених Порядках акцентується увага на тому, що і реєстр розгляду скарг здобувачів ліцензій, ліцензіатів на дії (бездіяльність) органів ліцензування – це електронна база даних, яка містить певні відомості, і ліцензійний реєстр ведеться у електронній формі, що надає доступ до цих реєстрів для внесення відомостей, встановлених вказаними Порядками, які визначаються органом ліцензування.

Однак найбільш ефективні зміни відбулися у сфері цифровізації підприємницької діяльності в Україні. З прийняттям Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» закріплено засади функціонування правового режиму Дія Сіті, що запроваджується з метою стимулювання розвитку цифрової економіки шляхом створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу, залучення інвестицій, а також талановитих спеціалістів²⁹. Втім ще до прийняття вказаного Закону було здійснено низку дій, які створили сприятливі умови для цифровізації бізнесу. У першу чергу було прийнято рішення про створення Міністерства цифрової трансформації, Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації та розроблено Положення про Міністерство цифрової трансформації. Міністерство цифрової трансформації є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав

²⁶ Про внесення змін до Порядку розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 15. 04. 2020 р. № 288. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vmnesennu-porya150420dku-rozglyadu-skarg-na-rishennya-diyi-abo-bezdiyalnist-derzhavnogo-reyestratora-subyektiv-derzhavnoyi-reyestratsiyi-teritorialnih-organiv-ministerstva-justitsiyi> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

²⁷ Про затвердження Порядку ведення Реєстру розгляду скарг здобувачів ліцензій, ліцензіатів на дії (бездіяльність) органів ліцензування щодо порушення законодавства у сфері ліцензування: Постанова Кабінету Міністрів України від 30. 09. 2020 р. № 907. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-vedennya-reyestru-rozglyadu-skarg-zdobuvachiv-licenzij-licenziativ-na-diyi-bezdiyalnist-organiv-licenzuvannya-shchodo-i300920-907> (дата звернення: 26. 07. 2023 р.)

²⁸ Про затвердження Порядку формування і ведення ліцензійного реєстру: Постанова Кабінету Міністрів України від 26. 08. 2020 р. № 755. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-formu-755> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

²⁹ Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15. 07. 2021 р. № 1667-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 6-7, ст. 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни у правовому

регулюванні корпоративних відносин в умовах надзвичайної ситуації

громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії³⁰. Міжгалузева рада з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації зобов'язана забезпечити розроблення проєктів концепцій і програм з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, координувати дії органів виконавчої влади під час виконання програм з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації та сприяти їх вчиненню³¹ тощо.

Наступним важливим кроком, що змінив підхід до отримання значної кількості послуг у електронному форматі, стало запровадження тестових режимів щодо реалізації експериментального проєкту про використання віддаленого кваліфікованого електронного підпису у правовій та підприємницькій сферах. Найбільш важливі процедури, що зумовили цифровізацію бізнесу, знайшли своє перше закріплення у Постановах Кабінету Міністрів України, якими запроваджувалися гнучкі механізми ведення бізнесу. Вагоме значення відіграли наступні документи: Постанова КМУ від 2 вересня 2020 року № 785³² закріпила експериментальний проєкт щодо використання віддаленого кваліфікованого електронного підпису Смарт-Дія за допомогою мобільного додатка Єдиного державного веб-порталу електронних послуг «Портал Дія», формування кваліфікованих сертифікатів електронного підпису з коротким строком дії, призначених для створення підписувачем одного кваліфікованого електронного підпису, зберігання особистих ключів підписувачів; Постанова КМУ від 03 березня 2020 року № 193³³ передбачала експериментальний проєкт щодо врегулювання використання удосконалених електронних підписів і печаток, які базуються на кваліфікованих сертифікатах відкритих ключів, що

³⁰ Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18. 09. 2019 р. № 856. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoyi-t180919> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

³¹ Про утворення Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації: Постанова Кабінету Міністрів України від 08. 07. 2020 р. № 595. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-mizhgaluzevoyi-radi-z-pitan-cifrovogo-rozvitku-cifrovih-transformacij-i-cifrovizaciyi-i080720-595> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

³² Про реалізацію експериментального проєкту щодо використання віддаленого кваліфікованого електронного підпису Смарт-Дія: Постанова Кабінету Міністрів України від 02. 09. 2020 р. № 785. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizaciyu-eksperimentalnogo-proektu-shchodo-vikoristannya-viddalenogo-kvalifikovanogo-elektronnogo-pidpisu-smart-diya-i020920-785> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

³³ Про реалізацію експериментального проєкту щодо забезпечення можливості використання удосконалених електронних підписів і печаток, які базуються на кваліфікованих сертифікатах відкритих ключів: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 03. 2020 року № 193. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizm030320ezpechennya-mozhливosti-vikoristannya-udokonalenih-elektronnih-pidpisiv-i-pechatok-yaki-bazuyutsya-na-kvalifikovanih-sertifikatah-vidkritih-klyuchiv> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

реалізується до дня набрання чинності змінами до Закону України «Про електронні довірчі послуги»; Постанова КМУ від 29 грудня 2021 року № 1445³⁴ затвердила Порядок подання та розгляду заяви про набуття статусу резидента Дія Сіті і Порядок формування та ведення реєстру Дія Сіті, а також установила, що офіційним веб-сайтом є державний веб-портал правового режиму Дія Сіті (city.diiia.gov.ua); Постанова КМУ від 29 грудня 2021 року № 1444³⁵ визначила завданнями експериментального проекту створити та впровадити в експлуатацію Єдину державну електронну систему е-нотаріату з метою автоматизації нотаріальної діяльності, у зв'язку з чим Міністерство юстиції повинно забезпечити розроблення та впровадження програмного забезпечення, підключення державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів до Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, а Нотаріальній палаті України розробити типові проекти (зразки) документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій; Постанова КМУ від 4 серпня 2021 року № 808³⁶ у свою чергу закріпила умови для започаткування та провадження підприємницької діяльності шляхом отримання комплексної електронної публічної послуги «е-Підприємець», що складається з державної реєстрації фізичної особи – підприємця та зміни відомостей про неї, державної реєстрації створення товариства з обмеженою відповідальністю на підставі модельного статуту, переходу на діяльність на підставі модельного статуту, реєстрації платником єдиного податку, реєстрації платником податку на додану вартість, видачі ліцензій на певні види діяльності та інше. Ще однією досить важливою є Постанова КМУ від 3 лютого 2021 року № 72³⁷, згідно якої затверджено Положення, що визначає призначення, завдання, функціональні можливості, суб'єктів і структуру Національної веб-платформи центрів надання адміністративних послуг (Платформи Центрів Дія), зміст інформації на Платформі Центрів Дія та порядок її внесення, а також інші питання функціонування Платформи Центрів Дія. Власником Платформи Центрів Дія та виключних майнових прав на її програмне забезпечення є держава в особі Мініцифри. Платформа Центрів Дія має офіційну адресу в Інтернеті – center.diiia.gov.ua.

³⁴ Деякі питання реалізації положень Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»: Постанова Кабінету Міністрів України від 29. 12. 2021 р. № 1445. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-realizaciyi-polozhen-zakonu-ukrayini-pro-stimulyuvannya-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-v-t291221> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

³⁵ Деякі питання реалізації експериментального проекту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України від 29. 12. 2021 р. № 1444. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-realizaciyi-eksperim-a1444> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

³⁶ Про реалізацію експериментального проекту щодо спрощення умов для започаткування та провадження підприємницької діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 04. 08. 2021 р. № 808. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizaciyu-eksperimentalnogo-pro-a808> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

³⁷ Про Національну веб-платформу центрів надання адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 02. 2021 р. № 72. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-nacionalnu-veb-platformu-centriv-a72> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни у правовому

регулюванні корпоративних відносин в умовах надзвичайної ситуації

Користування Платформою Центрів Дія здійснюється на безоплатній основі цілодобово сім днів на тиждень.

Не оминула змін й сфера залучення інвестицій на фондовий ринок, що стартувала влітку 2020 року і зумовила викласти Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» у іншій редакції з суттєвими напрацюваннями та змінити назву на Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»³⁸. Враховуючи, що НКЦПФР має своєю основною метою стимулювати природний розвиток торгівлі на фінансових ринках, цим органом схвалено Стандарти корпоративного управління для професійних учасників фондового ринку з метою забезпечення надійної та стійкої діяльності професійних учасників ринків капіталу, створення конкурентного середовища, забезпечення захисту прав інвесторів і споживачів фінансових послуг³⁹. Особлива увага акцентується на створенні у професійних учасників наглядових рад, більшість членів яких мають бути незалежними та мати постійно діючі комітети – комітет з питань аудиту, комітет з питань визначення винагороди посадовим особам професійного учасника, комітет з питань призначень, комітет з управління ризиками. До появи цих Стандартів інфраструктура корпоративного управління в Україні була орієнтована виключно на емітентів цінних паперів. Однак НКЦПФР прийняла п'ять Стандартів корпоративного управління для ефективного, зрозумілого впровадження та функціонування системи корпоративного управління в професійних учасників.

Наступним етапом стало прийняття НКЦПФР Кодексу корпоративного управління⁴⁰, у якому відображено новітні підходи до екологічного, соціального та корпоративного управління. Кодекс стосується насамперед акціонерних товариств, акції яких допущено до торгів на фондових біржах України. Втім він може стати прикладом для наслідування всім державним і приватним компаніям, які прагнуть побудувати ефективну систему корпоративного управління, оскільки в Україні він є інструментом soft law («м'якого права»), а тому носить рекомендаційний характер. Окрім того, НКЦПФР розробила додаток про ESG до Кодексу корпоративного управління, у якому узагальнила практику застосування норм законодавства з питань корпоративного управління та зробила черговий крок до поширення інструментів сталого фінансування. Додаток базується на Принципах корпоративного управління G20/ОЕСР та відображає рекомендації, наведені в остаточних звітах з питань корпоративного управління та сталого фінансування на ринках, що розвиваються, Комітету з розвитку та ринків, що розвиваються,

³⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів: Закон України 19. 06. 2020 р. № 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#n2> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

³⁹ Стандарти корпоративного управління в професійних учасниках фондового ринку: прийнято НКЦПФР від 21. 10. 2021 р. № 984. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10684118> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

⁴⁰ Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації: прийнято НКЦПФР від 12. 03. 2020 р. № 118. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10687172> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO)⁴¹. Окрім того, YouControl та НКЦПФР домовилися про партнерство, аби укріпити економічний правопорядок в Україні та підписали меморандум про співпрацю⁴².

Щодо розширення спектру інформаційних технологій, які державні установи використовують у своїй роботі, не оминули фінансового ринку України, оскільки внесено зміни до Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, згідно яких більшість процедур передбачають віддалену верифікацію клієнтів в електронному режимі за допомогою сучасних баз даних, електронних документів та носіїв за допомогою Системи BankID Національного банку України, за процедурою верифікації, здійсненої СПФМ у режимі відеотрансляції з дотриманням встановлених вимог⁴³. Також верифікацію можна здійснювати за допомогою державного порталу послуг «ДІЯ». Розроблені Комісією зміни значно спрощують більшість процедур завдяки використанню сучасних інформаційних технологій⁴⁴.

Однак з оголошенням по всій країні правового режиму надзвичайної ситуації, пов'язаної з появою нової раніше невідомої пандемії, а саме з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), виникли непередбачувані, але необхідні обмеження прав людини, у тому числі щодо здійснення підприємницької діяльності, що спрямовані на попередження від негативних наслідків коронавірусної хвороби для усього громадянського суспільства у межах та поза межами України з урахуванням світових практик та рекомендацій міжнародних організацій з охорони здоров'я і не тільки. Це у свою чергу спричинило нові виклики для правотворчої діяльності та практики правозастосування, що повинні негайно реагувати та застосовувати гнучкі механізми для врегулювання цивільних відносин на продовження функціонування суб'єктів цих відносин, вступу ними у договірні відносини та виконання зобов'язань належним чином і вчинення інших необхідних дій для цивільного обороту товарів, робіт та послуг. Корпоративні відносини теж потребували більш досконалого регулювання, у зв'язку з чим було вжито ряд заходів, спрямованих на запровадження нових інструментів щодо здійснення корпоративних прав суб'єктами підприємницької діяльності та щодо спрощення ведення бізнесу загалом.

⁴¹ НКЦПФР розробила додаток про ESG до Кодексу корпоративного управління. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/1175312-2/> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

⁴² YouControl розпочинає співпрацю із НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/youcontrol-rozpochnuiae-spiivpratsiu-iz-nktsppfr/> (дата звернення: 27. 07. 2023 р.)

⁴³ Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку: Рішення НКЦПФР від 11. 03. 2021 р. № 176. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19. 04. 2021 р. за № 532/36154. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE36154?an=1> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

⁴⁴ Комісія внесла зміни до Положення про здійснення фінансового моніторингу професійних учасників. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/komisiiia-vnesla-zminy-do-polozhennia-pro-zdiisnennia-finansovoho-monitorynhu-profesiiynykh-uchasnykiv/> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни у правовому
регулюванні корпоративних відносин в умовах надзвичайної ситуації

На законодавчому рівні Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 року⁴⁵, у якому запропоновано зміни до ряду законів, серед яких: Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок», де зазначено про можливість тимчасово, у зв'язку з проведенням заходів, спрямованих на запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), не застосовувати у 2020 році вимоги щодо строків розкриття річної інформації про емітента за 2019 рік, що може бути розкрита до 30 квітня 2020 року, а після зазначеної дати розкривається протягом п'яти робочих днів після проведення загальних зборів акціонерів та проведення загальних зборів учасників товариств з обмеженою відповідальністю, які є емітентами цінних паперів; Закон України «Про інститути спільного інвестування», у якому передбачено право не застосувати у 2020 році правил проведення річних загальних зборів корпоративного фонду та не дотримуватись строків розкриття річного звіту щодо діяльності інституту спільного інвестування за 2019 рік, а на НКЦПФР покладено обов'язок розробити та затвердити тимчасовий порядок скликання та дистанційного проведення загальних зборів корпоративного фонду; Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», згідно змін до прикінцевих положень якого встановлено право не дотримуватись строків проведення річних загальних зборів у 2020 році учасниками товариств, які є емітентами цінних паперів, що за результатами 2019 року мають бути проведені у строк не пізніше трьох місяців після дати завершення карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, та обов'язок НКЦПФР невідкладно розробити та затвердити тимчасовий порядок скликання та дистанційного проведення загальних зборів учасників товариств, які є емітентами цінних паперів.

Як зрозуміло, вказаний Закон було прийнято з метою внесення змін до інших законів у зв'язку із здійсненням заходів щодо запобігання виникненню коронавірусної хвороби (COVID-19) на виконання Постанов Кабінету Міністрів України, якими оголошувалися та/або продовжувалися обмеження у зв'язку з поширенням гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Зокрема, Постановою КМУ від 11 березня 2020 року № 211 карантин передбачено на всій території України з 12 березня 2020 р. до 22 травня 2020 р.⁴⁶; Постановою КМУ від 20 травня 2020 року № 392 закріплено вимогу продовження карантину на всій території України з 22 травня 2020 р. до 22 червня 2020

⁴⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30. 03. 2020 р. № 540-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 18, ст.123. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

⁴⁶ Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11. 03. 2020 р. № 211. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

р. та застосування протиепідемічних заходів і заходів, що додатково встановлені органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах компетенції, заходів, запроваджених актами законодавства в процесі реалізації карантину на період, визначений постановами Кабінету Міністрів України⁴⁷; Постановою КМУ від 22 липня 2020 року № 641 продовжено карантин з 1 серпня до 31 серпня 2020 р. та встановлено «зелений», «жовтий», «помаранчевий» або «червоний» рівень епідемічної небезпеки поширення COVID-19 та встановлюється ряд обмежень щодо зібрання в групи і переміщення по території України⁴⁸; Постановою КМУ від 9 грудня 2020 року № 1236 установлено з 19 грудня 2020 р. до 28 лютого 2021 р. на території України карантин, продовживши дію карантину, встановленого попередніми постановами КМУ та запровадивши обмежувальні протиепідемічні заходи⁴⁹. Остаточне відміна на всій території України вказаного карантину відбулася у 2023 році, про що теж було прийнято Постановою КМУ від 27 червня 2023 р. № 651, у якій вказано відмінити з 24 години 00 хвилин 30 червня 2023 р. на всій території України карантин, встановлений з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2⁵⁰.

З урахуванням періодів, визначених постановами КМУ, карантин в Україні тривав впродовж тривалого часу, більше двох з половиною років, що звісно вплинуло на реакцію органів правотворчої діяльності у формі внесення змін до нормативних положень та запровадження дієвих механізмів реалізації своїх прав у всіх сферах суспільного життя, в тому числі у корпоративному секторі. У першу чергу Постановою КМУ від 27 травня 2020 року № 534 було затверджено Державну програму стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої

⁴⁷ Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 20. 05. 2020 р. № 392. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-z-metoyu-zapobihannya-poshirennyu-na-teritoriyi-ukrayini-gostroyi-respiratornoyi-hvorobi-covid-19-sprichinenoyi-koronavirusom-sars-cov-i200520-392> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

⁴⁸ Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 22. 07. 2020 р. № 641. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zapr-641> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

⁴⁹ Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 09. 12. 2020 р. № 1236. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantynu-ta-zaprovadzheniya-obmezhuvalnih-protiepidemichnih-zahodiv-1236-091220> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

⁵⁰ Про відміну на всій території України карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 27. 06. 2023 р. № 651. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vidminu-na-vsii-terytorii-ukrayini-karantynu-vstanovlenoho-z-metoyu-zapobihannya-poshyrenniu-na-terytorii-ukrayini-hostroi-respiratornoi-khvoroby-i270623-651> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни у правовому

регульованих корпоративних відносин в умовах надзвичайної ситуації
коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020 – 2022 роки⁵¹, якою передбачено ряд заходів, спрямованих на підтримку малого і середнього бізнесу, розвитку більш гнучких та мобільних форм організації трудових відносин, зокрема, шляхом збільшення свободи визначення умов під час укладення трудового договору, розширення сфери застосування трудових договорів, проведення ефективних адміністративних заходів тощо.

У той же час НКЦПФР теж активно створювала умови для належного корпоративного управління у акціонерних товариства з метою підтримки інвестиційної складової, що формує економіку нашої країни, та існуючого бізнесу для можливості отримання прибутку та ефективного прийняття рішень з важливих стратегічних та поточних питань діяльності товариств. Тому НКЦПФР здійснила низку антикризових заходів, які дозволять знизити ризик поширення коронавірусу в Україні. У першу чергу НКЦПФР прийняла рішення встановити тимчасово на 2020 рік спеціальний порядок скликання та проведення загальних зборів акціонерів, який передбачав можливість проведення у 2020 році загальних зборів акціонерів дистанційно; встановити, що терміни оприлюднення річної звітності акціонерними товариствами не застосовуються у 2020 році, яку можна буде розкрити протягом 5 робочих днів після проведення загальних зборів акціонерів в загальному порядку; передбачити, що у разі завершення строку повноважень членів наглядових рад акціонерних товариств у 2020 році, повноваження таких членів наглядових рад будуть продовжені у повному обсязі до дати проведення загальних зборів акціонерів⁵². НКЦПФР рекомендувала акціонерним товариствам, у яких заплановано проведення загальних зборів акціонерів на період карантину, враховувати запроваджені Кабінетом Міністрів України обмеження на проведення масових заходів, коли в акціонерних товариствах, які мають кількість учасників зборів більше 10 осіб з урахуванням головуючого, секретаря та інших робочих органів зборів, оскільки це порушуватиме встановлені на період карантину санітарні правила і норми⁵³. У подальшому для забезпечення можливості проведення загальних зборів акціонерів та здійснення корпоративного управління у товаристві НКЦПФР було розроблено Тимчасовий порядок скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного

⁵¹ Про затвердження Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020—2022 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27. 05. 2020 р. № 534. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-534-270520> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

⁵² НКЦПФР працює з народними депутатами над низкою антикризових заходів для протидії поширенню COVID-19. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/nktsprf-pratsiue-z-narodnymy-deputatamy-nad-puzkoiu-antykryzovykh-zakhodiv-dlia-protydii-poshyrenniu-covid-19/> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

⁵³ Акціонерні товариства повинні враховувати встановлені Урядом обмеження при плануванні загальних зборів акціонерів. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/aktsionerni-tovarystva-povynni-vrakhovuvaty-vstanovleni-uriadom-obmezhenia-pri-planuvanni-zahalnykh-zboriv-aktsioneriv/> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

інвестиційного фонду⁵⁴, яким надано можливість провести загальні збори товариства дистанційно за правилами, визначеними у вказаному Порядку. Тимчасовий порядок мав діяти лише на період запровадженого Кабінетом Міністрів України карантину і ще протягом трьох місяців після дати його завершення. Дистанційний порядок проведення загальних зборів передбачає, що товариство укладає договір з Центральним депозитарієм, а акціонери співпрацюють з депозитарною установою, з якою у них укладено договір щодо обслуговування рахунку в цінних паперах.

Отже, розглянувши зміни у правовому регулюванні корпоративних відносин в умовах правового режиму надзвичайної ситуації, що зумовлена встановленням карантину та запровадженням обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, динаміка пов'язана з подоланням перешкод, спричинених карантинном, для забезпечення ефективного корпоративного управління у підприємницьких юридичних особах з метою виходу на європейські ринки і залучення іноземних інвестицій. Удосконалення діяльності підприємницьких юридичних осіб та порядку здійснення корпоративних прав їх учасників проявилось у внесенні змін до законодавчих актів щодо захисту права власності, щодо оновлення правових основ сільськогосподарських кооперативів, щодо удосконалення правових норм, спрямованих на врегулювання правових відносин у товариствах з обмеженою відповідальністю, щодо врегулювання питань, пов'язаних з управлінням об'єктами державної власності, що є предметом внеску до підприємницьких юридичних осіб, у яких держава є одним із учасників або одноосібним учасником, щодо порядку розгляду скарг у сфері державної реєстрації, щодо ліцензування видів господарської діяльності та ведення реєстру розгляду скарг здобувачів ліцензій, ліцензіатів на дії (бездіяльність) органів ліцензування та ліцензійного реєстру. Однак найбільш ефективні зміни відбулися у сфері цифровізації підприємницької діяльності в Україні, що зумовило виникнення правового режиму Дія Сіті, а також цифровізації бізнесу.

Разом з тим запровадження карантину зумовило активну реакцію правотворчих органів, які вносили зміни до нормативних положень законів та приймали нові підзаконні акти. Зокрема, серед іншого, йде мова про закони Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України та рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, якими створювалися сприятливі умови для надання гарантій ведення та захисту малого і середнього бізнесу (фізичних осіб – підприємців, товариств з обмеженою відповідальністю, приватних підприємств тощо), а також для ефективного корпоративного управління акціонерних компаній, як представників стратегічної ланки бізнесу, що приносить дохід у бюджет

⁵⁴ Тимчасовий порядок скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду: Рішення НКЦПФР від 16. 04. 2020 р. № 196. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10667037> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни до корпоративного
законодавства в умовах правового режиму воєнного стану

держави, залучає інвестиції, отримує прибутки та підтримує соціально незахищені верстви громадянського суспільства шляхом сплати податків та зборів.

1.2. Зміни до корпоративного законодавства в умовах правового режиму воєнного стану

Впродовж тривалого часу Україна поступово виконувала умови Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони з метою наближення законодавства України до права Європейського Союзу та подальшого вступу на правах країни – члена Європейського Союзу до вказаного Співтовариства. Однак 24 лютого 2022 року було прийнято Указ Президента України «Про введення воєнного стану»⁵⁵, що зумовлено військовою агресією Російської Федерації проти України. У зв'язку з вказаними подіями відбулися зміни законодавчого регулювання корпоративних відносин, що спрямовувалися одночасно і на запровадження європейських стандартів у вітчизняне правове поле, і на адаптацію та подолання негативних наслідків у економічному просторі в умовах правового режиму воєнного стану.

Для початку варто звернути увагу на глобальні зміни, що відбулися у корпоративному законодавстві України, пов'язані з євроінтеграційними процесами, що спрямовують до подальшого зближення з корпоративними нормами, правилами, директивами та рекомендаціями найкращих європейських правил і засад. Йде мова про прийняття нового Закону України «Про акціонерні товариства»⁵⁶, у зв'язку з чим втратив чинність Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року. Новий Закон прийнято з метою удосконалення механізму функціонування акціонерних товариств з урахуванням тих змін, що мали місце у законі, що втратив чинність, та нових моделей, що формують право вибору системи корпоративного управління у акціонерних товариствах. Серед основних нововведень Закону передбачено ряд позитивних змін, що полягають у можливості вибору структури управління акціонерним товариством, що може бути однорівневою або дворівневою, форми проведення загальних зборів (очної, дистанційної чи електронної), запровадження посади корпоративного секретаря, оновлення вимог до формування наглядової ради та її комітетів, до критеріїв відповідальності посадових осіб та багато іншого. Ідея прийняття нового Закону полягала у можливості адаптації компанії до вимог іноземного інвестора, якому може бути більш близька та чи інша структура управління і правила ведення бізнесу та управління

⁵⁵ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України 24. 02. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

⁵⁶ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. № 2465-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 18-19, ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#top> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

товариством. Хоча з іншої сторони завжди необхідно обирати той підхід, що притаманний для ефективних результатів компанії, які вона вже отримала у практичних напрацюваннях, а не з позицій принадливості для потенційних партнерів, яких ще нема. Зокрема, НКЦПФР на виконання вимог Закону затвердила вимоги до корпоративного секретаря, які передбачають: вимоги до професійної придатності; вимоги до ділової репутації, конфлікту інтересів та незалежності корпоративного секретаря. Корпоративним секретарем не може бути особа, що має громадянство, податкове резидентство та місце її постійного проживання в державі, що здійснює збройну агресію проти України⁵⁷.

У той же час з прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» від 27 липня 2022 року⁵⁸ внесено зміни до стратегічно важливих законодавчих положень, які мають значення для розвитку корпоративного права. Незважаючи на те, що процес рекодифікації ЦК України ще триває, тим не менш дискусії щодо змін правового регулювання цивільних правовідносин, особливо корпоративних, не вшухають. Тому до завершення вказаного процесу новим Законом передбачено внесення змін до ЦК України і доповнення ст. 96¹, якою закріплено поняття та види корпоративних прав учасників (засновників, акціонерів, пайовиків) юридичних осіб. З одного боку, вказане доповнення має позитивний вплив на розкриття цивілістичної природи корпоративних відносин, але, з іншого боку, несистематичні дії призводять до колізій у регулюванні. Зокрема, у вказаній статті ЦК України зазначено, що корпоративні права належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства, але в той же час у статті застосовуються такі поняття, як установчі документи, статутний і складений капітал, що не дає можливості зрозуміти законодавчого підходу до визначення сутності корпоративних прав та учасникам яких юридичних осіб вони належать. Не аргументовано є й позиція визнання корпоративних відносин, як таких, що можуть виникати як до створення юридичної особи, так й під час реєстрації товариства. Існують й інші зауваження.

Позитивно розглядається включення до гл. 8 ЦК України підрозділу 4 зі вказівкою про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю і відсиланням до спеціального закону для регулювання правового статусу цих товариств. Адже, враховуючи, що у ЦК України передбачено вичерпний перелік підприємницьких товариств, кожному виду з яких виділено окремий підрозділ, повернення норм про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю видається, як мінімум, логічним правовим

⁵⁷ Про затвердження Вимог до корпоративного секретаря акціонерного товариства: Рішення НКЦПФР від 28.09.2023 № 1089. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=13889526> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

⁵⁸ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. № 2465-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 18-19, ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#top> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни до корпоративного
законодавства в умовах правового режиму воєнного стану

явищем. Однак виникає інше питання, чому з внесенням змін до ЦК України товариствам з обмеженою та додатковою відповідальністю відведено тільки дві статті про поняття товариств та можливість врегулювання їх діяльності на рівні спеціального закону (ст. 140 і ст. 141), у той час як акціонерним товариствам присвячено набагато більше статей у ЦК України, незважаючи на те, що і у першому, і у другому випадку має місце спеціальний закон, який регулює правовий статус того чи іншого товариства. Для прикладу, у ЦК України не тільки визначено поняття акціонерного товариства, але й окреслено питання, що стосуються заснування товариства, вимог до статуту, формування статутного капіталу, видів збільшення і зменшення статутного капіталу товариства, дивідендів та управління товариством (ст. 152 – 162). Така невідповідність норм не сприяє дотриманню принципу правової визначеності у контексті огляду законодавства та потребує змін.

Водночас зміни до ЦК України торкнулися й об'єктів цивільних прав, згідно яких у ст. 177, ст. 179¹ перелік таких об'єктів поповнився поняттям цифрової речі, що існує у цифровому середовищі поряд з матеріальним речами, якою є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі, має майнову цінність і набуває правового режиму речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі⁵⁹. Вказані пропозиції теж піддаються критиці у наукових дискусіях, оскільки цифрові речі, на відміну від матеріальних речей, не мають уречевленої форми та є нематеріальними благами, що мають майнову цінність. Не вдаючись до вказаної дискусії варто підкреслити, що нематеріальні блага майнового характеру мають місце у цивільному обороті і їх перелік є значно ширшим, ніж передбачено ЦК України, однак у кожному конкретному випадку виникнення тих чи інших цифрових об'єктів з відповідним набором характеристик потребує чітких критеріїв визначення їх природи та окреслення місця серед об'єктів цивільних прав, а тому видається поспішним закріплення родового поняття «цифрова річ» у нормах ЦК України та потребує перегляду вказаних позицій з більш чітким підходом до вибору концепції, яка є доречною для вітчизняної правової системи та дослідженням питання про нематеріальні блага як об'єкт цивільних прав.

Прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» зумовило нововведення й щодо діяльності товариств з обмеженою відповідальністю, а саме внесено зміни до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» у частині закріплення положень про те, що корпоративний договір може бути оплатним або безоплатним, а додатковими сторонами корпоративного договору також можуть бути саме товариство та треті особи. Корпоративний договір, який не відповідає цим вимогам, є нікчемним. З даного приводу варто зазначити, що розширення

⁵⁹ Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав від 10. 08. 2023 р. № 3320-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 90, ст. 344. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

переліку сторін корпоративного договору зумовлює ризики для управління товариством та надає можливості зовнішнього впливу на внутрішні справи компанії, у тому числі можливий витік конфіденційної інформації саме про діяльність товариства. Також закріплення дуального підходу до оплатності корпоративного договору та можливості визнання його недійсними за недотримання вказаної законом вимоги без закріплення чітких критеріїв їх укладення на тих чи інших умов спричинює правову невизначеність у практиці застосування та потребує усунення або доповнення на законодавчому рівні. Справжньою ж новелою цього Закону стало доповнення ч. 5 ст. 11 та ст. 15⁻¹, у яких передбачено можливість ведення обліку часток в обліковій системі, що ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів на підставі договору з товариством, у порядку, встановленому Комісією. Ведення та внесення змін до облікової системи часток здійснюється виключно в електронному вигляді⁶⁰. Інші зміни закону стосуються органів управління товариством, особливо вказівкою на поняття незалежного органу товариства, що є фізичною особою яка має відповідати вимогам, встановленим ст. 67 Закону України «Про акціонерні товариства», на яку не здійснюють будь-якого впливу інші особи у процесі прийняття рішень під час виконання нею своїх обов'язків.

Однак з введенням правового режиму воєнного стану на території України відбулося й ряд змін, пов'язаних з діяльністю у різних сферах в умовах воєнного стану. Не виключенням є й юридичні особи, що перебувають у цивільному обороті для підтримки та подальшого відновлення економіки нашої країни. У зв'язку з цим до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» було внесено зміни, що діють на період воєнного стану, та відображені у ст. 11⁻² вказаного законодавчого акта, згідно яких суб'єкт управління зобов'язаний здійснювати моніторинг наявних або потенційних загроз національній безпеці України та у випадку їх виявлення вживати заходів для нейтралізації їх впливу на діяльність підприємства або товариства. Порушення цих положень є підставою для дострокового припинення повноважень (звільнення) таких посадових осіб, розірвання контракту (цивільно-правового договору) з такими особам без виплат відповідних компенсаційних платежів⁶¹. Постановою КМУ від 31 травня 2022 року № 643 передбачено, що на період дії воєнного стану не потрібно проводити конкурсний відбір керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання державного сектору економіки та зупинити конкурсний відбір керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання, оголошений до моменту

⁶⁰ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. № 2465-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 18-19, ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#top> (дата звернення: 28. 07. 2023 р.)

⁶¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення моніторингу потенційних загроз національній безпеці України у сфері економіки: Закон України 01. 04. 2022 р. № 2182-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2182-20#Text> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни до корпоративного
законодавства в умовах правового режиму воєнного стану

введення в дію воєнного стану⁶². Однак заміна посадової особи може відбутися за погодженням Кабінету Міністрів України без проведення конкурсного відбору на строк, впродовж якого триватиме правовий режим воєнного стану в Україні.

Із запровадженням воєнного стану зміни знайшли своє відображення й у сфері нотаріату та державної реєстрації. Зокрема, в умовах воєнного стану зупиняється вчинення нотаріальних дій за зверненням громадянина Російської Федерації, юридичної особи, створеної та зареєстрованої відповідно до законодавства Російської Федерації, або юридичної особи, створеної та зареєстрованої відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку у статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є громадянин Російської Федерації або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації, а у разі звернення вказаних осіб до нотаріуса, їм відмовляється у вчиненні нотаріальної дії⁶³. Виключення має місце, якщо вказані особи проживають на території України на законних підставах.

Окрім того, у перші дні воєнного стану було видано Постанову КМУ, якою передбачалося зупинити строки надання адміністративних послуг суб'єктами їх надання та видачу дозвільними органами документів дозвільного характеру на час воєнного стану в Україні⁶⁴. Однак поступово наступними постановами відновлювалося надання адміністративних послуг, у тому числі у сфері ведення підприємницької діяльності. Зокрема, Постановою КМУ від 6 березня 2022 року № 209⁶⁵ передбачено необхідність установити, що в умовах воєнного стану державна реєстрація проводиться виключно державними реєстраторами юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, державними реєстраторами речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, посадовими особами Міністерства юстиції, його територіальних органів, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку державних реєстраторів та посадових осіб, яким в умовах воєнного стану надається доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та/або Єдиного державного реєстру

⁶² Деякі питання управління об'єктами державної власності на період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31. 05. 2022 р. № 643. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-upravlinnya-obyektami-derzhavnoyi-vlasnosti-na-period-voyennogo-stanu-i310522-643> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁶³ Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 02. 2022 р. № 164. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-notariatu-v-umovah-voyennogo-stanu164-280222> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁶⁴ Деякі питання реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 02. 2022 р. № 165. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-realizatsiyi-prav-svobod-i-zakonnih-interesiv-fizichnih-ta-yuridichnih-osib-165-280222> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁶⁵ Деякі питання державної реєстрації в умовах воєнного стану та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 від 06. 03. 2022 р. № 209. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-derzhavnoyi-reyestratsiyi-v-umovah-voyennogo-stanu-ta-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-28-lyutogo-2022-r-164-209> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, при чому державна реєстрація проводиться незалежно від місцезнаходження нерухомого майна, місцезнаходження юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців чи громадських формувань.

Ще одним важливим питанням, що постало перед законодавцем та іншими органами влади, стало вирішення яким чином забезпечити захист національних інтересів держави Україна у зв'язку з військовою агресією та вилучити майно держави-агресора, що знаходиться на території України. У першу чергу прийнято Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»⁶⁶, яким передбачено порядок примусового вилучення майна і зазначено, що рішення про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів приймається Радою національної безпеки і оборони України та вводиться в дію указом Президента України. Окрім того, Постановою КМУ від 10 травня 2022 року № 552 передбачено положення про передання на підставі господарського відання ДП «Національний фонд інвестицій України» примусово вилучених на підставі вказаного Закону об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів⁶⁷. Постановою КМУ від 17 листопада 2023 року № 1307 затверджено окремий Порядок укладення договору управління об'єктами, примусово вилученими з права власності Російської Федерації та її резидентів⁶⁸.

Для забезпечення захисту національних інтересів держави України важливим рішенням стало передбачення мораторію (заборони) на виконання грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є Російська Федерація або громадяни Російської Федерації, юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства Російської Федерації, юридичні особи, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є Російська Федерація, громадянин Російської Федерації або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації; на відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, транспортних

⁶⁶ Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03. 03. 2022 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20/ed20220303#Text> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁶⁷ Деякі питання виконання Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10. 05. 2023 р. № 552. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-vikonannya-zakonu-u-a552> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁶⁸ Про затвердження Порядку укладення договору управління об'єктами, примусово вилученими відповідно до Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17. 11. 2023 р. № 1307. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-ukladennia-dohovoru-upravlinnia-objektamy-prymusovo-vylucheny-my-vidpovidno-do-zakonu-ukrainy-pro-osnovni-zasady-prymusovoho-vyluchennia-i171123-1307> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни до корпоративного
законодавства в умовах правового режиму воєнного стану

засобів, повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання особами, пов'язаними з державою-агресором, крім безоплатного відчуження на користь держави Україна; на відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, транспортних засобів, повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання на користь осіб, пов'язаних з державою-агресором, або на користь Російської Федерації⁶⁹.

Разом з тим, незважаючи на воєнний стан в країні, здійснюється ряд дій, спрямованих на підтримку та розвиток бізнесу, а саме Міністерство цифрової трансформації України забезпечило участь України у програмах ЄС щодо цифрового співробітництва, зокрема у Програмі ЄС «Цифрова Європа»⁷⁰, а Кабінет Міністрів України затвердив Порядки надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу, для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства, для створення або розвитку тепличного господарства⁷¹. Не менш вагомі можливості надані для ведення бізнесу Постановою КМУ від 14 листопада 2023 року № 1198, згідно якої забезпечується визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб'єктами різних держав, що передбачено Порядком проведення експериментального проекту щодо взаємного визнання електронних довірчих послуг між Україною та Європейським Союзом, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2022 р. № 1311. Адміністратором інформаційно-комунікаційної системи центрального засвідчувального органу є державне підприємство «ДІА», що належить до сфери управління Міністерства цифрової трансформації⁷². Окрім того, відповідно до статті 15³ Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» Кабінет

⁶⁹ Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 03. 2022 р. № 187. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zabezpechennya-zahistu-nacionalnih-interesiv-zamajbutnimi-pozovami-derzhavi-ukrayina-u-zvyazku-z-vijskovoyu-agresiyeyu-rosijskoyi-federaciyi-187> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁷⁰ Про внесення змін до пункту 4 Положення про Міністерство цифрової трансформації України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10. 11. 2023 р. № 1191. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-punktu-4-polozhennia-pro-ministerstvo-tsyfrovoi-transformatsii-ukrainy-i101123-1191> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁷¹ Деякі питання надання грантів бізнесу: Постанова Кабінету Міністрів України від 21. 06. 2022 р. № 738. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-nadannya-grantiv-biznesu-738-210622> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁷² Деякі питання визнання іноземних сертифікатів відкритих ключів, електронних підписів, а також використання інформаційно-комунікаційної системи центрального засвідчувального органу для забезпечення визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб'єктами різних держав: Постанова Кабінету Міністрів України від 14. 11. 2023 р. № 1198. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-vyznannia-inozemnykh-sertyfikativ-vidkrytykh-kluchiv-elektronnykh-pidpysiv-a-takozh-vykorystannia-informatsiino-komunikatsiinoi-sistemy-tsentralnoho-i141123-1198> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Міністрів України постановляє затвердити Положення про інтегровану систему електронної ідентифікації, спрямованого на взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації⁷³.

Досить важливим етапом для удосконалення корпоративного управління підприємницьких юридичних осіб та розвитку економічного співробітництва з європейськими компаніями стало прийняття Постанови КМУ від 3 листопада 2023 року № 1165, якою передбачається виконання Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і ОЕСР та затверджується Порядок подання запиту щодо приєднання до правових інструментів та органів Організації економічного співробітництва та розвитку і План заходів з виконання цієї Програми⁷⁴. Зокрема, йде мова про такі правові інструменти ОЕСР, що розроблені органами ОЕСР та схвалені Радою ОЕСР, як рекомендації, конвенції, декларації, кодекси тощо. Вказана подія є логічним продовженням прийняття історичного рішення, що зумовило отримання нашою державою статусу кандидата на вступ в Європейський Союз 23 червня 2022 року. Відповідно, попередньо, до досягнення домовленості між Україною та ОЕСР, відбулося й затвердження Порядку проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС), затвердженого Постановою КМУ від 28 лютого 2023 р. № 189⁷⁵, що визначає процедуру та вимоги для проведення комплексного порівняльного аналізу законодавства України відповідно до права Європейського Союзу (acquis ЄС) і виявлення невідповідностей, які необхідно усунути до початку та в рамках переговорного процесу щодо вступу України до Європейського Союзу. На виконання вказаного Порядку затверджено інший Порядок здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу acquis communautaire та на англійську мову актів законодавства України, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, виконання якого забезпечує Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України та державна установа «Офіс із залучення та підтримки інвестицій»⁷⁶. З наведених положень та прийнятих рішень очевидно

⁷³ Про затвердження Положення про інтегровану систему електронної ідентифікації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 11. 2023 р. № 1150. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-polozhennia-pro-intehrovanu-sistemu-elektronnoi-identyfikatsii-i031123-1150> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁷⁴ Деякі питання співробітництва Кабінету Міністрів України та Організації економічного співробітництва та розвитку в контексті діалогу щодо вступу до Організації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 11. 2023 р. № 1165. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-spivrobotnytstva-kabinetu-ministriv-ukrainy-ta-orhanizatsii-ekonomichnoho-spivrobotnytstva-ta-rozvytku-v-konteksti-dialohu-shchodo-vstupu-do-orhanizatsii-1165-031123> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁷⁵ Про затвердження Порядку проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС): Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 02. 2023 р. № 189. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-provedennia-pervynnoi-a189> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁷⁶ Про затвердження Порядку здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу acquis communautaire та на англійську мову актів законодавства України, пов'язаних з виконанням

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни до корпоративного
законодавства в умовах правового режиму воєнного стану

вчинення прогресивних дій до зближення законодавства України з правом країн Європейського Союзу, особливо у сфері корпоративного права та управління.

Однак введення та неоднократне продовження воєнного стану в Україні зумовило внесення коректив щодо здійснення корпоративного управління, особливо в акціонерних компаніях, акції яких перебувають на фондовому ринку. НКЦПФР з 24 лютого 2022 року прийняла низку рішень, пов'язаних з корпоративним управлінням у акціонерних товариствах, з розміщення, обігом та викупом всіх цінних паперів, а також щодо проведення операцій в системі депозитарного обліку і не тільки. Зокрема, тимчасово з 11:00 24 лютого 2022 року НКЦПФР наказала зупинити розміщення, обіг та викуп всіх цінних паперів, проведення операцій в системі депозитарного обліку та системах клірингового обліку осіб, які провадять клірингову діяльність, окрім проведення операцій, необхідних для здійснення Національним банком монетарної та грошово-кредитної політики і Міністерством фінансів операцій з обслуговування державного боргу, що передбачено рішення НКЦПФР №136 від 24 лютого 2022 року «Про тимчасове обмеження проведення операцій на ринках капіталу»⁷⁷.

У подальшому НКЦПФР на своєму черговому засіданні прийняла рішення, яким узагальнила та структурувала власні рішення щодо порядку проведення операцій на ринках капіталу на період дії воєнного стану, у зв'язку з чим на заміну рішень Комісії №136-143 було прийнято єдине узагальнене рішення №144, яким передбачено для кожного сегменту ринків капіталу перелік операцій, що можуть здійснюватись у воєнний час⁷⁸. При цьому з кожним наступним доповненням до узагальненого рішення № 144 НКЦПФР поступово розширює перелік дозволених операцій на ринках капіталу, а тому внесенням чергових змін та доповнень в рішення №144 від 8 березня 2022 року дозволено проведення операцій з цінними паперами, що мають міжнародний ідентифікаційний код UA4000225940 та передбачено можливість здійснення облікових операцій щодо вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів⁷⁹. Пізніше з метою відновлення економіки України, а саме 4 серпня 2022 року НКЦПФР прийняла рішення про відновлення роботи ринків капіталу та

зобов'язань України у сфері європейської інтеграції: Постанова Кабінету Міністрів України від 02. 05. 2023 р. № 451. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-zdiisnennia-perekladu-na-ukrainsku-movu-aktiv-ievropeisko-ho-soiuzu-acquis-t20523> (дата звернення: 29. 07. 2023 р.)

⁷⁷ Про тимчасове обмеження проведення операцій на ринках капіталу: рішення НКЦПФР від 24. 02. 2022 р. № 136. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/24.02.2022.pdf> (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

⁷⁸ Про упорядкування проведення операцій на ринках капіталу на період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 08. 03. 2022 р. № 144. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/rishennia_144_konsolidatsiia_rishen_07_03_2022.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

⁷⁹ Про внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 08.03.2022 № 144: Рішення НКЦПФР від 01. 06. 2022 р. № 473. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/rish_473.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

товарних ринків і визнання таким, що втратило чинність, рішення НКЦПФР від 08 березня 2022 року № 144⁸⁰.

Щодо розкриття регульованої інформації емітентами цінних паперів у період дії воєнного стану НКЦПФР прийняла рішення, що на період дії воєнного стану емітенти цінних паперів звільняються від обов'язку розкривати регульовану інформацію в строки, встановлені чинним законодавством та нормативними актами регулятора. Після завершення дії воєнного стану регульована інформація розкривається емітентами цінних паперів в наступні строки: річна регулярна інформація за 2021 звітний рік розкривається протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану; проміжна регулярна інформація за відповідний квартал 2022 року розкривається разом з річною регулярною інформацією за 2021 рік; особлива інформація про факти, що виникли протягом строку дії воєнного стану, розкривається протягом 30 днів після завершення дії воєнного стану⁸¹. Однак через півроку після прийняття вказаного рішення НКЦПФР схвалює чергове рішення щодо розкриття регульованої інформації, яким скасовує попереднє рішення з даного питання. Зокрема, у Рішенні НКЦПФР від 12 вересня 2022 року № 1159 зазначено, що після завершення дії воєнного стану регулярна інформація розкривається емітентами цінних паперів в наступні строки: 1) річна регулярна інформація за 2021 звітний рік розкривається протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану; 2) проміжна регулярна інформація за відповідний квартал 2022 року розкривається разом з річною регулярною інформацією за 2021 рік. Особлива інформація про факти, що виникли протягом строку дії воєнного стану до моменту набрання чинності Закону, розкривається протягом 60 календарних днів з дня набрання чинності Закону⁸².

Втім найбільше уваги НКЦПФР приділила питанням, пов'язаним з корпоративним управлінням в акціонерних товариствах та корпоративних інвестиційних фондах. Вперше щодо функціонування органів управління акціонерів акціонерного товариства та порядку проведення загальних зборів на період дії воєнного стану НКЦПФР прийняла Рішення від 16 березня 2022 р. № 176 «Про внесення змін до Тимчасового порядку скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду», яким Порядок доповнено новим розділом ХХІІ такого змісту: «ХХІІ.

⁸⁰ Про впорядкування провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках у період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 04. 08. 2022 р. № 1053. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/rish_1053-1-1.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

⁸¹ Щодо розкриття регульованої інформації емітентами цінних паперів: Рішення НКЦПФР від 13.03.2022 р. № 161. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/rishennia_161_19_stroky_rozkryttia_rehulovanoi_info_13_03_2022.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

⁸² Щодо розкриття регульованої інформації емітентами цінних паперів під час дії воєнного стану в Україні: Рішення НКЦПФР від 12 вересня 2022 року № 1159. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/rish_11595.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни до корпоративного
законодавства в умовах правового режиму воєнного стану

Особливості проведення зборів в період воєнного стану»⁸³ та Рішення від 16 березня 2022 р. № 177 «Щодо особливостей функціонування органів управління акціонерів акціонерного товариства на період дії воєнного стану», яким передбачено, що у разі неможливості проведення загальних зборів акціонерів в період дії воєнного стану відповідно до Тимчасового порядку загальні збори акціонерів акціонерного товариства мають бути проведені протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану, а повноваження органів управління товариством, повноваження яких завершуються протягом строку дії воєнного стану, вважаються продовженими до дати завершення дії воєнного стану⁸⁴. Однак наступним Рішенням «Про внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку №177 від 16.03.2022р.» від 04. 04. 2022 року № 250 НКЦПФР зазначила, що загальні збори акціонерів акціонерного товариства під час війни можуть проводитися лише дистанційно⁸⁵. Відповідно, НКЦПФР структурувала власні рішення та зміни до них в один документ для зручності учасників ринків капіталу⁸⁶. Невдовзі НКЦПФР роз'яснила деякі питання щодо загальних зборів учасників акціонерних товариств та корпоративних інвестиційних фондах в умовах воєнного стану. Зокрема, НКЦПФР уточнила, що у разі закінчення строку дії повноважень членів наглядової ради в період дії воєнного стану, їх повноваження вважаються продовженими в частині скликання і проведення загальних зборів⁸⁷.

Восени 2022 року НКЦПФР знову деталізувала процедуру проведення загальних зборів акціонерних товариств та корпоративних інвестиційних фондів і прийняла чергове рішення щодо особливостей проведення загальних зборів акціонерів на період дії воєнного стану в Україні. У Рішенні НКЦПФР залишила єдино можливим форматом проведення загальних зборів у дистанційній формі. При цьому акціонерні товариства або корпоративні інвестиційні фонди, місцезнаходження яких розташовані на території України, які не є тимчасово окупованими

⁸³ Про внесення змін до Тимчасового порядку скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду: Рішення НКЦПФР від 16. 03. 2022 р. № 176. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/rishennia_176_22_tymchasovi_zza_zminy_16_02_2022.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

⁸⁴ Щодо особливостей функціонування органів управління акціонерів акціонерного товариства на період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 16. 03. 2022 р. № 177. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/rishennia_177_22_-_ns_at_-_16.03.2022.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

⁸⁵ Про внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку №177 від 16.03.2022р.: Рішення НКЦПФР від 04. 04. 2022 р. № 250. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/rish_250.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

⁸⁶ Щодо особливостей функціонування органів управління акціонерів акціонерного товариства на період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 16. 03. 2022 р. № 177. із внесенням змін Рішенням НКЦПФР від 04. 04. 2022 р. № 250. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/rishennia_177_kontrolna_versia_stanom_na_04_04_2022.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

⁸⁷ Щодо питань проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду: Рішення НКЦПФР від 29. 04. 2022 р. № 323. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/rish_323.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Російською Федерацією територіями України повинні проводити річні загальні збори до 31 грудня 2022 року включно. У разі неможливості проведення загальних зборів у зв'язку з розташуванням акціонерних товариств або корпоративних інвестиційних фондів на тимчасово окупованих територіях, загальні збори акціонерів мають бути проведені протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану. У разі закінчення строку дії повноважень членів органів управління акціонерного товариства в період дії воєнного стану, їх повноваження вважаються продовженими до дати прийняття загальними зборами акціонерного товариства рішення про обрання членів органів управління акціонерного товариства⁸⁸. Разом з тим НКЦПФР відзначила, що прийняті рішення № 1184 та № 1185 визнають попередні рішення Комісії такими, що втратили чинність.

Враховуючи, що дистанційна форма проведення загальних зборів акціонерів є новою для власників акцій НКЦПФР з урахуванням окремих умов воєнного стану оновила вимоги до проведення загальних зборів і схвалила рішення щодо особливостей проведення під час війни загальних зборів акціонерного товариства за участі акціонерів, які є власниками 100% голосуючих акцій. Рішенням НКЦПФР від 6 листопада 2022 року №1318 передбачено, що у разі зібрання в одному місці акціонери - власники 100 відсотків голосуючих акцій мають право прийняти будь-яке рішення з питань, що належать до компетенції загальних зборів акціонерів такого товариства відповідно до закону та/або статуту акціонерного товариства⁸⁹. Рішенням НКЦПФР від 6 листопада 2022 року №1319 встановлено, що у період дії воєнного стану загальні збори акціонерів акціонерного товариства або учасників корпоративного інвестиційного фонду можуть бути проведені виключно одним з наступних шляхів: 1) дистанційного проведення відповідно до Тимчасового порядку скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду; 2) проведення загальних зборів акціонерів акціонерного товариства, в яких беруть участь акціонери - власники 100 відсотків голосуючих акцій, відповідно до порядку встановленого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку №1318 від 6 листопада 2022 року⁹⁰. Вказані зміни є свідченням намагання НКЦПФР створити найбільш сприятливі умови для різних видів акціонерних компаній з урахуванням кількості акціонерів, території розміщення та й взагалі критичності проведення загальних зборів

⁸⁸ Щодо особливостей проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду на період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 19. 09. 2022 р. № 1183. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/rish_11831.pdf

⁸⁹ Щодо особливостей на період дії воєнного стану проведення загальних зборів акціонерів акціонерного товариства, в яких беруть участь акціонери – власники 100 відсотків голосуючих акцій: Рішення НКЦПФР від 06. 12. 2022 р. № 1318. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/rish_1318.pdf

⁹⁰ Щодо внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 19. 09. 2022 р. №1183: Рішення НКЦПФР від 06. 12. 2022 р. № 1319. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/rish_1319.pdf (дата звернення: 30. 07. 2023 р.)

Валентина ВАСИЛЬЄВА. Зміни до корпоративного законодавства в умовах правового режиму воєнного стану

товариства і забезпечення функціонування інших органів управління на законних підставах.

Отже, незважаючи на правовий режим воєнного стану, законодавчі зміни є свідченням продовження проведення євроінтеграційних процесів України, що пов'язані в тому числі з приведення у відповідність законодавства України до права Європейського Союзу. У той же час функціонування підприємницьких юридичних осіб у період ведення бойових дій на території України зумовлює певні труднощі у здійсненні управління юридичними особами, отримання ними прибутку, залученні інвесторів до власних проектів тощо. Це зумовлює постійну потребу в оновленні корпоративного законодавства та його зміни з урахуванням необхідності інвестування в корпоративну сферу, підтримки малого і середнього бізнесу, надання інструментів для ефективного корпоративного управління.

РОЗДІЛ 2. КОРПОРАТИВНИЙ ДОГОВІР І БЕЗВІДКЛИЧНА ДОВІРЕНІСТЬ В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Корпоративний договір в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю

В умовах євроінтеграції з метою отримання інвестицій та подальшого зростання український бізнес розвивається відповідно до вимог Європейського Союзу. Звісно, що нині у багатьох галузях народного господарства та промислової індустрії воєнний стан є стримуючим фактором для повноцінного партнерства з іноземними компаніями на території України. Тому суб'єкти підприємницької діяльності релокували свій бізнес до більш безпечних регіонів України або країн Європейського Союзу, що межують з Україною (Чехія, Польща, Угорщина та інші). Тим не менш, для виконання умов вступу до Європейського Союзу та для відновлення ринкової економіки на території України і партнерства з іноземними компаніями законодавець здійснює активну правотворчу діяльність щодо відповідності вітчизняного законодавства європейським стандартам.

Товариство з обмеженою відповідальністю є тим правовим інструментом, що дозволяє вести бізнес зрозумілою мовою і для українського, і для іноземного підприємництва. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» прийнятий у 2018 році став одним із найбільш ефективних законів у правовому регулюванні корпоративних відносин. Цим Законом передбачено гнучкі механізми створення товариств з обмеженою відповідальністю та управління ними, вступу до товариства нових учасників і вирішення питань впливу на управління товариством. Одним з таких ефективних регуляторів визначено корпоративний договір, що дозволяє учасникам товариства вирішувати питання контролю в товаристві, визначати деякі питання управління товариством і правової долі часток у статутному капіталі та закріплювати порядок вирішення корпоративних конфліктів у разі їх виникнення.

Впродовж останніх декількох років корпоративний договір активно використовується українським бізнесом, як один з правових інструментів, що запозичений з кращих міжнародних та європейських практик. Підвищення зацікавленості до корпоративних договорів та необхідності їх укладення особливо відбулося у сфері будівництва та розвитку інформаційних технологій. Аргументується це тим, що, зокрема, сфера ІТ-бізнесу зараз активно реєструється у найбільш сприятливій для них формі товариств з обмеженою відповідальністю, оскільки згідно цифрових трансформацій такі товариства можна зареєструвати впродовж дня на цифровому порталі «Дія» і правове регулювання цих товариств нині є

Ліліана СІЩУК. Корпоративний договір в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю

гнучким. Сфера будівництва теж вже тривалий час активно розвивається, як правило, у формі товариств з обмеженою відповідальністю. У період воєнного та повоєнного стану попит на ведення справ у цій сфері буде продовжувати зростати з урахуванням потреби відновлення інфраструктури держави та подальшого розвитку житлового фонду.

Спеціальне правове регулювання корпоративних відносин у товариствах з обмеженою відповідальністю здійснюється Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Базовим локальним актом товариства є статут, що приймається учасниками з урахуванням правил, визначених цими ж учасниками на загальних зборах, та положень Закону, що визначають порядок регулювання діяльності цих товариств. Звісно, статут не має суперечити законодавчим актам і одночасно має враховувати волю всіх учасників товариства, як їх стратегічне бачення розвитку діяльності товариства з обмеженою відповідальністю. Втім учасники потребують й додаткових домовленостей, спрямованих на удосконалення питань управління, контролю та вирішення патових ситуацій чи інших конфліктів у товаристві. Тому корпоративний договір став цікавим та ефективним правовим інструментом.

Поняття корпоративного договору закріплено у ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Вважається, що договір, за яким учасники товариства зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації є корпоративним договором⁹¹. Основними характеристиками корпоративного договору є те, що: 1) цей договір є цивільно-правовим договором, який укладається відповідно до приватних засад добросовісності, розумності, справедливості, рівного захисту прав учасників; 2) корпоративний договір укладається з ініціативи учасників товариства, які вирішили врегулювати ряд питань за допомогою цього інструменту з визначенням тих умов, які є сприялими для їх сторін; 3) корпоративний договір зумовлює перетворення прав учасників на їх обов'язки за вільним волевиявленням цих осіб з метою виконання умов договору і несення відповідальності у разі невиконання таких умов; 4) учасники товариства можуть зобов'язуватися реалізувати свої права та повноваження певним чином, тобто у спосіб, визначений за домовленістю сторін договору; 5) учасники товариства можуть зобов'язуватися утримуватися від реалізації певних своїх прав та повноважень.

Одним із основних принципів, які мають бути дотримані при укладенні корпоративного договору, є відповідність цього договору нормам закону і положенням статуту, а якщо відносини не врегульовані законом чи статутом, то відповідність договору загальним принципам права. У ст. 6 ЦК України визначено загальні правила співвідношення дії актів цивільного законодавства і договору, яких варто дотримуватися при

⁹¹ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06. 02. 2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 25. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

укладенні корпоративного договору⁹². Зокрема, у контексті корпоративного договору важливо пам'ятати про наступні правила: 1) сторони мають право врегулювати у корпоративному договорі свої відносини, які не врегульовані актами цивільного законодавства; 2) сторони в корпоративному договорі можуть відмовитися від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд; 3) сторони в корпоративному договорі не можуть відступити від положення актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо зазначено про це; 4) сторони в корпоративному договорі не можуть відступити від положення актів цивільного законодавства, якщо обов'язковість для сторін положень цих актів випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами. Окрім того, вказані правила поширюються на відповідність корпоративного договору актам локальної правотворчості. Зокрема, йде мова про статут, як основний локальний акт, що регулює діяльність товариств з обмеженою відповідальністю.

Предмет корпоративного договору визначається на основі аналізу дефініції цього договору, що закріплена Законом. Значна кількість українських вчених не схвалює законодавчого визначення корпоративного договору на підставі аргументів, що вказане поняття є розмитим і не дозволяє зрозуміти належним чином сутність предмету. Вважається, що словосполучення «реалізовувати свої права та повноваження певним чином» носить невизначений характер, що зумовлює вільне трактування норм закону на розсуд сторін з можливістю недотримання інших нормативних і локальних положень та створює можливість для зловживань при здійсненні корпоративних прав. Тому за результатами багатьох дискусій, які відбувалися на конференції, круглих столах, бізнес-форумах виникло усталене бачення, що предметом корпоративного договору варто вважати способи здійснення корпоративних прав, які можуть бути визначені учасниками у договорі і які мають відповідати та / або не порушувати норм закону і статуту товариства.

Окрім того, при укладенні корпоративного договору сторони деталізовано мають враховувати загальні положення про правочини, що визначені ЦК України. Згідно ч. 1 ст. 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Відповідно до ст. 203 ЦК України правочин має відповідати наступним вимогам, а саме: 1) зміст правочину має відповідати цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; 2) особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; 3) волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішньої волі; 4) правочин має вчинятися у формі, встановленій законом; 5) правочин має бути спрямований на реальне встановлення

⁹² Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.08.2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Корпоративний договір в
товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю

правових наслідків. Недотримання вказаних вимог закону має правовим наслідком визнання правочину недійсним⁹³. Тому при укладенні корпоративного договору сторони договору мають визначати умови, які не будуть суперечити цивільному законодавству, локальним актам та корпоративному інтересу товариства і моральним засадам, що втілені у кодексах корпоративної поведінки. Сторони корпоративного договору мають мати необхідний обсяг дієздатності і укласти цей договір за власним волевиявленням на умовах, що відповідають їх внутрішній волі. Корпоративний договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків.

У ч. 1 ст. 7 Закону визначено ще ряд додаткових умов, недотримання яких має правовим наслідком нікчемність (недійсність) корпоративного договору. Зокрема, корпоративний договір має вчинятися у письмовій формі⁹⁴. За загальним правилом, у ЦК України зазначено, що правочин має вчинятися у письмовій формі. Але недотримання письмової форми не має правовим наслідком визнання його нікчемним, якщо інше прямо не передбачено законом. У такому разі правочин може бути оспорюваним, якщо одна з сторін подала позов до суду. Щодо корпоративного договору Законом зазначено, що недотримання письмової форми має наслідком його нікчемність. Водночас практика застосування вказує на інші реалії, а саме у більшості випадків корпоративний договір укладається у письмовій формі з нотаріальним засвідченням підписів сторін договору або ж корпоративний договір укладається у нотаріальній письмовій формі, тобто цей договір посвідчується нотаріусом.

Також 27 липня 2022 року до Закону внесено зміни та зазначено, що корпоративний договір може бути оплатним або безоплатним⁹⁵. До внесення таких змін було вказано, що корпоративний договір може бути тільки безоплатним. Такий стан речей спрощував розмежування, для прикладу, корпоративного договору і договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі. На практиці досить часто такі договори укладалися у змішаній формі і у разі виникнення спору ознака безоплатності була одним із важливих критеріїв їх розмежування.

З внесенням змін до Закону виникло ще одне положення про те, що додатковими сторонами корпоративного договору можуть бути саме товариство та треті особи⁹⁶. Раніше вважалося, що корпоративний договір укладається тільки між учасниками товариства щодо способів здійснення корпоративних прав. Нині ж сторонами корпоративного договору можуть бути не тільки учасники товариства, але й саме товариство та треті особи. Хоча термін «додаткові сторони» введено в законодавче поле вперше, тим не менш варто вважати, що при укладенні корпоративного договору хоча б

⁹³ Там само. (дата звернення: 25. 08. 2023 р.)

⁹⁴ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06. 02. 2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 25. 08. 2023 р.)

⁹⁵ Там само. (дата звернення: 25. 08. 2023 р.)

⁹⁶ Там само. (дата звернення: 25. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

однією з сторін договору завжди має бути учасник товариства, а додатковими сторонами можуть бути або товариство, або треті сторони, а можуть і не бути. Такий висновок видається логічним, адже для цивільного обороту існує ряд інших договірних конструкцій, спрямованих на купівлю-продаж корпоративних прав, обмін, дарування, передання в управління, заставу тощо.

Таким чином, корпоративний договір включає ще ряд важливих ознак, які необхідно виділити: 1) положення корпоративного договору мають відповідати актам цивільного законодавства і статуту; 2) у корпоративному договорі можна передбачити регулювання корпоративних відносин учасника по-іншому, якщо це прямо не суперечить актам цивільного законодавства і статуту; 3) корпоративний договір врегульовує відносини між учасниками та/або іншими особами виходячи з суті цих відносин та корпоративного інтересу його сторін; 4) корпоративний договір має укладатися у письмовій формі, оскільки недотримання цієї вимоги закону має наслідком нікчемність договору; 5) корпоративний договір може бути оплатним і може бути безоплатним; 6) сторонами корпоративного договору є учасники товариства, як обов'язкова умова дійсності договору, а додатковими сторонами можуть бути товариство та треті особи.

Зміст договору визначається умовами договору, що розкривають права та обов'язки сторін. У ст. 638 ЦК України зазначено, що договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди⁹⁷.

Як вже зазначалося, предметом корпоративного договору є визначення способу реалізації корпоративних прав учасниками товариства або утримання від їх реалізації. Щодо умов, які можуть бути визначені законом як істотні, то Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» не передбачено прямої вимоги про істотні умови корпоративного договору. Тому можна вважати, що істотною умовою корпоративного договору є тільки умова про предмет, недотримання якої має правовим наслідком визнання договору неукладеним. Водночас у ч. 2 ст. 7 Закону вказано, що дата укладення та строк дії корпоративного договору визначаються в договорі⁹⁸, але не вказано, що дана умова є істотною. Тому можна вважати, що норма Закону є необхідною, адже у ній не міститься словосполучення «якщо інше не визначено домовленістю сторін». У зв'язку з цим може виникнути

⁹⁷ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25. 08. 2023 р.)

⁹⁸ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06. 02. 2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 25. 08. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Корпоративний договір в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю

трактування, за яким істотними умовами є предмет та строк корпоративного договору. Окрім того, істотними умовами корпоративного договору варто вважати ті умови, щодо яких між сторонами договору виникла домовленість визначати їх істотними, наприклад, умова про оплатність чи безоплатність, форму договору тощо.

Корпоративний договір став ефективним інструментом для бізнесу у вирішенні питань діяльності компанії та впливу на неї учасників. Якщо раніше всі стратегічні питання вирішувалися тільки законом, статутом і рішенням загальних зборів учасників, то нині корпоративний договір має перевагу у тих випадках, коли можна вплинути на товариство через укладення договору, а також коли йде мова про здійснення корпоративних прав учасників та вирішення корпоративних конфліктів. У ч. 3 ст. 7 Закону вказано, що корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає⁹⁹. Крім того, у ч. 4 ст. 7 Закону закріплено, що корпоративний договір, яким встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства, є нікчемним¹⁰⁰. Тобто міститься застереження про те, що виконавчі та наглядові органи товариства не мають права надавати вказівки щодо того, яким чином голосувати і приймати рішення з питань порядку денного загальних зборів товариства, наприклад, що стосуються обрання членів органів управління, укладення значних правочинів, виплати дивідендів тощо.

Втім практика правозастосування показує, що в умовах корпоративного договору є можливим вирішити набагато ширше коло питань, а саме: 1) передбачити обов'язок всіх учасників, які є стороною договору, прийняття певних рішень на загальних зборах товариства односторонньо, або обов'язок видати довіреність у випадку неможливості особистої участі у загальних зборах учасників; 2) визначити порядок врегулювання конфліктів в товаристві у разі недосягнення згоди між учасниками, неучасті у загальних зборах учасників, чи інших обставин, що ускладнюють управління товариством; 3) передбачити способи та порядок відчуження частки у статутному капіталі учасниками товариства іншим учасникам та третім особам, в тому числі з умовою відсутності переважного права на купівлю частки у всіх або деяких учасників товариства; 4) передбачити мораторій на продаж частки у статутному капіталі учасниками товариства іншим учасникам чи третім особам на певний період часу (нині це особливо актуальна умова для стартапів у IT-бізнесі); 5) передбачити умову про продаж частки у статутному капіталі товариства лише за згодою всіх інших учасників; 6) передбачити відповідальність учасників у разі невиконання ними покладених на себе

⁹⁹ Там само. (дата звернення: 25. 08. 2023 р.)

¹⁰⁰ Там само. (дата звернення: 25. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

обов'язків у вигляді відчуження частки у статутному капіталі товариство за певних умов, визначених корпоративним договором; 7) встановити додаткові умови про конфіденційність корпоративного договору; 8) визначити обов'язок повідомлення про факт укладення інших корпоративних договорів тощо. Таким чином, умови корпоративного договору, що прописані у відповідності до інтересів сторін цього договору, дають можливість учасникам товариства домовитися про безліч умов їхньої співпраці як між собою, так й з додатковими сторонами договору – товариством або третіми особами.

Для прикладу, нині у сфері ІТ-бізнесу актуальними є умови корпоративного договору про неможливість відчуження частки у статутному капіталі товариства протягом певного часу з моменту створення товариства чи з моменту початку розробки певного ІТ-продукту. Така ситуація може бути зумовлена тим, що декілька учасників товариства є розробниками ІТ-продукту, а інші – особами, які фінансують відповідний проект до моменту отримання обумовленого сторонами результату – ІТ продукту та прибутку. У такому разі корпоративний договір виступає гарантією для інвестора у тому, що розробники ІТ-продукту мають певні обов'язки у виконанні проекту – продукту, що становить актив компанії у майбутньому, а для розробників – гарантією фінансування їхніх ідей для отримання кінцевого результату. Звісно, що після виконання поставленої мети та припинення корпоративного договору компанія може продовжувати функціонувати, масштабуватися, шукати додаткових інвесторів та укладати нові корпоративні договори, що будуть відповідати інтересам компанії та її учасників. Окрім того, корпоративним договором може бути передбачено не тільки мораторій на продаж частки у статутному капіталі, але й на її дарування, заставу тощо.

Як відомо, статут товариства є основним локальним актом, який визначає діяльність компанії в цілому. Статут товариства підлягає державній реєстрації та зберігається у реєстраційній справі юридичної особи, а тому є доступним для осіб, які дають запит на інформацію про товариство. Якщо товариство має свій належно оформлений сайт, який викликає довіру інвесторів та клієнтів, то електронний примірник статуту товариства має бути розміщеним на сайті. Але Закон не містить вимоги до товариства про обов'язок створення сайту та викладення там будь-якої інформації, в тому числі статуту. Такі дії вчиняються виключно за ініціативи товариства. Щодо корпоративного договору, то його обов'язковою умовою є умова про конфіденційність, що передбачає неможливість сторін договору розголошувати інформацію, що міститься в умовах договору. Тому право на ознайомлення з корпоративним договором мають тільки ті учасники товариства та треті особи, які є сторонами корпоративного договору. Виняток має місце у випадку, коли стороною корпоративного договору є держава, територіальна громада, державне або комунальне підприємство чи юридична особа, у статутному капіталі якої 25 і більше відсотків прямо або опосередковано належить державі або

Ліліана СІЩУК. Корпоративний договір в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю

територіальній громаді. У такому разі зміст корпоративного договору оприлюднюється протягом 10 днів з моменту його укладення шляхом розміщення на сайті відповідного органу державної влади, органу місцевого самоврядування.

За загальним правилом, учасники корпоративного договору не зобов'язані повідомляти не тільки про зміст договору, але й про факт його укладення, що теж є конфіденційною інформацією. У Законі тільки зазначено, що інші умови щодо конфіденційності корпоративного договору можуть бути встановлені законом або договором. Однак у спеціальному Законі інших винятків із загального правила немає, крім того, що зазначено вище. Сторони корпоративного договору теж у більшості випадків є прихильниками конфіденційності умов договору, оскільки корпоративний договір має здатність врегулювати складні питання, що пов'язані з вирішенням потенційних конфліктів, контрольним впливом на окремі питання управління товариством, реалізації корпоративних прав тощо.

Водночас у ч. 6 ст. 7 Закону вказано, що договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення¹⁰¹. У даному випадку, хоча не йде мова про порушення умови про конфіденційність корпоративного договору, тим не менш сторона одного корпоративного договору має визначати умови іншого корпоративного договору, стороною якого теж має намір стати, на основі власний знань про умови попереднього договору, а також виходячи з принципів добросовісності, справедливості та розумності, що є критеріями її добросовісних намірів. Щодо іншої сторони корпоративного договору, то така особа може знати або має знати про порушення умов попереднього корпоративного договору умовами наступного договору тільки у двох випадках: 1) якщо інша сторона корпоративного договору є стороною попереднього корпоративного договору, умови виконання якого порушуються наступним договором; 2) якщо інша сторона є особою, яка згідно закону зобов'язана розмістити зміст корпоративного договору на сайті відповідного органу державної влади, органу місцевого самоврядування. Також варто вказати, що сторони корпоративного договору можуть обрати право за умови дотримання положень Закону України «Про міжнародне приватне право», згідно якого урегулювання приватноправових відносин пов'язано з одним або кількома іноземними правопорядками.

Зобов'язання, що виникають з корпоративного договору, вважаються припиненими, за загальним правилом, за умови їх належного виконання. За порушення корпоративного договору настає відповідальність, що є наслідком невиконання або неналежного виконання умов, визначених змістом договірною зобов'язання. У ч. 1 ст. 611 ЦК України зазначено, що

¹⁰¹ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06. 02. 2018 р. № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 27. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди¹⁰². Оскільки Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» не визначено спеціальних правових наслідків порушення корпоративного договору, то у змісті договору можуть визначатися будь-які правові наслідки, що визначені загальними цивільними нормами. Відповідальність за корпоративним договором, яка полягає у додаткових майнових позбавленнях для сторін договору у разі порушення його умов, може бути загальною і спеціальною. Загальна відповідальність визначена цивільним законодавством і полягає у сплаті неустойки (пені або штрафу) та відшкодуванні збитків, а спеціальна відповідальність визначається практикою застосування і проявляється у майновій компенсації за порушення умов договору або у зобов'язанні продати частку у статутному капіталі товариства тим з учасників – сторін корпоративного договору, хто порушив умови цього договору.

Відшкодування збитків займає особливе місце серед форм цивільно-правової відповідальності, оскільки боржник зобов'язаний відшкодувати кредиторів збитки у повному обсязі. Стягнення неустойки застосовується незалежно від наявності збитків і носить яскраво виражений характер. Неустойка вважається способом забезпечення виконання зобов'язань і мірою відповідальності у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань¹⁰³. Умови застосування спеціальних заходів відповідальності, а саме купівля-продаж частки у статутному капіталі, має прямо закріплюватися у корпоративному договорі¹⁰⁴. Загальні заходи цивільно-правової відповідальності (сплата неустойки, відшкодування збитків), як правило, застосовуються, якщо корпоративним договором визначається порядок управління майновими корпоративними правами, а виплата грошової компенсації чи примусовий продаж (вкуп) частки у статутному капіталі – при управлінні немайними (організаційними) правами.

У той же час у ст. 617 ЦК України зазначено, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або

¹⁰² Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 27. 08. 2023 р.)

¹⁰³ Сішук Л. В. Відповідальність учасників підприємницьких товариств за порушення корпоративного договору. Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 20, 2020 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2020. С. 150. (дата звернення: 27. 08. 2023 р.)

¹⁰⁴ Там само. С. 151. (дата звернення: 27. 08. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Корпоративний договір в

товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю

непереборної сили¹⁰⁵. Введення на території України Указом Президента від 24 лютого 2022 року¹⁰⁶ правового режиму воєнного стану зумовило на практиці окреслити підхід до визначення підстав звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання у випадку настання непереборної сили. У ст. 141 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» зазначено, що Торгово-промислова палата України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю. Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, до яких зокрема відносять загрозу війни, збройний конфлікт, загальну військову мобілізацію, військові дії, оголошену та неоголошену війну тощо¹⁰⁷.

Керуючись вищевказаною нормою, Торгово-промислова палата України ухвалила рішення спростити процедуру засвідчення форс-мажорних обставин. З метою позбавлення обов'язкового звернення до Торгово-промислової палати України та уповноважених нею регіональних торгово-промислових палат і підготовки пакету документів у період дії воєнного стану, на сайті Торгово-промислової палати України розміщено загальний офіційний лист щодо засвідчення форс-мажорних обставин. Однак відповідно до п. 6.2 Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються за заявою зацікавленої особи по кожному окремому договору, контракту, угоди тощо¹⁰⁸.

Відповідно, якщо за корпоративним договором неможливо виконати покладені на сторін зобов'язання чи можливе прострочення їх виконання у зв'язку з воєнними діями, то сторони договору мали б звільнитися від відповідальності автоматично. Однак, незважаючи на те, що загальний офіційний лист щодо засвідчення форс-мажорних обставин, виданий Торгово-промисловою палатою України, стосується невизначеного кола осіб, це не означає, що такий лист звільняє від відповідальності зразу.

¹⁰⁵ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 27. 08. 2023 р.)

¹⁰⁶ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України 24. 02. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 27. 08. 2023 р.)

¹⁰⁷ Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2. 12. 1997 р. № 671/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 13, ст. 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27. 08. 2023 р.)

¹⁰⁸ Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): затверджено Рішення президії ТПП України від 15. 07. 2014 р. № 40(3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#top> (дата звернення: 27. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Зокрема, у будь-якому разі стороні необхідно довести, що зобов'язання за корпоративним договором невиконане саме у зв'язку з воєнними діями. Тому, якщо сторони корпоративного договору будуть вирішувати спір в судовому порядку, то загальний офіційний лист щодо засвідчення форс-мажорних обставин не є безумовною підставою для звільнення сторони від відповідальності, що підтверджується положеннями Регламенту. При цьому по кожному окремому корпоративному договору сторони повинні отримати сертифікат про форс-мажорні обставини.

Отже, корпоративний договір є ефективним правовим інструментом, що спрямований на вирішення внутрікорпоративних питань, пов'язаних з діяльністю товариства з обмеженою відповідальністю, здійсненням корпоративних прав учасників та вирішенням корпоративних конфліктів. Корпоративний договір може визначати порядок регулювання корпоративних відносин, але не має суперечити положенням закону і статуту. Корпоративний договір укладається між учасниками товариства щодо способів здійснення своїх прав і повноважень або утримання від їх реалізації, а додатковими сторонами можуть бути товариство і треті особи. Корпоративний договір може бути оплатим і безоплатним, що визначається на розсуд сторін договору, але умови такого договору є конфіденційними, що вказує на приватність у регулюванні корпоративних відносин. Відповідальність за порушення корпоративного договору може бути загальною або спеціальною, але умови її застосування мають бути вказані безпосередньо у договорі. Звільнення від відповідальності за корпоративним договором у зв'язку з введенням правового режиму воєнного стану не може відбуватися автоматично, у зв'язку з чим сторони корпоративного договору у кожному конкретному випадку повинні звертатися до Торгово-промислової палати для видачі сертифікату і мають довести, що неможливість виконання корпоративного договору пов'язана з воєнним станом.

2.2. Корпоративний договір в акціонерних товариствах

У розвинених країнах корпоративний договір відіграє значну роль у врегулюванні корпоративних відносин між учасниками товариства. Однак в Україні такий інструмент офіційно було впроваджено разом із прийняттям Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 року¹⁰⁹. До цього цей інструмент був доступний для використання в акціонерних товариствах, однак називався

¹⁰⁹ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06. 02. 2018 р. № 2275-VIII // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Вікторія ВАСИЛЬЄВА. Корпоративний договір
в акціонерних товариствах

він не корпоративним договором, а договором між акціонерами (Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року¹¹⁰).

Згідно з ч. 1 ст. 29 Закону України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX «Про акціонерні товариства»¹¹¹, який набрав чинності з 01 січня 2023 року, договір, за яким акціонери товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (далі – корпоративний договір), вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір може бути оплатним або безоплатним. Додатковими сторонами корпоративного договору також можуть бути саме акціонерне товариство та треті особи. Корпоративний договір, що не відповідає зазначеним вимогам, є нікчемним.

У ч. 1 ст. 29 Закону України «Про АТ» чітко окреслено сторони корпоративного договору. Основними і обов'язковими сторонами можуть бути лише акціонери товариства, однак законодавчо закріплено також можливість участі товариства та третіх осіб (чого не було зазначено в попередніх редакціях статті про корпоративний договір), які можуть бути лише додатковими сторонами. Третіми особами в даному випадку можуть бути потенційні інвестори, кредитори, фінансові установи тощо. Так, до прикладу, кредитори товариства можуть укласти договір з акціонерами акціонерного товариства, за яким акціонери товариства з метою забезпечення охоронюваного законом інтересу таких третіх осіб зобов'язуються реалізувати свої корпоративні права у спосіб, передбачений таким договором, або утримуватися (відмовитися) від їх реалізації, у тому числі голосувати у спосіб, передбачений таким договором, на загальних зборах акціонерів товариства, узгоджено вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством, придбавати або продавати акції за певною ціною чи за умови настання визначених у договорі обставин або утримуватися від відчуження акцій до настання визначених у договорі обставин.

Іншим прикладом корпоративного договору не лише з акціонерами товариства, а й з третіми особами є договір між особою, яка бажає стати акціонером товариства на певних умовах, і тими, хто вже є акціонерами товариства, зокрема про обов'язок акціонерів проголосувати певним чином на загальних зборах щодо питання вступу. Також таким корпоративним договором можуть охоплюватись питання аудиту чи гарантій з боку товариства, наприклад, щодо того, що в товариства є всі необхідні ліцензії і дозволи, що не були прийняті зміни щодо статутного капіталу, що у товариства відсутні невиконані зобов'язання перед колишніми

¹¹⁰ Про акціонерні товариства: Закон України від 17. 09. 2008 р. № 514-VI // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

¹¹¹ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. № 2465-IX // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

акціонерами тощо. Таким чином, встановлений законом перелік сторін корпоративного договору є найбільш широким.

Варто додатково зауважити, що акціонер товариства може бути стороною декількох корпоративних договорів, що укладаються між акціонерами одного й того ж самого товариства, але за умови, що їх положення не суперечать одне одному. При цьому положення корпоративного договору є обов'язковими лише для тих акціонерів товариства, які підписали чи приєдналися до положень такого договору. Дискусійним є питання, чи може акціонер бути стороною корпоративного договору не всією належною йому часткою (акціями) в товаристві, а лише частиною. У такому випадку акціонер, виконуючи свої зобов'язання за корпоративним договором, голосував би частиною голосів згідно корпоративного договору, а іншою частиною – за власним бажанням. Теоретично, така ситуація можлива, і у таких випадках в положеннях договору має бути чітко прописано розмір частки участі сторони (абсолютний (кількість акцій) та/або відносний (частка сторони відносно статутного капіталу товариства)), якою буде забезпечуватися виконання зобов'язання.

Цікавим також є питання, що відбувається із зобов'язанням за договором, коли стороною чи сторонами відчужуються не всі акції, а їх частина. Зобов'язання зберігаються у пропорційно зменшених частинах, чи договір припиняє дію для цього акціонера, чи одразу для всіх сторін договору? Видається правильним, якщо в акціонера (акціонерів) зберігається можливість забезпечити виконання погодженого сторонами предмета договору частиною акцій, що залишилися після відчуження, то договір зберігає чинність.

За своєю природою корпоративний договір є актом здійснення корпоративної правоздатності учасниками (акціонерами) товариства договірної форми та породжує корпоративні наслідки, оскільки спрямований на організацію і впорядкування використання корпоративних прав з метою збереження чи перерозподілу корпоративного контролю. Виходячи з поняття корпоративного договору, предметом такого договору може бути реалізація прав та повноважень сторін договору або утримання від їх реалізації. Із цього положення випливає, що за таким договором ніяких нових прав акціонери не набувають, умовами договору лише встановлюється порядок реалізації своїх прав або утримання від їх здійснення.

Слід зауважити, що поряд із правами, згадано й про повноваження акціонерів, а отже, йде мова про те, що реалізація або утримання від реалізації делегованих можливостей акціонерів та/або самого товариства теж можуть бути предметом корпоративного договору. Основні групи питань, що можуть бути врегульовані цим договором наступні:

1. Проведення загальних зборів акціонерів та порядок голосування на них, а саме питання: участі у загальних зборах; обговорення питання порядку денного на загальних зборах, а також пропозиції інших питань до

Вікторія ВАСИЛЬЄВА. Корпоративний договір
в акціонерних товариствах

обговорення (у разі згоди всіх акціонерів); голосування на загальних зборах; вимоги скликання загальних зборів; ініціювання проведення опитування; пропозиції кандидатури на посади в органи управління; обіймання посади в органах управління; пропозиції акціонерам придбати акції тощо.

2. Відчуження акцій, а саме: питання порядку розпорядження часткою в статутному капіталі; закріплення за окремими учасниками переважного права на купівлю акцій; дотримання вимог конфіденційності тощо.

3. Вихід із конфліктних ситуацій, а саме: питання встановлення порядку викупу акцій в однієї сторони іншою; встановлення способів здійснення заходів вирішення безвихідної ситуації тощо.

4. Відповідальність сторін договору.

Як і в будь-якому іншому договорі, у корпоративному договорі може встановлюватись відповідальність сторін у разі порушення договору, адже передбачені договором негативні наслідки стимулюють сторони до належного виконання зобов'язань, а також дають змогу захистити порушені права та інтереси добросовісної сторони. Одним із найбільш розповсюджених способів забезпечення належного виконання є встановлення штрафних санкцій за порушення обов'язку. Розміри штрафних санкцій визначаються на розсуд сторін корпоративного договору і можуть бути встановлені у вигляді штрафу або пені за прострочення виконання зобов'язання, наприклад, у разі гальмування продажу або викупу акцій. Іншим прикладом порушення корпоративного договору може бути голосування всупереч погодженого у договорі способу. За загальним правилом, рішення загальних зборів, за яке було проголосовано таким чином, буде дійсним, однак до порушника договору можуть бути застосовані негативні наслідки.

Досить надійним способом забезпечення виконання акціонерами обов'язків, взятих на себе у корпоративному договорі, є видача кожним акціонером безвідкличної довіреності. Суть такої довіреності полягає у тому, що після її видачі акціонером скасувати таку довіреність за ініціативою акціонера-довірителя вже неможливо.

Корпоративний договір має цивільно-правову природу та врегульовується загальними положеннями ЦК України, а також нормами зобов'язального права, тоді як зміст договору та правові наслідки його укладення знаходяться в сфері дії корпоративно-правових норм. Корпоративний договір не може суперечити статуту товариства, а також, як і будь-який правочин, – чинному законодавству України. Водночас, із статті випливає, що можливість його укладення не обов'язково повинна бути передбачена статутом товариства, а надається безпосередньо нормами закону.

Обов'язковою формою вчинення корпоративного договору є письмова. Про обов'язковість нотаріального посвідчення у статті не йдеться, хоча сторони можуть домовитись і про таке. У разі недотримання

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

вимог щодо письмової форми – корпоративний договір вважається нікчемним.

Окрім цих вимог, передбачених даним законом, для дійсності корпоративного договору необхідним є дотримання й вимог ЦК України щодо дійсності правочину, а саме: зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним; правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Дата укладення і строк дії корпоративного договору визначаються в самому договорі. Закон України «Про АТ» містить більш конкретне формулювання, передбачивши, що договір між акціонерами може укладатися на визначений строк або безстроково.

Припинення дії корпоративного договору може відбуватися: в останній день завершення його строку (якщо тільки договір було укладено на визначений строк); та/або у разі ліквідації чи реорганізації АТ; та/або серед підписантів договору залишився лише один акціонер товариства.

Корпоративний договір в акціонерних товариствах може бути як оплатним, так і безоплатним. Слід зауважити, що до 1 січня 2023 року корпоративний договір міг бути тільки безоплатним і встановлення можливості оплатності корпоративного договору у новому Законі України «Про АТ» є новелою загалом. До внесення змін законодавець визначав корпоративний договір лише як безоплатний. Під безоплатним договором розуміють договір, у якому сторона за виконання своїх зобов'язань не отримує винагороди (у формі грошових коштів, майна чи зустрічного виконання зобов'язань). Порушення цієї умови могло бути підставою для визнання договору недійсним. Проте зараз за виконання зобов'язань стороною корпоративного договору вона може отримувати винагороду (не лише в матеріальній формі). Прикладом цьому може бути викуп call option (права на купівлю акцій за певних умов у майбутньому та за визначеною ціною), який передбачений договором.

На сьогодні важко сказати, чи оплатність може бути встановленою щодо усіх зобов'язань, зокрема щодо передання права голосу. У законодавствах європейських країн оплата акціонера іншому акціонеру за голосування у певний спосіб може викликати юридичні та етичні питання і може підпадати під різні регуляторні обмеження в залежності від юрисдикції. Такі угоди можуть розглядатися як форма хабарництва або спроби неправомірно вплинути на процес прийняття рішень у корпорації. Так, зокрема, слід зважувати:

Вікторія ВАСИЛЬЄВА. Корпоративний договір
в акціонерних товариствах

- положення законодавства щодо підкупу і хабарництва, щоб виключити кваліфікацію передачі оплати за голосування певним чином, як хабарництво;

- правила корпоративного управління: європейські компанії, як правило, підпорядковані правилам та регуляціям корпоративного управління, що підтримують прозорість, справедливість і рівноправ'я акціонерів. Вплив на голоси через прямі фінансові стимули може суперечити цим принципам;

- обов'язки акціонера діяти в найкращих інтересах компанії та всіх акціонерів: участь в договорах, що передбачають особисту винагороду за дії, що можуть зашкодити інтересам компанії та інших акціонерів, може бути порушенням цих обов'язків;

- акти регулювання обігу цінних паперів: у публічних компаніях спроби маніпулювати цінами на акції або впливати на голосування через фінансові стимули можуть підпадати під санкції норм законодавства, що регулює обіг цінних паперів.

У зв'язку з цим, впроваджуючи норму про можливість оплатності корпоративного договору, потрібно бути готовими до того, що подібні виклики можуть постати і перед українською правозастосовною практикою.

Корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких акціонер має право або зобов'язаний купити або продати акції товариства, а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає. У разі, якщо корпоративний договір передбачає обов'язок купити або продати акції товариства, але будь-яка із сторін ухиляється від обов'язку укласти договір купівлі-продажу акцій, інша сторона має право звернутися до суду з позовом про визнання договору купівлі-продажу акцій укладеним на умовах, передбачених таким корпоративним договором, та про відшкодування збитків, заподіяних ухиленням від укладення такого договору купівлі-продажу акцій (ч. 3 ст. 29 Закону України «Про АТ»). Як бачимо, законодавець пропонує стороні дієвий спосіб захисту своїх права та інтересів у разі порушення корпоративного договору щодо купівлі чи продажу акцій товариства.

Раніше у судовій практиці типовим формулюванням позовних вимог було «зобов'язати відповідача укласти договір», і навіть у випадку прийняття рішення на користь позивача, примусово виконати це рішення було неможливо. Вирішенням цієї проблеми стало інше формулювання позовних вимог, а саме замість позовів про зобов'язання стали подаватися позови про визнання договору укладеним на умовах позивача. Таким чином, нормативне закріплення формулювання предмета позову у разі порушення корпоративного договору на законодавчому рівні перестало блокувати діяльність постраждалої сторони корпоративного договору та стало вирішенням поширеної проблеми.

Незмінним залишилося загальне положення про те, що зміст корпоративного договору не підлягає розкриттю і є конфіденційним, якщо

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

інше не передбачено законом або договором. Інформація про укладення корпоративного договору у публічному акціонерному товаристві повідомляється товариству однією із сторін договору протягом трьох робочих днів з дня його укладення. Публічне акціонерне товариство розкриває інформацію про наявність корпоративного договору у порядку, встановленому Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» для розкриття особливої інформації про емітента.

З метою запобігання корупції корпоративний договір, стороною якого є держава, територіальна громада, державне або комунальне підприємство чи юридична особа, у статутному капіталі якої 25 і більше відсотків акцій прямо чи опосередковано належать державі або територіальній громаді, оприлюднюється протягом 10 днів з дня укладення договору шляхом розміщення на офіційному веб-сайті відповідного органу державної влади, органу місцевого самоврядування, а також на веб-сайті акціонерного товариства.

Особа, яка відповідно до корпоративного договору набула право визначати варіант голосування на загальних зборах публічного акціонерного товариства за акціями такого товариства, зобов'язана повідомити товариству про набуття такого права, якщо в результаті такого набуття зазначена особа самостійно або разом із своєю афілійованою особою (особами) прямо чи опосередковано отримує можливість розпоряджатися пороговими значеннями пакетів акцій (ч. 8 ст. 29 Закону України «Про АТ»).

Важливим положенням Закону також є право сторін корпоративного договору обрати право договору за умови дотримання положень Закону України «Про міжнародне приватне право» (ч. 7 ст. 29 Закону України «Про АТ»). Згідно ч. 2 ст. 46 Закону України «Про міжнародне приватне право»¹¹² сторони договору, за яким учасники (засновники, акціонери, члени) юридичної особи з іноземною участю зобов'язуються реалізувати свої права та повноваження щодо такої юридичної особи певним чином або утримуватися від їх реалізації (корпоративний договір), можуть обрати право, що застосовується до такого корпоративного договору. Слід зауважити, що дане положення Закону України «Про міжнародне приватне право» було додане в межах прийняття закону «Про стимулювання розвитку цифрової економіки України» від 15 липня 2021 року¹¹³, однією з цілей якого стало створення сприятливих умов для ведення бізнесу та залучення інвестицій.

Водночас слід зважати на те, що ч. 6 ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» закріплює обмеження – вибір права не

¹¹² Про міжнародне приватне право: Закон України від 23. 06. 2005 р. № 2709-IV // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

¹¹³ Про стимулювання розвитку цифрової економіки України: Закон України від 15. 07. 2021 р. № 1667-IX // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Вікторія ВАСИЛЬЄВА. Корпоративний договір
в акціонерних товариствах

здійснюють, якщо у правовідносинах відсутній іноземний елемент. Таким чином, сторони корпоративного договору можуть обрати право іноземної держави, яке регулюватиме відповідні відносини між ними, лише за умови наявності іноземного елемента, під яким варто розуміти ознаку, що характеризує приватноправові відносини та виявляється в одній або кількох із певних форм, зокрема: або хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; або ж об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; або юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України виконання зобов'язання із договору, в тому числі корпоративного договору, може бути ускладнено або неможливим. Відповідно до ст. 617 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили¹¹⁴. Відповідно до листа Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0-7.1¹¹⁵, остання засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили): військову агресію Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану з 24 лютого 2022 року. Враховуючи це, Торгово-промислова палата України підтверджує, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких/-го настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких/-го стало неможливим у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили).

Формально цей Лист не може вважатися сертифікатом Торгово-промислової палати України, як того вимагає ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні»¹¹⁶, однак ТПП України ухвалила рішення спростити процедуру засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), зазначивши на офіційному сайті, що не обов'язково звертатись до ТПП України та уповноважених нею регіональних торгово-промислових палат. Для засвідчення форс-мажору

¹¹⁴ Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

¹¹⁵ Лист Торгово-промислової палати України від 28. 02. 2022 р. № 2024/02.0-7.1. URL: <https://uccr.org.ua/press-center/uccrnews/protsedura-zasvidchennia-fors-mazhornikh-obstavin-z-28-02-2022> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

¹¹⁶ Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02. 12. 1997 р. № 671/97-ВР // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

пропонується роздрукувати загальний офіційний лист ТПП України щодо засвідчення форс-мажорних обставин та посилатись на нього. При цьому слід звертати увагу, що відповідно до діючого законодавства України єдиним належним та достатнім документом, що підтверджує настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) був та є Сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), виданий ТПП України або уповноваженими нею регіональними ТПП.

Додатково до вищезазначеного слід мати на увазі, що відповідно до п. 6.2. Регламенту ТПП України форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються за зверненням суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб по кожному окремому договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин¹¹⁷. Окрім того, загальний офіційний лист ТПП України від 28 лютого 2022 року не містить ідентифікаційних ознак конкретного договору, виконання якого стало неможливим через наявність зазначених обставин, а також у ньому не міститься засвідчення наявності причинно-наслідкового зв'язку між військовою агресією російської федерації проти України та неможливістю виконання конкретного зобов'язання.

Таким чином, вищезазначений лист ТПП України не є єдиним та достатнім доказом засвідчення форс-мажорної обставини та не може бути єдиною підставою для звільнення особи від відповідальності за порушення договірної зобов'язання. Стороні договору, яка порушила або не виконала зобов'язання із корпоративного договору та посилається на воєнний стан, як на непереборну силу, потрібно буде доводити, що воєнний стан унеможливило виконання стороною покладених на неї обов'язків. При цьому слід враховувати, що неможливість виконання зобов'язання має бути викликана саме обставиною непереборної сили, а не обставинами, ризик настання яких несе учасник правовідносин. Цей висновок підтверджується довоєнною, а також і новою судовою практикою, яка вже встигла сформуватись за період дії воєнного стану.

Так, у Постанові від 10 березня 2023 року у справі № 922/1093/22 Верховний Суд зазначив, що сам лише факт проведення бойових дій чи запровадження обмежень воєнного часу не звільняє сторону від відповідальності, якщо такі обставини прямо не перешкоджають фізично чи юридично виконати конкретний обов'язок за договором. Сертифікат ТПП України, який підтверджує наявність форс-мажорних обставин, не може вважатися беззаперечним доказом їх існування, а повинен критично оцінюватися судом з урахуванням встановлених обставин справи та у

¹¹⁷ Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений рішенням Президії ТПП України від 18. 12. 2014 р. №44 (5) (обставин непереборної сили). URL:<https://ucci.org.ua/media/filemanager/force/reglament.pdf> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

**Вікторія ВАСИЛЬЄВА. Безвідклична довіреність
як гарантія виконання корпоративного договору**

сукупності з іншими доказами. Навіть у разі наявності сертифіката ТПП України про форс-мажорні обставини суд має оцінювати цей доказ у сукупності з іншими¹¹⁸.

В іншій Постанові Верховного Суду від 31 серпня 2023 року у справі № 910/15264/21 суд вказав, що форс-мажорні обставини не мають преюдиціального характеру і при їх виникненні сторона, яка посилається на них, як на підставу неможливості виконання зобов'язання, повинна довести наявність таких обставин не тільки самих по собі, але й те, що ці обставини були форс-мажорними саме для цього конкретного випадку виконання господарського зобов'язання. У будь-якому разі сторона зобов'язання, яка його не виконує, повинна довести, що в кожному окремому випадку саме ці конкретні обставини мали непереборний характер, саме для цієї конкретної особи при виконанні нею конкретних договірних зобов'язань. Кожен такий випадок має оцінюватись судом незалежно від наявності засвідчених компетентним органом обставин непереборної сили¹¹⁹.

Отже, лише факт проведення бойових дій чи запровадження обмежень воєнного часу не звільняє сторону від відповідальності, якщо такі обставини прямо не перешкоджають виконанню обов'язків за договором. При цьому сам лише факт виникнення форс-мажорних обставин та отримання сертифіката ТПП України про настання обставин непереборної сили не є підставою для звільнення від обов'язку виконання зобов'язання. Неможливість виконання договору з причини обставин непереборного характеру, в тому числі існування воєнного стану чи проведення активних бойових дій, повинна бути доведена стороною в суді в кожному конкретному випадку. Зазначені положення мають бути враховані у разі неналежного виконання чи невиконання корпоративного договору, що укладається акціонерами акціонерного товариства в період дії воєнного стану на території України.

2.3. Безвідклична довіреність як гарантія виконання корпоративного договору

Аналізуючи правове регулювання безвідкличної довіреності з корпоративних прав в історичному аспекті, можна зауважити, що до 2018 року положення про безвідкличну довіреність містились лише у ч. 4 ст. 249 ЦК України, а саме положення про те, що законом може бути встановлено право особи видавати безвідкличні довіреності на певний час¹²⁰. Згодом

¹¹⁸ Постанова від 10. 03. 2023 р. № 922/1093/22. Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

¹¹⁹ Постанова від 19. 10. 2023 р. № 922/206/23. Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

¹²⁰ Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року¹²¹ був доповнений статтею 26-2 «Безвідклична довіреність з корпоративних прав», а вищезгадана стаття ЦК України була доповнена положенням, яке давало відсилку на регулювання цього інституту до спеціальних законів: «безвідклична довіреність з корпоративних прав видається відповідно до закону, що регулює діяльність відповідних господарських товариств». Однак включення цього положення уже давало підстави застосування вказаного типу довіреності для врегулювання корпоративних відносин, адже до цього випадки застосування безвідкличної довіреності обмежувалися статтею 10 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», відповідно до якої забудовник має право на час дії договору видати безвідкличну довіреність управителю на право делегувати третім особам функції забудовника у випадку порушення останнім умов договору з управителем¹²².

Майже аналогічний текст змін було внесено і до Закону України «Про господарські товариства», де був сформований як окрема стаття 51-2¹²³. На той час стаття про безвідкличну довіреність з корпоративних прав містила положення про предмет довіреності, умови припинення, обов'язкову нотаріальну форму та загальне правило про неможливість передоручення вчинення дій представником іншої особі, якщо інше не передбачено довіреністю. У 2018 році прийнятий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»¹²⁴ додатково до згаданих вище положень вміщував норму, що «у разі порушення прав та інтересів довірителя представник на вимогу довірителя має припинити користуватися безвідкличною довіреністю та відмовитися від неї. У разі виникнення спору безвідклична довіреність може бути скасована судом». Відповідну зміну у Закон України «Про акціонерні товариства» від 2008 року внесено не було.

І нарешті, у Законі України «Про акціонерні товариства» від 2022 року було сформовано статтю про безвідкличну довіреність, яка увібрала в себе всі зміни останніх років, а також додаткове положення про можливість забезпечення довіреністю застави частки у статутному капіталі. Аналогічне положення одразу ж було внесено і в Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Таким чином,

¹²¹ Про акціонерні товариства: Закон України від 17. 09. 2008 р. № 514-VI // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

¹²² Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19. 06. 2003 р. №978-IV. // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

¹²³ Про господарські товариства: Закон України від 19. 09. 1991 р. №1576-XII // База даних «Законодавство України». ВР України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

¹²⁴ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06. 02. 2018 р. № 2275-VIII // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Вікторія ВАСИЛЬЄВА. Безвідклична довіреність
як гарантія виконання корпоративного договору

узагальнюючи, маємо на сьогодні такі джерела норм про безвідкличну довіреність:

- Цивільний кодекс України містить загальне визначення безвідкличної довіреності з відсилкою на спеціальні закони щодо безвідкличної довіреності з корпоративних прав;

- Закон України «Про акціонерні товариства» від 2022 року та Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 2018 року містять однакові положення;

- чинна редакція Закону України «Про господарські товариства» містить дещо застарілу редакцію норми та не містить положень про можливість забезпечення довіреністю застави частки у статутному капіталі, а також про зобов'язання представника припинити користування довіреністю, якщо таке користування порушує права та інтереси довірителя. Саме на цих відносно свіжих нововведеннях і зупинимось детальніше далі у статті.

За законом безвідклична довіреність з корпоративних прав видається з метою виконання або забезпечення виконання зобов'язань учасників (акціонерів) як сторін корпоративного договору, предметом яких є права на частку у статутному капіталі або повноваження учасників (права на акції або повноваження акціонерів), або у зв'язку з передачею частки у статутному капіталі (акцій) у заставу з метою забезпечення виконання зобов'язань заставодавця на користь заставодержателя. Таким чином, безвідклична довіреність – це спосіб забезпечення та виконання зобов'язань за корпоративним договором, а її основна мета – захист інтересів представника.

З одного боку, така довіреність надає кредиторам впевненість у тому, що учасник / акціонер (боржник) дотримуватиметься своїх зобов'язань і за таких умов, представнику, можливо, ніколи і не доведеться скористатися нею. У такому випадку безвідклична довіреність дійсно виступає засобом, що стимулює до добросовісної поведінки у відповідному зобов'язальному правовідношенні. З іншого боку, слід зауважити також, що безвідклична довіреність є і способом прямого та безперешкодного виконання зобов'язання з корпоративного договору, коли кредитор від імені боржника в своїх інтересах вчиняє дії, що охоплюються колом обов'язків боржника за договором. У такому випадку вона є ефективним інструментом, способом та засобом виконання корпоративного договору¹²⁵.

У корпоративному договорі часто передбачається спеціальний порядок голосування з питань, які мають вагомe значення для товариства або можуть стати заблокованими чи невирішуваними у разі спірних ситуацій. Ці питання включають обрання (переобрання) виконавчого органу, рішення про виплату дивідендів, збільшення статутного капіталу, затвердження статуту товариства у новій редакції тощо. Зазвичай, порядок

¹²⁵ Васильєва В. В. Безвідклична довіреність як спосіб виконання корпоративного договору. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Випуск 49. Івано-Франківськ, 2019. С. 106.

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

прийняття рішень з цих питань встановлюється у статуті товариства, але учасники (акціонери) можуть передбачити певні виключення або особливості, що загалом не суперечать вимогам статуту. Або ж, до прикладу, умовами корпоративного договору може бути встановлено, що кандидатура на посаду виконавчого органу (директора) може бути запропонована лише учасником (акціонером), який володіє часткою (акціями) у розмірі 50% або більше, а інші учасники повинні підтримати таку кандидатуру. У таких випадках предметом безвідкличної довіреності може бути доручення права на голосування, коли за корпоративним договором сторона набуває право іншої сторони голосувати на загальних зборах. Для забезпечення виконання такої умови учасник (акціонер) отримує безвідкличну довіреність і використовує її під час загальних зборів, голосуючи від імені іншої сторони.

Разом з тим, необхідно приймати до уваги застереження у ч. 4 ст. 29 Закону України «Про АТ» та у ч. 4 ст. 7 Закону України «Про ТОВ та ТДВ», де зазначено, що предметом корпоративного договору не може бути встановлення обов'язку учасників (акціонерів) забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства і такий договір є нікчемним.

Іншим поширеним прикладом застосування безвідкличної довіреності є оформлення продажу частки учасника (акцій акціонера), коли учасник-продавець не звертається до нотаріуса для підписання акта-передачі частки та\або не вчиняє інших дій для державної реєстрації змін у складі учасників. У даному випадку безвідклична довіреність дозволяє вчинити всі необхідні для цього дії.

Окремо слід зупинитися на положенні, що було додано нещодавно, а саме, що ще однією підставою для оформлення безвідкличної довіреності з корпоративних прав є передавання акцій або частки у заставу з метою забезпечення виконання зобов'язань заставодавця на користь заставодержателя. Тут варто позитивним чином оцінити обрану законодавцем термінологію, а саме застава акцій або частки, а не корпоративних прав. Адже у правовій літературі часто наголошується, що корпоративні права не відповідають даним вимогам до предмета застави¹²⁶, оскільки відповідно до ст. 576 ЦК України предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення (аналогічна норма міститься у ст. 4 Закону України «Про заставу»¹²⁷). При цьому прийнято вважати, що корпоративні права є комплексом майнових та немайнових прав, що є невіддільними. З цієї позиції корпоративні права

¹²⁶ Кізова О. С. Застава в цивільному праві України (концептуальні засади та правова природа): дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук. Одеса. 429 с. URL: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/6/44/7759.html>; Кравчук В. Застава частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. URL: <https://www.facebook.com/legacy/notes/1196514040383846>

¹²⁷ Про заставу: Закон України від 02. 10. 1992 р. №2654-ХІІ. // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Вікторія ВАСИЛЬЄВА. Безвідклична довіреність
як гарантія виконання корпоративного договору

не зовсім відповідають вимогам закону до предмета заставу. Хоча існує й інша точка зору: «Вищий господарський суд України відзначав, що корпоративні права є різновидом майнових прав, і при цьому відповідно до ст. 23 Закону України «Про заставу» при заставі майнових прав реалізація предмета застави здійснюється шляхом уступки заставодавцем заставодержателю вимоги, що впливає із заставленого права¹²⁸».

Коли ж йде мова не про корпоративні права, а про частку, то більшість сходиться на тому, що вона є майном (майновим правом), а отже задовольняє вимоги закону до предмета застави. Щодо можливості бути відчуженою заставодавцем і звернення стягнення у разі порушення зобов'язання за основним договором, то варто зазначити, що оборотоздатність частки або акції може бути дещо ускладненою через потребу в дотриманні певних процедур, а також можливих додаткових заборон щодо відчуження, накладених статутом або законом. Проте можливість відчуження акцій акціонерного товариства прямо передбачена ст. 8 Закону України «Про АТ», а частки – ст. 21 Закону України «Про ТОВ та ТДВ». В останнім законі міститься й пряма вказівка про те, що частка може бути передана у заставу.

На практиці застава частки у статутному капіталі (акції) товариства є досить поширеним засобом забезпечення зобов'язання боржника. Так, часто буває, що фінансові установи при видачі кредиту та укладанні договору застави частки (акції) одночасно укладають договір відчуження заставленої частки (акції), що набуває чинності у разі порушення заставодавцем своїх зобов'язань за кредитним договором. Однак наявність такого договору не гарантує права заставодержателя вільно здійснювати набуте право власності. Незалежно від того, чи хоче заставодержатель реалізувати частку (акції), щоб покрити втрати від невиконання зобов'язання, чи стати учасником товариства – обидва шляхи вимагають дотримання певних процедур, зумовлених особливістю частки (акції), як об'єкта права власності.

Для прикладу, Закон України «Про ТОВ та ТДВ» прямо передбачає лише один спосіб звернення стягнення на частку учасника товариства – продаж частки третім особам на підставі виконавчого документу (ст. 22). Можливість застосування позасудових способів стягнення на предмет забезпечувального зобов'язання згідно із Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень»¹²⁹ є досить сумнівною, оскільки Закон України «Про ТОВ та ТДВ» вступив у дію відносно нещодавно і є спеціальним законом відносно вищезазначеного, а судова практика щодо даного питання ще не сформована.

Іншим проблемним аспектом є необхідність реєстраційних змін у складі учасників товариства в ЄДРЮОФOPПФ. Для проведення такої

¹²⁸ Постанова ВГСУ від 09. 07. 2014 р. по справі № 910/17483/13 № в ЄДРСП 39740833. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39740833>

¹²⁹ Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11. 2003 р. № 1255-IV. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-15> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

реєстрації вимагається сприяння з боку заставодавця, зокрема, участь у підписанні акту прийому-передачі частки та реєстрації, а ймовірність сприяння від боржника, який не виконує зобов'язання, може бути очікувано невисока.

Суттєвим ризиком для заставодержателя є вірогідність того, що у випадку невиконання заставодавцем зобов'язання по основному договору, може пройти досить багато часу допоки заставодержатель отримає можливість звернути стягнення на частку, адже боржник може вчинити ряд дій щодо зменшення ціни частки, поки триватиме процедура щодо її відчуження.

Всі вищеперераховані ризики можуть бути суттєво мінімізовані шляхом видачі безвідкличної довіреності, оскільки вона надає прямі повноваження щодо розпорядження часткою. На підставі такої довіреності заставодержатель може здійснювати дії із звернення стягнення на частку, оминаючи всі можливі перепони, що можуть створюватись недобросовісним боржником.

Отже, найбільш поширена ситуація застосування безвідкличної довіреності у корпоративному праві – це її видача з метою забезпечення виконання зобов'язань учасників (акціонерів) товариства, як сторін корпоративного договору. Цей факт є важливим для визначення кола осіб, які можуть видати безвідкличну довіреність, а також обсягу прав та повноважень, які ця довіреність може мати. Тому лише учасники товариства, які є сторонами корпоративного договору, можуть видати таку довіреність з метою забезпечення виконання зобов'язань за корпоративним договором.

Щодо видачі безвідкличної довіреності у зв'язку із передачею акцій або частки у заставу з метою забезпечення виконання зобов'язань заставодавця на користь заставодержателя, то у цьому випадку заставодержателем може виступати будь-хто – учасники товариства, товариство або треті особи. Згідно закону корпоративний договір може бути укладено: між декількома учасниками (укладення корпоративного договору лише одним учасником чи засновником не допускається); між учасниками і самим товариством; між учасниками та третіми особами; між учасниками, товариством і третіми особами.

Таким чином, безвідклична довіреність може видаватися з метою забезпечення виконання зобов'язань не тільки щодо інших учасників товариства, але й щодо третіх осіб, які є сторонами корпоративного договору. При цьому довірительом за даною довіреністю є завжди титульний власник частки або акції – учасник товариства, а представником може бути будь-яка інша особа.

Безвідклична довіреність укладається у письмовій формі та має бути посвідчена нотаріусом. Згідно п. 2.1. Глави 4 Порядку вчинення

Вікторія ВАСИЛЬЄВА. Безвідклична довіреність
як гарантія виконання корпоративного договору

нотаріальних дій нотаріусами України¹³⁰ у довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить вчинити представнику, і вони мають бути правомірними, конкретними та здійсненими. Таким чином, перевірка дійсності підстави видачі для такої довіреності (а саме для виконання корпоративного договору або договору застави зокрема) здійснюється нотаріусом. Водночас виникає питання: «Чи може недобросовісний власник частки видати декілька довіреностей з однаковим обсягом повноважень або ж з'явитися особисто на загальні збори та проголосувати особисто на свій розсуд?». Оскільки нотаріус не зобов'язаний перевіряти, чи даний обсяг правомочностей уже є предметом іншої довіреності, то очевидно, що дані зловживання є можливими, які в свою чергу можуть призводити, наприклад, до спотворених результатів голосування на загальних зборах товариства. Якщо подібні ситуації будуть актуальними у майбутньому, то їх врегулювання можна передбачити в статуті товариства, наприклад, передбачити інформування учасника виключно за адресою представника, або не враховувати голос учасника, який видав безвідкличну довіреність, за якою було проголосовано тощо.

Звичайна довіреність може бути скасована довірительом у будь-який момент, а відмова від цього права є нікчемною (ст. 249 ЦК України). Таке скасування здійснюється шляхом подання заяви про скасування довіреності нотаріусу. На противагу, безвідклична довіреність до закінчення строку не може бути скасована без згоди представника або може бути скасована лише у випадках, передбачених у довіреності – у цьому і полягає суть та особливість безвідкличної довіреності.

Виключними підставами припинення безвідкличної довіреності є:

- припинення довіреності внаслідок припинення зобов'язання, для виконання або забезпечення виконання якого вона була видана;
- закінчення строку дії довіреності;
- настання умови (випадку) скасування довіреності, передбаченого у довіреності;
- за рішенням суду, у разі порушення представником прав та інтересів довірителя та відмови представника припинити користування довіреністю.

Щодо останнього пункту слід зауважити, що певною мірою запобіжником зловживання безвідкличною довіреністю виступає новододаний п. 3 ст. 8 Закону України «Про ТОВ та ТДВ» і п. 3 ст. 30 Закону України «Про АТ»: «У разі порушення прав та інтересів довірителя представник на вимогу довірителя повинен припинити користуватися безвідкличною довіреністю та відмовитися від неї. У разі виникнення спору безвідклична довіреність може бути скасована судом.». На практиці це буде означати надсилання вимоги довірителя про припинення користування довіреності, а у випадку ігнорування вимоги представником – звернення до

¹³⁰ Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затв. Наказом міністерства юстиції України від 22. 02. 2012 р. №282/20595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

суду із вимогою її скасування. Незважаючи на доволі низьку практичну ефективність даного положення, вважаємо, що включення цієї норми є все ж важливим для захисту прав та інтересів особи, яка видала довіреність, оскільки закріплює додаткову законну підставу для скасування довіреності, основна суть якої у безвідкличності.

Окрім того, підставами припинення безвідкличної довіреності є деякі підстави припинення звичайної довіреності, як-от:

- відмова представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю;

- припинення юридичної особи, яка видала довіреність;

- припинення юридичної особи, якій видана довіреність;

- смерть особи, яка видала довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності;

- смерть особи, якій видана довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності.

У разі смерті особи, яка видала довіреність, представник зберігає своє повноваження за довіреністю для ведення невідкладних справ або таких дій, невиконання яких може призвести до виникнення збитків.

Безвідклична довіреність видається без права передоручення. Проте інше може передбачатися в самій довіреності (ч. 5 ст. 30 Закону України «Про АТ», ч. 5 ст. 8 Закону України «Про ТОВ та ТДВ»). Із припиненням представництва за довіреністю втрачає чинність передоручення.

Таким чином, останні зміни до законів України щодо безвідкличної довіреності слід оцінювати позитивно, оскільки вони закріплюють одноманітний підхід до правового регулювання цього явища. Разом з тим, якщо оцінювати зміни по суті, то варто зазначити, що включення додаткових положень розширюють підстави застосування такої довіреності у корпоративних відносинах, і тим самим запроваджують додаткові способи забезпечення та захисту прав та інтересів учасників правовідносин.

Воєнний стан накладає певні особливості здійснення нотаріальної діяльності, в тому числі посвідчення довіреностей та договорів. При вчиненні таких правочинів важливим є збереження вільного вираження волі сторін правочину, щоб не допустити виникнення підстави нікчемності правочинів у майбутньому, а також дотримання правильності форми волевиявлення, щоб не допустити вади форми і знову ж таки виникнення підстави для визнання правочину недійсним. Також важливим є збереження легітимності правомочностей осіб, що посвідчують такі правочини, у даному випадку – нотаріусів, забезпечення належного процесу виконання ними обов'язків та відсутності з їх боку зловживань.

Так, після введення воєнного стану на території України наказом Міністерства юстиції України від 3 травня 2022 р. № 1760/5 було затверджено перелік нотаріусів, якими в умовах воєнного стану

Вікторія ВАСИЛЬЄВА. Безвідклична довіреність
як гарантія виконання корпоративного договору

вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна¹³¹. До вказаного переліку включені державні та приватні нотаріуси України, які перебувають на своїх робочих місцях і фактично здійснюють нотаріальну діяльність, а також відповідають критеріям, встановленим вищевказаною Постановою. Також перелік містить застереження про заборону вчинення певними нотаріусами окремих нотаріальних дій. Нотаріуси, включені до переліку із застереженням про заборону вчинення ними окремих нотаріальних дій, мають право вчиняти виключно нотаріальні дії щодо цінного майна, на які не поширюються такі застереження.

Згідно Постанови Кабінету міністрів України від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану»¹³² було встановлено, що в умовах воєнного стану та протягом одного місяця з дня його припинення або скасування державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, надання/отримання відомостей/інформації з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, у тому числі шляхом безпосереднього доступу до них, проводиться / забезпечується з урахуванням певних особливостей. Зокрема, нотаріусам, включеним до переліку нотаріусів із застереженням про заборону нотаріального посвідчення договорів щодо відчуження корпоративних прав, забороняється проведення державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців (п.1.1-1 Постанови). Додатково до заборон (обмежень), встановлених законодавством, забороняється державна реєстрація змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, на підставі договорів щодо відчуження корпоративних прав або актів приймання-передачі частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі (статутному фонді) юридичної особи, які відповідно посвідчено або справжність підпису на яких засвідчено у період з 28 квітня 2022 року нотаріусом, не включеним до переліку нотаріусів або включеним до нього з відповідним застереженням (п.1.9 Постанови).

Разом з тим, державою було прийнято ряд заходів для підтримки нормального функціонування ділового обороту, а також для попередження можливих порушень та зловживань, і тому за Постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року №164 «Деякі питання нотаріату

¹³¹ Про затвердження переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна: Наказ Міністерства юстиції України від 03. 05. 2022 р. №1760/5. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/05/04/20220504105001-48.pdf> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

¹³² Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06. 03. 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

в умовах воєнного стану»¹³³ було прийнято ряд особливостей (заборон), а саме:

- незавершені нотаріальні дії за зверненням особи, пов'язаної з державою-агресором, визначеної Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 року № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» (Офіційний вісник України, 2022 р., № 25, ст. 1272), зупиняються. У разі звернення такої особи за вчиненням нотаріальної дії нотаріус відмовляє у її вчиненні;

- у разі виникнення загрози неправомірного вилучення чи втрати спеціальних бланків нотаріальних документів, які не були витрачені, та/або печатки, такі бланки та/або печатка підлягають невідкладному знищенню, про що нотаріусом складається акт;

- дозволяється передача спеціальних бланків нотаріальних документів між нотаріусами, у тому числі поза межами нотаріального округу, із складенням акта приймання-передачі;

- визначений законодавством строк для внесення нотаріусом відомостей до єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України, продовжується на підтверджений державним підприємством «Національні інформаційні системи» час їх неналежного функціонування;

- вчинення нотаріальних дій нотаріусами, робоче місце (контора) яких розташовано в межах тимчасово окупованих Російською Федерацією територій, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, для яких не визначена дата завершення тимчасової окупації, забороняється;

- інші заборони та обмеження.

В умовах воєнного стану довіреності та заповіти військовослужбовців можуть посвідчуватися командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою з подальшим надсиланням таких заповітів, довіреностей через Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Єдиному реєстрі довіреностей, Спадковому реєстрі. Начальник табору (установи, де створено дільницю) для військовополонених може посвідчувати заповіт військовополоненого. Однак цей дозвіл не поширюється на довіреності на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження цінними паперами, корпоративними правами, тому безвідклична довіреність з корпоративних

¹³³ Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 02. 2022 р. №164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25. 11. 2023 р.)

Вікторія ВАСИЛЬЄВА. Безвідклична довіреність
як гарантія виконання корпоративного договору

прав має бути посвідчена виключно нотаріусом (п. 4 Постанови Кабінету міністрів України від 28 лютого 2022 року №164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану»).

А згідно пп.8 п.1 цієї ж Постанови нотаріальне посвідчення договорів щодо відчуження цінних паперів, корпоративних прав, у тому числі договорів про внесення змін до таких договорів або їх розірвання (припинення), довіреностей на право управління і розпорядження цінними паперами, корпоративними правами, засвідчення справжності підпису на актах приймання-передачі частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі (статутному фонді) юридичної особи здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна.

РОЗДІЛ 3. ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Здійснення корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

Запровадження у березні 2020 року на території України карантину для запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, мало значний вплив на всі сфери суспільного життя. В державі було ухвалено низку законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які встановлювали особливості здійснення та обмеження реалізації прав людини та громадянина. Винятком не стали й корпоративні права учасників господарських (в тому числі й акціонерних) товариств.

В умовах пандемії одним з основних завдань НКЦПФР була розробка і впровадження такої моделі взаємодії акціонерних товариств та їх акціонерів, за якої корпоративні права останніх могли бути реалізовані без порушення при цьому встановлених карантинних вимог та правил.

Досліджуючи проблематику здійснення корпоративних прав акціонерів в умовах надзвичайного стану в Україні, слід зазначити, що першочергового впливу зазнало базове корпоративне право – право на участь в управлінні акціонерним товариством. Йде мова саме про так зване «активне» право на участь в управлінні, тобто, про участь у вищому органі управління акціонерним товариством – загальних зборах акціонерів.

Відповідно до ч. 2 ст. 32 чинного на той момент Закону України «Про акціонерні товариства»¹³⁴ не пізніше 30 квітня 2020 року повинні були відбутися річні загальні збори акціонерів за результатами 2019 року. Проведення таких зборів було обов'язковим та важливим, адже на них мали, зокрема, вирішуватися питання затвердження річного звіту товариства та розподілу прибутку і збитків товариства, прийматися рішення за наслідками розгляду звітів органів управління товариства. Вирішення зазначених питань мало вагоме значення як для самого акціонерного товариства, так і для його акціонерів.

Однак у силу дії обмежувальних заходів, передбачених карантинном, проведення загальних зборів акціонерів значної кількості акціонерних товариств у звичайному форматі було неможливим. Натомість, попри законодавчу можливість проведення загальних зборів акціонерів шляхом заочного голосування, такий спосіб їх проведення міг бути застосованим лише у випадках, передбачених статутом акціонерного товариства з кількістю акціонерів не більше 25 осіб (ст. 48 Закону України «Про АТ»).

¹³⁴ Про акціонерні товариства: Закон України від 17. 09. 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

Першою спробою знайти вихід із ситуації, що склалася, стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30 березня 2020 року¹³⁵. Цим актом було продовжено строк проведення річних загальних зборів акціонерів за результатами 2019 року – такі збори мали бути проведені не пізніше, ніж протягом 3 місяців із дати зняття карантинних обмежень.

У подальшому вже Рішенням НКЦПФР від 16 квітня 2020 року було затверджено Тимчасовий порядок скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду¹³⁶. Цей Тимчасовий порядок встановлював процедуру скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів і міг бути застосований до річних загальних зборів акціонерів за результатами 2019 фінансового року, а також до позачергових загальних зборів у разі їх скликання.

Однак у період між прийняттям згаданого вище Закону та затвердженням Тимчасового порядку окремі акціонерні товариства опинилися у досить неоднозначній ситуації: річні загальні збори вже були скликані на момент після прийняття цього Закону, але Тимчасовий порядок дистанційного проведення загальних зборів був лише на стадії розробки. Відтак, постало питання скасування скликаних раніше загальних зборів акціонерів.

Досліджуючи проблематику скасування проведення скликаних раніше загальних зборів акціонерів, окремі правники обґрунтовують наявність відповідної правомочності саме в наглядової ради, як органу управління, що скликає річні загальні збори¹³⁷. Зрештою, низка акціонерних товариств пішли цим шляхом з огляду на обставини, що склалися: для прикладу, Рішенням наглядової ради АТ «ДТЕК КРИМЕНЕРГО» було скасовано проведення річних Загальних зборів акціонерів Товариства, скликаних станом на 17 квітня 2020 року¹³⁸. Аналогічне Рішення було прийнято також наглядовою радою ПАТ АКБ

¹³⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30. 03. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20/ed20200330#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹³⁶ Тимчасовий порядок скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду, затв. Рішенням НКЦПФР від 16. 04. 2020 р. № 196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0196863-20/ed20220429#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹³⁷ Лібанов М. Як не порушити закон: поради акціонерам під час карантину. 27. 03. 2020 р. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/iak-ne-porushyty-zakon-porady-dlia-aktsioneriykh-tovarystv-vid-maksyma-libanova/> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹³⁸ Повідомлення про скасування проведення річних загальних зборів акціонерів АТ «ДТЕК КРИМЕНЕРГО» від 13. 04. 2020 р. URL: https://dtek.com/content/files/povidomlennya-pro-skasuvannya-provedennya-richnikh-zagalnikh-zboriv-aktsioneriv-at_dtek-krimenergo.pdf (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
«ІНДУСТРІАЛБАНК»¹³⁹. Низка інших акціонерних товариств також застосували подібний механізм.

Втім восени 2020 року НКЦПФР розглядала справи про правопорушення на ринках капіталу, пов'язані саме із прийняттям наглядовими радами акціонерних товариств рішень про скасування проведення загальних зборів акціонерів. Позиція НКЦПФР ґрунтувалася на відсутності у наглядових рад повноважень щодо скасування загальних зборів згідно з ч. 2 ст. 52 Закону України «Про акціонерні товариства». Відповідні акти було складено, зокрема, щодо АТ «ДТЕК Одеські електромережі»¹⁴⁰, ПрАТ «ДТЕК КИЇВСЬКІ РЕГІОНАЛЬНІ ЕЛЕКТРОМЕРЕЖІ»¹⁴¹ та інших. Однак згодом відповідні справи про правопорушення були закриті без застосування жодних санкцій з огляду на виняткові обставини та запроваджені карантинні обмеження.

Цікаво, що згаданий вище Тимчасовий порядок закріплював механізм перенесення та проведення дистанційно загальних зборів акціонерів, які були скликані раніше відповідно до норм чинного законодавства. Для цих випадків дата дистанційного проведення загальних зборів призначалася не менше ніж через 35 днів після прийняття наглядовою радою рішення про їх перенесення. В той же час застосування вказаного акта дозволяло організувати та провести дистанційні загальні збори акціонерів одразу відповідно до приписів Тимчасового порядку. Тоді такі збори могли бути проведені не раніше 27 травня 2020 року.

Строки проведення дистанційних загальних зборів, наведені у Тимчасовому порядку, повинні були забезпечити дотримання всього комплексу прав акціонерів, пов'язаних з їх участю в цих зборах:

- право бути повідомленим про такі загальні збори (п. 41-42 Тимчасового порядку), зокрема, про дату їх проведення; проєкт порядку денного; дату розміщення бюлетенів для голосування у вільному для акціонерів доступі; порядок участі та голосування на загальних зборах, що відбуватимуться дистанційно (у тому числі порядок підписання і направлення бюлетеня для голосування), в тому числі порядок участі за довіреністю; необхідність укладення договорів з депозитарними установами особами, яким рахунок в цінних паперах депозитарною установою відкрито на підставі договору з емітентом для забезпечення реалізації права на участь у дистанційних загальних зборах, тощо;

- право ознайомитися з необхідними матеріалами під час підготовки до загальних зборів (п. 46-49 Тимчасового порядку). З огляду на карантинні

¹³⁹ Повідомлення про скасування проведення річних загальних зборів учасників АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК». 2020 р. URL: <https://industrialbank.ua/ru/?view=article&id=2113&catid=20> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁴⁰ Постанова НКЦПФР про закриття справи про правопорушення на ринках капіталу від 27. 01. 2021 р. № 7-ДП-Е. URL: <https://smida.gov.ua/docs/postanovi/nssmc/2021-02/fd1f00746aafb65ab937a9ffac863426dbfed903.docx> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁴¹ Постанова НКЦПФР про закриття справи про правопорушення на ринках капіталу від 27. 01. 2021 р. № 8-ДП-Е. URL: <https://smida.gov.ua/docs/postanovi/nssmc/2021-02/352963a28ec69b4e8fe820870f76ad8a4d65d418.docx> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

обмеження таке право реалізовувалось шляхом направлення акціонером запиту на ознайомлення з необхідними документами, підписаного кваліфікованим електронним підписом такого акціонера (іншим засобом, що забезпечує ідентифікацію і підтвердження направлення документу особою), на адресу електронної пошти, зазначену в повідомленні про проведення загальних зборів;

- право на відповідь щодо питань, включених до проекту порядку денного загальних зборів та порядку денного загальних зборів (п. 50 Тимчасового порядку). Такі відповіді повинні були надаватися акціонеру на адресу його електронної пошти, з якої надійшов належним чином оформлений ним запит, із засвідченням відповіді кваліфікованим електронним підписом уповноваженої особи товариства;

- право внести пропозиції щодо питань, включених до проекту порядку денного загальних зборів, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства (п. 53-63 Тимчасового порядку). Пропозиція до порядку денного загальних зборів могла бути направлена акціонером у вигляді електронного документу із засвідченням його кваліфікованим електронним підписом акціонера (іншим засобом, що забезпечує ідентифікацію і підтвердження направлення документу особою) на адресу електронної пошти, зазначену в повідомленні про проведення загальних зборів. Пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками 5 або більше відсотків акцій, підлягали обов'язковому включенню до проекту порядку денного загальних зборів;

- право призначати представника (п. 66-69 Тимчасового порядку). Представник міг бути призначений на постійно або на певний строк. Один акціонер міг видати довіреність на право участі та голосування на загальних зборах декільком своїм представникам. Видана акціонером довіреність могла містити завдання щодо голосування або ж не містити такого;

- право призначати своїх представників для нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням голосування та підбиттям підсумків загальних зборів, яким наділені акціонери (акціонер), які на дату складення переліку акціонерів мали право на участь у загальних зборах акціонерів та сукупно були власниками 5 і більше відсотків акцій (п. 82 Тимчасового порядку);

- право голосу з питань, винесених на голосування на загальних зборах (п. 96 Тимчасового порядку). Це право реалізовувалося шляхом подання бюлетенів депозитарній установі, що обслуговувала рахунок в цінних паперах такого акціонера, на якому обліковувалися належні акціонеру акції товариства. Бюлетені для голосування на загальних зборах повинні були засвідчуватися одним з наступних способів за вибором акціонера: 1) за допомогою кваліфікованого електронного підпису акціонера (його представника); 2) нотаріально, за умови підписання бюлетеня в присутності нотаріуса або посадової особи, яка вчиняє нотаріальні дії; 3) депозитарною установою, яка обслуговує рахунок в цінних паперах такого акціонера, на якому обліковуються належні

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

акціонеру акції товариства, за умови підписання бюлетеня в присутності уповноваженої особи депозитарної установи.

Проведення загальних зборів у дистанційному режимі, без сумніву, було вдалим вирішенням проблеми, що виникла. Було регламентовано порядок здійснення майже всіх елементів права на участь в управлінні акціонерним товариством. Однак, при цьому форматі проведення загальних зборів в акціонерів була відсутня можливість реалізувати такі права, як право брати участь в обговоренні питань порядку денного та право виступати щодо питань порядку денного. Це пояснюється відсутністю вимог щодо присутності акціонерів в один час в певному місці чи навіть на певній електронній платформі. Втім обговорення питань, що включені в порядок денний, є доволі важливим, адже дає змогу всебічно їх проаналізувати, почути точки зору інших акціонерів, висловити власні міркування і т.д.

Введення карантину загалом не вплинуло на право акціонерів самостійно скликати позачергові загальні збори. Як уже було зазначено вище, Тимчасовий порядок застосовувався і до випадків скликання позачергових дистанційних загальних зборів акціонерів. Такі скликалися наглядовою радою на вимогу акціонерів (акціонера), які на день подання вимоги сукупно були власниками 10 і більше відсотків акцій акціонерного товариства. Якщо ж за результатами розгляду такої вимоги наглядовою радою було прийнято рішення про відмову у скликанні позачергових загальних зборів або ж не прийнято рішення про їх скликання, акціонери могли самостійно реалізувати своє право на скликання та проведення позачергових загальних зборів.

Важливу роль при скликанні та проведенні дистанційних загальних зборів акціонерів згідно з Тимчасовим порядком відігравав Центральний депозитарій. Фактично саме цей суб'єкт повинен був забезпечувати організацію та проведення дистанційних загальних зборів. Відповідні послуги надавалися Центральним депозитарієм згідно з укладеним з ним договором, що за своєю правовою природою є двосторонньо зобов'язуючим, консенсуальним, відплатним договором приєднання, вимоги до змісту якого встановлені Тимчасовим порядком.

Окрім окреслених вище особливостей здійснення корпоративного права на участь в управлінні акціонерним товариством, надзвичайна ситуація в країні, пов'язана із поширенням COVID-19, вплинула також і на право акціонера на інформацію про господарську діяльність товариства. Звичайно, можливість ознайомитись з документами товариства, викладеними у вільному доступі на веб-сайті акціонерного товариства чи в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР, жодним чином не обмежувалась. Навпаки, у п. 51 Тимчасового порядку закріплювалися чіткі вимоги, дотримання яких було обов'язковим у разі розміщення на веб-сайті у вільному доступі документів, з якими акціонери можуть ознайомитись при підготовці до загальних зборів акціонерів. Ними були такі:

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

- 1) документи мали розміщуватись у візуальній формі, що дає змогу сприймати зміст інформації людиною і відтворювати інформацію на папері для необмеженого завантаження та копіювання;
- 2) документи мали бути підписані кваліфікованим електронним підписом уповноваженої особи товариства;
- 3) документи або посилання на них мали бути розміщені на сторінці веб-сайту товариства, де розміщено повідомлення про проведення загальних зборів;
- 4) доступ до документів не повинен був обмежуватися паролем або іншим чином¹⁴².

Думається, що дотримання перелічених вище вимог є необхідним з позиції гарантування права на ознайомлення з документами при підготовці до загальних зборів акціонерів. Однак застосування вказаної норми при здійсненні права на інформацію про господарську діяльність товариства не завжди є можливим. Це пояснюється наявністю в окремих документах товариства інформації з обмеженим доступом, дотримання режиму користування та розкриття якої є важливим питанням для товариства.

Стаття 78 чинного тоді Закону України «Про АТ» допускала можливість акціонеру ознайомитись з документами товариства особисто у приміщенні акціонерного товариства або ж шляхом звернення з письмовою вимогою про надання йому завірених копій документів. В той же час Тимчасовий порядок максимально спростив порядок ознайомлення з документами, необхідними для підготовки до загальних зборів, дозволивши звертатися з відповідним запитом на електронну пошту. Відтак, слід зазначити, що для зручності комунікації та з огляду на окремі карантинні заходи, на мою думку, доцільно було б загалом змінити порядок здійснення акціонерами їх права на інформацію про господарську діяльність товариства. При цьому право на інформацію про господарську діяльність товариства доцільно було б реалізовувати у спосіб, визначений у Тимчасовому порядку щодо інформації, необхідної для підготовки до загальних зборів.

Щодо інших корпоративних прав акціонерів, то можна стверджувати, що їх здійснення в умовах надзвичайної ситуації в країні, пов'язаної з поширенням коронавірусу, відбувалося у звичний спосіб, без особливих змін.

Протягом двох років Тимчасовий порядок з незначними змінами та доповненнями діяв і доволі ефективно застосовувався на практиці, адже карантинні обмеження, впроваджені в Україні та світі, унеможлилювали очне проведення загальних зборів акціонерів. Однак введення воєнного

¹⁴² Тимчасовий порядок скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду, затв. Рішенням НКЦПФР від 16. 04. 2020 р. № 196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0196863-20/ed20220429#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
стану в Україні 24 лютого 2022 року¹⁴³ вимагало вкотре переглянути існуючі на той момент правила та норми й адаптувати їх до нової реальності.

Невдовзі після введення на території України воєнного стану знову постало питання проведення річних загальних зборів акціонерів тепер вже за результатами 2021 року. З огляду на безпекову ситуацію та масові міграційні процеси, проведення очних загальних зборів видавалося майже неможливим, адже згідно з вимогами ч. 3 ст. 35 Закону України «Про АТ» такі збори мали проводитися в межах населеного пункту за місцезнаходженням товариства.

Відтак 16 березня 2022 року Тимчасовий порядок було доповнено новим розділом XXII, який регламентував особливості проведення загальних зборів акціонерів в період воєнного стану¹⁴⁴. Зокрема, було встановлено 3 умови, дотримання яких було обов'язковим для проведення загальних зборів акціонерів у період воєнного стану відповідно до Тимчасового порядку (п. 134 Тимчасового порядку). Обов'язок дотримання цих умов покладался на особу, яка скликала загальні збори. Таким чином, при реалізації акціонерами їх права на участь в управлінні акціонерним товариством шляхом скликання позачергових дистанційних загальних зборів на них покладался додатковий обов'язок дотримання визначених умов. Але проведення саме дистанційних загальних зборів при цьому було правом, а не обов'язком для акціонерів.

Проте, цього ж дня було прийнято ще одне Рішення НКЦПФР¹⁴⁵, яким вже встановлено обов'язок проведення загальних зборів акціонерів виключно дистанційно у період дії воєнного стану згідно з Тимчасовим порядком. Згодом, буквально через місяць, таке ж імперативне правило було викладено і в Рішенні НКЦПФР від 29 квітня 2022 року № 323¹⁴⁶. При цьому необхідною було визначено єдину умову: розпорядження на складання переліку акціонерів, яким направляється повідомлення про проведення загальних зборів, та переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, надано до Центрального депозитарію в електронному вигляді та відповідні переліки надані Центральним депозитарієм в електронному вигляді в порядку, встановленому внутрішніми документами Центрального депозитарію.

¹⁴³ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента від 24. 02. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁴⁴ Про внесення змін до Тимчасового порядку скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду: Рішення НКЦПФР від 16. 03. 2022 р. № 176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0176863-22#n2> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁴⁵ Щодо особливостей функціонування органів управління акціонерів акціонерного товариства на період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 16. 03. 2022 р. № 177. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/rishennia_177_kontrolna_versii_a_stanom_na_04_04_2022.pdf (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁴⁶ Щодо питань проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду: Рішення НКЦПФР від 29. 04. 2022 р. № 323. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0323863-22#n2> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

Обмеження можливості вибору способу проведення загальних зборів акціонерів та вимога проведення їх винятково у дистанційному форматі є доволі дискусійним питанням. Це обмеження видається не зовсім оправданим щодо акціонерних товариств, які розташовуються, наприклад, в західних областях нашої країни. Окрім цього, відповідно до приписів ст. 48 Закону України «Про АТ» у статутах акціонерних товариств з кількістю акціонерів не більше 25 осіб могло закріплюватися право проведення загальних зборів акціонерів шляхом заочного голосування (опитування). Такий спосіб проведення загальних зборів був доволі зручним для акціонерів, адже передбачав їх письмову комунікацію щодо питань, що потребували вирішення. Однак імперативною нормою Тимчасового порядку цей спосіб проведення загальних зборів акціонерів не допускався.

Зрештою, у період дії воєнного стану можливість взяти участь у загальних зборах акціонерів з використанням електронних засобів була б, на мою думку, досить вдалим доповненням до звичного формату проведення загальних зборів акціонерів у тих регіонах України, де це можливо. На праві участі в загальних зборах акціонерів за допомогою електронних засобів акцентується і в Директиві Європейського парламенту та Ради від 11 липня 2007 року «Про здійснення окремих прав акціонерів у лістингових компаній». Держави-члени ЄС повинні дозволити товариствам надати своїм акціонерам можливість участі у будь-якій формі в роботі загальних зборів за допомогою електронних засобів, зокрема, із використанням будь-якої або усіх форм участі таких як: а) трансляція загальних зборів в режимі реального часу; б) двосторонній зв'язок в режимі реального часу, який дозволяє акціонерам виступати (ставити питання) на загальних зборах, перебуваючи при цьому на далекій відстані від місця проведення зборів; в) механізм для участі у голосуванні до або в процесі загальних зборів, виключаючи тим самим необхідність призначення представника, який фізично був би присутній на зборах¹⁴⁷.

Без сумніву, винятково дистанційна форма проведення загальних зборів акціонерів у період дії воєнного стану є цілком оправданою в окремих випадках, але не повинна незмінно однаково застосовуватися до всіх акціонерних товариств. Логічно видається також пропозиція О. В. Кологойди і А. В. Сливінської щодо доцільності надання на період дії воєнного стану права проведення загальних зборів акціонерів в будь-якій адміністративно-територіальній одиниці на території України, де не проводяться бойові дії, а не виключно за місцезнаходженням товариства¹⁴⁸. Можливість проведення загальних зборів акціонерів не за його

¹⁴⁷ Directive 2007/36/EC of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the exercise of certain rights of share-holders in listed companies. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32007L0036> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁴⁸ Кологойда О. В., Сливінська А. В. Особливості реалізації корпоративних прав в умовах воєнного стану. 2022. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6366/13402-1> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
місцезнаходженням, а в іншому, легко доступному акціонерам, місці закріплена й в Кодексі корпоративного управління¹⁴⁹.

У приписах Тимчасового порядку, застосування яких було обов'язковим при скликанні та проведенні загальних зборів в умовах воєнного стану у 2022 році, містився ще один неоднозначний момент з позиції здійснення акціонерами їх права на участь в управлінні товариством. Акціонер, який бажав реалізувати окремі правомочності, пов'язані з участю в загальних зборах, повинен був посвідчувати документи своїм кваліфікованим електронним підписом. Наприклад, це стосувалося запитів на ознайомлення з документами, необхідними для прийняття рішень з питань порядку денного, запитів щодо питань, включених до проєкту порядку денного загальних зборів, бюлетенів для голосування на загальних зборах тощо. Як відомо, отримання іноземцем (іноземною юридичною особою) кваліфікованого електронного підпису є доволі складною процедурою та вимагає фактичної присутності особи на території України, що в умовах воєнного стану було доволі проблематичним. Як результат, окремі акціонери, що є іноземними громадянами (іноземними юридичними особами), були позбавлені реальної можливості здійснення свого права на участь в управлінні акціонерним товариством.

Варто зазначити, що у 2023 році було прийнято низку нових рішень НКЦПФР щодо організації та проведення загальних зборів акціонерів в умовах воєнного стану¹⁵⁰, в яких відповідні вимоги щодо підписання документів акціонерами було змінено. Було враховано проблемність підписання документів за допомогою кваліфікованого електронного підпису акціонерами, що є іноземними особами, та дозволено їх подання у паперовій формі. У такому разі підпис акціонера (представника акціонера) на документі засвідчувався за його вибором або нотаріальною або депозитарною установою, що обслуговує рахунок в цінних паперах такого акціонера, на якому обліковуються належні акціонеру акції товариства.

У разі ж обґрунтованої неможливості проведення загальних зборів акціонерів в період дії воєнного стану відповідно до Тимчасового порядку такі збори мають бути проведені протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану. Варто зазначити, що умови воєнного стану в країні не дають змоги сформуванню єдиної концепції, яка б вичерпно та однозначно могла б застосовуватися до всіх випадків непроведення загальних зборів акціонерів у 2022 році. Як результат, в кожному конкретному випадку повинна надаватися окрема оцінка обставинам та фактам, що стали причиною непроведення загальних зборів акціонерів відповідно до

¹⁴⁹ Кодекс корпоративного управління, затв. Рішенням НКЦПФР від 12. 03. 2020 р. № 118. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/kodeks-korporatyvnoho-upravlinnia-kliuchovi-vymohy-i-rekomendatsii/> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁵⁰ Щодо визначення особливостей проведення загальних зборів акціонерних товариств та загальних зборів учасників корпоративних інвестиційних фондів на період дії воєнного стану у 2023 році: Рішення НКЦПФР від 16. 02. 2023 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0154863-23#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Грина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

Тимчасового порядку. Зрештою, важливо забезпечити недопустимість зловживання правом провести загальні збори після завершення воєнного стану, коли їх проведення було можливим відповідно до Тимчасового порядку. Принциповим є той факт, що право на участь в управлінні товариством є базовим правом акціонерів, що реалізується саме через їх участь у загальних зборах, відтак, безпідставне непроведення останніх слід визнати грубим порушенням корпоративних прав акціонерів.

У вересні 2022 року, майже через півроку після введення воєнного стану в Україні, НКЦПФР сформувала чітку позицію про те, що акціонерні товариства, місцезнаходження яких на територіях України, які не є тимчасово окупованими Російською Федерацією, відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», повинні провести річні загальні збори до 31 грудня 2022 року включно¹⁵¹. Водночас, якщо розташування акціонерного товариства на тимчасово окупованих територіях унеможливило проведення загальних зборів акціонерів, такі мали б бути проведені протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану.

Справедливо визнати вимогу НКЦПФР провести загальні збори акціонерів до 31 грудня 2022 року в тих акціонерних товариствах, що розташовані на територіях України, які не є тимчасово окупованими, своєрідною гарантією, способом забезпечення права на участь в управлінні такими товариствами. Однак тут слід звернути увагу також на випадки, коли акціонерне товариство знаходилося на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії. Перелік таких територій відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2022 року¹⁵² визначався наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25 квітня 2022 року¹⁵³, а тепер закріплений у наказі Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 року¹⁵⁴. Зі змісту згаданих вище документів можна висувати, що в акціонерних товариствах, розташованих на територіях ведення бойових дій, загальні збори акціонерів повинні бути проведені. Адже право відтермінувати проведення загальних зборів

¹⁵¹ Щодо особливостей проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду на період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 19. 09. 2022 р. № 11831. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/rish_11831.pdf (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁵² Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Постанова Кабінету Міністрів України від 06. 12. 2022 р. № 1364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁵³ Про затвердження Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 10 грудня 2022 року: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25. 04. 2022 р. № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-22#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁵⁴ Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22. 12. 2022 р. № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#n15> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

акціонерів стосувалося лише акціонерних товариств, розташованих на тимчасово окупованих територіях. Такий підхід видається не зовсім оправданим з точки зору безпекової ситуації та можливості проведення загальних зборів акціонерів навіть дистанційно.

І хоча аналізований нами наказ НКЦПФР вже втратив чинність, а загальні збори акціонерів у 2022 році вже відбулись, як видно зі змісту наказу НКЦПФР, прийнятого 16 лютого 2023 року¹⁵⁵, аналогічний підхід застосовано й у 2023 році лише з дотриманням визначених законодавством України строків проведення річних загальних зборів. Тобто у 2023 році річні загальні збори повинні бути проведені в акціонерних товариствах, місцезнаходження яких розташоване на територіях України, які не є тимчасово окупованими Російською Федерацією територіями України (тимчасово окупованими територіями), не пізніше 30 квітня 2023 року. А в товариствах, розташованих на тимчасово окупованих територіях, загальні збори акціонерів мають бути проведені протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану. Втім вбачається необхідність більш ретельно підійти до формулювання подібних вимог, встановивши спеціальні правила також і для акціонерних товариств, розташованих в зоні проведення бойових дій.

Доцільно також розглянути й інший аспект даної ситуації, пов'язаний зі строком проведення загальних зборів акціонерів у товариствах, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях України. Згаданий вище наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України містить не лише перелік територій, які є тимчасово окупованими, але й дати початку та завершення їх окупації. Аналогічні дати встановлюються також і для територій, на яких ведуться бойові дії. Це дає можливість запропонувати альтернативний варіант обчислення строків, в які повинні бути проведені загальні збори акціонерів акціонерних товариств, розташованих на таких територіях. На мою думку, загальні збори акціонерів можуть бути проведені в акціонерних товариствах, розташованих на тимчасово окупованих територіях і до завершення дії воєнного стану в країні, якщо дата завершення тимчасової окупації передуватиме даті завершення дії воєнного стану. Але формально закріплюючи вимогу провести річні загальні збори акціонерів в товариствах, які не знаходяться на тимчасово окупованих територіях, до 30 квітня 2023 року, не зовсім зрозуміло станом на яку дату відповідна територія повинна бути визнана такою, що не є тимчасово окупованою: на дату скликання загальних зборів чи на дату їх проведення чи на якусь іншу дату? Саме тому логічною видається пропозиція врахування дати завершення тимчасової окупації чи дати завершення бойових дій на відповідній території, де знаходиться акціонерне товариство, загальні збори якого планується чи необхідно провести. Додатково такий підхід дасть змогу забезпечити належну

¹⁵⁵ Щодо визначення особливостей проведення загальних зборів акціонерних товариств та загальних зборів учасників корпоративних інвестиційних фондів на період дії воєнного стану у 2023 році: Рішення НКЦПФР 16. 02. 2023 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0154863-23#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

реалізацію корпоративних прав акціонерів, пов'язаних з їх участю в загальних зборах.

Підзаконним нормативно-правовим актом НКЦПФР було встановлено на період дії воєнного стану особливості проведення загальних зборів в акціонерних товариствах за участі акціонерів, які є власниками 100% голосуючих акцій¹⁵⁶. У цьому випадку при дотриманні певних визначених умов приписи ст. ст. 33 – 48 Закону України «Про АТ», що регламентують звичну процедуру скликання та проведення загальних зборів, не застосовуються. Для дійсності прийнятих рішень важливо, щоб були дотримані всі вимоги, закріплені у цьому документі:

1) на кінець операційного дня дати складання протоколу загальних зборів (дати проведення загальних зборів) складено реєстр акціонерів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України;

2) відповідно до реєстру акціонерів, складеного згідно з вимогами пункту 1, акціонери (їх представники), які взяли участь у таких загальних зборах, є власниками 100 відсотків голосуючих акцій товариства;

3) протокол загальних зборів підписано всіма акціонерами товариства, які є власниками 100 відсотків голосуючих акцій товариства (їх представниками);

4) загальна кількість акціонерів акціонерного товариства, загальні збори якого проводяться відповідно до цього рішення, не може перевищувати п'яти осіб¹⁵⁷.

При дотриманні наведених вище умов не можна говорити про порушення права акціонера на участь в управлінні акціонерним товариством чи позбавлення його окремих правомочностей, включених у таке право, наприклад, права на ознайомлення з документами, необхідними для підготовки до участі в загальних зборах чи права вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів. Весь комплекс правомочностей, включених до права на участь в управлінні акціонерним товариством, належить акціонеру і може бути ним реалізований. Тут йде мова саме про спрощення порядку скликання і проведення загальних зборів, скорочення строків та уникнення зайвих формальностей при підготовці й проведенні загальних зборів в акціонерних товариствах з невеликою кількістю акціонерів, в яких відсутні корпоративні конфлікти.

Подібні правила щодо проведення загальних зборів за участі акціонерів, які є власниками 100% голосуючих акцій, містяться у ст. 59 нового Закону України «Про АТ»¹⁵⁸, що набрав чинності 1 січня 2023 року,

¹⁵⁶ Щодо особливостей на період дії воєнного стану проведення загальних зборів акціонерів акціонерного товариства, в яких беруть участь акціонери - власники 100 відсотків голосуючих акцій: Рішення НКЦПФР від 06. 11. 2022 р. № 1318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1318863-22/ed20221106#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁵⁷ Про акціонерні товариства: Закон України від 17. 09. 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁵⁸ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1985> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

однак без обмежень щодо кількості акціонерів товариства, які можуть приймати відповідні рішення. Водночас слід акцентувати, що відповідно до Рішення НКЦПФР від 10 березня 2023 року¹⁵⁹ у період дії воєнного стану застосування ст. 59 Закону України «Про АТ» можливе лише в тих акціонерних товариствах, де загальна кількість акціонерів не перевищує п'яти осіб.

Аналізуючи право на участь в управлінні акціонерним товариством в умовах надзвичайного та воєнного станів, варто звернути увагу на особливості здійснення повноважень посадовими особами такого товариства. Право обирати та бути обраним до складу органів управління акціонерного товариства є одним із важливих елементів права на участь в управлінні товариством. В той же час своїми рішеннями НКЦПФР продовжила повноваження органів управління товариством, які завершуються протягом строку дії воєнного стану. Спершу такі повноваження були продовжені до дати завершення дії воєнного стану, якщо була відсутня можливість провести загальні збори акціонерів¹⁶⁰. Згодом – до дати прийняття загальними зборами акціонерного товариства рішення про обрання членів органів управління акціонерного товариства¹⁶¹.

Погоджуючись загалом з необхідністю продовжити строк повноважень посадових осіб органів управління товариством у період дії воєнного стану, дискусійним при цьому залишається питання про те, чи продовжуються повноваження тих посадових осіб акціонерного товариства, обрання яких віднесено до компетенції інших органів управління, наприклад, наглядової ради. Згідно з ч. 5 ст. 59 Закону України «Про АТ»¹⁶² голова колегіального виконавчого органу обирається наглядовою радою товариства, якщо інше не передбачено статутом товариства. Для прикладу, відповідно до п. 18.3 Статуту ПАТ «Центрэнерго» «персональний склад Дирекції обирається Наглядовою радою за поданням Генерального директора»¹⁶³. У період дії воєнного стану беззаперечно може бути ускладнено проведення не лише загальних зборів акціонерів, але й засідань наглядової ради. Думається, що в тих акціонерних товариствах, які розташовані на тимчасово окупованих

¹⁵⁹ Щодо внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16. 02. 2023 р. № 154: Рішення НКЦПФР від 10.03.2023 р. № 264. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=13349119> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁶⁰ Щодо особливостей проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду на період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 19. 09. 2022 р. № 11831. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/fish_11831.pdf (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁶¹ Щодо визначення особливостей проведення загальних зборів акціонерних товариств та загальних зборів учасників корпоративних інвестиційних фондів на період дії воєнного стану у 2023 році: Рішення НКЦПФР від 16. 02. 2023 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0154863-23#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁶² Про акціонерні товариства: Закон України від 17. 09. 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁶³ Статут публічного акціонерного товариства «Центрэнерго», затв. рішенням річних загальних зборів від 30. 03. 2018 р. URL: <https://www.centrenergo.com/upload/page/attachment/6b4de209ce1c.pdf> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

територіях України чи в зоні проведення бойових дій, діяльність акціонерних товариств загалом, як і їх органів управління зокрема, може бути припинена. Можна припустити про існування фактів неправомірного втручання в діяльність акціонерних товариств з боку окупаційної влади, зміну персонального складу органів управління таких товариств всупереч законодавству України.

Наведені вище обставини зумовлюють необхідність продовження повноважень органів управління акціонерних товариств, які завершуються протягом строку дії воєнного стану, до дати проведення загальних зборів чи засідання органу управління, повноважного відповідно до закону чи статуту товариства обирати посадових осіб такого товариства.

Воєнний стан, як і надзвичайні обставини, пов'язані з поширенням коронавірусної інфекції, безумовно, вплинули на фінансові показники діяльності акціонерних товариств. Відтак, важливим є питання реалізації акціонерами їх права на дивіденди, як частину чистого прибутку акціонерного товариства.

У результаті введення воєнного стану в Україні НКЦПФР своїм Рішенням тимчасово з 11:00 год. 24 лютого 2022 року зупинила проведення операцій в системі депозитарного обліку, окрім проведення операцій, необхідних для здійснення НБУ монетарної та грошово-кредитної політики і Міністерством фінансів операцій з обслуговування державного боргу¹⁶⁴. До операцій, проведення яких було зупинено, відносились з-поміж іншого й операції щодо виплати доходу за цінними паперами. Право здійснити виплати доходів/сум погашення грошовими коштами за випусками цінних паперів, в тому числі іноземних цінних паперів, Центральному депозитарію та депозитарним установам було надано лише в середині березня 2022 року¹⁶⁵. Тобто протягом майже місяця виплата дивідендів акціонерам не могла відбуватися через встановлені НКЦПФР вимоги.

Окрім цього спеціальна заборона на виплату дивідендів акціонерам-власникам простих акцій встановлена для банків і діє ще з 25 лютого 2022 року. Так, Національний банк України своєю Постановою «Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп» заборонив банкам здійснювати: а) розподіл капіталу в будь-якій формі, крім спрямування прибутку на збільшення статутного капіталу, формування загальних резервів і фондів банку, які включаються до основного капіталу, покриття

¹⁶⁴ Про тимчасове обмеження проведення операцій на ринках капіталу: Рішення НКЦПФР від 24. 02. 2022 р. № 136. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/24.02.2022.pdf> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁶⁵ Про внесення змін до Тимчасового порядку скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду: Рішення НКЦПФР від 16. 03. 2022 р. № 176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0176863-22/ed20220316#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.); Про упорядкування проведення операцій на ринках капіталу на період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 08. 03. 2022 р. № 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0144863-22#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

збитків минулих років; б) виплату дивідендів акціонерам, крім виплати дивідендів за привілейованими акціями¹⁶⁶.

Право акціонера-власника простих акцій на дивіденди поставлене в чітку залежність від прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів. Зважаючи на проблемність, а подекуди й цілковиту неможливість скликання та проведення річних загальних зборів у 2022-2023 роках, відсутність чи недостатність чистого прибутку товариства, тощо, рішення про виплату дивідендів акціонерам-власникам простих акцій не приймалося, як результат – виплати не здійснювалися.

На протигагу викладеному вище підставою для виплати дивідендів акціонерам-власникам привілейованих акцій є відповідна норма статуту товариства. Окрім цього, у разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями (абз. 5 ч. 2 ст. 30 Закону України «Про АТ»). Зважаючи на встановлені в законодавстві гарантії виплати дивідендів за привілейованими акціями, їх виплата акціонерам повинна була відбуватися попри ситуацію в країні після зняття відповідних обмежень НКЦПФР.

Певні нюанси могли виникати на практиці при виплаті дивідендів акціонерам-нерезидентам. Відповідно до п. 31 Положення про здійснення операцій із валютними цінностями¹⁶⁷ акціонери-нерезиденти можуть отримувати дивіденди виключно через банки. Із запровадженням воєнного стану в країні Національний банк України заборонив купувати і перераховувати іноземну валюту на рахунки нерезидентів для виплати дивідендів у вигляді транскордонних переказів (п. 12, п. 14 Постанови Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану»¹⁶⁸). Таким чином, право акціонерів-нерезидентів на виплату їм дивідендів за належними їм акціями могло бути реалізовано двома шляхами: 1) нарахування дивідендів з подальшою їх виплатою в іноземній валюті на рахунок за кордоном після зняття обмежень, встановлених НБУ; 2) виплата дивідендів в національній валюті на відкритий на ім'я нерезидента-акціонера гривневий рахунок у банку України.

Додаткові обмеження права на дивіденди у період дії воєнного стану закріплено також для окремих акціонерів, тісно пов'язаних з державою-

¹⁶⁶ Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп: Постанова Правління НБУ від 25. 02. 2022 р. № 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0023500-22#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁶⁷ Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затв. Постановою Правління НБУ від 02. 01. 2019 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002500-19#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁶⁸ Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління НБУ від 24. 02. 2022 р. № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

агресором. Сюди віднесено три групи осіб, а саме: 1) громадян Російської Федерації (крім тих, що проживають на території України на законних підставах); 2) юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства Російської Федерації; 3) юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником або акціонером, що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є Російська Федерація, громадянин Російської Федерації, крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації. Мораторій (заборона) на виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, в яких кредиторами є перелічені вище особи, встановлено Постановою КМУ «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації»¹⁶⁹. Відповідний мораторій діятиме до прийняття та набрання чинності Законом України щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, але не більше одного місяця з дня припинення чи скасування воєнного стану.

Варто пам'ятати, що при реалізації акціонерами права на дивідендів також важливим є дотримання акціонерним товариством вимог, встановлених Рішенням НКЦПФР від 13 жовтня 2015 року «Щодо порядку виконання учасниками ринків капіталу рішень Ради національної безпеки і оборони України про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»¹⁷⁰. Згідно з п. 5 цього акта акціонерні товариства повинні зупинити виплату дивідендів за акціями фізичним та юридичним особам – акціонерам, зазначеним у санкційному списку, до закінчення строку дії санкцій стосовно них. Тут йде мова саме про виплату дивідендів, а не про їх нарахування, що відбувається на загальних засадах.

Реалізація акціонером його права на інформацію про господарську діяльність товариства із введенням воєнного стану в Україні відбувалася дещо інакше. Де-юре норми Закону України «Про АТ», що регламентують порядок надання акціонеру на його вимогу для ознайомлення документів (їх завірених копій), які містять інформацію про господарську діяльність товариства, продовжували діяти. Де-факто ж реалізація цього корпоративного права в акціонерних товариствах, що знаходились на території проведення бойових дій чи тимчасово окупованих територіях України, була неможливою. Частина документів могла бути втрачена, а їх

¹⁶⁹ Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 03. 2022 р. № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF/ed20220303#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁷⁰ Щодо порядку виконання учасниками ринків капіталу рішень Ради національної безпеки і оборони України про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Рішення НКЦПФР від 13. 10. 2015 р. № 1707. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1325-15#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

відновлення, якщо таке можливо, вимагало зусиль та затрат часу, що значно ускладнювало дотримання строків, визначених законодавством України, для забезпечення здійснення відповідного корпоративного права акціонерів.

Водночас, за звичних умов, акціонери могли самостійно ознайомитися із певною інформацією, що стосується діяльності акціонерного товариства. Таке їх право могло бути реалізованим, зокрема, шляхом ознайомлення з регульованою інформацією, що повинна розкриватися акціонерним товариством, як емітентом цінних паперів, відповідно до затвердженого НКЦПФР Положення¹⁷¹. Однак на період дії воєнного стану в Україні НКЦПФР звільнила емітентів цінних паперів, до яких відносяться й акціонерні товариства, від обов'язку розкривати регульовану інформацію в строки, встановлені чинним законодавством та нормативними актами регулятора¹⁷². При цьому неоднозначним видається питання доступу до інформації про діяльність акціонерного товариства підсанкційних осіб – акціонерів.

На період дії воєнного стану в Україні було зупинено перебіг строків подання та розміщення повідомлень, інформації та вчинення дій уповноваженим органом товариства, відповідно до вимог статей 64, 64¹, 65, 65¹, 65² Закону України «Про АТ»¹⁷³. Зазначені статті регламентували правові наслідки набуття особою певного пакета акцій (значного, контрольного, значного контрольного чи домінуючого контрольного). Здебільшого, це пов'язувалось із необхідністю повідомлення та розкриття інформації про набуття пакета акцій. Однак набуття домінуючого контрольного пакета акцій, окрім звичних вимог щодо подання товариству чи НКЦПФР певної інформації або документів (наприклад, публічної безвідкличної оферти, тощо), наділяє акціонера особливим правом – правом подання публічної безвідкличної вимоги. Іншими словами, акціонер набуває право провести процедуру squeeze-out, в межах якої він реалізує своє право вимагати обов'язкового продажу йому акцій міноритарними акціонерами. Взаємно у міноритарних акціонерів із набуттям особою домінуючого контрольного пакета акцій виникає особливе право вимагати проведення процедури sell-out, тобто викупу їх

¹⁷¹ Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затв. Рішенням НКЦПФР від 03. 12. 2013 р. № 2826. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z2180-13#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁷² *Щодо розкриття* регульованої інформації емітентами цінних паперів: Рішення НКЦПФР від 13. 03. 2022 р. № 161. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/rishennia_161_19_stroky_rozkryttia_rehulovanoi_info_13_03_2022.pdf (дата звернення: 25. 06. 2023 р.); *Щодо розкриття* регульованої інформації емітентами цінних паперів під час дії воєнного стану в Україні: Рішення НКЦПФР від 12. 09. 2022 р. № 1159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1159863-22#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁷³ Щодо перебігу визначених законодавством строків відповідно до вимог статей 64-65² Закону України «Про акціонерні товариства» в період воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 27. 04. 2022 р. № 319. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/rish_319.pdf (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Щодо особливостей набуття значного, контрольного, значного контрольного, домінуючого контрольного пакетів акцій в період воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 09. 08. 2022 р. № 1157. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1157863-22#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

акцій домінуючим контрольним акціонером. У межах обох цих процедур важливим є вчинення комплексу послідовних дій та кроків, в результаті яких акції міноритарних акціонерів переходять за плату до власника домінуючого контрольного пакету.

З початком повномасштабного вторгнення постало питання щодо проведення згаданих вище процедур, адже такі повинні відбуватися строго у визначені строки. НКЦПФР вже згаданими вище рішеннями¹⁷⁴ надала можливість заявникам публічної безвідкличної вимоги (власникам домінуючого контрольного пакета акцій), які розпочали процедуру squeeze-out та, в результаті військової агресії Російської Федерації не змогли її продовжувати, завершити цей процес. Перебіг строків вчинення дій в межах цієї процедури було зупинено і вони мали бути поновлені з дня наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану на території України.

Проте з часом стало зрозуміло, що проведення цієї процедури в акціонерних товариствах видається цілком можливим і без припинення (скасування) воєнного стану. Саме тому Рішенням НКЦПФР від 12 квітня 2023 року¹⁷⁵ було визнано таким, що втратило чинність рішення щодо зупинення перебігу строків відповідно до вимог статей 64, 64¹, 65, 65¹, 65² Закону України «Про АТ».

Втім, важливо звернути увагу на те, що поза правовим регулюванням НКЦПФР залишилось питання зупинення перебігу строків у процедурі sell-out. Згадані вище рішення відповідні строки не зупиняли, відтак, якщо на момент оголошення воєнного стану в країні така процедура була розпочата, її проведення повинно було тривати згідно з приписами ст. 65³ Закону України «Про АТ». Зважаючи на подібність процедур squeeze-out та sell-out в аспекті чіткої регламентації кроків та строків їх проведення, справедливим видається підхід, при якому перебіг строків однаково зупиняється для обох процедур.

Разом з тим, попри складний час та воєнний стан в країні триває активна робота над новелізацією національного корпоративного законодавства. У липні 2022 року було прийнято новий Закон України «Про АТ»¹⁷⁶. Цей акт тривалий час розроблявся та був на доопрацюванні, що свідчить про значний обсяг роботи, проведеної над цим документом.

Питання здійснення корпоративних прав акціонерів за новим Законом України «Про АТ» є багатогранним та потребує ґрунтовного аналізу, а

¹⁷⁴ Щодо перебігу визначених законодавством строків відповідно до вимог статей 64-65² Закону України «Про акціонерні товариства» в період воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 27. 04. 2022 р. № 319. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/rish_319.pdf (дата звернення: 25. 06. 2023 р.); Щодо особливостей набуття значного, контрольного, значного контрольного, домінуючого контрольного пакетів акцій в період воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 09. 08. 2022 р. № 1157. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1157863-22#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁷⁵ Про визнання таким, що втратило чинність, рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 09. 09. 2022 р. № 1157: Рішення НКЦПФР від 12. 04. 2023 р. № 420. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0420863-23#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

¹⁷⁶ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1985> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

відтак, може стати предметом окремого наукового дослідження. У межах цієї роботи зупинимося лише на новаціях щодо корпоративних прав акціонерів, впроваджених зазначеним актом.

Загалом перелік прав, що належать акціонерам-власникам простих та привілейованих акцій, визначені у ст. 27, ст. 28 Закону України «Про АТ». У новому Законі України «Про АТ» незмінно закріплено 4 основних корпоративних права, що належать акціонерам: 1) право на участь в управлінні товариством; 2) право на отримання дивідендів; 3) право на отримання у разі ліквідації товариства частини його майна або вартості частини майна товариства; 4) право на отримання інформації про господарську діяльність товариства.

Аналізуючи законодавчі зміни щодо права на участь в управлінні акціонерним товариством, слід акцентувати на закріпленні в Законі України «Про АТ» трьох основних способів проведення загальних зборів акціонерів, а саме шляхом:

- 1) очного голосування (далі – очні загальні збори);
- 2) електронного голосування (далі – електронні загальні збори);
- 3) опитування (далі – дистанційні загальні збори).

Особливості проведення очних загальних зборів були визначені ще у попередньому Законі України «Про АТ». Новоприйнятий акт в цій частині здебільшого містить аналогічні норми.

Поняття дистанційних загальних зборів стало відомим у практиці ще у 2020 році, про що вже згадувалось раніше. Відповідно до ч. 2 ст. 38 нового Закону України «Про АТ» дистанційні загальні збори не передбачають спільної присутності на них акціонерів (їх представників) та проводяться шляхом дистанційного заповнення бюлетенів акціонерами і надсилання їх до товариства через депозитарну систему України у порядку, встановленому НКЦПФР. Такий формат проведення загальних зборів може бути застосований лише у випадках, передбачених статутом акціонерного товариства. З метою деталізації законодавчих приписів у 2023 році НКЦПФР було прийнято Порядок скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерів¹⁷⁷. Положення цього акта змістовно дуже подібні до тих, що містилися у згаданому раніше Тимчасовому порядку. Важливою відмінністю цих двох документів є відсутність в акціонера згідно з новим Порядком права на участь в таких зборах та голосування шляхом подання депозитарній установі заповненого бюлетеня інакше, ніж на адресу електронної пошти. Відповідно бюлетень для голосування на загальних зборах повинен засвідчуватися кваліфікованим електронним підписом акціонера (його представника) та/або іншим засобом електронної ідентифікації, що відповідає вимогам, визначеним НКЦПФР. Натомість Тимчасовий порядок дозволяє здійснювати комунікацію з депозитарною установою у будь-який спосіб, зокрема, і каналами поштового зв'язку.

¹⁷⁷ Порядок скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерів, затв. Рішенням НКЦПФР від 06. 03. 2023 р. № 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236863-23#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

Відтак, допускається засвідчення бюлетеня для голосування на загальних зборах також і нотаріально або депозитарною установою, що описувалось раніше.

Щодо електронних загальних зборів, то такий формат є новим для акціонерних товариств. Він не передбачає спільної присутності акціонерів (їх представників). Такі збори проводяться виключно шляхом електронного заочного голосування акціонерів з використанням авторизованої електронної системи у порядку, встановленому Законом України «Про АТ» та нормативно-правовими актами НКЦПФР. Згідно з Прикінцевими та перехідними положеннями даного Закону приписи, що регламентують проведення електронних загальних зборів та функціонування авторизованої електронної системи, набирають чинності лише з 1 січня 2024 року. Відтак, НКЦПФР ще у червні 2023 року затвердила Порядок скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерів¹⁷⁸. Серед особливих положень цього акта слід виділити, зокрема те, що у ході електронних загальних зборів не може бути оголошено перерву. Підрахунок голосів на таких загальних зборах здійснює авторизована електронна система. Ця ж система формує протокол загальних зборів протягом п'яти днів з моменту закриття загальних зборів, який засвідчується кваліфікованою електронною печаткою Центрального депозитарію цінних паперів.

Окрім цього, від часу початку реєстрації учасників загальних зборів до завершення часу голосування, визначених у повідомленні про проведення загальних зборів, авторизована електронна система надає можливість акціонерам (їх представникам), які зареєструвалися для участі у загальних зборах, здійснювати обмін повідомленнями (питаннями, зауваженнями тощо) з питань порядку денного загальних зборів з особою, уповноваженою взаємодіяти з авторизованою електронною системою. Зі змісту аналізованого акта можна зробити висновок про те, що обмін повідомленнями між акціонерами в такій системі неможливий.

При організації та проведенні електронних загальних зборів документи, які надаються акціонерам, та документи, з якими акціонери можуть ознайомитися під час підготовки до загальних зборів, вносяться до авторизованої електронної системи. Туди ж повинні бути внесені бюлетені для голосування, перелік акціонерів (їх представників), зареєстрованих для участі у загальних зборах, протокол про підсумки реєстрації, протокол про підсумки голосування, протокол загальних зборів, та інші документи. У зв'язку з цим на Центрального депозитарія покладено обов'язок зберігати вказані документи протягом чотирьох років після дати проведення загальних зборів.

Згідно з формулюванням абз. 2 п. 102 наведеного вище Порядку Центрального депозитарій надає послуги з доступу до відповідної

¹⁷⁸ Порядок скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерів, затв. Рішенням НКЦПФР від 02. 06. 2023 р. № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0595863-23#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

інформації та документів на підставі укладеного договору. Однак такі послуги надаються товариству. Щодо можливості акціонерів напямучу взаємодіяти з Центральним депозитарієм задля отримання доступу до інформації чи документів, то таке питання наразі не є однозначно вирішеним.

Водночас позитивно слід відзначити надану акціонерам можливість брати участь в очних загальних зборах шляхом електронного заочного голосування засобами авторизованої електронної системи (ч. 2 ст. 38 Закону України «Про АТ»). Такий підхід сприятиме залученості акціонерів у діяльність товариства та більш активній їх участі у загальних зборах.

З метою деталізації окремих приписів Закону України «Про АТ» у даному питанні НКЦПФР затвердила ще один акт – Порядок скликання та проведення очних загальних зборів акціонерів¹⁷⁹. У ньому з-поміж іншого визначено, що реєстрація реєстраційною комісією акціонерів (їх представників), що приймають участь в загальних зборах в місці їх проведення шляхом очного голосування, та реєстрація засобами авторизованої електронної системи акціонерів (їх представників), що приймають участь в загальних зборах дистанційно шляхом електронного заочного голосування, відбуваються одночасно в період часу, відведений для реєстрації учасників зборів. Особа (акціонер або його представник), яка пройшла ідентифікацію та реєстрацію для участі у загальних зборах в авторизованій електронній системі, здійснює участь в загальних зборах шляхом електронного заочного голосування засобами авторизованої електронної системи у день і час проведення загальних зборів. Якщо ж ідентифікація та реєстрація такої особи для участі у загальних зборах проведена реєстраційною комісією, то вона повинна брати участь в загальних зборах у день, час і місці їх проведення. Якщо акціонер бере участь в загальних зборах дистанційно через авторизовану електронну систему, йому забезпечується можливість участі в обговоренні питань порядку денного за допомогою засобів авторизованої електронної системи.

Як відомо, право на участь в управлінні акціонерним товариством може бути реалізовано акціонером шляхом обрання його до складу органів управління, що створюються в товаристві. Залежно від структури управління, запровадженої в акціонерному товаристві, акціонер може бути обраний до складу ради директорів (при однорівневій структурі управління) або виконавчого органу чи наглядової ради (при дворівневій структурі управління). Згідно з новим Законом в акціонерних товариствах не передбачено посади ревизора чи ревізійної комісії, як органу, що проводить перевірки фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства.

Значну увагу в новому Законі України «Про АТ» (ст. 48) приділено праву акціонера на ознайомлення з документами, необхідними для

¹⁷⁹ Порядок скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерів, затв. Рішенням НКЦПФР від 02. 06. 2023 р. № 596. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0596863-23#Text> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

прийняття рішень з питань, включених до проекту порядку денного та порядку денного загальних зборів. При його здійсненні акціонер вправі не лише ознайомитися з відповідними документами за місцезнаходженням товариства, за місцем проведення загальних зборів (у день їх проведення), на веб-сайті, адреса якого зазначається в повідомленні про проведення загальних зборів (у разі прийняття відповідного рішення особою, яка скликає загальні збори), але й повинен отримувати їх через авторизовану електронну систему (для очних та електронних загальних зборів), а також на зазначену ним адресу електронної пошти (якщо акціонер погодився на її використання та зазначив про це у своєму запиті).

Варто звернути увагу на виняткову безплатність надання таких документів. Реалізуючи своє корпоративне право на інформацію про господарську діяльність товариства, акціонер повинен брати до уваги приписи статуту товариства, які можуть містити порядок стягнення плати за надання копій документів відповідно до ст. 113 Закону України «Про АТ»¹⁸⁰. Проте документи з переліку тих, з якими акціонери можуть ознайомитися під час підготовки до загальних зборів, повинні надаватися акціонеру безплатно (ч. 2 ст. 48 цього ж Закону).

Право акціонера на інформацію про господарську діяльність товариства, як одне з базових корпоративних прав, може бути здійснено акціонером шляхом звернення до акціонерного товариства. Останнє зобов'язане забезпечити кожному акціонеру доступ до документів, які повинні зберігатися товариством відповідно до ст. 112 Закону України «Про АТ». Однак, як і раніше, акціонери, які сукупно не є власниками 5 і більше відсотків голосуючих акцій товариства, не мають права доступу до документів, що підтверджують права товариства на майно, та до документів бухгалтерського обліку.

Для зменшення ризиків зловживання акціонерами їх правом на інформацію про господарську діяльність товариства у новому Законі України «Про АТ» закріплено й певні обмеження. Перш за все, йде мова про право акціонерного товариства відмовити акціонеру в наданні йому документів (їх копій), якщо такі були надані цьому акціонеру раніше та є актуальними на дату отримання вимоги акціонера про ознайомлення з документами (ч. 6 ст. 113 цього ж Закону). Таке право не застосовуватиметься, якщо акціонер доведе товариству наявність у нього поважних причин для повторного отримання документів (копій документів). За відсутності практики застосування відповідної норми складно надати оцінку поняттю «поважні причини для повторного отримання документів». Думається, що втрата, знищення раніше отриманих від товариства документів, чи приведення їх у стан, при якому неможливим є сприйняття викладеної у документі інформації, могли б стати поважною причиною їх повторного отримання. Особливо це

¹⁸⁰ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1985> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

актуально в умовах ведення бойових дій в країні, тимчасової окупації територій України, виникнення надзвичайних ситуацій, тощо.

Але в той же час тягар доведення поважності причини для повторного отримання документів покладений на акціонера. Це зумовлює необхідність подання ним документів, які б підтверджували факти втрати, знищення, пошкодження документа. Можна припустити, що відповідні події мали б відбуватися не з вини акціонера, інакше випадки зловживання правом на отримання документів товариства і надалі б траплялись. Підсумовуючи, слід наголосити, що при відмові товариства у повторному наданні акціонеру документів, які були йому надані раніше та є актуальними, через відсутність або ж неповажність причини для їх повторного отримання, такий акціонер наділений правом звернення до суду за захистом свого корпоративного права на інформацію. У такому випадку вже суд досліджуватиме всі обставини справи, надаватиме оцінку доказам та встановлюватиме поважність чи неповажність причин для повторного отримання документів акціонером.

По-друге, встановлено обмеження доступу акціонерів до наказів і розпоряджень голови колегіального та одноосібного виконавчого органу (ч. 1 ст. 113 Закону України «Про АТ»). Право акціонера на інформацію про господарську діяльність товариства включає можливість ознайомитися лише з тими наказами і розпорядженнями, що впливають на реалізацію корпоративних прав такого акціонера. Таке формулювання норми є дещо неоднозначним, адже оцінка наявності чи відсутності впливу наказу (розпорядження) голови колегіального або одноосібного виконавчого органу на реалізацію корпоративних прав акціонера є доволі суб'єктивною. Відповідний вплив може бути опосередкованим або ж наявним лише в сукупності з іншими обставинами, фактами чи документами. Зрештою, накази та розпорядження виконавчого органу можуть призвести до негативних фінансово-господарських показників діяльності товариства, бути підставою передання майна товариства на баланс відокремлених підрозділів чи взагалі у користування інших осіб, тощо. Самі по собі подібні накази (розпорядження) не впливають на реалізацію корпоративних прав акціонерів, але безумовно, є важливими для акціонерів, які очікують від виконавчого органу здійснення ефективного управління товариством, яке б призводило до збільшення його доходів.

Право акціонера на дивіденди визначено у ст. 34 Закону України «Про АТ». Дана стаття регламентує його як для акціонерів-власників простих, так і привілейованих акцій. Загалом підхід до нарахування та виплати дивідендів із прийняттям нового Закону не змінився. Як і раніше, виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку за звітний рік та/або нерозподіленого прибутку, та/або резервного капіталу на підставі рішення загальних зборів протягом шести місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів.

Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку за звітний рік та/або нерозподіленого прибутку, та/або

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

резервного капіталу, сформованого для виплати дивідендів за привілейованими акціями, або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями відповідно до статуту акціонерного товариства протягом шести місяців після закінчення звітного року.

При виплаті акціонерам дивідендів важливим є дотримання низки правил, що залишилися незмінними навіть з прийняттям нового Закону України «Про АТ». Дивіденди виплачуються:

- з розрахунку на одну належну акціонеру акцію певного типу та/або класу;
- власникам акцій одного типу та класу пропорційно до кількості належних їм цінних паперів;
- на однакових умовах щодо строків, способу та суми для всіх власників акцій одного типу та класу;
- виключно грошовими коштами;
- за акціями, звіт про результати емісії яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку;
- через депозитарну систему України – для ПАТ, щодо акцій якого здійснено публічну пропозицію та/або акції якого допущені до торгів на організованому ринку капіталів, та банків, або безпосередньо акціонерам – для всіх інших акціонерних товариств.

З метою деталізації приписів Закону України «Про АТ» у квітні 2023 року НКЦПФР було затверджено Порядок виплати акціонерним товариством дивідендів¹⁸¹. У цьому акті встановлюється послідовність дій акціонерного товариства, професійних учасників депозитарної системи України, депозитаріїв-кореспондентів, номінальних утримувачів з виплати акціонерним товариством дивідендів, порядок та строки перерахування дивідендів особам, які мають право на їх отримання. Зазначений Порядок (п. 5), з-поміж іншого, дозволяє здійснювати виплату дивідендів шляхом виплати всієї суми дивідендів у повному обсязі або кількома частками, якщо це передбачено рішенням загальних зборів, наглядової ради товариства або ради директорів. У випадку прийняття акціонерним товариством рішення про виплату дивідендів частками, такі виплати здійснюються одночасно та пропорційно всім особам, які мають право на отримання дивідендів.

Окрему увагу слід приділити новаціям правового регулювання здійснення спеціальних (особливих) корпоративних прав акціонерів. Такі права належать акціонерам у зв'язку з наявністю у них певної кількості акцій товариства або ж виникають за певних умов чи обставин.

Зокрема, новим Законом України «Про АТ» розширено комплекс корпоративних прав, що надаються акціонерам-власникам 5 і більше відсотків голосуючих акцій товариства. Відтепер такі акціонери мають право:

¹⁸¹ Порядок виплати акціонерним товариством дивідендів, затв. Рішенням НКЦПФР від 28. 04. 2023 р. № 475. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=13409858> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

1) вимагати скликання позачергових загальних зборів, а у разі відмови в їх скликанні чи неприйнятті наглядовою радою або радою директорів рішення про скликання позачергових загальних зборів, такі акціонери вправі самостійно скликати загальні збори (ч. 7 ст. 42 Закону);

2) подавати пропозиції до проекту порядку денного загальних зборів, які підлягають обов'язковому включенню (ч. 7 ст. 49 Закону);

3) призначати своїх представників для здійснення нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків (ч. 4 ст. 52 Закону);

4) вимагати проведення аудиту фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності акціонерного товариства (ч. 4 ст. 110 Закону);

5) вимагати проведення спеціальної перевірки фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства суб'єктом аудиторської діяльності (ч. 2 ст. 111 Закону).

Відповідно до раніше чинного Закону України «Про АТ» переліченими вище правами були наділені ті акціонери, що володіли 10 і більше відсотками голосуючих акцій товариства.

Право вимагати обов'язкового викупу акціонерним товариством акцій на вимогу акціонера-власника простих акцій визначалося і в попередньому Законі України «Про АТ». Однак новим актом було розширено перелік питань, проти прийняття яких повинен проголосувати зареєстрований для участі у загальних зборах акціонер-власник простих акцій, що є підставою для виникнення у нього відповідного права (ч. 1 ст. 102 Закону). Відтепер сюди віднесено питання емісії конвертованих облігацій та внесення змін до статуту ПрАТ про непоширення (або поширення із особливостями, встановленими статутом) на товариство вимог Закону щодо процедур squeeze-out, sell-out та придбання акцій ПрАТ за наслідками придбання контрольного пакета акцій.

У ст. 96 Закону України «Про АТ» розкрито ще одне особливе право акціонера – право на подання конкуруючої вимоги щодо обов'язкового продажу іншими акціонерами акцій на його вимогу. Це корпоративне право вперше закріплено у національному законодавстві. Воно виникає винятково в межах процедури squeeze-out в акціонера (акціонерів, що діють спільно), який отримав публічну безвідкличну вимогу. Можливість здійснення права на подання конкуруючої вимоги є обмеженою в часі. Вона може бути реалізована шляхом подання до товариства та НКЦПФР повідомлення про використання такого права протягом 20 робочих днів після отримання публічної безвідкличної вимоги від власника домінуючого контрольного пакета акцій. Сама ж конкуруюча вимога подається до товариства протягом п'яти робочих днів з дати направлення повідомлення (ч. 4 ст. 96 Закону). Подання до товариства конкуруючої вимоги є підставою виникнення в акціонера (акціонерів, що діють спільно), який її подав, правового статусу заявника публічної безвідкличної вимоги. Відповідно всі інші акціонери, у тому числі акціонер-власник домінуючого контрольного пакета акцій та саме товариство, отримують право подати

Ірина ШПУГАНІЧ. Здійснення

корпоративних прав акціонерів акціонерного товариства

власну конкуруючу вимогу або ж повинні в обов'язковому порядку продати належні їм акції цього товариства заявнику вже поданої конкуруючої вимоги.

Реорганізація акціонерного товариства є складним та довготривалим процесом. Незалежно від виду реорганізації (злиття, приєднання, поділ, чи виділ), який відбувається, першочергово, права та інтереси акціонерів товариств, що реорганізуються, повинні бути максимально враховані та захищені. Завжди існує ризик того, що в результаті проведеної реорганізації фінансовий стан акціонерного товариства погіршиться. З огляду на те, що рішення про злиття, приєднання, поділ, чи виділ акціонерного товариства приймається загальними зборами акціонерів, саме останні повинні мати змогу всебічно, повно та ґрунтовно дослідити і проаналізувати фінансові показники результатів діяльності товариств, що беруть участь в реорганізаційній процедурі, а також перспективи (умови) потенційної реорганізації. З цією метою у Законі України «Про АТ» було виділено дві окремі статті (ст. 124 та 131), в яких деталізуються права акціонерів у процесі злиття, приєднання, поділу та виділу акціонерного товариства. Змістовно ж у них йде мова саме про право акціонерів на ознайомлення з додатковими документами, що є необхідними для підготовки до загальних зборів, на яких затверджуватиметься проєкт умов злиття, приєднання, поділу чи виділу товариства. Таким чином, при підготовці до загальних зборів, на яких розглядатиметься відповідне питання, акціонери мають право ознайомитися з:

- 1) проєктом умов злиття, приєднання, поділу чи виділу товариства;
- 2) річною фінансовою звітністю та щорічними звітами товариств, що беруть участь у злитті, приєднанні, які припиняються шляхом поділу або з якого здійснюється виділ, за три попередні фінансові роки;
- 3) проміжною фінансовою звітністю, якщо з дати розкриття останньої річної звітності минуло більше шести місяців;
- 4) звітами наглядової ради або ради директорів товариств, що беруть участь у реорганізації, з поясненням проєкту умов злиття, приєднання, поділу, виділу та викладенням його економічно-правового підґрунтя, зокрема з обґрунтуванням коефіцієнта конвертації акцій;
- 5) експертним звітом, що готується одним чи кількома незалежними експертами, які діють від імені кожного з товариств, що реорганізується, та містить власну думку експерта щодо справедливості та доречності коефіцієнта конвертації акцій¹⁸².

Порядок реалізації відповідного права на ознайомлення з переліченими вище документами аналогічний тому, що встановлений для здійснення права на ознайомлення з документами під час підготовки до загальних зборів акціонерів, та закріплений у ст. 48 Закону України «Про АТ».

¹⁸² Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1985> (дата звернення: 25. 06. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

На відміну від раніше чинного Закону України «Про АТ», який дозволяв закріплювати у статуті ПрАТ норми щодо переважного права акціонерів ПрАТ на придбання акцій цього товариства, що пропонується їх власником до відчуження третій особі, чинний акт наділяє акціонерів переважним правом лише у разі додаткової емісії акцій. Переважне право на придбання акцій додаткової емісії належить як акціонерам-власникам простих акцій, так і акціонерам-власникам привілейованих акцій товариства. Реалізація цього переважного права можлива щодо того ж типу акцій, якими вже володіє акціонер на момент додаткової емісії. Тобто, акціонери-власники простих акцій мають переважне право придбавати розміщені товариством прості акції та інші цінні папери, які можуть бути конвертовані в акції, пропорційно до частки належних їм простих акцій у загальній кількості простих акцій. Аналогічно й акціонери-власники привілейованих акцій здійснюють своє переважне право щодо розміщених товариством привілейованих акцій цього або іншого класу, якщо акції такого класу надають їх власникам перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства, та інших цінних паперів, які можуть бути конвертовані в акції цього класу, пропорційно до частки належних акціонеру привілейованих акцій певного класу у загальній кількості привілейованих акцій цього класу.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що новий Закон України «Про АТ» в частині визначення видів корпоративних прав акціонерів та їх змісту кардинально не змінював існуючого раніше підходу. Однак у цьому акті все ж закріплено особливості здійснення окремих корпоративних прав з огляду на впровадження нових способів проведення загальних зборів акціонерів, розширено можливості реалізації права на інформацію про господарську діяльність товариства в поєднанні з обмеженнями, спрямованими на запобігання зловживанню цим правом, знижено вимоги щодо відсотків акцій (з 10 до 5), які надають додаткові права їх власникам. Окремі новели цього Закону стосуються й особливих корпоративних прав, як от права на подання конкуруючої вимоги у процедурі squeeze-out чи права вимагати обов'язкового викупу акцій акціонерним товариством. Наведене дає підстави стверджувати про необхідність проведення окремого комплексного дослідження особливостей здійснення корпоративних прав акціонерів відповідно до нового Закону України «Про АТ».

3.2. Здійснення корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю

Попри свою універсальність та максимальну застосовуваність у цивільних відносинах, конструкція ТОВ, як і усі інші правові форми участі у суспільних відносинах, зазнають впливу геополітичних масштабних факторів, які включають в дію процеси посилення публічно-правових важелів. Такого роду чинником впливу на стан регулювання будь-яких

Алла ЗЕЛІСКО. Здійснення корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю

приватних відносин стала повномасштабна агресія ворожої держави щодо України. Запровадження воєнного стану на території нашої держави вимагало додаткового залучення публічно-правових важелів регулювання виспільних відносин.

Масштабний напад агресора, окупація наших територій, масова евакуація населення із небезпечних територій, виїзд громадян за межі України вплинули безпосередньо на відносини щодо створення та діяльності ТОВ. Зокрема, товариства, які опинилися на окупованій території чи були під такою загрозою потребували негайної релокації бізнесу (як зміни місця знаходження товариства, так і зміни розташування виробничих потужностей). Виїзд громадян чи їх загибель внаслідок агресії, участь у обороні держави визначали можливі потреби зміни керівництва товариства чи складу учасників товариства, внесення змін до установчих документів.

Здійснюючи аналітику впливу воєнного стану на відносини, пов'язані із ТОВ, можливим є вести мову про кілька площин такого впливу. По-перше, йде мова про вплив означених факторів на діяльність ТОВ як суб'єкта підприємницької діяльності, який проявляється, як зазначалося вище, у потребі оперативної релокації місця знаходження адміністративного центру товариства чи його майнового комплексу, призначенні виконавчого директора чи правління товариства в силу відсутності можливості виконувати свої обов'язки попередньо призначеними особами, внесенні змін до установчих документів тощо. Означена площина впливу на ТОВ проявляється у прив'язці до реєстраційних дій, яких потребують вказані аспекти діяльності ТОВ. Безумовно, що тут на перший план виступає потреба забезпечення належного функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань з метою достовірності та належності відомостей, які зазначаються в ньому.

З метою попередження численних порушень із реєстраційними діями держава вжила із запровадженням воєнного стану ряд заходів, обмежувальних за своєю природою. У цьому випадку маємо справу із тією ситуацією, коли держава, за рахунок посилення публічно-правових механізмів регулювання відносин, прагне, в кінцевому результаті, до посилення охорони та захисту прав та інтересів учасників правовідносин, попри те, що ці механізми обмежують їх же права. Зокрема, було ряд підзаконних нормативних актів, спрямованих на регулювання нагальних потреб щодо забезпечення державних реєстрів від зловживань та махінацій, як-от: Постанова КМУ від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», Постанова КМУ від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», Постанова КМУ від 12 березня 2022 року № 263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

електронних реєстрів в умовах воєнного стану», Постанова КМУ від 7 травня 2022 року № 564 «Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану», Постанова КМУ від 6 грудня 2022 року № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією» і т.д.

Вказані підзаконні нормативні акти, де-юре передбачаючи публічно-правові обмеження стосовно вчинення нотаріальних та реєстраційних дій, де-факто вплинули на приватноправові відносини у державі, в тому числі на відносини, які складаються в силу участі у створенні та діяльності товариств з обмеженою відповідальністю. Такі відносини у доктрині і практиці іменуються корпоративними та складаються щодо виникнення, зміни та припинення корпоративних прав. Вказані правовідносини є другою площиною у сфері діяльності товариств з обмеженою відповідальністю, яка зазнала впливу введення воєнного стану на території України. Природа корпоративних відносин базується на відносинах участі у товаристві з обмеженою відповідальністю, які полягають у внесенні засновником (учасником) вкладу до товариства з обмеженою відповідальністю шляхом передання його у власність останнього і отримання взамін комплексу прав, іменованих корпоративними.

Постанова КМУ від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», обмеживши ряд реєстраційних дій, установила, водночас, можливість здійснення нагальних реєстраційних дій щодо товариств з обмеженою відповідальністю. Зокрема, законодавчо було забезпечено можливість створення товариства з обмеженою відповідальністю, зміни місця знаходження товариства, зміни керівника товариства чи відомостей про нього. У той же час, окремі положення означеної Постанови вплинули, на той період, безпосередньо на здійснення учасниками товариства з обмеженою відповідальністю прав, пов'язаних із корпоративними правами, об'єктивованими у формі частки у статутному капіталі. Постановою передбачалося, що до дозволених нагальних реєстраційних дій віднесено можливість змін до установчих документів юридичної особи (крім громадських формувань), *крім випадків, коли такі зміни передбачають зміну розміру статутного капіталу, зміну складу засновників (учасників) та/або розмірів їх часток*¹⁸³. Означене застереження вплинуло зокрема, на права учасників товариства з обмеженою відповідальністю, пов'язані із розпорядженням корпоративними правами (часткою у статутному капіталі). Згідно із п. 5 ст. 11 Закону України «Про ТОВ та ТДВ» у статуті обов'язково вказуються відомості про облік часток товариства в обліковій

¹⁸³ Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06. 03. 2022 р. № 209. (перша редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF/ed20220306#Text> (дата звернення: 25. 10. 2023 р.)

Алла ЗЕЛІСКО. Здійснення корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю

системі часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, що ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів¹⁸⁴. Відповідно, будь-які зміни у розподілі та розмірі часток у статутному капіталі, потребуючи внесення змін до облікової системи часток, до статуту товариства, детермінують відповідні реєстраційні дії, заборонені у Постанові КМУ на період початку 2022 року. Варто відзначити, що самі норми Закону України «Про ТОВ та ТДВ» передбачають можливість обмежень щодо відчуження часток чи зміни їх розміру на локальному рівні відповідно до волевиявлення самого товариства. Зокрема, відповідно до п. 3 ст. 12 цього Закону «статутом товариства можуть бути передбачені обмеження щодо зміни співвідношення часток учасників. Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства». Видається, що таке положення надає можливість учасникам ТОВ вирішувати питання обмеження щодо маніпуляцій з частками у період надзвичайних обставин, на кшталт воєнного стану, і на рівні локального правового регулювання.

Таким чином, нормативно на початок запровадження воєнного стану учасники товариств з обмеженою відповідальністю не могли реалізувати своє право на розпорядження часткою у статутному капіталі будь-яким шляхом, на зміну своєї частки шляхом її збільшення чи зменшення, не включався в дію, відповідно, і передбачений Законом України «Про ТОВ та ТДВ» механізм права переважної купівлі часток у статутному капіталі. У ст. 20 цього Закону зазначається, що учасник товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частину частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства¹⁸⁵.

Зазначені норми Закону України «Про ТОВ та ТДВ» де-факто не працювали. Не могли учасники товариства також збільшувати свої частки шляхом внесення додаткових вкладів на підставі рішення товариства про збільшення статутного капіталу, оскільки усі ці дії не могли пройти завершальну реєстрацію шляхом внесення змін до статуту чи внесення змін до відомостей про юридичну особу в ЄДРЮОФОПГФ.

Окрім того, потрібно було враховувати ще один рівень обмежень, означених у Постанові КМУ від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану». Передбачено формування переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна. Вчинення нотаріальних дій згідно із цією Постановою

¹⁸⁴ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06. 02. 2018 р. № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 13, ст.69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 25. 10. 2023 р.)

¹⁸⁵ Там само. (дата звернення: 25. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна (далі - перелік). Нотаріуси, включені до переліку із застереженням про заборону вчинення ними окремих нотаріальних дій, мають право вчиняти виключно нотаріальні дії щодо цінного майна, на які не поширюються такі застереження. Згідно з п. 11, п. 12 Постанови, зміненим у травні 2023 року, нотаріус для включення до такого переліку має відповідати певним критеріям, поміж яких: у період з 25 лютого 2022 року до їх включення до переліку нотаріус не посвідчував договори щодо відчуження нерухомого майна, поділу (виділу) нерухомого майна, іпотеки, встановлення довірчої власності на нерухоме майно; щодо нього не внесено подання про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, яке перебуває на розгляді Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції; нотаріус не вчиняв нотаріальних дій від імені фізичних осіб, які в момент вчинення таких дій перебували за межами України, крім дій на підставі довіреності таких осіб або в порядку законного представництва, або померли; не має простроченої заборгованості із сплати членських внесків до Нотаріальної палати України за період більше ніж один рік тощо (п. 9 Постанови). Як можна зробити висновок із означених критеріїв, останні мають свідчити про добросовісність нотаріуса, про відсутність будь-яких правопорушень тощо. Якщо нотаріус відповідає означеним критеріям, то він може звернутися із заявою до відділення Нотаріальної палати України (для приватних нотаріусів) та територіального органу Міністерства юстиції про включення його до такого переліку, який протягом десяти робочих днів з дня отримання заяви нотаріуса забезпечує проведення перевірки достовірності інформації, що міститься в заяві, і надсилає Міністерству юстиції результати такої перевірки та інформацію, надану відділенням Нотаріальної палати України¹⁸⁶.

Постановою КМУ від 9 травня 2023 року № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану» встановлено абсолютну заборону на вчинення нотаріальних дій нотаріусами, робоче місце (контора) яких розташовано в межах «активних бойових дій (крім територій активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси) або тимчасово окупованих Російською Федерацією територій, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, для

¹⁸⁶ Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 25.10.2023 р.)

Алла ЗЕЛІСКО. Здійснення корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю яких не визначена дата завершення бойових дій або тимчасової окупації¹⁸⁷.

Варто зазначити, що ситуація із неможливістю здійснення учасниками товариств з обмеженою відповідальністю прав щодо розпорядження корпоративними правами (частками у статутному капіталі) чи зміною їх розмірів шляхом збільшення чи зменшення тривала недовго за часовими параметрами. Зокрема, подальша законодавча діяльність реалізовувалася у напрямі удосконалення механізмів щодо унеможливлення протиправних маніпуляцій із реєстрами. Рухаючись у цьому напрямі, законодавцем було прийнято 12 травня 2022 року Закон України № 2255-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству».

Законодавчо встановлено ряд додаткових механізмів, опосередковано спрямованих на охорону корпоративних прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю. Наприклад, встановлено, що реєстратор при реєстрації змін щодо відомостей про юридичну особу, пов'язаних із зміною часток товариства чи їх розміру перевіряє інформацію щодо них у інших реєстрах обтяжень речових прав чи реєстрах боржників. Зокрема, ч. 6 ст. 6 вказаного вище Закону доповнено абзацом третім, згідно якого «державний реєстратор під час проведення державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у зв'язку із зміною частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи у результаті відчуження її таким засновником (учасником) на підставі правочину, що не посвідчений нотаріально, або на підставі нотаріально посвідченого правочину, правовий наслідок якого пов'язується з настанням певної обставини, також встановлює наявність чи відсутність зареєстрованих обтяжень щодо відповідної частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи шляхом отримання відомостей з Державного реєстру обтяжень рухомого майна та/або перебування такого засновника (учасника) в Єдиному реєстрі боржників».

У ст. 8 цього ж Закону встановлено, що «портал електронних сервісів забезпечує інформування засновників (учасників) товариства про здійснення реєстраційних дій чи подання документів для їх здійснення: обов'язок інформування в режимі реального часу засновників (учасників) юридичних осіб, керівника юридичної особи засобами телекомунікаційного зв'язку (за наявності в Єдиному державному реєстрі інформації про здійснення зв'язку з такими особами) про факт подання (прийому) документів для проведення реєстраційних дій щодо такої юридичної особи та про факт проведення реєстраційних дій з

¹⁸⁷ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 09. 05. 2023 р. № 469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

повідомленням відповідних актуальних відомостей з Єдиного державного реєстру»¹⁸⁸. Закон запровадив ще один механізм охорони прав та інтересів учасників товариства: при поданні документів для реєстраційних дій в автоматичному режимі встановлено обов'язок використовувати засоби електронної ідентифікації з високим рівнем довіри – кваліфікований електронний підпис (КЕП). Безумовно, що означеними прикладами усі законодавчі трансформації щодо превентивної охорони прав та учасників товариств не обмежуються, однак ми навели основні із них.

Такі зміни, як зазначають практикуючі юристи, «допоможуть учасникам юридичної особи дізнаватися про будь-які незаконні реєстраційні зміни як зі сторони рейдерів, так і зі сторони власних учасників, у випадку коли не вимагається одностайного прийняття рішень всіма учасниками (наприклад, зміна статуту, зміна статутного капіталу, реорганізація товариства)»¹⁸⁹.

Прийняття вищевказаного Закону визначило подальші зміни у Постанові КМУ від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» шляхом прийняття 10 вересня 2022 року № 1012 Постанови КМУ «Про внесення зміни до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 209». Згідно із запровадженими змінами забороняється «державна реєстрація змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, на підставі договорів щодо відчуження корпоративних прав або актів приймання-передачі частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі (статутному фонді) юридичної особи, які відповідно посвідчено або справжність підпису на яких засвідчено у період з 28 квітня 2022 року нотаріусом, не включеним до переліку нотаріусів або включеним до нього з відповідним застереженням»¹⁹⁰. Як вдало зазначила В. В. Васильєва, внесення змін до Постанови № 209 аргументовано метою унеможливлення різного роду зловживань чи порушень прав власників¹⁹¹. Означене унеможливлення, на думку законодавця, зумовлене прийняттям проаналізованого вище Закону України № 2255-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству».

¹⁸⁸ Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12. 05. 2022 р. № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text> (дата звернення: 25. 10. 2023 р.)

¹⁸⁹ Цуркан Олександр. Зміни правил реєстрації юросіб та ФОП: новаті Закону № 2255-IX. URL: https://biz.ligazakon.net/analytys/211974_zmni-pravil-restrats-yurosb-ta-fop-novats-zakonu--2255-ix (дата звернення: 25. 10. 2023 р.)

¹⁹⁰ Про внесення зміни до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 06. 03. 2022 р. № 209: Постанова Кабінету Міністрів України від 10. 09. 2022 р. № 1012. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp221012?an=1&ed=2022_09_10 (дата звернення: 25. 10. 2023 р.)

¹⁹¹ Васильєва В. В. Зміни правового регулювання щодо підприємницьких товариств в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 174-177. С. 175. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/38.pdf. (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

Алла ЗЕЛІСКО. Здійснення корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю

Таким чином, із вказаними законодавчими трансформаціями припинили свою дію реєстраційні та нотаріальні обмеження щодо розпорядження своєю часткою у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, щодо зміни її розміру. Однак один рівень із проаналізованих обмежень зберігається, а саме: вимога легітимності реєстраційних дій виключно на підставі договорів, посвідчених виключно нотаріусами, включеними до переліку тих, які можуть вчиняти нотаріальні дії і щодо яких відсутні застереження щодо неможливості посвідчення договорів купівлі-продажу чи іншого відчуження корпоративних прав (частки у статутному капіталі).

При аналітиці впливу воєнного стану на здійснення учасниками товариства своїх прав, варто також звернути увагу на іще одне обмеження публічно-правового характеру, пов'язане із розпорядженням часткою у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. Означене обмеження було запроваджено після скасування проаналізованих вище обмежень щодо обороту часток у статутному капіталі і запроваджене Постановою КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» від 24 червня 2022 року № 719. У підпункті 17 пункту 1 встановлено «заборону внесення змін до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно щодо державної реєстрації набуття права власності на нерухоме майно до закінчення одного місяця з дня державної реєстрації попереднього набуття права власності на таке майно, якщо таке право набуто відчужувачем під час дії в Україні воєнного стану на підставі договору або у зв'язку з передачею майна у власність юридичної особи як внесок (внесення майна до статутного (складеного) капіталу (статутного фонду), вступні, членські та цільові внески членів кооперативу тощо), або у зв'язку з виходом із складу засновників (учасників) юридичної особи»¹⁹². Така норма за своєю суттю спрямована також на унеможливлення маніпуляцій із частками учасників у статутному капіталі товариств з обмеженою відповідальністю. Постановою КМУ від 9 травня 2023 року № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану» скасовано заборону на нотаріальне посвідчення договорів відчуження нерухомого майна до закінчення 1 місяця з дня державної реєстрації права власності відчужувача такого майна, що було набуто під час дії воєнного стану і відповідні зміни внесені до Постанови КМУ від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» та Постанови КМУ від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та

¹⁹² Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 24. 06. 2022 р. № 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#n2> (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану»¹⁹³.

Якщо розглядати вплив воєнного стану на здійснення учасниками товариств з обмеженою відповідальністю своїх прав, то, безумовно, обмежуватись суто правом розпорядження своєю часткою неможливо. Адже частка у статутному капіталі є об'єктивованою формою складних за своїм змістом корпоративних прав. Ці права є комплексними за своєю природою і включають значну кількість правомочностей майнового та немайнового характеру.

Беззаперечним є те, що саме майнова складова корпоративних прав становить основний інтерес учасника, задля реалізації якого він і вступив до товариства з обмеженою відповідальністю. Законодавчо визначено цілий спектр майнових прав учасника товариства. Згідно із ст. 5 Закону України «Про ТОВ та ТДВ» до майнових прав учасника належать право брати участь у розподілі прибутку товариства; право отримати у разі ліквідації товариства частину майна, що залишилася після розрахунків з кредиторами, або його вартість. Перелік цих прав поєднується із застереженням про те, що учасники товариства можуть мати інші права, передбачені законом та статутом товариства.

Здійснення учасником товариства з обмеженою відповідальністю права на дивіденди знаходиться у сфері компетенції самого товариства, виходячи із фактичного отриманого прибутку та рішення загальних зборів про розподіл отриманого прибутку за результатами річного фінансового року. Законодавець не втручається у цю сферу здійснення прав учасниками товариства, позаяк вирішення цих питань не потребує вчинення ані реєстраційних, ані нотаріальних дій і, окрім того, не пов'язане із зміною частки особи у статутному капіталі товариства. Про вплив воєнного стану на здійснення учасником права на дивіденди можна вести мову лише в силу об'єктивних обставин через ведення бойових дій на території, де знаходиться товариство або ж в силу об'єктивної неможливості ведення підприємницької діяльності та відсутності, в силу цього, отриманого прибутку.

Не зазнало законодавчого впливу в силу воєнного стану і здійснення права учасника на ліквідаційну квоту. Постановою КМУ від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції» реєстраційні дії щодо припинення товариства, щодо зміни складу комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), голови комісії або ліквідатора юридичної особи віднесені до нагальних та дозволені. Таким чином, у питаннях ліквідації чи припинення товариства внаслідок правонаступництва включається в дію передбачена законодавством

¹⁹³ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 09. 05. 2023 р. № 469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-%D0%BF#n2> (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

Алла ЗЕЛІСКО. Здійснення корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю
процедура і, після проведення усіх розрахунків із кредиторами товариства, учасник має право на отримання частини майна, що залишилося у розмірі, пропорційному розміру його частки у статутному капіталі. Єдиним нюансом, який необхідно враховувати є те, що реєстраційні дії проводяться виключно установленим у Постанові переліком уповноважених осіб, зокрема: державними реєстраторами юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державними реєстраторами речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, що перебувають у трудових відносинах із суб'єктом державної реєстрації, місцезнаходженням якого є адміністративно-територіальна одиниця, що не належить до територій активних бойових дій (крім територій активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси) та тимчасово окупованих Російською Федерацією територій, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій; посадовими особами Міністерства юстиції, його територіальних органів, перелік яких письмово повідомляється Міністерством юстиції технічному адміністратору Державного реєстру прав / Єдиного державного реєстру; нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна¹⁹⁴.

Якщо вести мову про вплив воєнного стану на здійснення своїх прав учасниками товариств з обмеженою відповідальністю, то потрібно враховувати комплексний характер цих корпоративних прав. Безумовно, що основний інтерес для учасника становить саме майнові права, розглянуті вище, однак ними зміст корпоративних прав не вичерпується. Означені майнові права неможливі без сукупності немайнових прав, на кшталт права на участь в управлінні діяльністю товариства, отримання інформації про діяльність товариства. Вказані права реалізуються безпосередньо шляхом участі у загальних зборах і голосуванні на них з порядку денного, шляхом участі у органах управління, наприклад, наглядовій раді, а також шляхом взаємодії із органами управління (зокрема, звернення до виконавчого органу для отримання інформації про діяльність товариства).

Варто зазначити, що безпосередній вплив на здійснення учасниками такого роду прав здійснюється в силу об'єктивних обставин, як-от: зміна місця знаходження товариства; неможливість учасника бути особисто на загальних зборах в силу перебування за кордоном; неможливість провести загальні збори товариства через різні місця знаходження останнього та його учасників. Складнощі в першу чергу можуть виникати уже на етапі повідомлення про загальні збори товариства, так як відповідно до ст. 32

¹⁹⁴ Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06. 03. 2022 р. № 209. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/Kp220209?an=1> (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Закону України «Про ТОВ та ТДВ» виконавчий орган товариства зобов'язаний повідомити учасників товариства не менше ніж за 30 днів до запланованої дати проведення загальних зборів учасників, якщо інший строк не встановлений статутом товариства. Такі повідомлення згідно із ч. 4 цієї ж статті надсилається поштовим відправленням з описом вкладення. Однак такий спосіб повідомлення у разі перебування учасників за кордоном не є оперативним. Хоча статутом товариства може бути встановлений інший спосіб повідомлення, однак оперативно здійснити зміни у способі повідомлення учасників про загальні збори складно в силу необхідності внесення змін до статуту та проведення реєстраційних дій.

Варто зазначити, що Закон України «Про ТОВ та ТДВ» містить можливі механізми для виходу із ситуації, за якої провести загальні збори у звичайній формі складно чи неможливо. Зокрема, у ч. 3 ст. 33 цього Закону передбачено положення, за яким загальні збори учасників передбачають спільну присутність учасників товариства в одному місці для обговорення питань порядку денного або можуть проводитися у режимі відеоконференції, що дозволяє бачити та чути всіх учасників загальних зборів учасників одночасно. А у липні 2022 року також змінено цю частину 3 ст. 33 і додано можливість застосування інших засобів електронної ідентифікації¹⁹⁵. Механізм проведення загальних зборів онлайн є ефективним способом проведення загальних зборів за надзвичайних умов, на кшталт воєнного стану. Вказаним Законом щодо змін у нормативні акти також доповнено ст. 34 Закону України «Про ТОВ та ТДВ» щодо переліку питань, із яких вимагається однастайність у прийнятті рішень учасниками товариства, які мають право голосу з відповідних питань. Йде мова про прийняття рішення щодо обліку або припинення обліку часток товариства в обліковій системі часток.

Закон України «Про ТОВ та ТДВ» містить іще один механізм проведення загальних зборів, установлений до введення воєнного стану на території України, однак який є застосовуваним при нагальній необхідності прийняття рішення товариством на підставі волевиявлення його учасників. Йде мова про ст. 35 цього Закону, що передбачає процедуру заочного голосування, згідно із якою учасник товариства може взяти участь у загальних зборах учасників шляхом надання свого волевиявлення щодо голосування з питань порядку денного у письмовій формі (заочне голосування). Справжність підпису учасника товариства на такому документі засвідчується нотаріально. Голос учасника товариства зараховується до результатів голосування з кожного окремого питання, якщо текст документа дозволяє визначити його волю щодо безумовного

¹⁹⁵ Закон України № 2465-IX від 27. 07. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n2361>. (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

Алла ЗЕЛІСКО. Здійснення корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю
голосування за чи проти відповідного рішення з питання порядку денного¹⁹⁶.

Окрім того, зазначений Закон містить механізм прийняття рішення загальними зборами шляхом опитування. Установлений він у ст. 36 Закону, однак є менш оперативним і має вузьку сферу застосування в силу законодавчих обмежень. Зокрема, шляхом опитування не може прийматися цілий ряд питань, як-от: обрання та припинення повноважень членів наглядової ради та виконавчого органу; внесення змін до статуту товариства, прийняття рішення про здійснення діяльності товариством на підставі модельного статуту; злиття, приєднання, поділ, виділення або перетворення товариства, затвердження статутів правонаступників; ліквідацію товариства; визначення розміру статутного капіталу та розмірів часток учасників товариства у випадках, передбачених цим Законом; виключення учасника з товариства; облік або припинення обліку часток товариства в обліковій системі часток¹⁹⁷. Потрібно враховувати і те, що ці питання можуть бути доповнені у статуті шляхом розширення законодавчо встановленого переліку. Отже, сам Закон України «Про ТОВ та ТДВ» містив уже відповідні засоби, застосування яких активувалося за надзвичайних обставин діяльності товариств з обмеженою відповідальністю.

Вплив на здійснення учасниками товариств прав щодо участі в управлінні його справами здійснюється не лише безпосередньо шляхом змін до Закону України «Про ТОВ та ТДВ», але й опосередковано. Маємо на увазі ряд заходів, вжитих державою щодо запобігання різним маніпуляціям із частками у статутному капіталі, із реєстраційними діями тощо. А саме, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству» вніс до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» ряд змін, які впливають якраз на здійснення учасниками товариства з обмеженою відповідальністю прав на управління діяльністю товариства. Ці зміни, які і усі інші зміни, запроваджені Законом у 2022 році, є антирейдерськими за своєю природою. Установлена вимога у п. 6 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» необхідності підписання рішень про зміну керівника усіма учасниками, які голосували за нього: «рішення уповноваженого органу управління юридичної особи (крім акціонерних товариств, громадських формувань та об'єднань співвласників багатоквартирного будинку) щодо зміни керівника юридичної особи у випадках, коли для прийняття такого рішення достатньо голосів не більше 10 осіб, підписується засновниками (учасниками), уповноваженими ними особами, які голосували за таке

¹⁹⁶ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 03. 02. 2018 р. № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 13, ст.69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

¹⁹⁷ Там само. (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

рішення та кількості голосів яких достатньо для прийняття рішення, якщо інше не передбачено статутом юридичної особи». У тому ж Законі встановлена вимога підтвердження рішення учасників їх кваліфікованими електронними підписами. Зокрема, така вимога стосується державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що потребує рішення учасників юридичної особи (крім рішень щодо розміру статутного (складеного) капіталу, розміру часток у статутному (складеному) капіталі, складу учасників чи керівника юридичної особи), - за умови одностайного прийняття рішення такими учасниками; державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи або про відміну рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, - за умови одностайного прийняття рішення такими учасниками чи відповідним органом юридичної особи (ст. 25-1 Закону). Для проведення державної реєстрації фізична особа, керівник чи засновники (учасники) юридичної особи використовують засоби електронної ідентифікації з високим рівнем довіри¹⁹⁸.

При здійсненні прав учасниками товариств з обмеженою відповідальністю варто враховувати й те, що учасники можуть здійснювати право на участь в управлінні товариством не лише особисто, але і через представника. Оскільки повноваження представника підтверджуються довіреністю, то вплив на здійснення особою права на обрання представника опосередковується також публічно-правовими обмеженнями, пов'язаними із довіреностями. У 2022 році певний період у часі діяли деякі спеціальні вимоги щодо вчинення дій особи на підставі довіреності. Зокрема, у Постанові Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» у підпункті 18 зазначалося, що нотаріальне посвідчення договорів щодо відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, іпотеки, про задоволення вимог іпотекодержателя, встановлення довірчої власності на нерухоме майно (у тому числі договорів про внесення змін до таких договорів або їх розірвання (припинення), а також нотаріальне засвідчення справжності підпису на актах приймання-передачі частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі (статутному фонді) юридичної особи, які укладаються (підписуються) від імені фізичної особи - відчужувача (іпотекодавця, довірчого засновника) на підставі довіреності, з дня видачі якої минуло більше одного місяця (більше двох місяців, якщо її посвідчено консульською установою (дипломатичним представництвом) України або відповідно до законодавства іноземної держави), дозволяється за умови отримання нотаріусом заяви довірителя про підтвердження дії довіреності, справжність підпису на якій засвідчено нотаріусом, консульською установою (дипломатичним представництвом) України або відповідно до законодавства іноземної держави, а у разі, коли така довіреність посвідчена

¹⁹⁸ Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12 травня 2022 року № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text> (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

Алла ЗЕЛІСКО. Здійснення корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю
нотаріусом без використання спеціальних бланків нотаріальних документів, - також за умови її реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей з внесенням до нього відомостей про наявність повноважень, необхідних представникові для укладення (підписання) відповідного договору (акта). Справжність підпису на такій заяві повинно бути засвідчено нотаріусом не раніше ніж за сім календарних днів, а консульською установою (дипломатичним представництвом) України або відповідно до законодавства іноземної держави - не раніше ніж за один місяць до дня укладення (підписання) відповідного договору (акта)¹⁹⁹.

У пункті 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» уточнювалося також про державну реєстрацію на підставі документів, поданих або підписаних на підставі довіреності, посвідченої без використання спеціальних бланків нотаріальних документів, за відсутності щодо неї в Єдиному реєстрі довіреностей відомостей про наявність повноважень, необхідних представникові для подання або підписання відповідних документів²⁰⁰. У травні 2023 року означені спеціальні вимоги щодо заяви довірителя про підтвердження дії довіреності не застосовуються. У Постанові Уряду від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» цю вимогу підтвердження з боку довірителя скасовано на підставі Постанови КМУ від 9 травня 2023 року № 469 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану»²⁰¹.

Потрібно звернути увагу на окремі аспекти, пов'язані із тим, що законодавець не лише оперативно реагує запровадженням публічно-правових заходів на воєнний стан, але й превентивно установлює у діючих нормативних актах правові важелі, які посилюватимуть охорону і захист прав та інтересів осіб в надзвичайних обставинах і які активуються на підставі волевиявлення самих цих осіб. Містить такі механізми і Закон України «Про ТОВ та ТДВ». Наприклад, ч. 2 ст. 5 цього Закону передбачає право учасника товариства встановити вимогу нотаріального засвідчення справжності власного підпису під час прийняття рішень з питань діяльності відповідного товариства та/або вимогу нотаріального посвідчення правочину, предметом якого є частка такого учасника у статутному

¹⁹⁹ Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 02. 2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

²⁰⁰ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 24. 06. 2022 р. № 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#n2> (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

²⁰¹ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 09. 05. 2023 р. № 469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

(складеному) капіталі відповідного товариства, та скасувати таку вимогу, відомості про що вносяться до ЄДРЮОФОПФ у порядку, визначеному законом. Така вимога учасника чи скасування учасником цієї вимоги є одностороннім правочином і підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню. А ст. 8 цього ж Закону у нормі щодо безвідкличної довіреності з корпоративних прав передбачає, що у разі якщо довіреність видається з метою виконання або забезпечення виконання зобов'язань учасників як сторін корпоративного договору, предметом яких є права на частку у статутному капіталі або повноваження учасників, або у зв'язку з передачею частки у статутному капіталі в заставу на підставі договору застави частки у статутному капіталі товариства з метою забезпечення виконання зобов'язань заставодавця на користь заставодержателя, довіритель може зазначити у довіреності, що до закінчення її строку вона не може бути скасована без згоди представника або може бути скасована лише у випадках, передбачених у довіреності (безвідклична довіреність)²⁰². Такі права учасника товариства з обмеженою відповідальністю дозволяють йому самостійно на основі власного волевиявлення вчиняти додаткові превентивні кроки щодо охорони своїх корпоративних прав і їх здійснення.

Підсумовуючи зазначене, варто вказати, що запроваджені нормативно на початку введення воєнного стану публічно-правові обмеження станом на сьогодні не застосовуються, що детерміноване прийняття ряду нормативних актів, спрямованих на посилення охорони та захисту учасників цивільно-правових відносин і які мають антирейдерський характер.

Якщо окреслювати основні напрями впливу воєнного стану на здійснення учасниками товариств з обмеженою відповідальністю своїх прав, то можливим є виокремлення трьох векторів: 1) публічно-правові обмеження, запроваджені рядом постанов КМУ, спрямовані на обмеження, по суті, реєстраційних дій, які супроводжують ряд аспектів діяльності товариств з обмеженою відповідальністю; 2) прийняття спеціальних Законів, спрямованих на попередження рейдерських маніпуляцій із реєстрами, і внесення змін до діючих нормативних актів в силу їх прийняття; 3) активація існуючих перманентно у Законі України «Про ТОВ та ТДВ» правових механізмів, спрямованих на охорону та захист прав учасників товариств і на можливість реалізації ними прав в надзвичайних умовах (заочне голосування, опитування, вимога учасника встановити вимогу нотаріального засвідчення справжності власного підпису під час прийняття рішень з питань діяльності відповідного товариства та/або вимогу нотаріального посвідчення правочину, предметом якого є частка такого учасника у статутному (складеному) капіталі відповідного товариства).

²⁰² Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06. 02. 2018 р. № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 13, ст. 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 28. 10. 2023 р.)

РОЗДІЛ 4. УПРАВЛІННЯ У ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВАХ В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

4.1. Управління в акціонерних товариствах та товариствах, у статутних капіталах яких є частка держави

Пандемія, пов'язана з поширенням коронавірусної хвороби Covid-19, зумовила вжиття радикальних заходів до врегулювання акціонерних відносин у 2020 році. Адже безперервне функціонування акціонерних товариств має стратегічне значення для держави. Тому Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку прийняла рішення про затвердження Тимчасового порядку скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду (надалі – Тимчасовий порядок)²⁰³. Підзаконний нормативно-правий акт прийнято на період дії обмежувальних заходів, передбачених карантинном, встановленим Кабінетом Міністрів України²⁰⁴. Однак 24 лютого 2022 року Указом Президента України було оголошено воєнний стан²⁰⁵, пов'язаний з військовою агресією Російської Федерації проти України. Вказаний факт у свою чергу став ще одним обмежувальним фактором, що унеможливив проведення традиційних загальних зборів акціонерів. У зв'язку з цим рішенням НКЦПФР внесено зміни до Тимчасового порядку та доповнено новим розділом XXII «Особливості проведення зборів в період воєнного стану»²⁰⁶.

Цей Порядок став першим документом, що визначив детальний порядок проведення дистанційних загальних зборів акціонерного товариства в Україні. Тимчасовий порядок став обов'язковим для застосування акціонерними товариствами тільки на період дії обмежувальних заходів, якими стали карантинні обмеження, пов'язані з COVID-19 та запровадження воєнного стану в Україні. Однак акціонерна компанія має право прийняти рішення про проведення загальних зборів у звичайному порядку після завершення дії обмежувальних заходів. Зокрема, рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку

²⁰³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України 30. 03. 2020 р. № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

²⁰⁴ Про затвердження Тимчасового порядку скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду: Рішення НКЦПФР від 16. 04. 2020 р. № 196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0196863-20#n13> (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

²⁰⁵ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України 24. 02. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

²⁰⁶ Про внесення змін до Тимчасового порядку скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду: Рішення НКЦПФР від 16. 03. 2022 р. № 176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0176863-22#n2> (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Управління в акціонерних товариствах та товариствах, у яких є частка держави

запроваджено правило, згідно якого на період дії воєнного стану загальні збори можуть проводитися виключно в дистанційному режимі. У розділі XXII Тимчасового порядку «Особливості проведення зборів в період воєнного стану» зазначено, що загальні збори можуть бути проведені дистанційно в період дії воєнного стану за умови, якщо перелік акціонерів містить дані щодо не менше 95 % акціонерів (власників голосуючих акцій) певного емітента. У разі неможливості проведення загальних зборів акціонерів в період дії воєнного стану загальні збори мають бути проведені протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану²⁰⁷.

Водночас з моменту введення воєнного стану НКЦПФР впродовж 2022 року приймала зміни рішення, спрямовані на функціонування органів управління акціонерів акціонерного товариства та порядку проведення загальних зборів на період дії воєнного стану, зокрема, Рішення від 16 березня 2022 року № 177 «Щодо особливостей функціонування органів управління акціонерів акціонерного товариства на період дії воєнного стану»²⁰⁸; Рішення від 4 квітня 2022 року № 250 «Про внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку №177 від 16.03.2022р.»²⁰⁹; Рішення від 29 квітня 2022 року № 323 «Щодо питань проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду»²¹⁰; Рішення від 19 вересня 2022 року № 1183 «Щодо особливостей проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду на період дії воєнного стану»²¹¹, яким попередні рішення Комісії такими, що втратили чинність; Рішення від 6 листопада 2022 року №1318 «Щодо особливостей на період дії воєнного стану проведення загальних зборів акціонерів акціонерного товариства, в яких беруть участь акціонери – власники 100 відсотків голосуючих акцій»²¹²; Рішення НКЦПФР від 6 листопада 2022 року №1319 «Щодо внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 19. 09. 2022 р. №1183»²¹³.

²⁰⁷ Там само. (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

²⁰⁸ Щодо особливостей функціонування органів управління акціонерів акціонерного товариства на період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 16. 03. 2022 р. № 177. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/rishennia_177__22__-ns_at_-16.03.2022.pdf (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

²⁰⁹ Про внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку №177 від 16.03.2022р.: Рішення НКЦПФР від 04. 04. 2022 р. № 250. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/rish_250.pdf (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

²¹⁰ Щодо питань проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду: Рішення НКЦПФР від 29. 04. 2022 р. № 323. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/rish_323.pdf (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

²¹¹ Щодо особливостей проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду на період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 19. 09. 2022 р. № 1183. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/rish_11831.pdf (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

²¹² Щодо особливостей на період дії воєнного стану проведення загальних зборів акціонерів акціонерного товариства, в яких беруть участь акціонери – власники 100 відсотків голосуючих акцій: Рішення НКЦПФР від 06. 12. 2022 р. № 1318. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/rish_1318.pdf (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

²¹³ Щодо внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 19. 09. 2022 р. №1183: Рішення НКЦПФР від 06. 11. 2022 р. № 1319. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/rish_1319.pdf (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Як підсумок, встановлено, що у період дії воєнного стану загальні збори акціонерів можуть бути проведенні виключно одним з наступних шляхів: 1) дистанційно відповідно до Тимчасового порядку; 2) проведення загальних зборів акціонерів акціонерного товариства, в яких беруть участь акціонери - власники 100 відсотків голосуючих акцій. Окрім того, у разі закінчення строку дії повноважень членів наглядової ради в період дії воєнного стану, їх повноваження вважаються продовженими в частині повноважень з підготовки, скликання і проведення загальних зборів учасників до дати прийняття такими загальними зборами рішення обрання членів наглядової ради. Це загальні правила, що визначені для всіх акціонерних товариств, що мають бути дотримані останніми до моменту скасування та/або закінчення строку всіх обмежувальних заходів, визначених законом.

Проте встановлення таких обмежувальних заходів, як карантинні обмеження, пов'язані з COVID-19, та запровадження воєнного стану в Україні зумовили ряд змін й для управління в акціонерних товариствах та товариствах, у статутних капіталах яких є частка держави. Зокрема, Постановою КМУ від 29 квітня 2020 року № 334²¹⁴ вирішено питання щодо розміру оплати праці керівників, членів виконавчих органів та винагороди членів наглядових рад суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період до завершення місяця, в якому відміняється карантин, та встановити місячний розмір заробітної плати керівників, членів виконавчих органів, а також винагороди членів наглядових рад суб'єктів господарювання державного сектору економіки, що не повинен перевищувати 47230 гривень. Однак вказані зміни стосуються виключно оплати праці посадовим особам юридичних осіб державного сектору економіки та не стосуються безпосередньо управління товариствами, у яких держава є одноосібним власником корпоративних прав чи має більше 50 % частки у статутному капіталі.

Відповідно, Постановою КМУ від 21 липня 2021 року № 740²¹⁵ передбачено зміни до пункту 24 Порядку проведення конкурсного відбору керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки. Згідно вказаного Порядку проведення відбору та укладення контракту відбувається з керівниками підприємств, які включені до переліку особливо важливих для економіки суб'єктів господарювання державного сектору економіки, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі. Кабінет Міністрів України

²¹⁴ Питання розміру оплати праці керівників, членів виконавчих органів та винагороди членів наглядових рад суб'єктів господарювання державного сектору економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29. 04. 2020 р. № 334. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-rozmiru-oplati-praci-kerivn-a334> (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

²¹⁵ Про внесення зміни до пункту 24 Порядку проведення конкурсного відбору керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 21. 07 2021 р. № 740. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmini-do-punktu-24-poryadku-provedennya-konkursnogo-vidboru-kerivnikiv-subyektiv-gospodaryuvannya-derzhavnogo-sektoru-ekonomiki-i210721-740> (дата звернення: 20. 08. 2023 р.)

Ліліана СІЦУК. Управління в акціонерних товариствах та товариствах, у яких є частка держави

утворює комітет з призначення керівників для визначення претендентів на посади керівників особливо важливих для економіки підприємств. Кабінет Міністрів України затверджує персональний склад незалежних експертів, які входять до складу комітету з призначення. Основними завданнями комітету з призначення є затвердження вимог до претендентів на посаду керівника та критеріїв їх оцінювання для професійних консультантів з добору персоналу, затвердження оголошення про проведення відбору керівника та прийняття рішення про оприлюднення на офіційному веб-сайті Мінекономіки, суб'єкта управління та особливо важливого для економіки підприємства, оголошення про проведення відбору керівника, визначення кандидатури претендента на посаду керівника особливо важливого для економіки підприємства, призначення керівників та членів наглядових рад яких здійснюється за участю комітету з призначення та подання Мінекономіки висновків щодо погодження відповідної кандидатури на зазначену посаду, підготовка рекомендацій щодо істотних умов контракту з претендентом на посаду керівника, заслуховування та затвердження звіту про відбір професійних консультантів з добору персоналу. Формою роботи комітету з призначення є планове засідання, яке проводиться за умови особистої участі в ньому членів та незалежних експертів комітету з призначення. Комітет з призначення повинен провести засідання протягом 30 календарних днів з дати подання йому на затвердження пропозицій щодо вимог до претендентів на посаду керівника або подання професійним консультантом з добору персоналу відповідних кандидатур, які визнані найкращими. У разі потреби зазначений строк може бути продовжено за рішенням комітету з призначення, але не більше ніж на 120 робочих днів. Члени та незалежні експерти комітету з призначення беруть особисту участь у засіданні безпосередньо у приміщенні, в якому воно проводиться, або можуть брати участь у засіданні дистанційно за допомогою технічних засобів електронних комунікацій (у тому числі за допомогою телефонної конференції або відеоконференції). Рішення Кабінету Міністрів України є підставою для укладення протягом двох тижнів контракту між суб'єктом управління та переможцем відбору.

Запропоновані зміни до вказаного Порядку полягають у можливості продовжити строк призначення засідання до 120 робочих днів за рішенням комітету з призначення, продовж яких цей комітет може відтермінувати затвердження пропозицій щодо вимог до претендентів на посаду керівника або подання професійним консультантом з добору персоналу відповідних кандидатур, які визнані найкращими. У першу чергу це пов'язано з карантинними обмеженнями, що спричинені COVID-19.

Наступним кроком стало утворення Міжвідомчої робочої групи з вирішення проблемних питань діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, функції з управління якими здійснює

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Кабінет Міністрів України²¹⁶. Згідно Положення про Міжвідомчу робочу групу передбачено, що вона є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України. Основними завданнями Міжвідомчої робочої групи є підготовка пропозицій та рекомендацій щодо визначення шляхів, механізму і способів вирішення проблемних питань щодо діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, функції з управління якими здійснює Кабінет Міністрів України; сприяння забезпеченню виконання центральними органами виконавчої влади визначених рішеннями Кабінету Міністрів України завдань, пов'язаних з організацією здійснення Кабінетом Міністрів України функцій з управління підприємствами; вдосконалення нормативно-правової бази з питань здійснення Кабінетом Міністрів України функцій з управління підприємствами. Міжвідомча робоча група проводить аналіз стану справ та причин виникнення проблем у діяльності підприємств та управління ними та проводить моніторинг стану виконання органами виконавчої влади покладених на них завдань із забезпечення здійснення Кабінетом Міністрів України управління підприємствами, підвищення ефективності їх діяльності. У зв'язку з цим вважається, що Міжвідомча робоча група має передбачити ряд заходів на покращення здійснення управління підприємствами, в тому числі на період дії обмежувальних карантинних заходів.

Із запровадженням правового режиму воєнного стану виникла потреба у прийнятті додаткових заходів на забезпечення діяльності юридичних осіб, учасником яких є держава. Постановою КМУ від 31 травня 2022 року № 643²¹⁷ встановлено, що на період дії воєнного стану не проводиться конкурсний відбір керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання державного сектору економіки та зупиняється конкурсний відбір керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання, оголошений до моменту введення в дію воєнного стану.

Призначення на посаду керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави здійснюється суб'єктом управління об'єктами державної власності після погодження кандидатур відповідних осіб Кабінетом Міністрів України без проведення конкурсного відбору на строк, який не перевищує строку дії воєнного стану та трьох місяців після його припинення або скасування. Рішення суб'єкта управління щодо призначення на новий строк до трьох років незалежного члена та

²¹⁶ Про утворення Міжвідомчої робочої групи з вирішення проблемних питань діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, функції з управління якими здійснює Кабінет Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2021 р. № 1244. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorennya-mizhvidomchoyi-robo-a1241> (дата звернення: 21. 08. 2023 р.)

²¹⁷ Деякі питання управління об'єктами державної власності на період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2022 р. № 643. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyakipitannya-upravlinnya-obyektami-derzhavnoyi-vlasnosti-na-period-voyennogo-stanu-i310522-643> (дата звернення: 21. 08. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Управління в акціонерних товариствах та товариствах, у яких є частка держави

представника держави до складу наглядової ради суб'єктів господарювання, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави теж погоджується з Кабінетом Міністрів України.

Однак вказані положення не застосовуються до проведення конкурсного відбору членів наглядових рад приватних акціонерних товариств «Національна енергетична компанія «Укренерго» і «Укргідроенерго», акціонерних товариств «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» і «Укрпошта», державних підприємств «Адміністрація морських портів України», «Міжнародний аеропорт «Бориспіль» і «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом», а також членів наглядових рад державних банків.

Засідання комітету з призначення керівників особливо важливих для економіки підприємств у період дії воєнного стану може проводитися за допомогою технічних засобів зв'язку (в тому числі за допомогою телефонної конференції або відеоконференції). Водночас суб'єктам управління необхідно протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану провести в установленому порядку конкурсний відбір керівників, голів виконавчих органів та членів наглядових рад суб'єктів господарювання, посадові особи яких призначено у спрощеному порядку протягом дії на території України воєнного стану²¹⁸. Водночас у період воєнного стану дозволено утворення державних підприємств, установ та організацій, заснування господарських організацій, до статутного капіталу яких передається державне майно²¹⁹. У такому разі суб'єктами управління об'єктами державної власності утворення цих юридичних осіб здійснюється за погодженням з Кабінетом Міністрів України.

Втім, незважаючи на ряд обмежень та спрощення процедур проведення конкурсного відбору кандидатів на посади органів управління юридичних осіб державного сектора економіки, що мають місце на період дії воєнного стану на території України, вчинено й ряд правотворчих дій, що спрямовані на удосконалення корпоративного управління у підприємствах та товариствах, учасником яких є держава. Так, Постановою від 1 грудня 2023 року № 1282 внесено зміни до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо удосконалення процедури відбору членів наглядових рад та керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, якими затверджено Порядок проведення конкурсного відбору керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки та Порядок проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради державного унітарного підприємства та їх призначення, а також проведення конкурсного відбору

²¹⁸ Там само. (дата звернення: 21. 08. 2023 р.)

²¹⁹ Питання утворення суб'єктів господарювання державного сектору економіки у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 08. 2022 р. № 941. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npsa/pytannia-utvorennia-subiektiv-hospodariuvannia-derzhavnoho-sektoru-ekonomiky-u-period-voiennoho-stanu-941-230822> (дата звернення: 21. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі²²⁰.

Окремою Постановою КМУ від 5 грудня 2023 р. № 1267 затверджено Порядок проведення конкурсу (відбору) незалежних членів наглядової ради акціонерного товариства «Українська оборонна промисловість»²²¹. Зокрема, у Порядку зазначено, що до складу наглядової ради включаються незалежні члени у кількості не менше однієї третини та не більше половини складу наглядової ради. Наглядова рада складається із шести членів, які обираються загальними зборами. Половину складу наглядової ради становлять незалежні члени, іншу половину – представники держави. Членом наглядової ради товариства не може бути особа, яка є громадянином (підданим) держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, або яка працювала в секторі безпеки і оборони держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором. Незалежними членами наглядової ради товариства можуть бути виключно громадяни України, які відповідають вимогам до незалежних членів наглядових рад державних унітарних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, визначеним законодавством. Наглядова рада формується за принципами незалежності, професіоналізму, компетентності, різноманітності, ефективності та прозорості, що визначені Положенням про наглядову раду акціонерного товариства «Українська оборонна промисловість», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2023 р. № 441. Під час проведення відбору забезпечується рівноправна участь жінок і чоловіків у відборі²²².

Водночас, попри наявність обмежувальних заходів, пов'язаних з воєнним станом, удосконалення корпоративного управління у акціонерних товариствах, у тому числі тих, у яких учасником є держава, є пріоритетом для завершення євроінтеграційних процесів та для вступу у членство до Європейського Союзу. З урахуванням зазначеного, на національному рівні рішенням НКЦПФР у 2020 році затверджено Кодекс корпоративного управління, положення якого відповідають міжнародним принципам

²²⁰ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо удосконалення процедури відбору членів наглядових рад та керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 01. 12. 2023 р. № 1282. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-postanov-kabinetu-ministriiv-ukrainy-shchodo-udokonalennia-protsedury-1282-011223> (дата звернення: 21. 08. 2023 р.)

²²¹ Про затвердження Порядку проведення конкурсу (відбору) незалежних членів наглядової ради акціонерного товариства «Українська оборонна промисловість»: Постанова Кабінету Міністрів України від 5. 12. 2023 р. № 1267. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-provedennia-konkursu-vidboru-nezaleznykh-chleniv-nahliadovoi-rady-aktsionernoho-tovarystva-ukrainska-oboronna-promyslovis-ti051223-1267> (дата звернення: 21. 08. 2023 р.)

²²² Там само. (дата звернення: 21. 08. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Управління в акціонерних товариствах та товариствах, у яких є частка держави

корпоративного управління, затверджених ОЕСР²²³. Більше того, Верховною Радою України прийнято Закон України «Про акціонерні товариства», який набув чинності з 1 січня 2023 року. Новий Закон спрямований на впровадження європейських підходів до управління акціонерними компаніями в світлі рекомендацій, що висвітлені у Директивах Європейського Союзу²²⁴. Згідно Директиви 2007/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 червня 2007 року компанія повинна забезпечити рівні права всім акціонерам, які знаходяться в однакових умовах щодо участі та використання права голосу на загальних зборах (ст. 4). Держави-члени повинні дозволити компаніям пропонувати їх акціонерам будь-яку форму участі у загальних зборах за допомогою засобів електронного зв'язку: трансляція загальних зборів у реальному часі; двосторонній зв'язок у реальному часі, який надає акціонерам можливість звертатися до загальних зборів з віддаленого місця; механізм голосування або до, або під час загальних зборів, без необхідності призначення довіреної особи, яка фізично присутня на зборах (ч. 1 ст. 8)²²⁵.

У новому Законі надано можливість вибору структури управління акціонерним товариством – однорівневої (здійснення функцій контролю та управління діяльністю акціонерного товариства єдиним колегіальним органом – радою директорів) або дворівневої (розподіл функцій з безпосереднього управління поточною (операційною) діяльністю акціонерного товариства, які здійснює виконавчий орган, та функцій контролю за роботою виконавчого органу та інших керівників акціонерного товариства (у тому числі підрозділів контролю та внутрішнього аудиту), які здійснює наглядова рада), що відповідає вимогам англо-американської та європейської моделі корпоративного управління компанією. Загальні збори учасників є вищим органом управління товариством, що приймає стратегічні рішення товариства. Згідно ч. ч. 1, 2 ст. 38 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено наступні способи проведення загальних зборів акціонерів, а саме шляхом: 1) очного голосування (далі – очні загальні збори); 2) електронного голосування (далі – електронні загальні збори); 3) опитування (далі – дистанційні загальні збори). Очні загальні збори передбачають спільну присутність акціонерів (їх представників) у день і час проведення загальних зборів у місці їх проведення для обговорення та прийняття рішень з питань порядку денного. Електронні загальні збори не передбачають спільної присутності на них акціонерів (їх представників) та проводяться виключно шляхом

²²³ Кодекс корпоративного управління, затвердженого НКЦПФР від 12. 03. 2020 р. № 118. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/kodeks-korporatyvnoho-upravlinnia-kliuchovi-vymohy-i-rekomendatsii/> (дата звернення: 21. 08. 2023 р.)

²²⁴ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. № 2465-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 18-19, ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#top> (дата звернення: 22. 08. 2023 р.)

²²⁵ Директива 2007/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11.06.2007 р. про використання певних прав акціонерів у лістингових компаніях. Офіційний вісник Європейського Союзу. L 184/18. 17.7.2007. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45877 (дата звернення: 22. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
електронного заочного голосування акціонерів з використанням авторизованої електронної системи. Дистанційні загальні збори не передбачають спільної присутності на них акціонерів (їх представників) та проводяться шляхом дистанційного заповнення бюлетенів акціонерами і надсилання їх до товариства через депозитарну систему України²²⁶. З наведених положень випливає, що способи проведення загальних зборів акціонерів розширено до трьох варіантів. Однак такі способи передбачають або реальну участь акціонерів в місці проведення загальних зборів акціонерів або дистанційне голосування за допомогою авторизованої електронної системи чи дистанційного заповнення бюлетеня для голосування. Тобто у вказаному форматі викладу норм допускається можливість проведення загальних зборів за допомогою різних форм участі в голосуванні. Вказані зміни поширюють свою дію й на корпоративне управління акціонерних товариств, учасником яких є держава.

В умовах просування України в напрямку євроінтеграції ще одним із пріоритетних новел стала реєстрація у Верховній Раді України проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» № 6013 від 9 вересня 2021 р. (надалі – проект Закону)²²⁷, яким пропонується запровадження ефективних механізмів на удосконалення корпоративного управління в юридичних особах, заснованих на державній і комунальній власності, на заміну речових прав «право господарського відання» та «право оперативного управління» на приватноправові конструкції користування (оренди) та управління чужим майном, а також скасування Господарського кодексу України та усунення суперечностей між Цивільним кодексом України та актами спеціального законодавства.

При аналізі проекту Закону варто вказати, що більшість положень, що спрямовані на удосконалення корпоративного управління юридичних осіб, відповідають рекомендаціям, що відображені у Корпоративних принципах управління ОЕСР та у Керівних принципах ОЕСР щодо корпоративного управління на підприємствах державної форми власності (редакція 2015 року)²²⁸.

Зокрема, у Керівних принципах міститься застереження, що будь-яка корпоративна структура, яка за національним законодавством є суб'єктом господарювання (підприємством), щодо якого держава виконує функцію власника, має вважатися підприємством державної форми власності. Це визначення стосується акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю та компаній, що поєднують риси товариства з обмеженою і повною відповідальністю. Крім того, ці *Керівні принципи* застосовні до

²²⁶ Там само. (дата звернення: 22. 08. 2023 р.)

²²⁷ Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: Проект Закону України від 09. 09. 2021 р. № 6013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 23. 08. 2023 р.)

²²⁸ Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного управління на підприємствах державної форми власності, редакція від 2015 р. 94 с. URL: <https://www.oecd.org/publications/2015-9789264312906-uk.htm> (дата звернення: 23. 08. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Управління в акціонерних товариствах та товариствах, у яких є частка держави

підконтрольних державі підприємств, у яких держава є кінцевим бенефіціаром, що володіє більшістю акцій з правом голосу, або іншим чином отримує еквівалентний рівень контролю. Розглядаючи функції держави як власника, що визначені у Керівних принципах, органи державної влади повинні спростити і стандартизувати організаційно-правові форми діяльності ДП. Необхідно, щоб практика діяльності ДП відповідала загальноприйнятим корпоративним нормам.

З урахуванням наведеного, у ст. 20 проекту Закону визначено особливості створення та державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу підприємств і їх об'єднань та закріплено перелік організаційно-правових форм юридичних осіб, створення яких забороняється у перехідний період. Так, у ч. 1 ст. 20 проекту Закону закріплено положення «Забороняється створення юридичних осіб в організаційно-правових формах приватного підприємства, колективного підприємства, державного підприємства, казенного підприємства, комунального підприємства, спільного комунального підприємства, дочірнього підприємства, іноземного підприємства, підприємства об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки), підприємства споживчої кооперації, орендного підприємства, індивідуального підприємства, сімейного підприємства, спільного підприємства, підприємства з іноземними інвестиціями, фермерського господарства, колективного сільськогосподарського підприємства, малого підприємства, колективного підприємства». Вказана норма проекту Закону є позитивним нововведенням, що спрямована на удосконалення законодавства з метою уніфікації організаційно-правових форм юридичних осіб, що пов'язано з метою скасування Господарського кодексу України та приведення у відповідність до норм Цивільного кодексу України. Водночас у ч. 1 ст. 22 проекту Закону зазначено, що власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства) зобов'язаний прийняти рішення про реорганізацію підприємства (злиття з господарським товариством, приєднання до господарського товариства, перетворення в господарське товариство) або його ліквідацію протягом п'яти років з дня набрання чинності цим Законом. Вказана норма теж цілком відповідає Керівним принципам ОЕСР.

У ст. 4 проекту Закону розкрито перелік та способи обрання органів управління підприємств (власника підприємства, керівника підприємства, наглядової ради підприємства); визначено, що Типовий порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради державного підприємства (крім підприємств оборонно-промислового комплексу) та її комітетів затверджується Кабінетом Міністрів України; окреслено права та обов'язки посадових осіб підприємства, що визначаються законом, статутом та укладеним з посадовою особою договором (контрактом); окреслено порядок дій при вирішенні конфлікту інтересів між посадовою особою та підприємством з урахуванням наявності відомостей про афілійованих осіб посадової особи (перелік афілійованих осіб визначається відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства»); передбачено

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

заборону посадовим особам розголошувати інформацію, що стала їм відома у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, крім випадків, коли розкриття такої інформації вимагається законом, а також відповідальність за порушення посадовими особами своїх обов'язків. Окрім того, у ст. ст. 6 – 7 розкрито поняття та порядок укладення правочинів підприємства, щодо вчинення яких є заінтересованість, та значних правочинів. З урахуванням корпоративних засад ефективного функціонування юридичних осіб приватного права, у ст. 5 проекту Закону передбачено необхідність оприлюднення інформації про діяльність підприємства через власний веб-сайт, на якому в порядку та строки, встановлені Кабінетом Міністрів України, розміщується інформація відповідно до цього Закону, а також через офіційний сайт Фонду державного майна України та офіційні веб-сайти суб'єктів, що виконують функції власника підприємства.

Згідно Керівних принципів держава повинна сформулювати політику власності. Ця політика, між іншим, має визначати загальні засади державної форми власності, функцію держави в структурі управління ДП, яким чином держава реалізовуватиме політику власності, а також відповідні функції та обов'язки державних структур, залучених до реалізації політики власності. У ч. 5 ст. 22 проекту Закону передбачено «якщо за державним чи комунальним підприємством було закріплено майно на праві оперативного управління чи господарського відання, таке право припиняється з моменту прийняття рішення про припинення підприємства». Одночасно з прийняттям рішення про припинення державного чи комунального підприємства власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства) зобов'язаний прийняти рішення про передачу майна в управління за договором управління, або у власність шляхом передання до статутного капіталу господарського товариства – правонаступника, або в оренду. При цьому Типові умови договору управління та типові умови договору оренди та порядок передачі такого майна до статутних капіталів господарських товариств – правонаступників затверджуються Кабінетом Міністрів України. В іншому випадку, якщо підприємство не приймає відповідних рішень, то управління такими юридичними особами переходить до Фонду державного майна України, який протягом одного року приймає рішення про ліквідацію таких юридичних осіб.

Як бачимо, в проекті Закону відображено цивілістичні підходи до регулювання порядку передання майна у власність або набуття інших речових прав на вказане майно, що відомі і закріплені у ЦК України. Вказані пропозиції варто сприйняти позитивно і розвинути специфіку реалізації зазначеної ідеї більш детально у спеціальних законах з урахуванням особливостей регулювання правового статусу окремих юридичних осіб. З наведеного випливає, що проектом Закону наближено вчинення подальших дій щодо приведення законодавства України до права Європейського Союзу, у тому числі, що стосується управління та

Алла ЗЕЛІСКО. Правові обмеження щодо розкриття інформації про діяльність акціонерного товариства
діяльності підприємницьких товариства, учасником або одним із учасників є держава.

4.2. Правові обмеження щодо розкриття інформації про діяльність акціонерних товариств

Сучасні суспільні відносини виникають та розвиваються в умовах мега активного інформаційного середовища. Інформаційна насиченість у соціумі, динамічність відносин спричиняє стрімке набуття інформацією ознак застарілості, визначає вагомість інформації та інформаційних відносин для будь-якої сфери діяльності. Інформація, сама по собі, є специфічним об'єктом правовідносин і це віднаходить своє відображення у доктринальних напрацюваннях щодо неї.

Науковцями робляться акценти на комплексі характеристик інформації саме як специфічного об'єкта правовідносин. Поміж них: 1) інформація є нематеріальним благом, що неможливо звести суто до нематеріального носія, позаяк вона може бути не прив'язана до нього і залишитися у пам'яті людей, а може втратити свою цінність ще до знищення її носія; 2) інформація є неспоживним благом, вона не може фізично зноситися, однак має властивість морального старіння; 3) інформація характеризується поширюваністю (підлягає необмеженому тиражуванню); 4) інформація має різноманітні форми відокремленості від носія інформації. Фіксація може відбуватись у різних формах: письмовій, візуальній, акустичній тощо. Зміст не залежить від форми фіксації та способу пред'явлення; 5) обмеженість доступу до інформації (відкриті інформресурси з обмеженим доступом та ресурси, доступ до яких заборонено обмежувати)²²⁹. Комплекс ознак, наведених вище, свідчить про те, що інформація може по-різному проявляти себе у різних сферах правовідносин.

У корпоративних правовідносинах інформація проявляє себе як самостійний об'єкт, що має цінність, на кшталт, комерційної таємниці, інсайдерської інформації тощо. Така інформація морально застаріває із часом і може втрачати свою цінність в силу її розповсюдження (правомірного чи неправомірного). Ще одним проявом інформації в корпоративних правовідносинах є її іпостась, як немайнового блага. Саме в останній якості вона визначає зміст немайнового корпоративного права – права на інформацію про діяльність товариства. При чому, варто відзначити те, що право на отримання інформації про діяльність товариства проявляє себе не лише у якості складової правомочності корпоративних прав, але й в якості механізму охорони прав та інтересів третіх осіб – контрагентів товариства, кінцевих бенефіціарів чи інших осіб, які заінтересовані у діяльності товариства.

²²⁹ Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Цісак Д.В., Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 1999. 864 с. С. 237. (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Належне забезпечення розкриття інформації про товариство є одним із пріоритетних напрямів розвитку права компаній в ЄС. Якщо раніше увага європейських правників була зосереджена суто на забезпеченні інформацією учасників компанії, то останні роки маємо свідчення того, що увага зміщується також на належне та ефективне розкриття інформації про діяльність товариства щодо третіх осіб, зацікавлених у діяльності компанії. Безумовно, що природа такого інформаційного розкриття має публічний характер і передбачає певні правові механізми інформаційного сповіщення.

Значення розкриття інформації детермінується формою товариства. Якщо взяти до уваги товариство з обмеженою відповідальністю, то варто відзначити його приватну природу і, безумовно, спектр інформації, що підлягає публічному розкриттю, знаходиться в площині тієї, яка входить до переліку відомостей про юридичну особу і підлягає повідомленню державному реєстратору і внесенню в ЄДРЮОФОПГФ. На фоні товариств з обмеженою відповідальністю питома вага розкриття інформації має ґрунтовно більше значення для акціонерних товариств.

Максимально високі, у порівнянні із іншими формами господарських товариств, вимоги щодо розкриття інформації саме щодо акціонерних товариств пов'язані із їх особливим статусом – емітентом цінних паперів та залученням до регулювання діяльності акціонерних товариств НКЦПФР. Складність інформаційних відносин у сфері діяльності акціонерних товариств полягає у кількох рівнях значення відомостей про акціонерне товариство. Інформація така має назву регульованої. Саме із цим пов'язане виокремлення кількох видів інформації щодо акціонерного товариства. Згідно із Положенням про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженим Рішенням НКЦПФР від 3 грудня 2013 року № 2826 до регульованої інформації належить: регулярна (проміжна, річна) інформація; особлива інформація; інсайдерська інформація; інформація про власників голосуючих акцій понад порогові значення пакетів акцій; інформація про іпотечні цінні папери, сертифікати фонду операцій з нерухомістю; інформація в повідомленні про проведення (скликання) загальних зборів емітентами цінних паперів; інформація, що міститься в проспекті емісії (інформації про випуск іпотечних сертифікатів (далі – інформація про випуск)) цінних паперів та звітів про результати розміщення (звітів про підсумки випуску іпотечних сертифікатів (далі – підсумки випуску)) цінних паперів емітентами цінних паперів; інформація, передбачена статтями 65-65-2 Закону України «Про АТ» та п. 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 23 березня 2017 року № 1983-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах»; відомості про створення акціонерного товариства однією особою або про придбання однією особою усіх акцій товариства; інформація щодо розкриття емітентом цінних паперів календарного плану; інформація щодо розкриття приватним акціонерним товариством, 100

Алла ЗЕЛІСКО. Правові обмеження щодо

розкриття інформації про діяльність акціонерного товариства

відсотків акцій якого прямо або опосередковано належить одній особі, своєї структури власності²³⁰.

Означений перелік яскраво свідчить про важливість інформаційних відносин для успішної діяльності акціонерного товариства та ефективного здійснення корпоративних прав його акціонерами. Окрім того, можемо зробити висновок про те, що розкриття інформації про емітента задіє публічно-правові механізми в силу залучення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, залучення до рівнів оповіщення фондових ринків, на яких торгують емітенти (якщо вони допущені до такої торгівлі). Зокрема, на рівні Положення вказується, що якщо емітент допущений до торгів на фондовій біржі, то він не лише розміщує інформацію у загальнодоступній інформаційній базі даних Комісії, але й повідомляє фондову біржу, на якій цінні папери емітента допущені до торгівлі. Уся інформація повинна надаватися у формі електронного документа із накладеними на нього кваліфікованим електронним підписом уповноваженої особи емітента та/або кваліфікованою електронною печаткою емітента. За результатами надання та оприлюднення інформації емітент отримує довідку про оприлюднення інформації у формі електронного документа, із накладеними на нього кваліфікованим електронним підписом та/або кваліфікованою електронною печаткою особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників фондового ринку.

Окрім того, потрібно враховувати й законодавчу вимогу щодо обов'язкової наявності в емітента власного веб-сайту, який є ще однією платформою для розкриття інформації. Емітент під час оприлюднення інформації на власному веб-сайті забезпечує вільний доступ до такої інформації, а також повідомляє за вимогою заінтересованих осіб адреси сторінок у мережі Інтернет, на яких здійснюється оприлюднення інформації. Важливим аспектом є те, що до оприлюднення інформації емітента на власному веб-сайті у зазначеній формі її оприлюднення в інших формах не допускається.

Аналіз означених положень свідчить про декілька рівнів розкриття інформації акціонерним товариством: розкриття в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР; повідомлення фондової біржі, на якій цінні папери допущені до торгів в частині включення до біржового реєстру, у порядку, погодженому з цією фондовою біржею; розміщення інформації на власному веб-сайті товариства.

Законодавчо імперативно означено строки розкриття такої інформації. Зокрема, у Положенні про розкриття інформації емітентами цінних паперів визначається, що розкриття регулярної річної інформації має здійснюватися не пізніше 30 квітня року, наступного за звітним. Проміжна інформація за перший, другий, третій та четвертий квартали

²³⁰ Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затверджене Рішенням НКЦПФР від 03. 12. 2013 р. № 2826. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2180-13#Text> (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні згідно з цим Положенням розкривається у термін не пізніше 30 числа місяця, наступного за звітним кварталом. Окрім того, законодавчо також вимагається розкриття так званої особливої інформації. До такої інформації, наприклад, належить: прийняття рішення про розміщення цінних паперів на суму, що перевищує 25 відсотків статутного капіталу; наявність, строк дії та сторони акціонерного договору; прийняття рішення про викуп власних акцій, крім акцій корпоративних інвестиційних фондів інтервального та відкритого типу; прийняття рішення про викуп власних акцій, крім акцій корпоративних інвестиційних фондів інтервального та відкритого типу тощо (підпункт 1 п. 1 Розділ III Положення)²³¹. Не наводячи повністю переліку особливої інформації, можна резюмувати, що це інформація про дії, що впливають на статутний капітал чи на облік акцій або ж стосуються найважливіших питань діяльності товариства чи його майна. Строки розкриття такої інформації є також імперативно визначені і незначні за темпоральними характеристиками. Зокрема, згідно із п. 5 Розділу III Положення розкриття особливої інформації здійснюється у такі строки: на власному веб-сайті – якнайшвидше: емітентами, цінні папери яких не допущені до торгів на фондовій біржі, - не пізніше 10:00 другого робочого дня після дати вчинення дії; емітентами, цінні папери яких допущені до торгів на фондовій біржі, - не пізніше початку торговельної сесії наступного торговельного дня фондової біржі після дати вчинення дії; у загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР або через особу, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників фондового ринку, - до кінця доби другого робочого дня після дати вчинення дії; подання до НКЦПФР – протягом п'яти робочих днів після дати вчинення дії²³².

Усі інші види регульованої інформації розкриваються загалом за аналогічним механізмом через розкриття в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР; повідомлення фондової біржі, на якій цінні папери допущені до торгів в частині включення до біржового реєстру, у порядку, погодженому з цією фондовою біржею; розміщення інформації на власному веб-сайті товариства. Безумовно, що процедурні особливості визначаються в окремих розділах означеного Положення, але саме механізм розкриття інформації діє за єдиним алгоритмом. За таким же ж алгоритмом розкривається, наприклад, й інформація щодо проведення загальних зборів товариства. Акціонерне товариство не пізніше ніж за 30 днів (якщо інше не встановлено Законом) до дати проведення (скликання) загальних зборів акціонерного товариства розміщує повідомлення про проведення загальних зборів у загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР або через особу, яка провадить діяльність з оприлюднення

²³¹ Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затверджене Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 03.12.2013 № 2826. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2180-13#Text> (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

²³² Там само. (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

Алла ЗЕЛІСКО. Правові обмеження щодо

розкриття інформації про діяльність акціонерного товариства

регульованої інформації від імені учасників фондового ринку, та на власному веб-сайті²³³.

Як бачимо, строки розкриття інформації емітента є імперативні і максимально стислі, окрім того, несвоєчасне розкриття такої інформації вимагає від емітента подачі протягом двох днів до Комісії листа про причини порушення, а також повідомлення акціонерів та інвесторів такого товариства. Вказані фактори детермінують потребу включення додаткових публічно-правових механізмів при настанні надзвичайних обставин у державі. Адже цілком очевидно, що емітент не в змозі виконати означені імперативні вимоги в силу об'єктивних обставин, які порушують чи то можуть порушувати звичайний порядок діяльності емітента. Такими обставинами на початку 2022 року стало введення на території України воєнного стану. Спеціальний регулятор діяльності товариств із статусом емітента відреагував на такі надзвичайні обставини затвердженням відповідних рішень. Зокрема, 13 березня 2022 року НКЦПФП було прийнято Рішення «Щодо розкриття регульованої інформації емітентами цінних паперів» № 161. Таким Рішенням Комісією встановлено, що на період дії воєнного стану, емітенти цінних паперів звільняються від обов'язку розкривати регульовану інформацію в строки, встановлені чинним законодавством та нормативними актами регулятора. Означений зміст Рішення зумовлений об'єктивними чинниками, існування яких пов'язане із воєнним станом і які унеможливають або ж можуть унеможливити вчасне подання регульованої інформації емітентами цінних паперів, в тому числі акціонерними товариствами. У п. 2 Рішення зазначено, що після завершення дії воєнного стану регульована інформація розкривається емітентами цінних паперів в наступні строки:

- 1) річна регулярна інформація за 2021 звітний рік розкривається протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану;
- 2) проміжна регулярна інформація за відповідний квартал 2022 року розкривається разом з річною регулярною інформацією за 2021 рік;
- 3) особлива інформація про факти, що виникли протягом строку дії воєнного стану, розкривається протягом 30 днів після завершення дії воєнного стану²³⁴.

Варто відзначити, що Рішення викладеними вище положеннями обмежилось. А тому цілком логічним є те, що за ним послідували наступні рішення Комісії, пов'язані із уточненням вказаних положень. Зокрема, НКЦПФР 12 вересня 2022 року № 1159 було прийнято нове Рішення «Щодо розкриття регульованої інформації емітентами цінних паперів під час дії воєнного стану в Україні», внаслідок якого попереднє рішення втратило свою чинність. Технічні зміни щодо років, за які подаватиметься проміжна

²³³ Там само. (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

²³⁴ Щодо розкриття регульованої інформації емітентами цінних паперів: Рішення НКЦПФР від 13. 03. 2022 р. № 161. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/rishennia_161_19_stroky_rozkryttia_rehulovanoi_info_13_03_2022.pdf (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
регулярна інформація були скореговані Рішенням НКЦПФР від 31 січня 2023 року № 107²³⁵. У результаті п. 2 Рішення від 12 вересня 2022 року № 1159 «Щодо розкриття регульованої інформації емітентами цінних паперів під час дії воєнного стану в Україні» передбачає, що після завершення дії воєнного стану регулярна інформація розкривається емітентами цінних паперів в наступні строки:

- 1) річна регулярна інформація за 2021 – 2022 звітні роки розкривається протягом 90 днів після завершення дії воєнного стану;
- 2) проміжна регулярна інформація за відповідний квартал 2022 – 2023 років розкривається разом з річною регулярною інформацією за 2021 – 2022 роки відповідно. Зміни у п. 2 Рішення Комісії мають технічний характер і коригують фактично лише строки звітних років та кварталів.

Щодо розкриття особливої інформації, то НКЦПФР пішла шляхом зміни строків її розголошення і зміни факту, до якого прив'язується відрахування означених строків. Зокрема, у п. 3 Рішення вказано, що: 1) особлива інформація про факти, що виникли протягом строку дії воєнного стану до моменту набрання чинності Закону, розкривається протягом 60 календарних днів з дня набрання чинності Закону; 2) особлива інформація про факти, що виникли після набрання чинності Закону до моменту набрання чинності цього рішення, розкривається протягом 60 календарних днів з дня набрання чинності Закону; 3) особлива інформація про факти, що виникли після набрання чинності цього рішення, розкривається в строки, формі та порядку відповідно до вимог Рішення № 2826²³⁶.

У перших двох випадках момент, від якого має відраховуватися строк розкриття інформації емітентами цінних паперів прив'язується до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей діяльності фінансового сектору у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні» від 27 липня 2022 року № 2463-ІХ. Цим Законом у п. 5 Розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» встановлено, що учасники ринків капіталу та професійні учасники організованих товарних ринків, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює НКЦПФР, які станом на день набрання чинності цим Законом не здійснювали подання до НКЦПФР звітних даних та іншої звітності (іншої, ніж фінансова звітність та аудиторські звіти за результатами обов'язкового аудиту річної фінансової звітності (консолідованої фінансової звітності, якщо відповідно до законодавства України необхідно складати консолідовану фінансову звітність), іншої інформації і документів та розкриття таких звітних даних (такої звітності),

²³⁵ Про внесення змін до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 12. 09. 2022 р. № 1159: Рішення НКЦПФР від 31. 01. 2023 р. № 107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0107863-23#n6> (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

²³⁶ Щодо розкриття регульованої інформації емітентами цінних паперів під час дії воєнного стану в Україні: Рішення НКЦПФР від 12. 09. 2022 р. № 1159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1159863-22#Text> (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

Алла ЗЕЛІСКО. Правові обмеження щодо

розкриття інформації про діяльність акціонерного товариства

подають до НКЦПФР такі звітні дані (таку звітність), іншу інформацію і документи та розкривають такі звітні дані (таку звітність) відповідно до вимог, встановлених НКЦПФР, протягом 60 календарних днів з дня набрання чинності цим Законом за весь період неподання звітних даних (звітності), іншої інформації і документів та нерозкриття таких звітних даних (такої звітності)²³⁷.

Саме ці положення стали в основі диференціації відмінностей НКЦПФР у строках розкриття особливої інформації залежно від того, коли вона виникла. Рішення Комісії передбачає три випадки: коли особлива інформація виникла до набрання чинності Законом від 27 липня 2022 року; коли особлива інформація виникла у проміжок між набранням чинності Законом від 2 липня 2022 року і Рішенням НКЦПФР від 12 вересня 2022 року; коли особлива інформація виникла після набрання чинності Рішенням Комісії від 12 вересня 2022 року. Попри те, що строк розкриття інформації однаковий (60 календарних днів), однак момент початку обчислення цього строку різний у трьох зазначених випадках. У останнього випадку виникнення особливої інформації після 12 вересня 2022 року, згідно Рішення НКЦПФР, до порядку розкриття такої інформації застосовуються уже вимоги Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженого Рішенням НКЦПФР від 3 грудня 2013 року № 2826²³⁸. Таким чином, якщо особлива інформація виникла до 12 вересня 2022 року, то вона розкривається відповідно до спеціальних положень у Рішенні Комісії від 2022 року, а якщо виникли після набрання ним чинності, то уже розкривається згідно із загальними вимогами щодо розкриття інформації емітентами цінних паперів, що діяли до запровадження воєнного стану.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей діяльності фінансового сектору у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні» від 27 липня 2022 року, а саме момент набрання ним чинності став моментом початку обчислення строків розкриття інформації емітентами цінних паперів не лише в силу того, що установив строк подання інформації учасниками ринків капіталу та професійними учасниками організованих товарних ринків, підконтрольних НКЦПФР, але й вніс зміни до п. 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» від 3 березня 2022 року № 2115-ІХ, доповнивши його п. 7, за яким учасникам ринків капіталу та професійним учасникам організованих товарних ринків, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, які протягом 30 календарних днів після закінчення

²³⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей діяльності фінансового сектору у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні: Закон України від 27. 07. 2022 р. № 2463-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2463-20#Text> (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

²³⁸ Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів: Рішення НКЦПФР від 03. 12. 2013 р. № 2826. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2180-13#Text> (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
граничного строку, встановленого законодавством, не подали звітність, визначену абзацом третім цього підпункту, забороняється укладати будь-які нові договори у процесі провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках та вносити зміни до чинних договорів щодо збільшення їхніх зобов'язань за такими договорами. Право зазначених у цьому абзаці осіб укладати будь-які нові договори у процесі провадження професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках і вносити зміни до чинних договорів щодо збільшення їхніх зобов'язань за такими договорами відновлюється з дня, наступного за днем подання до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку звітності відповідно до вимог, встановлених НКЦПФР.

І також цим же Законом встановлено випадки, коли установлені негативні заходи не застосовуються до учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Це учасники, місцезнаходженням яких є населені пункти територіальних громад, включені до переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), що формується у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, на період перебування територіальної громади у такому переліку та протягом трьох місяців після її виключення з цього переліку не застосовуються передбачені законом заходи впливу за неподання чи несвоєчасне подання звітності, іншої інформації та/або документів, визначених абзацами третім і четвертим цього підпункту²³⁹. Таким чином, означений Закон установив уже на нормативному рівні та на постійній основі непоширення негативних наслідків неподання інформації до НКЦПФР тими учасниками ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків, які знаходяться в районі ведення воєнних дій чи в окупації. А також встановив санкції за порушення порядку розкриття інформації, встановленого спеціальними актами на час воєнного стану для суб'єктів, не включених до зазначеної вище категорії.

До спеціальних законодавчих вимог про розголошення емітентами цінних паперів інформації варто віднести й подання до НКЦПФР іншого роду інформації. Зокрема, йде мова про Рішення НКЦПФР «Про встановлення порядку розкриття емітентами цінних паперів інформації щодо наявності зв'язків з іноземними державами зони ризику під час дії воєнного стану» від 21 лютого 2023 року № 181. У зазначеному Рішенні деталізовано перелік інформації, яка підлягає розкриттю. До інформації щодо наявності зв'язків з іноземними державами зони ризику, зазначених у п. 1 Рішення, належить: 1) наявність в структурі власності емітента

²³⁹ Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03. 03. 2022 р. № 2115-IX (із змінами, внесеними Законом України від 27. 07. 2022 р. № 2463-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

Алла ЗЕЛІСКО. Правові обмеження щодо

розкриття інформації про діяльність акціонерного товариства

фізичних осіб, які мають громадянство іноземної держави зони ризику; 2) наявність в структурі власності емітента фізичних осіб, постійним місцем проживання яких є іноземні держави зони ризику; 3) наявність в структурі власності емітента юридичних осіб, місцем реєстрації яких є іноземні держави зони ризику; 4) наявність в органах управління емітента фізичних осіб, які мають громадянство іноземної держави зони ризику; 5) наявність у емітента ділових відносин з клієнтами/контрагентами держави зони ризику або клієнтами/контрагентами, які контролюються державою зони ризику; 6) розташування дочірніх компаній / підприємств, філій, представництв та/або інших відокремлених структурних підрозділів емітента на території держави зони ризику; 7) наявність юридичних осіб, засновником, учасником, акціонером яких є емітент разом з особами, визначеними підпунктами 1 - 3; 8) наявність у емітента корпоративних прав в юридичній особі, зареєстрованій в іноземній державі зони ризику; 9) наявність у емітента цінних паперів (крім акцій) юридичної особи, яка зареєстрована в іноземній державі зони ризику²⁴⁰.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що законодавчо у сфері розкриття інформації акціонерними товариствами встановлено декілька рівнів розкриття інформації акціонерним товариством: розкриття в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР; повідомлення фондової біржи, на якій цінні папери допущені до торгів в частині включення до біржового реєстру, у порядку, погодженому з цією фондовою біржею; розміщення інформації на власному веб-сайті товариства. Де факто, це інформація про дії, що впливають на статутний капітал чи на облік акцій або ж стосуються найважливіших питань діяльності товариства чи його майна. Строки розкриття такої інформації є також імперативно визначені і незначні за темпоральними характеристиками. Аналіз динаміки законодавчих актів у сфері розкриття інформації акціонерними товариствами свідчить про те, що зміни у строках розкриття інформації в силу воєнного стану мають тимчасовий, строго темпорально обмежений період у часі. Тривалість ж існування воєнного стану визначає, у кінцевому підсумку, повернення до загального порядку розкриття визначеної нормативно інформації емітентом. Водночас, запровадження воєнного стану включає у дію додаткові обмежувальні механізми, на кшталт розкриття емітентами цінних паперів інформації щодо наявності зв'язків з іноземними державами зони ризику під час дії воєнного стану.

²⁴⁰ Про встановлення порядку розкриття емітентами цінних паперів інформації щодо наявності зв'язків з іноземними державами зони ризику під час дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 21. 02. 2023 р. № 181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0181863-23#Text> (дата звернення: 30. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

**4.3. Управління у товариствах з обмеженою та
додатковою відповідальністю**

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України на території України з 24 лютого 2022 року введено воєнний стан згідно Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»²⁴¹. Відповідно ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»²⁴² воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Зрозуміло, що порушення кордонів нашої держави російською федерацією та запровадження воєнного стану в Україні позначилося на діяльності всіх організаційно-правових форм юридичних осіб, у тому числі й на діяльності та управлінні товариств з обмеженою відповідальністю.

Управління товариством з обмеженою відповідальністю є одним з напрямів реалізації корпоративного управління. Закон України «Про ТОВ та ТДВ» не визначає поняття «корпоративне управління». На законодавчому рівні зміст корпоративного управління розкривається у ст. 1 Закону України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків»²⁴³ та п. 27 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»²⁴⁴. Корпоративне управління визначається як система відносин, що визначає правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності господарського товариства та здійснення контролю, а також розподіл прав і обов'язків між органами товариства та його учасниками стосовно управління товариством.

²⁴¹ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24. 02. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

²⁴² Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12. 05. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

²⁴³ Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків: Закон України № 448/96-ВР від 30. 10. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

²⁴⁴ Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України № 2664-III від 12. 07. 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

Наталія ВІНТОНЯК. Управління у товариствах
з обмеженою та додатковою відповідальністю

Згідно п. 1 ч. 1 ст. 116 ЦК України²⁴⁵ та п. 1 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про ТОВ та ТДВ»²⁴⁶ учасники товариства мають право брати участь в управлінні товариством у порядку, передбаченому цим законодавством та статутом товариства. Тобто реалізація корпоративних прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю здійснюється через їх участь в управлінні товариством, зокрема шляхом участі у прийнятті рішень загальними зборами.

В. А. Васильєва зазначає, що реалізація права на управління передбачає необхідність впорядкованого вчинення дій, спрямовану на максимальну ефективність володіння корпоративними правами²⁴⁷. На думку С. С. Кравченко управління покликане вирішити основне завдання – так організувати діяльність, аби товариство ефективно здійснювало свої повноваження і тим самим забезпечувало прибутковість майнових прав учасників²⁴⁸.

Вищим органом управління товариства з обмеженою відповідальністю є загальні збори учасників. Компетенція загальних зборів учасників товариства визначає коло повноважень щодо стратегічних і поточних питань діяльності товариства, які вирішуються загальними зборами учасників. Компетенція загальних зборів учасників може бути загальною і виключною та передбачатися законом і статутом товариства²⁴⁹. Виключна компетенція загальних зборів учасників передбачає, що рішення можуть бути прийняті виключно загальними зборами і не можуть бути віднесені до компетенції інших органів управління товариства.

Відповідно до Закону України «Про ТОВ та ТДВ» загальні збори скликаються чергово або позачергово. Вимога про скликання один раз на рік протягом 6 місяців наступного за звітним роком, якщо інше не встановлено законом, законодавцем передбачена для чергових зборів відповідно до ч. 2 ст. 31 Закону України «Про ТОВ та ТДВ». Допускається можливість скликання чергових загальних зборів протягом іншого строку у випадку, якщо така норма встановлена законом, норми якого поширюються на правовий статус вказаних товариств. До порядку денного річних загальних зборів учасників обов'язково вносяться питання про розподіл чистого прибутку товариства, про виплату дивідендів та їх розмір.

²⁴⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

²⁴⁶ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 17. 06. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

²⁴⁷ Васильєва В. А. Корпоративні правові поняття та особливості. Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин: *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-ій річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України* (23-24 вересня 2011 року). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 26.

²⁴⁸ Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. С. 11.

²⁴⁹ Науково-практичний коментар Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» / Васильєва В. А., Луць В. В., Сішук Л. В. [та ін.]; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ. Видавництво «Право»: Харків, 2020. 336 с.

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Ч. 3 ст. 31 Закону України «Про ТОВ та ТДВ» передбачено обов'язковість скликання позачергових зборів. Зокрема, позачергові збори скликаються виконавчим органом, якщо вартість чистих активів товариства знизилася більш як на 50 відсотків порівняно з цим показником станом на кінець попереднього року. Позачергові збори у такому випадку мають відбутися протягом 60 днів з дня зниження вартості чистих активів. До порядку денного мають бути включені обов'язково питання, що стосуються заходів, що мають бути вжиті для покращення фінансового стану товариства, зменшення статутного капіталу товариства або ліквідації товариства.

Відповідно до ч. 3 ст. 33 Закону України «Про ТОВ та ТДВ» загальні збори учасників передбачають спільну присутність учасників товариства в одному місці для обговорення питань порядку денного або можуть проводитися у режимі відеоконференції, що дозволяє бачити та чути всіх учасників загальних зборів учасників одночасно, чи із застосуванням інших засобів електронної ідентифікації.

Чимало товариств з обмеженою відповідальністю стикнулися із ситуацією, коли проведення загальних зборів за місцезнаходженням товариства є неможливим у зв'язку з загрозою для життя та здоров'я учасників, руйнуванням об'єктів права власності, пошкодженням доріг тощо. Зважаючи на наведене, з метою мінімізації ризиків негативного впливу військової агресії цілком ймовірно на період дії воєнного стану у разі неможливості проведення очних загальних зборів з фізичною присутністю учасників проводити загальні збори у режимі відеоконференції. Однак, варто зауважити, що Закон України «Про ТОВ та ТДВ» не містить додаткових норм та вимог щодо проведення загальних зборів у режимі відеоконференції чи із застосуванням інших засобів електронної ідентифікації, тому з метою забезпечення дійсності проведення загальних зборів учасникам товариства рекомендується самостійно визначити регулювання їх проведення в статуті з деталізацією окремих процедурних питань.

На початок запровадження воєнного стану в Україні одним з обмежень прав та інтересів товариств з обмеженою відповідальністю та їх учасників стало обмеження доступу до державних реєстрів. Зокрема, було запроваджено обмеження на проведення державної реєстрації внесення змін до відомостей про товариства з обмеженою відповідальністю (зміна розміру статутного капіталу, зміну складу засновників (учасників) та/або розмірів їх часток, зміна КВЕД та інші зміни). Тобто, навіть у випадку, якщо загальні збори учасників товариства з обмеженою відповідальністю і прийняли б рішення, наприклад, про зміну розміру статутного капіталу чи рішення про зміну складу засновників, фактичної можливості внести зміни до відомостей, що містяться в ЄДРЮОФОПГФ не було. З часом перелік здійснення можливих реєстраційних дій розширювався, про що у відкритому доступі зазначалося на офіційному порталі Міністерства юстиції України. Зміни та застереження, пов'язані з здійсненням

Наталія ВІНТОНЯК. Управління у товариствах
з обмеженою та додатковою відповідальністю

реєстраційних дій регулюються Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану»²⁵⁰.

Зважаючи на те, що певний період часу були обмеження на здійснення реєстраційних дій щодо внесення змін до відомостей про товариства з обмеженою відповідальністю, можна говорити про те, що зазначені обмеження вплинули на права учасників товариства, пов'язані з управлінням товариством та з розпорядженням корпоративними правами, зокрема відчуженням частки у статутному капіталі. Крім того, на початок запровадження воєнного стану учасники товариств з обмеженою відповідальністю не могли реалізувати свого права на зміну розміру частки шляхом зменшення чи збільшення статутного капіталу, оскільки зазначені норми де-факто не діяли протягом певного проміжку часу.

Станом на момент написання цього матеріалу, Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» деталізовано та внесено ряд змін. Наразі у сфері державної реєстрації внесення змін до відомостей, які стосуються юридичних осіб, в тому числі і товариств з обмеженою відповідальністю, заборонена державна реєстрація змін до відомостей про товариства, що містяться в Єдиному державному реєстрі, на підставі договорів щодо відчуження корпоративних прав або актів приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі товариства, які відповідно посвідчено або справжність підпису на яких засвідчено у період з 28 квітня 2022 року нотаріусом, не включеним до переліку нотаріусів або включеним до нього з відповідним застереженням. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану»²⁵¹ нотаріальне посвідчення корпоративних прав, у тому числі договорів про внесення змін до таких договорів або їх розірвання (припинення), довіреностей управління і розпорядження корпоративними правами, засвідчення справжності підпису на актах приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі юридичної особи, здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна. Нотаріуси, включені до переліку із застереженням про заборону вчинення ними окремих нотаріальних дій,

²⁵⁰ Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06. 03. 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

²⁵¹ Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 02. 2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні мають право вчиняти виключно нотаріальні дії щодо цінного майна, на які не поширюються такі застереження.

Ще одним обмеженням, яке діяло на початок введення воєнного стану в Україні було також обмеження доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Таким чином, товариства з обмеженою відповідальністю, у власності яких знаходиться нерухоме майно, на певний період часу втратили можливість розпоряджатися таким майном, оскільки такі дії були неможливими внаслідок припинення доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Теж саме стосується й інших реєстрів. Наприклад, були обмеження щодо отримання відомостей з Єдиного реєстру підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство. Обмеження стосувалися доступу до відкритого реєстру на офіційному порталі якого подається електронний запит. Товариство з обмеженою відповідальністю могло отримати такі відомості тільки у формі інформаційного листа шляхом подання письмового звернення у відповідне міжрегіональне управління Міністерства юстиції.

З метою запобігання здійснення незаконних реєстраційних дій законодавцем було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству»²⁵². Зазначеним законом внесено зміни до Закону України «Про ДРЮОФОПГФ», а саме Закон доповнено ст. 25-1. Зокрема, без участі державного реєстратора, в автоматичному режимі з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг можуть проводитися такі реєстраційні дії в Єдиному державному реєстрі щодо товариств з обмеженою відповідальністю: державна реєстрація створення товариств з обмеженою відповідальністю на підставі модельного статуту; державна реєстрація змін до відомостей про товариства з обмеженою відповідальністю, що проводиться виключно на підставі відомостей, зазначених керівником товариства у заяві, та не потребує рішення учасників товариства, зокрема зміна місцезнаходження товариства, видів діяльності, інформації для здійснення зв'язку з товариством; державна реєстрація змін до відомостей про товариства, що потребує рішення учасників товариства (крім рішень щодо розміру статутного (складеного) капіталу, розміру часток у статутному (складеному) капіталі, складу учасників чи керівника юридичної особи), – за умови одностайного прийняття рішення такими учасниками, що підтверджується їх кваліфікованими електронними підписами; державна реєстрація рішення про припинення товариства або про відміну рішення про припинення товариства, прийнятого її учасниками або відповідним органом товариства, – за умови одностайного прийняття рішення такими учасниками чи відповідним органом товариства, що підтверджується їх кваліфікованими електронними підписами.

²⁵² Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України № 2255-IX від 12. 05. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

Наталія ВІНТОНЯК. Управління у товариствах
з обмеженою та додатковою відповідальністю

Варто також зазначити і про зміни до Закону України «Про ДРЮОФОПГФ», відповідно до яких державний реєстратор під час проведення державної реєстрації змін до відомостей про товариства з обмеженою відповідальністю, що містяться в ЄДРЮОФОПГФ, у зв'язку із зміною частки засновника (учасника) у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю у результаті відчуження її таким засновником (учасником) на підставі правочину, що не посвідчений нотаріально, або на підставі нотаріально посвідченого правочину, правовий наслідок якого пов'язується з настанням певної обставини, також встановлює наявність чи відсутність зареєстрованих обтяжень щодо відповідної частки засновника (учасника) у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю шляхом отримання відомостей з Державного реєстру обтяжень рухомого майна та/або перебування такого засновника (учасника) в Єдиному реєстрі боржників.

Позитивним та антирейдерським нововведенням, прийнятим під час дії воєнного стану в Україні щодо юридичних осіб, в тому числі щодо товариств з обмеженою відповідальністю є інформування в режимі реального часу засновників (учасників) товариств з обмеженою відповідальністю, керівника товариства з обмеженою відповідальністю засобами телекомунікаційного зв'язку (за наявності в Єдиному державному реєстрі інформації про здійснення зв'язку з такими особами) про факт подання (прийому) документів для проведення реєстраційних дій щодо такого товариства та про факт проведення реєстраційних дій з повідомленням відповідних актуальних відомостей з Єдиного державного реєстру (п. 4-1 Закону України «Про ДРЮОФОПГФ»).

Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 року № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації»²⁵³ передбачено, що для забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави України у зв'язку з військовою агресією російської федерації установити до прийняття та набрання чинності Законом України щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, мораторій (заборону) на: виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є російська федерація або такі особи, що пов'язані з державою-агресором; відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав ... російською федерацією або особами, пов'язаними з державою-агресором, крім випадків передбачених цією Постановою; відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав ... на користь осіб, пов'язаних з державою-

²⁵³ Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 03. 2022 р. № 187 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні агресором, або російської федерації. Правочини (у тому числі довіреності), укладені з порушенням мораторію, визначеного цією Постановою, у тому числі якщо ними передбачається відповідне відчуження у майбутньому, є нікчемними.

В. В. Васильєва зазначає, що Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» і Постанова від 3 березня 2022 року № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» накладають обмеження як щодо реалізації прав учасників підприємницьких юридичних осіб з метою уникнення зловживань щодо юридичних осіб та їх учасників шляхом неправомірного відчуження їх прав на нерухоме майно та корпоративні права, так й щодо реалізації прав осіб, пов'язаних з державою-агресором для подальшого вирішення питання про відшкодування шкоди державі після закінчення воєнного стану в Україні. У постановах Кабінету Міністрів України такі обмеження накладаються для неможливості зовнішньої практичної реалізації прав учасників підприємницьких товариств, що передбачені законами. Водночас вчена зауважує, що жодних змін до законодавства не внесено з приводу обмеження реалізації корпоративних прав учасників підприємницьких товариств при здійсненні внутрішнього корпоративного управління, як-то права на участь у загальних зборах, права на отримання інформації про діяльність товариства, права на дивіденди тощо²⁵⁴. З цього приводу варто зауважити, що у Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону № 7277 від 12 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань участі юридичних осіб, зареєстрованих на території держави-агресора та/або кінцевими-бенефіціарними власниками яких є громадяни держави-агресора та громадян держави-агресора у юридичних особах, що зареєстровані за законодавством України»²⁵⁵. Однак, наразі цей проєкт перебуває ще на розгляді.

Як впливає із зазначеного, введення воєнного стану на території України зумовило прийняття ряду нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання законодавства відповідно до обставин, що склалися. Крім того, введення воєнного стану в нашій державі вплинуло не тільки на реалізацію корпоративних прав учасниками, а й в цілому на належне та ефективне здійснення господарської діяльності товариствам з обмеженою відповідальністю. Товариства з обмеженою відповідальністю здійснюють свою господарську діяльність з метою отримання прибутку, відповідно діяльність товариства повинна бути організована таким чином,

²⁵⁴ В. В. Васильєва. Зміни правового регулювання щодо підприємницьких товариств в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. № 11. 2022. С. 174 – 177.

²⁵⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань участі юридичних осіб, зареєстрованих на території держави-агресора та / або кінцевими-бенефіціарними власниками яких є громадяни держави-агресора та громадян держави-агресора у юридичних особах, що зареєстровані за законодавством України: Проєкт Закону від 12. 04. 2022 р. № 7277. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39403> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

Наталія ВІНТОНЯК. Управління у товариствах
з обмеженою та додатковою відповідальністю

щоб забезпечити отримання прибутку товариства та відповідно можливості учасників брати участь у його розподілі шляхом виплати дивідендів.

Якщо більш детально розкрити здійснення господарської діяльності в період воєнного стану, то в першу чергу варто зазначити, що згідно ст. 417 ГК України²⁵⁶ у період дії воєнного стану, введеного на території України або в окремих місцевостях, правовий режим господарської діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану.

Перелік обмежень, які можуть бути введені під час воєнного стану та мати безпосередній вплив на здійснення господарської діяльності товариств з обмеженою відповідальністю, передбачає ряд законодавчих актів. Наприклад, відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»²⁵⁷ можуть запроваджуватися такі заходи правового режиму воєнного стану, як:

- трудова повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за товариством на період дії правового режиму воєнного стану;

- використання потужностей та трудових ресурсів товариства для потреб оборони, зміна режиму їхньої роботи, проведення інших змін виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства;

- примусове відчуження майна, що перебуває у власності товариства;

- запровадження у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантської години (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень);

- встановлення у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів;

- здійснення інших заходів, передбачених законом.

Варто зауважити, що у випадку примусового відчуження майна товариства повна компенсація здійснюється після скасування правового режиму воєнного стану. Відповідно до ч. 2 ст. 353 ЦК України в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості²⁵⁸. Згідно ст. 11 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення

²⁵⁶ Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

²⁵⁷ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12. 05. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 10. 11. 2023 р.)

²⁵⁸ Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»²⁵⁹ попереднє повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна здійснюється на підставі документа, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проведена у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження. Для отримання наступної повної компенсації за примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного стану майно його колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму воєнного стану звертається до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна.

Примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради, крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 4 цього Закону (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»). Примусове відчуження здійснюється на підставі акту, вимоги до оформлення якого встановлені цим же Законом.

А. Б. Гриняк зазначає, що аналіз положень чинного законодавства (ст. 353 ЦК України, Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану») дозволяє виокремити такі умови правомірності проведення процедури примусового відчуження майна на користь держави в умовах воєнного стану:

- введення воєнного стану;
- ухвалення рішення про реквізицію виключно військовим командуванням Збройних сил України та за погодженням з державною адміністрацією. Без погодження допускається ухвалення такого рішення лише у місцях бойового зіткнення;
- оплатна основа відчуження з попереднім або наступним відшкодуванням його вартості;
- дотримання порядку проведення реквізиції з чітким документальним оформленням;
- дотримання процедури оцінки ринкової вартості майна, оригінал висновку якого надається власнику.

Вчений зазначає, що порушення хоча б однієї з наведених умов (наприклад, спроба вилучення авто для воєнних потреб безпосередньо на

²⁵⁹ Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17. 05. 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Наталія ВІНТОНЯК. Управління у товариствах
з обмеженою та додатковою відповідальністю

дорозі під час переміщення є незаконним і тягне за собою кримінальну відповідальність²⁶⁰.

Відповідно до п. 37 Постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 року № 1921 «Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок»²⁶¹ компенсація шкоди, завданої транспортним засобам і техніці внаслідок їх залучення під час мобілізації, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету протягом п'яти наступних бюджетних періодів після оголошення демобілізації та повернення транспортних засобів і техніки підприємствам, установам та організаціям.

Крім вимоги про виплату компенсації за примусово відчужене майно, товариства з обмеженою відповідальністю мають право вимагати повернення такого майна, але тільки у разі якщо після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану майно, яке було примусово відчужене, збереглося. Повернення майна здійснюється в судовому порядку, а підставою для повернення є рішення суду, яке набрало законної сили. У разі повернення майна товариству у нього поновлюється право власності на це майно. Одночасно особа зобов'язується повернути грошову суму, яка була нею одержана у зв'язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна. Товариство, як колишній власник майна, яке було примусово відчужене, може вимагати взамін надання йому іншого майна, якщо це можливо (ст. 12 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»).

На товариства у взаємодії з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки покладається також обов'язок організувати та забезпечити в установленому порядку своєчасне оповіщення і прибуття громадян, які призиваються на військову службу, прибуття техніки на збірні пункти та у військові частини; здійснення призову військовозобов'язаних, резервістів на військову службу, їх доставки до військових частин тощо.

Без сумніву, що використання потужностей і трудових ресурсів товариства для потреб оборони, мобілізація працівників чи примусове відчуження або вилучення майна мають вплив на фінансову-господарську діяльність товариства. У випадку порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію посадові особи, а також особи відповідальні за ведення військового обліку несуть відповідальність згідно ст. 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення²⁶².

Законодавством передбачено й право бронювання військовозобов'язаних працівників відповідно до Постанови Кабінету

²⁶⁰ Гряняк А. Б. Примусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні. Нове українське право. Вип. 2. 2022. С. 21 – 28.

²⁶¹ Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок: Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 12. 2000 р. № 1921. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1921-2000-%D0%BF> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

²⁶² Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07. 12. 1984 р. № 8073¹-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Міністрів України від 27 січня 2023 року № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час»²⁶³. Цей Порядок визначає механізм бронювання під час дії воєнного стану військовозобов'язаних за списками військовозобов'язаних, які пропонуються до бронювання на період мобілізації та на воєнний час, які працюють в товариствах з обмеженою відповідальністю та яким встановлено мобілізаційні завдання (замовлення), у разі, коли це необхідно для виконання встановлених мобілізаційних завдань (замовлень); які здійснюють виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг, необхідних для забезпечення потреб Збройних Сил, інших військових формувань; які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Кількість військовозобов'язаних, які підлягають бронюванню, повинна становити 50 відсотків кількості військовозобов'язаних товариства з обмеженою відповідальністю на дату подання списку. У разі наявності обґрунтованої потреби кількість військовозобов'язаних, які підлягають бронюванню, може перевищувати 50 відсотків кількості військовозобов'язаних товариства на дату подання списку.

Варто зазначити, що в умовах воєнного стану змінилися вимоги до отримання ліцензій та дозволів на певні види діяльності. Законодавець спростив процедуру отримання дозвільних документів. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 року № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану»²⁶⁴ передбачено, що у період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг декларації про провадження господарської діяльності без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг). Перелік видів господарської діяльності, які не можуть провадитися на підставі подання декларації в умовах воєнного стану передбачено у зазначеній Постанові. Крім того, згідно вказаної Постанови строки дії діючих строкових ліцензій та документів дозвільного характеру автоматично продовжуються на період воєнного стану та три місяці з дня його припинення чи скасування.

Суб'єкти господарювання, які набули право на провадження господарської діяльності на підставі декларації, у разі відсутності

²⁶³ Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час»: Постанова Кабінету Міністрів України від 27. 01. 2023 р. № 76. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%81%D0%BE%D1%82#w1_3 (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

²⁶⁴ Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18. 03. 2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Наталія ВІНТОНЯК. Управління у товариствах
з обмеженою та додатковою відповідальністю

відповідних дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій та/або інших результатів надання публічних послуг), невідкладно, але не пізніше трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану звертаються до відповідних органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг і отримують відповідні дозвільні документи в порядку, строки та на умовах, передбачених законодавством, без зупинення (припинення) їх діяльності.

Згідно Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни»²⁶⁵ товариства з обмеженою відповідальністю подають облікові, фінансові, бухгалтерські, розрахункові, аудиторські звіти та будь-які інші документи, подання яких вимагається відповідно до норм чинного законодавства в документальній та/або в електронній формі, протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності чи обов'язку подати документи. У період дії воєнного стану або стану війни, а також протягом трьох місяців після його завершення до фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб не застосовується адміністративна та / або кримінальна відповідальність за неподання чи несвоєчасне подання звітності та / або документів, визначених цим пунктом. Однак, варто врахувати, що цей Закон не поширюється на податкові правовідносини.

Зміни до податкового законодавства внесені на підставі Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»²⁶⁶. Зокрема, нормами прийнятого Закону передбачено, що на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану зупиняється перебіг строків, визначених Податковим кодексом України, іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Передбачено також мораторій на деякі податкові перевірки, змінено ставки оподаткування та ряд інших змін, що впливають на здійснення діяльності товариством з обмеженою відповідальністю.

Не менш актуальним є питання відшкодування шкоди, завданої бізнесу та всім юридичним особам, в тому числі і товариствам з обмеженою відповідальністю. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації»²⁶⁷. Згідно зазначеної Постанови визначення шкоди та збитків

²⁶⁵ Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 19. 10. 2023 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#n6> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

²⁶⁶ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15. 30. 2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

²⁶⁷ Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20. 03. 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022->

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні здійснюється за різними напрямками, в тому числі економічні втрати підприємств. Згідно пп. 18 п. 2 Постанови економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств, – це напрям, який включає втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, втрати фінансових активів, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності.

Основні показники, що оцінюються:

- вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна державних підприємств, у тому числі господарських товариств, у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв);
- вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна підприємств недержавної форми власності;
- вартість втрачених фінансових активів державних підприємств, у тому числі господарських товариств, у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв);
- вартість втрачених фінансових активів підприємств недержавної форми власності;
- упущена вигода державних підприємств, у тому числі господарських товариств, у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв);
- упущена вигода підприємств недержавної форми власності;
- втрати державних підприємств, у тому числі господарських товариств, у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв), від неоплачених товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях;
- втрати підприємств недержавної форми власності від неоплачених товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях.

Визначення шкоди та збитків підприємств здійснюється відповідно до методики, затвердженої спільним наказом Мінекономіки та Фонду державного майна за погодженням з Мінреінтеграції.

О. І. Харитонова та Є. О. Харитонов зазначають, що відповідно до ч. 2 ст. 1166 ЦК України шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Для реалізації даної норми, необхідно розпочати кримінальне провадження, встановити осіб, які пошкодили майно конкретного підприємства і коли обвинувальний акт буде передано до суду, то підприємство матиме право пред'явити до потенційного злочинця цивільний позов про відшкодування шкоди. На даний час варто зайнятися фіксуванням завданої шкоди та

Наталія ВІНТОНЯК. Виконання договірних зобов'язань у підприємницьких товариствах

збором доказів, у тому числі з відкритих джерел, що пошкодження майна сталося в результаті військової агресії російської федерації²⁶⁸.

Наразі можливість звернення товариства з обмеженою відповідальністю про відшкодування шкоди та збитків, завданих внаслідок військової агресії російської федерації є проблематичною, оскільки відсутній детальний механізм здійснення такого відшкодування.

На основі аналізу чинного законодавства можна зробити висновок, що введення воєнного стану на території України вплинуло на управління у товариствах з обмеженою відповідальністю, а також на ведення діяльності товариства. Законодавцем внесено ряд змін до законодавства уже під час дії воєнного стану в Україні, що торкнулися товариств з обмеженою відповідальністю. Частина нормативно-правових актів допрацьована і спрямована на надання гарантій безпеки ведення бізнесу та удосконалення механізму протидії рейдерству, зокрема запроваджені обмеження Постановами Кабінету Міністрів України та прийняті зміни спеціальними законами. Водночас частина законодавства потребує доопрацювання та деталізації норм. Органам управління товариства з обмеженою відповідальністю варто враховувати всі фактори, що можуть негативно вплинути на здійснення їхньої діяльності та управління товариством в цілому, а також відстежувати зміни до чинного законодавства, що в умовах воєнного стану постійно оновлюється.

4.4. Виконання договірних зобов'язань у підприємницьких товариствах

За загальним правилом, зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог чинного законодавства. Однак останнім часом на виконання договірних зобов'язань вплинуло ряд зовнішніх факторів. Спочатку інститут форс-мажору був предметом дискусії у зв'язку з пандемією COVID-19. А з початком введення в Україні воєнного стану у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України питання застосування положень законодавства про форс-мажорні обставини набули особливого поширення.

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 11 ЦК України²⁶⁹ підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є договори та інші правочини. Згідно ч. 1, ч. 2 ст. 509 ЦК України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу,

²⁶⁸ Харитонova О. І., Харитонов С. О. Проблемні питання відшкодування збитків, завданих бізнесу воєнним діями. Зміни у корпоративному законодавстві в період дії правового режиму воєнного стану: *Збірник наукових праць за матеріалами XX Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня 2022 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України*; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. А. Васильової. Івано-Франківськ, 2022. С. 131 – 135.

²⁶⁹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16. 01. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 12. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання виникають з підстав, встановлених ст. 11 цього Кодексу. У відповідності до ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Згідно ст. 617 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. Тобто, якщо внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин) порушено умови чи термін виконання зобов'язання за будь-яким договором (постачання товару, виконання робіт, надання послуг тощо), то це не звільняє сторону від виконання зобов'язання в цілому. Наявність форс-мажорних обставин звільняє лише від штрафних санкцій за неналежне виконання зобов'язання на період дії таких обставин.

Аналогічна норма зазначена у ч. 2 ст. 218 ГК України²⁷⁰, відповідно до якої учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності.

Законодавцем також згадується про обставини непереборної сили в нормах ЦК України, що стосуються окремих зобов'язань:

○ якщо продавцем надані гарантії щодо якості товару, продавець відповідає за його недоліки, якщо він не доведе, що вони виникли після його передання покупцеві внаслідок порушення покупцем правил користування чи зберігання товару, дій третіх осіб, випадку або непереборної сили (ч. 2 ст. 679 ЦК України);

○ у разі руйнування або пошкодження об'єкта будівництва внаслідок непереборної сили до спливу встановленого договором будівельного підряду строку здачі об'єкта, а також у разі неможливості завершити будівництво (будівельні роботи) з інших причин, що не залежать від замовника, підрядник не має права вимагати від замовника плату за роботу або оплату витрат, якщо інше не встановлено договором (ч. 5 ст. 879 ЦК України);

²⁷⁰ Господарський кодекс України: Закон України від 16. 01. 2013 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Наталія ВІНТОНЯК. Виконання договірних зобов'язань у підприємницьких товариствах

○ збитки, завдані замовнику невиконанням або неналежним виконанням договору про надання послуг за плату, підлягають відшкодуванню виконавцем, у разі наявності його вини, у повному обсязі, якщо інше не встановлено договором. Виконавець, який порушив договір про надання послуг за плату при здійсненні ним підприємницької діяльності, відповідає за це порушення, якщо не доведе, що належне виконання виявилось неможливим внаслідок непереборної сили, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 906 ЦК України);

○ за затримку у відправленні транспортного засобу, що перевозить пасажирів, або запізнення у прибутті такого транспортного засобу до пункту призначення перевізник сплачує пасажирові штраф у розмірі, встановленому за домовленістю сторін, транспортними кодексами (статутами), якщо перевізник не доведе, що ці порушення сталися внаслідок непереборної сили, усунення несправності транспортного засобу, яка загрожувала життю або здоров'ю пасажирів, або інших обставин, що не залежали від перевізника (ч. 1 ст. 922 ЦК України);

○ професійний зберігач відповідає за втрату (нестачу) або пошкодження речі, якщо не доведе, що це сталося внаслідок непереборної сили, або через такі властивості речі, про які зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати, або внаслідок умислу чи грубої необережності поклажадавця (ч. 2 ст. 950 ЦК України).

Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»²⁷¹ розділ «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України доповнено п. 18, відповідно до якого у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Установити, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем). У цьому випадку законодавець не тільки встановив звільнення від відповідальності під час воєнного та надзвичайного станів, а ще й закріпив, так би мовити пільговий тридцятиденний строк після його припинення чи скасування.

Варто зазначити, що чинне законодавство оперує такою категорією, як «обставини непереборної сили» та «форс-мажорні обставини». Зокрема,

²⁷¹ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.30.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

ЦК України та ГК України оперують поняттям «непереборна сила», одна зміст його не розкривають. Закон України «Про торгово-промислові палати України» оперує поняттями «форс-мажорні обставини» та «обставини непереборної сили», розкриваючи їх зміст як однакових категорій.

О. О. Мельник зазначає, що форс-мажор (непереборна сила) у договірних зобов'язаннях – це надзвичайна, невідворотна за даних умов обставина, яка має зовнішній характер щодо діяльності боржника, виникла після укладення договору й тягне за собою порушення договірних зобов'язання²⁷². Надзвичайність обставини означає, що йде мова про неординарну обставину, яка не є звичайною частиною професійного ризику під час провадження певного виду господарської діяльності. Наслідком наступу форс-мажорних обставин є абсолютна неможливість виконання договірних зобов'язання взагалі, при будь-яких зусиллях його сторін. Саме цією ознакою форс-мажорні обставини відрізняються від ускладнюючих виконання договору обставин (обставин, які зазнали істотних змін) та є підставою для зміни чи розірвання договору у судовому порядку²⁷³.

М. О. Стефанчук формулює визначення форс-мажору як виняткової події, не пов'язаної з виною боржника, яку не можна було передбачити під час укладення договору та наслідків якої не можна було уникнути вжиттям розумних заходів. У свою чергу для того, щоб подія, яка настала, могла бути кваліфікована як форс-мажор, вона повинна відповідати певним ознакам. Тому вчений пропонує виокремити наступні ознаки форс-мажорних обставин:

- *відсутність контролю*. Боржник не контролює подію та не має можливості вплинути на неї. Подія, очевидно, не повинна виникати внаслідок поведінки боржника, і боржник жодним чином не повинен бути її причиною;

- *винятковість*. Передбачає виключність обставини, настання якої за певних умов вважається нестандартним, оскільки виходить за межі звичайного;

- *непередбачуваність події*, яку не можна було розумно передбачити на момент укладення договору;

- *неминучість події*. Наслідків події неможливо уникнути шляхом життя відповідних заходів. Іншими словами, для того, щоб подія вважалася неминучою, наслідки події повинні мати місце, незважаючи на зусилля боржника та належну обачність²⁷⁴.

²⁷² Мельник О. О. Договірне застереження про форс-мажор за цивільним законодавством України: автореф. канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса. 2018. 22 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9116/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9E.%D0%9E.%20%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82.pdf?sequence=7&isAllowed=y>

²⁷³ Мілаш В. С. Форс-мажор як підстава звільнення від господарсько-договірної відповідальності. Актуальні проблеми права: теорія і практика. № 1 (45). 2023. С. 21 – 29.

²⁷⁴ Стефанчук М. О. Особливості договірної відповідальності в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми правознавства. № 1. 2023. С. 166 – 172.

Наталія ВІНТОНЯК. Виконання договірних зобов'язань у підприємницьких товариствах

Відповідно до ст. 79 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року²⁷⁵, ратифікованої Україною сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого із своїх зобов'язань, якщо доведе, що воно було викликане перешкодою поза її контролем і що від неї нерозумно було очікувати прийняття до уваги цієї перешкоди під час укладення договору або уникнення чи подолання цієї перешкоди чи її наслідків.

Якщо невиконання стороною свого зобов'язання викликане невиконанням третьою особою, залученою нею для виконання всього чи частини договору, ця сторона звільняється від відповідальності тільки в тому разі, якщо:

а) вона звільняється від відповідальності на підставі попереднього пункту; і

б) залучена нею особа також була б звільнена від відповідальності, якби положення зазначеного пункту були застосовані до цієї особи.

Звільнення від відповідальності, передбачене цією статтею, залишається лише на той період, протягом якого існує дана перешкода.

Сторона, яка не виконує свого зобов'язання, повинна повідомити іншу сторону про перешкоду і про її вплив на її здатність здійснити виконання. Якщо це повідомлення не отримане іншою стороною протягом розумного строку після того, як про цю перешкоду стало чи повинно було стати відомо не виконуючій свого зобов'язання стороні, ця остання сторона несе відповідальність за збитки, які є результатом того, що таке повідомлення не було отримане. Ніщо в цій статті не перешкоджає жодній із сторін здійснювати будь-які інші права, крім вимоги відшкодування збитків на підставі цієї Конвенції.

Згідно ст. 7.1.7. Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА 2010²⁷⁶ невиконання стороною договору має виправдання, якщо ця сторона доведе, що таке невиконання було викликане перешкодою, яка виникла з причин, що не залежали від її волі, і що нерозумно очікувати від неї прийняття до уваги перешкоди під час укладення договору або ж уникнення чи подолання цієї перешкоди або її наслідків. Якщо перешкода є тимчасовою, сторона звільняється від відповідальності на період часу, який вважається розумним, беручи до уваги вплив перешкоди на виконання договору.

Сторона, яка не може виконати договір, повинна повідомити іншу сторону про перешкоду та про її вплив на здатність першої сторони виконати договір. Якщо повідомлення не отримане іншою стороною протягом розумного строку після того, як про перешкоду дізналася або повинна була дізнатися сторона, яка не виконала зобов'язання, остання

²⁷⁵ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11. 04. 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

²⁷⁶ Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА. 2010. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukrainian-bl.pdf> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні несе відповідальність за збитки, що стали наслідком неотримання такого повідомлення. Положення даної статті не позбавляють сторону можливості використати право розірвати договір, або притримати виконання, або вимагати виплати процентів з несплачених грошей.

Визначення форс-мажорних обставин на національному рівні міститься у Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні»²⁷⁷, а також в Регламенті засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затвердженого Рішенням президії Торгово-промислової палати України № 40 (3) від 15 липня 2014 року²⁷⁸.

Зокрема, законодавство визначає форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) як надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно впливають на виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків за законодавчими та іншими нормативними актами, дію яких неможливо було передбачити та дія яких унеможливило їх виконання протягом певного періоду часу.

Норми нормативно-правових актів містять широкий перелік обставин, що належать до форс-мажорних обставин. Дія таких обставин може бути викликана непередбаченими обставинами, що відбуваються незалежно від волі і бажання сторони:

- винятковими погодними умовами і стихійним лихом (Acts of God) (епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо);

- непередбаченими обставинами, що відбуваються незалежно від волі і бажання заявника (загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи, але не обмежуючись, ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго), дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дія суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, обмеження комендантської години, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту тощо);

- умовами, регламентованими відповідними рішеннями та актами державних органів влади, закриттям морських проток, ембарго, заборонаю

²⁷⁷ Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02. 12. 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

²⁷⁸ Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений Рішенням президії торгово-промислової палати України від 15. 07. 2014 р. № 40 (3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Наталія ВІНТОНЯК. Виконання договірних зобов'язань у підприємницьких товариствах

(обмеження) експорту/імпорту тощо. Зазначений перелік форс-мажорних обставин не є виключний.

Не вважаються форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) фінансова та економічна криза, дефолт, зростання офіційного та комерційного курсів іноземної валюти до національної валюти, недодержання / порушення своїх зобов'язань контрагентом боржника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів тощо.

Органом, що засвічує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) за зверненнями суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб є Торгово-промислова палата України. Згідно ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» ТПП України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю.

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, ТПП України ухвалила спростити процедуру засвідчення форс-мажорних обставин та Листом № 20234/02.0-7.1 від 28 лютого 2022 року²⁷⁹ засвідчила форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили): військову агресію російської федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану в Україні.

Враховуючи це, ТПП України підтвердила, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та / або фізичних осіб по договору, окремим податковим та / чи іншим зобов'язанням / зобов'язком, виконання яких/-го настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких/-го стало неможливим у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили).

З однієї сторони, введення воєнного стану в Україні визнано ТПП України форс-мажорною обставиною, що є підставою для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання. З іншої сторони, учасникам правовідносин слід звернути увагу, що ключовим є неможливість виконання зобов'язання конкретним суб'єктом господарської діяльності. Виданий ТПП України загальний лист про засвідчення форс-мажорних обставин у зв'язку з введенням воєнного стану не звільняє всіх суб'єктів господарської діяльності від виконання договірних зобов'язань. Крім того, юридична сила такого листа не визначена на законодавчому рівні.

²⁷⁹ Лист Торгово-промислової палати України від 28. 02. 2022 р. № 20234/02.0-7.1. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Нормативно-правовими актами закріплено, що сертифікат ТПП України видається конкретному заявнику. Згідно Регламенту²⁸⁰ підставою для засвідчення форс-мажорних обставин є наявність однієї або більше форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), перелічених у Регламенті, визначених як непереборний вплив на виконання відповідного зобов'язання таким чином, що унеможливує його виконання у термін, що настав (наявність причинно-наслідкового зв'язку між обставиною та неможливістю виконання зобов'язання в термін, передбачений відповідно законодавством, відомчими нормативними актами, договором, контрактом, угодою, типовим договором тощо).

Форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються за заявою зацікавленої особи по кожному окремому договору, контракту, угоді тощо, а також по податкових та інших зобов'язаннях / обов'язках, виконання яких настало згідно з законодавчим чи іншим нормативним актом або може настати найближчим часом і виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин.

П. 6.4. Регламенту²⁸¹ передбачено перелік документів, що додаються до заяви, а відповідно до п. 6.8. уповноважена особа ТПП України / регіональної торгово-промислової палати має право вимагати від зацікавленої особи надання оригіналів документів для огляду, додаткових даних, документів, пояснень, доказів настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) і т. п.

Для визнання та підтвердження форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) уповноважена особа повинна впевнитись, що надані заявником документи свідчать про:

- надзвичайність таких обставин (носять винятковий характер і знаходяться за межами впливу сторін);
- непередбачуваність обставин (їх настання та наслідки неможливо було передбачити, зокрема, на момент укладення відповідного договору, перед терміном настання зобов'язання або до настання податкового обов'язку);
- невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків);
- причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією і неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою, законом, нормативним актом, актом органів місцевого самоврядування тощо).

²⁸⁰ Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений Рішенням президії торгово-промислової палати України від 15. 07. 2014 р. № 40 (3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

²⁸¹ Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений Рішенням президії торгово-промислової палати України від 15. 07. 2014 р. № 40 (3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Наталія ВІНТОНЯК. Виконання договірних зобов'язань у підприємницьких товариствах

Варто зазначити, що з приводу виконання договірних зобов'язань під час дії воєнного стану уже частково формується судово практика, в тому числі і висновки щодо Листа ТПП України № 20234/02.0-7.1 від 28 лютого 2022 року. У судових рішеннях зазначається, що лист не відповідає критеріям, які визначені законодавцем для сертифіката, а також вказується, що тільки сертифікат є документом, який засвідчує форс-мажорні обставини. Так, у справі № 914/675/22 про визнання припиненим договору та зобов'язання звільнити орендоване приміщення, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 6 квітня 2023 року²⁸² зазначив наступне: *«єдиним документом, що засвідчує форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) є сертифікат. Форс-мажорні обставини мають індивідуальний персоніфікований характер щодо конкретного договору та його сторін. Відтак сертифікат видається заінтересованому суб'єкту господарювання на підставі його звернення. Іншого порядку засвідчення форс-мажорних обставин не визначено.*

Лист Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0-7.1 адресований всім кого це стосується та носить загальний інформаційний характер, оскільки констатує абстрактний факт без доведення причинно-наслідкового зв'язку у конкретному зобов'язанні. Лист ТПП України підтверджує воєнний стан на території держави, що і так є загальновідомим визнаним фактом та введений Указом Президента України № 64 від 24 лютого 2022 року. Неможливість виконання договірних зобов'язань особа повинна підтверджувати документально в залежності від її дійсних обставин, що унеможливають виконання на підставі вимог законодавства.

Підтвердженням існування форс-мажорних обставин є відповідний сертифікат ТПП України чи уповноваженої нею регіональної торгово-промислової палати. Тому суд відхиляє доводи відповідача про те, що лист ТПП України є офіційним документом, що засвідчує форс-мажор у спрощеному порядку у правовідносинах оренди, що виникли між сторонами (стосовно конкретного договору та його сторін), оскільки такі дії є необґрунтованими та не містять нормативно-правового обґрунтування».

Варто згадати і про Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції»²⁸³, відповідно до статті 10 якого протягом терміну дії цього закону єдиним належним та достатнім документом, що підтверджує настання обставин непереборної сили (форс-мажору), що мали місце на території проведення антитерористичної операції, як підстави для звільнення від відповідальності за невиконання (неналежного виконання) зобов'язань, є сертифікат ТПП України.

²⁸² Постанова Верховного суду України у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 06. 04. 2023 р., справа № 914/675/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110080516> (дата звернення: 12. 11. 2023 р.)

²⁸³ Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02. 09. 2014 р. № 1669-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Вищезазначена позиція суду є обґрунтованою, оскільки виключно сертифікатом, отриманим у встановленому законом порядку можна засвідчити дію форс-мажорних обставин по конкретному договірному зобов'язанні. А лист, виданий ТПП України носить загальний інформаційний характер і тільки підтверджує, що воєнний стан, введений в Україні належить до форс-мажорних обставин, але не підтверджує причинно-наслідковий зв'язок між воєнним станом та неможливістю виконання того чи іншого зобов'язання. Тобто, основним є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між введенням воєнного стану та неможливістю виконання умов договору однією зі сторін (наприклад, порушення логістичних зв'язків, припинення господарської діяльності, пошкодження чи знищення об'єктів товариства, примусове відчуження майна, що належить на праві власності товариству, використання потужностей та трудових ресурсів товариства для потреб оборони тощо). Невиконання договірною зобов'язання повинно бути реальним (наприклад, товариство здає в оренду транспортні засоби чи спецтехніку, однак у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні зазначене майно примусово відчужене органом, що приймає рішення про примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану), обґрунтованим та підтверджуватися доказами. Тобто, тій чи іншій стороні договору необхідно довести вплив форс-мажорних обставин на виконання зобов'язання.

Варто зазначити, що і сама ТПП України підтверджує, що виключно сертифікат є документом, який засвідчує форс-мажорні обставини. Зокрема, на офіційному сайті ТПП України вказано Рекомендації щодо посилання на надзвичайні, непередбачувані, невідворотні обставини та засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) в період військової агресії російської федерації проти України²⁸⁴. У викладених Рекомендаціях зазначається, що ТПП України, аналізуючи практику застосування поняття форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) в період військової агресії російської федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», вважає за доцільне звернути увагу на те, що військова агресія російської федерації проти України є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб, що можуть унеможливити у встановлений термін виконання своїх зобов'язань.

Однак важливо розуміти, що сам по собі факт існування форс-мажорної обставини (обставин непереборної сили) не звільняє

²⁸⁴ Рекомендації Торгово-промислової палати України щодо посилання на надзвичайні, непередбачувані, невідворотні обставини та засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) в період військової агресії російської федерації проти України. URL: <https://uccr.org.ua/rekomendatsiyi> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Наталія ВІНТОНЯК. Виконання договірних зобов'язань у підприємницьких товариствах

автоматично від відповідальності за невиконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами. При цьому відповідно до чинного законодавства України єдиним належним та достатнім документом, що підтверджує настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) був та є сертифікат про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), виданий ТПП України або уповноваженими нею регіональними торгово-промисловими палатами.

Враховуючи зазначене, у разі неможливості врегулювання спірних питань щодо порушених зобов'язань внаслідок військової агресії російської федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану, відповідно до Указів Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, ТПП України рекомендує обов'язково звертатися до ТПП України або уповноваженої нею регіональної ТПП за отриманням відповідного сертифіката, дотримуючись встановленого порядку.

Північно-західний апеляційний господарський суд у справі № 903/336/22 за позовом про стягнення заборгованості у Постанові від 12 вересня 2022 року²⁸⁵ зазначив, що *«лише посилення сторони у справі на наявність обставин непереборної сили та надання підтверджуючих доказів не може вважатися безумовним доведенням відповідних обставин, яке не потребує оцінки суду. Саме суд повинен на підставі наявних у матеріалах доказів встановити, чи дійсно такі обставини, на які посилається сторона, є надзвичайними і невідворотними, що об'єктивно унеможливили належне виконання стороною свого обов'язку. Посилання відповідача на настання форс-мажорних обставин суд апеляційної інстанції вважає необґрунтованим, враховуючи наступне. Введення воєнного стану на території України не означає, що відповідач не може здійснювати господарську діяльність та набувати кошти, адже протилежного відповідачем не доведено відповідними доказами. Більше того, держава на даний час заохочує розвиток підприємницької діяльності з метою позитивного впливу на економіку країни (зменшення податків, митних платежів тощо). Відповідач не надав доказів того, що підприємство зупинило роботу у зв'язку з воєнним станом, що всі працівники (чи їх частина), керівник підприємства, інші посадові особи мобілізовані та перебувають у складі Збройних Сил України, тимчасово не виконують професійні обов'язки у зв'язку з воєнними діями, все, або частина складу рухомого майна підприємства задіяні під час тих чи інших заходів, що б перешкоджало суб'єкту господарювання здійснювати підприємницьку діяльність під час введеного воєнного стану».*

Вкотре, наголошується на тому, що наявність форс-мажорних обставин сама по собі не є достатньою підставою для звільнення від

²⁸⁵ Постанова Північно-західного апеляційного господарського суду від 12. 09. 2022 р., справа № 903/336/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106173853> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
виконання зобов'язань, а необхідно встановити причинно-наслідковий зв'язок і врахувати виконання договірних зобов'язань з дотриманням умов конкретного договору. Тому доречно аналізувати зміст конкретного договору з урахуванням настання форс-мажорних обставини.

Практика свідчить, що в договорі сторони зазвичай зазначають наступні умови, що стосуються форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), зокрема:

- порядок повідомлення сторони про їх виникнення;
- строк для повідомлення про виникнення форс-мажорних обставин;
- форма та засоби зв'язку, якими має бути направлено повідомлення про виникнення форс-мажорних обставин;
- документи, які необхідно надати іншій стороні;
- наявність права на односторонню відмову від виконання зобов'язань, якщо форс-мажорні обставини тривалої дії;
- відповідальність сторін та інші умови тощо.

Якщо у договорі сторони не визначили конкретні умови, яких вони повинні дотримуватися при виникненні форс-мажорних обставин, тоді вони керуються виключно загальними нормами законодавства.

Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova щодо засад договірної регулювання в умовах війни зазначають, що в умовах війни (воєнного стану) найважливішою з новел має бути прагматична інтерпретація принципу свободи договору, котрий є однією із засад цивільного законодавства. Це є важливою умовою нормотворчості в екстремальних умовах, коли органи державної влади з тих чи інших причин не в змозі своєчасно і адекватно реагувати на необхідність врегулювання цивільних відносин. Прогалини, що виникають у такому разі, можуть успішно долатися за допомогою укладення цивільно-правових договорів, не передбачених актами цивільного законодавства²⁸⁶.

Зрозуміло, що в умовах воєнного стану товариства стикаються із тим, що не всі мають можливості виконати свої договірні зобов'язання в силу різних обставин (мобілізація, фактичне припинення господарської діяльності, руйнування доріг та іншої інфраструктури, мобілізація працівників тощо). Однак на практиці можна стикнутися із ситуацією, коли одна зі сторін договору не виконує взяті зобов'язання посилаючись на форс-мажорні обставини навіть за можливості їх виконання. Так би мовити, зловживає своїми правами, посилаючись на введення воєнного стану, як форс-мажорну обставину. В цілому набули поширення випадки, коли сторона договору посилається на Лист ТПП України без доведення причинно-наслідкового зв'язку. І тоді добросовісній стороні договору доводиться звертатися до суду за захистом своїх прав та інтересів, що потребує додаткових витрат часу і ресурсів.

²⁸⁶ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Засади договірної регулювання в умовах війни. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції присвяченої до 30- річчя Навчально-наукового юридичного інституту (м. Івано-Франківськ, 25 березня 2022р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. С. 11 – 14.

Наталія ВІНТОНЯК. Виконання договірних зобов'язань у підприємницьких товариствах

Досліджуючи виконання договірних зобов'язання під час дії воєнного стану, слід зауважити, що згідно ст. 627 ЦК України сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, зважає ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Зазначеною нормою закріплено принцип свободи договору, однією зі складових якого є вільний вибір умов договору. Тобто сторони на власний розсуд визначають зміст та умови договору, в тому числі і умови щодо форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили).

Зважаючи на те, що в Україні й надалі діє воєнний стан, то сторонам з метою уникнення непорозумінь та мінімізації виникнення спорів, слід деталізувати умови щодо форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) в договорі. Потрібно враховувати, що вирішення спірних договірних відносин в першу чергу здійснюється з урахуванням умов договору, в тому числі про форс-мажор. Наприклад, умови форс-мажору під час дії воєнного стану в Україні можна викласти наступним чином: *«Сторони договору обізнані, що на дату укладання цього Договору на території України продовжує діяти воєнний стан, який був введений на території України з 24 лютого 2022 року згідно з Указом Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Також Сторони договору обізнані, що на підставі вищезазначеного Указу Президента № 64/2022, Торгово-промислова палата України (ТПП України) своїм листом № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 р. визнала військову агресію російської федерації проти України форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили).*

З огляду на це Сторони розуміють, що цей Договір укласться в умовах воєнного стану, тому положення про форс-мажор згідно цього Договору застосовується лише у випадку, якщо ці обставини безпосередньо впливають на виконання Сторонами взятих на себе зобов'язань та виникли після укладення Договору і будуть підтверджені сертифікатом Торгово-промислової палати України відповідно до чинного законодавства та умов Договору.

На дату укладання цього договору, Сторони договору підтверджують та усвідомлюють, що вони мають реальну змогу належним чином виконувати умови Договору, в зв'язку з чим і укладають цей Договір, і прагнуть виконати його належним чином у відповідності до його умов та вимог чинного законодавства, незважаючи на воєнний стан, який діє в Україні.

В разі настання форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) внаслідок введення воєнного стану в Україні, які реально унеможливають виконання умов цього Договору, Сторона Договору, що не зможе виконувати зобов'язання за цим Договором внаслідок дії форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), повинна негайно, але в будь-якому випадку не пізніше 3 (трьох) робочих днів з моменту їх виникнення, повідомити про це іншу сторону в письмовій формі та не

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
пізніше 10 (десяти) днів підтвердити форс-мажорні обставини (обставин неперекорної сили) сертифікатом Торгово-промислової палати.

Сторони Договору усвідомлюють, що виникнення форс-мажорних обставин (обставин неперекорної сили), лише звільняють від штрафних санкцій за несвоєчасне виконання умов Договору на період дії вказаних вище обставин, а не від реального виконання умов цього Договору в подальшому, якщо інше не буде доведено Сторонами у встановленому законом порядку.

Якщо форс-мажорні обставини (обставин неперекорної сили) (після того, як Сторона договору повідомить про їх настання у відповідності до умов Договору) будуть продовжуватись більше 1 (одного) місяця, то кожна зі Сторін має право в односторонньому порядку розірвати цей Договір з обов'язковим проведенням взаєморозрахунків на момент розірвання. У такому разі, Сторони зобов'язуються протягом 3 (трьох) днів провести остаточні взаєморозрахунки».

Це один з прикладів договірної регулювання умов про форс-мажорні обставини (обставини неперекорної сили). Сторони можуть погодити й інші (додаткові) умови. Важливим є те, щоб вони були викладені таким чином, щоб максимально забезпечити інтереси сторін договору та можливість врегулювання спірних питань у зв'язку з виникненням форс-мажорних обставин на досудовій стадії.

Варто звернути увагу, що сертифікат ТПП України не має наперед визначеної сили для суду, хоч і є висновком уповноваженого органу. У Постанові від 25 травня 2022 року № 904/3886/21 Верховний суд України у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду²⁸⁷ зазначив: «ознаками форс-мажорних обставин є наступні елементи: вони не залежать від волі учасників цивільних (господарських) відносин; мають надзвичайний характер; є невідворотними; унеможливають виконання зобов'язань за даних умов здійснення господарської діяльності. Форс-мажорні обставини не мають преюдиціальний (заздалегідь встановлений) характер. При їх виникненні сторона, яка посилається на дію форс-мажорних обставин, повинна це довести. Сторона, яка посилається на конкретні обставини, повинна довести те, що вони є форс-мажорними, в тому числі саме для конкретного випадку. Виходячи з ознак форс-мажорних обставин, необхідно також довести їх надзвичайність та невідворотність».

В одному з останніх судових рішень Верховного суду України у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 19 серпня 2022 року у справі № 908/2287/17²⁸⁸ зазначається, що «сертифікат видається торгово-промисловою палатою за зверненням однієї зі сторін

²⁸⁷ Постанова Верховного суду України у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 25. 05. 2022 р., справа № 904/3886/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102797678> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

²⁸⁸ Постанова Верховного суду України у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 19. 08. 2022 р., справа № 908/2287/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105837295?fbclid=IwAR1DwBkogZobuDaEHCbG3QOgROJiQexWIHSX3-PqEoxGovM-PrUt10TB844> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Наталія ВІНТОНЯК. Виконання договірних зобов'язань у підприємницьких товариствах

спірних правовідносин (сторін договору), яка (сторона) оплачує послуги торгово-промислової палати. Водночас інша сторона спірних правовідносин (договору) позбавлена можливості надати свої доводи і вплинути на висновки торгово-промислової палати. Таке засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) може вважатися достатнім доказом про існування форс-мажорних обставин для сторін договору, якщо вони про це домовилися, але не пов'язує суд у випадку виникнення спору між сторонами щодо правової кваліфікації певних обставин як форс-мажорних.

Сертифікат торгово-промислової палати, який підтверджує наявність форс-мажорних обставин, не може вважатися беззаперечним доказом про їх існування, а повинен критично оцінюватися судом з урахуванням встановлених обставин справи та у сукупності з іншими доказами. Адже визнання сертифіката торгово-промислової палати беззаперечним та достатнім доказом про існування форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) без надання судом оцінки іншими доказам суперечить принципу змагальності сторін судового процесу».

Тобто, суд бере до уваги не тільки сертифікат ТПП України про засвідчення форс-мажорних обставин, а й інші докази. І на підставі усіх доказів встановлює чи дійсно такі обставини, на які посилається сторона, є надзвичайними і невідворотними, що об'єктивно унеможливили належне виконання стороною свого обов'язку. Суд робить висновок, що сертифікат ТПП України не є єдиним та беззаперечним доказом. Адже такий підхід буде суперечити принципу змагальності сторін. Йде мова про те, що кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається, як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом (ст. 13 ГПК України). Крім того, відповідно до ст. 86 ГПК України²⁸⁹ жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також вірогідність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

Зважаючи на наведене, введення воєнного стану в Україні є форс-мажорною обставиною (обставиною непереборної сили), що може бути підставою для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язань (але не від виконання самого зобов'язання) виключно на підставі сертифікату ТПП України та встановлення причинно-наслідкового зв'язку між воєнним станом, як форс-мажорною обставиною, і неможливістю виконання договірної зобов'язання. Втім наявність форс-мажорної обставини само по собі не є достатньою підставою для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язань. Як свідчить аналіз судової

²⁸⁹ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06. 11. 1991 р. № 1798-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

практики, у випадку, якщо одна із сторін договору звернеться до суду за захистом своїх прав та інтересів у зв'язку з невиконанням іншою стороною взятих зобов'язань, то останній необхідно надати не тільки сертифікат ТПП України щодо конкретного договору, а й зібрати інші докази, які підтверджують неможливість виконання конкретних зобов'язань у зв'язку із запровадженням воєнного стану. Це пов'язано з тим, що при виникненні спору суд надає оцінку не тільки сертифікату ТПП України, який засвідчує форс-мажор, а й іншим доказам у справі. Необхідно підтвердити причинно-наслідковий зв'язок між обставиною / подією і неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань за договором. Крім того, з висновків суду випливає, що форс-мажорні обставини не мають преюдиціальний (заздалегідь встановлений) характер.

4. 5. Примусове вилучення майна і корпоративних прав підприємницьких товариств РФ та її резидентів з мотивів суспільної необхідності на користь держави

З метою усунення загрози економічної кризи в Україні, що пов'язана з введенням воєнного стану, одним їх шляхів запропоновано примусово вилучити об'єкти права власності Російської федерації та її резидентів, що розміщені та перебувають на території України. Верховна Рада України прийняла Закон, який визначає правові засади примусового вилучення з мотивів суспільної необхідності (включаючи випадки, за яких це настійно вимагається військовою необхідністю) об'єктів права власності російської федерації як держави, яка почала повномасштабну війну проти України, та її резидентів. Об'єктами права власності Російської Федерації та її резидентів, що підлягають вилученню, є рухоме і нерухоме майно, кошти, вклади у банках, цінні папери, корпоративні права, інше майно (активи), що знаходяться (зареєстровані) на території України та безпосередньо або через афілійованих осіб належать Російській Федерації та її резидентам. Примусове вилучення таких об'єктів здійснюється без будь-якої компенсації (відшкодування) їх вартості, враховуючи повномасштабну агресивну війну, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України та Українського народу.

Відповідно у ч. 1 і ч. 2 ст. 4 Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»²⁹⁰ передбачено, що примусово вилучені об'єкти права власності Російської Федерації та її резидентів за рішенням Кабінету Міністрів України передаються: 1) у господарське відання на тимчасовій основі спеціалізованим державним підприємствам, установам, організаціям та/або господарським товариствам, у статутному капіталі яких

²⁹⁰ Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03. 03. 2022 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20/ed20230328#Text> (дата звернення: 23. 09. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Примусове вилучення майна і

корпоративних прав підприємницьких товариств РФ та її резидентів більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі; 2) в управлінні суб'єктам господарювання, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать державі, шляхом укладення договору управління майном у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Примусово вилучені об'єкти права власності Російської Федерації та її резидентів у вигляді коштів зараховуються до Державного бюджету України та спрямовуються до фонду ліквідації наслідків збройної агресії. Об'єкти права власності Російської Федерації та її резидентів, реєстрація права власності на які не вимагається відповідно до закону, переходять у власність держави з дня введення в дію указом Президента України рішення Ради національної безпеки і оборони України про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів²⁹¹.

Якщо звернутися до ГК України, що визначає правовий режим майна суб'єктів господарювання, то варто зазначити наступне. Згідно ч. 3 ст. 63 ГК України залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють унітарні та корпоративні підприємства. Відмінність унітарного підприємства від корпоративного полягає в тому, що унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), а корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Також згідно ч. 1, ч. 2, ч. 3 ст. 73 ГК України державне унітарне підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління. Орган державної влади, до сфери управління якого входить підприємство, є представником власника і виконує його функції у межах, визначених цим Кодексом та іншими законодавчими актами. Майно державного унітарного підприємства перебуває у державній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання чи праві оперативного управління. Згідно ч. 2 ст. 74 ГК України майно державного комерційного підприємства закріплюється за ним на праві господарського відання, а згідно ч. 7 ст. 74 цього ж Кодексу державне унітарне комерційне підприємство може бути перетворене у державне акціонерне товариство,

²⁹¹ Там само. (дата звернення: 23. 09. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

100 відсотків акцій якого належать державі, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами²⁹².

З наведених положень випливає, що власник – держава в особі Кабінету Міністрів України, як суб'єкта управління у державному секторі економіки, може передавати на праві господарського відання майно державним унітарним підприємствам, які зобов'язані здійснювати ефективне управління цим майном відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності». Особливістю функціонування таких підприємств є те, що вони здійснюють управління юридичною особою з урахуванням правил та критеріїв ефективності управління об'єктами державної власності, які розробляються, визначаються та ставляться Кабінетом Міністрів України до посадових осіб та корпоративного управління в державних унітарних підприємствах, що передбачено ч. 2 ст. 5 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»²⁹³.

Щодо господарських товариств, то згідно ч. 2 ст. 113 ЦК України до господарських товариств належать акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства²⁹⁴. При цьому господарське товариство є власником майна, переданого йому у власність засновниками і учасниками як внески (ч. 1 ст. 85 ГК України, ч. 1 ст. 115 ЦК України). Вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом. Згідно ст. 134 ГК України суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених цим Кодексом. З наведених нормативних положень Господарського та Цивільного

²⁹² Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 23. 09. 2023 р.)

²⁹³ Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21. 09. 2006 р. № 185-V. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 46, ст. 456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text> (дата звернення: 23. 09. 2023 р.)

²⁹⁴ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 23. 09. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Примусове вилучення майна і

корпоративних прав підприємницьких товариств РФ та її резидентів

кодексів України випливає, що державним унітарним підприємствам майно передається виключно на праві господарського відання, а господарським товариствам – на праві власності, у результаті чого засновник (учасник) натомість отримує корпоративні права. У той же час, враховуючи, що Кабінет Міністрів України реалізує права держави як власника таких примусово вилучених об'єктів, цей суб'єкт управління має право передати майно у господарське відання господарським товариствам, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, діяльність яких регулюється в тому числі Законом України «Про управління об'єктами державної власності».

Щодо передання примусово вилучених об'єктів права власності Російської федерації та її резидентів в управління суб'єктам господарювання, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать державі, шляхом укладення договору управління майном, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, варто зазначити, що на момент внесення змін до Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» діяла Постанова Кабінету Міністрів України № 296 від 11 квітня 2012 р., якою затверджено Порядок укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 відсотків, договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном. Згідно вказаного Порядку ініціаторами укладення договору про управління майном є суб'єкт господарювання, що виявив намір укласти відповідний договір і повинен подати звернення щодо погодження укладення договору разом із переліком документів, визначеним цим Порядком²⁹⁵.

Втім впродовж року після внесення змін до Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» Кабінетом Міністрів України видана нова Постанова, спрямована на врегулювання вказаного спеціалізованого питання. Відповідно, Постановою КМУ від 17 листопада 2023 року № 1307 затверджено Порядок укладення договору управління об'єктами, примусово вилученими відповідно до Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»²⁹⁶. Згідно вказаного Порядку передбачено

²⁹⁵ Про затвердження Порядку укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, у яких утворення наглядової ради не є обов'язковим відповідно до закону, а також у яких утворення наглядової ради не передбачено статутом, договорів про спільну діяльність та управління майном: Постанова Кабінету Міністрів України від 11. 04. 2012 р. № 296. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23. 09. 2023 р.)

²⁹⁶ Про затвердження Порядку укладення договору управління об'єктами, примусово вилученими відповідно до Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17. 11. 2023 р. № 1307. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-ukladennia-dohovoru-upravlinnia>

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

механізм укладення договору управління об'єктами, примусово вилученими у Російській Федерації та її резидентів, що передаються в управління суб'єктам господарювання, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать державі, які виявили намір отримати в управління такі об'єкти (потенційні управителі), шляхом укладення договору управління майном. Відповідно, суб'єкт управління визначається на підставі рішення Кабінету Міністрів України, проект якого вноситься Мінекономіки за поданням Фонду державного майна. Потенційний управитель подає суб'єкту управління об'єктами пропозицію щодо укладення договору управління майном разом з інформацією про: 1) перелік та зміст заходів, які потенційний управитель планує здійснювати з метою забезпечення ефективного управління об'єктами; 2) очікуваний розмір доходу від управління об'єктами; 3) очікуваний розмір плати (винагороди), який потенційний управитель вважає прийнятним (справедливим) за здійснення управління об'єктами; 4) фінансовий стан потенційного управителя; 5) наявність у потенційного управителя достатньої матеріально-технічної бази та обладнання, що необхідні для забезпечення ефективного управління об'єктами, а також достатньої кількості працівників, які мають необхідні знання та досвід для управління об'єктами; 6) досвід провадження потенційним управителем прибуткової економічної діяльності на конкретному ринку товарів, робіт та послуг, що визначається за видом об'єктів. Інформація, передбачена підпунктами 5 і 6 цього пункту, повинна бути письмово підтверджена суб'єктом управління об'єктами державної власності, що здійснює функції з управління корпоративними правами держави у статутному капіталі потенційного управителя. Розмір плати (винагороди) за здійснення управління об'єктами встановлюється у договорі управління майном та не повинен перевищувати 5 відсотків розміру чистого доходу, який буде отримано від управління об'єктами. Кошти, отримані від управління об'єктами, за вирахуванням плати (винагороди) управителю та суми компенсації витрат управителя, підлягають зарахуванню до державного бюджету. Договір управління майном укладається в письмовій формі та повинен містити інформацію про перелік майна, що передається в управління, мету управління майном та очікуваний результат управління, строк дії договору, умови управління майном, розмір і строк плати за управління майном, розмір і строки плати (винагороди) управителю, відповідальність сторін. Договір управління майном підписується уповноваженими представниками суб'єкта управління об'єктами та суб'єкта господарювання, 50 і більше відсотків акцій (часток) якого належать державі, який є управителем за договором²⁹⁷.

Водночас з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності України, національних інтересів, національної безпеки, забезпечення її економічної самостійності Постановою КМУ від 23 березня 2022 року №

objektamy-prymusovo-vyluchenyemy-vidpovidno-do-zakonu-ukrainy-pro-osnovni-zasady-prymusovoho-vyluchennia-1171123-1307 (дата звернення: 23. 09. 2023 р.)

²⁹⁷ Там само. (дата звернення: 23. 09. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Примусове вилучення майна і

корпоративних прав підприємницьких товариств РФ та її резидентів

187 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації передбачено установами до прийняття та набрання чинності Законом України щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, мораторій (заборону) на: 1) виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є Російська Федерація або громадяни Російської Федерації, юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства Російської Федерації, юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є Російська Федерація, громадянин Російської Федерації або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації. Зазначене обмеження не застосовується до громадян Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах, та юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером) яких є виключно громадяни Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах, або виключно громадяни України та громадяни Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах. Окрім того, передбачено мораторій на відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, транспортних засобів, повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання особами, пов'язаними з державою-агресором, крім безоплатного відчуження на користь держави Україна та на відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, транспортних засобів, повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання на користь осіб, пов'язаних з державою-агресором, або на користь Російської Федерації²⁹⁸. Будь-які правочини, вчинені з порушенням закріплених правил, будуть вважатися нікчемними.

Наступною Постановою КМУ від 10 березня 2023 року № 213 пропонується посилити захист національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації, що має зумовити підвищення ефективності мораторію щодо осіб, пов'язаних з державою-агресором, виявлення активів, набуття яких такими особами не відображено в державних реєстрах (державних інформаційних ресурсах). Зокрема, пропонується пп. 1 п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» викласти в редакції, згідно якої

²⁹⁸ Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 03. 2022 р. № 187. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zabezpechennya-zahistu-nacionalnih-interesiv-za-majbutnimi-pozovami-derzhavi-ukrayina-u-zvyazku-z-vijskovoyu-agresiyeyu-rosijskoyi-federaciyi-187> (дата звернення: 25. 09. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні незавершені нотаріальні дії за зверненням особи, пов'язаної з державною-агресором, зупиняються. У разі звернення такої особи за вчиненням нотаріальної дії нотаріус відмовляє у її вчиненні; п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» доповнити новим абзацом щодо покладення мораторію на виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є Російська Федерація або «юридичні особи, утворені відповідно до законодавства іноземної держави, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, яких є Російська Федерація, громадянин Російської Федерації, крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації, - у випадку виконання зобов'язань перед ними за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті» та інші²⁹⁹.

Разом із тим, для подальшої реалізації норм Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» видано ряд постанов Кабінету Міністрів України, спрямованих на уточнення положень вказаного закону з метою виконання вилучення об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів і реалізації належного управління ними у відповідності до цивілістичних засад добросовісності та розумності. Зокрема, Постановою КМУ від 10 травня 2022 року № 552 передбачено необхідність доповнення Постанови Кабінету Міністрів України від 31 березня 2021 року № 295 «Про утворення державного підприємства “Національний фонд інвестицій України» пунктом 11, відповідно до змісту якого закріпити обов'язок передання на праві господарського відання примусово вилучених в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів державному підприємству «Національний фонд інвестицій України»³⁰⁰.

Об'єкти права власності Російської Федерації та її резидентів також підлягають подальшому продажу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Кошти, отримані від такого продажу, зараховуються до Державного бюджету України та спрямовуються до фонду ліквідації наслідків збройної агресії. Відповідно продаж об'єктів права власності

²⁹⁹ Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України щодо посилення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 10. 03. 2023 р. № 213. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-venesennia-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-a213> (дата звернення: 25. 09. 2023 р.)

³⁰⁰ Деякі питання виконання Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10. 05. 2022 р. № 552. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-vikonannya-zakonu-u-a552> (дата звернення: 25. 09. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Примусове вилучення майна і

корпоративних прав підприємницьких товариств РФ та її резидентів

Російської Федерації та її резидентів, переданих відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів», здійснюється відповідно до Порядку проведення електронних аукціонів для продажу об'єктів малої приватизації та визначення додаткових умов продажу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 432. Продаж об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів покладено забезпечувати на Фонд державного майна³⁰¹.

Варто зазначити, що НКЦПФР, як нормотворчий та контролюючий орган, теж вчинила ряд дій, пов'язаних з розкриттям інформації щодо активів Російської Федерації (надалі – РФ) на території України. У першу чергу НКЦПФР зобов'язала депозитарні установи надати до Комісії інформацію щодо цінних паперів, які зареєстровані в Україні та прямо чи опосередковано належать РФ чи її резидентам, або мають кінцевих бенефіціарних власників в РФ, а також доручила Центральному депозитарію надати дані про емітентів цінних паперів, власники яких зареєстровані в РФ чи є її резидентами, станом на 24 лютого 2022 року у визначеному Комісією форматі протягом п'яти днів з моменту оприлюднення Рішення «Про порядок подання інформації депозитарними установами та Центральним депозитарієм цінних паперів до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо об'єктів права власності Російської Федерації як держави, яка почала повномасштабну війну проти України, та її резидентів»³⁰².

Окрім того, НКЦПФР прийняла Рішення «Щодо надання інформації», яким звертається до вітчизняних компаній з управління активами (КУА), інститутів спільного інвестування (ІСІ), корпоративних інвестиційних фондів (КІФ) та недержавних пенсійних фондів (НПФ) з вимогою надати наступну інформацію: щодо наявності/відсутності в структурі власності КУА та адміністратора НПФ осіб, пов'язаних з РФ; щодо наявності/відсутності серед учасників ІСІ осіб, пов'язаних з РФ; щодо наявності/відсутності в складі активів ІСІ/НПФ нерухомого майна, корпоративних прав, дебіторської заборгованості, іншого майна, що знаходяться на території України та належать РФ або її громадянам; щодо наявності/відсутності серед членів наглядових рад КІФ, що перебувають в

³⁰¹ Деякі питання продажу об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, примусово вилучених відповідно до Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 лютого 2023 р. № 125. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-prodazhu-obiektiv-prava-vlasnosti-rosiiskoi-federatsii-ta-ii-rezydentiv-prymusovo-vyluchenykh-vidpovidno-do-zakonu-ukrainy-pro-osnovni-zasady-prymusovoho-i100223-125> (дата звернення: 25. 09. 2023 р.)

³⁰² Про порядок подання інформації депозитарними установами та Центральним депозитарієм цінних паперів до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо об'єктів права власності Російської Федерації як держави, яка почала повномасштабну війну проти України, та її резидентів: Рішення НКЦПФР від 16. 03. 2022 р. № 171. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/rishennia_171_22_info_shchodo_akyviv_rf_16_03_2022.pdf (дата звернення: 25. 09. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
управлінні компанії з управління активами та осіб, за вказівками яких вони діють, громадян РФ; щодо наявності/відсутності серед членів рад НПФ, що перебувають в управлінні компанії з управління активами та осіб, за вказівками яких вони діють, громадян РФ; перелік всіх операцій з активами ІСІ/НПФ, починаючи з 24 лютого 2022 року по 19 квітня 2022 року включно³⁰³.

За результатами прийнятих рішень НКЦПФР схвалила рішення щодо тимчасового зупинення дії ліцензій на провадження професійної діяльності на ринках капіталу – депозитарної діяльності 23 компаніям. Підставою стало невиконання ними рішення регулятора щодо подання інформації про об'єкти права власності Російської Федерації як держави, яка розпочала повномасштабну війну проти України. Зокрема, йде мова про АТ «КРИСТАЛБАНК» (рішення НКЦПФР №474 від 01 червня 2022 року); АТ «ПОЛКОМБАНК» (рішення НКЦПФР №475 від 01 червня 2022 року); ПрАТ «ЕКСПЕРТ- КАПІТАЛ» (рішення НКЦПФР №476 від 01 червня 2022 року); ТОВ «ІНВЕСТ ІНСІТІ» (рішення НКЦПФР №477 від 01 червня 2022 року); ТОВ «АРТЕЛЬ-ФІНАНС» (рішення НКЦПФР №478 від 01 червня 2022 року) та інші. Ліцензії вищевказаних компаній зупинено до дати закінчення дії воєнного стану³⁰⁴. Вказані обмеження у формі зупинення ліцензії щодо діяльності на провадження професійної діяльності на ринках капіталу НКЦПФР застосувала й щодо діяльності з управління активами інституційних інвесторів та діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів 19 компаніям. Відповідні рішення Комісія прийняла на засіданні, яке відбулося 10 червня 2022 року. Зокрема, йде мова про ТОВ «КУА «АН-КАПІТАЛ» (рішення НКЦПФР №571 від 10.06.2022 року); ТОВ «КУА «ІНТЕРСТРОЙ» (рішення НКЦПФР №572 від 10.06.2022 року); ТОВ «КУА «КАВЕС» (рішення НКЦПФР №573 від 10.06.2022 року); ТОВ «КУА «УКРАЇНСЬКИЙ ТРАСТОВИЙ ФОНД» (рішення НКЦПФР №574 від 10.06.2022 року) та інші. Ліцензії вищезазначених компаній зупинено до дати закінчення дії воєнного стану в Україні³⁰⁵.

Наступними діями НКЦПФР на період дії воєнного стану стало прийняття Рішення про додаткові вимоги до професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків в частині структури власності та працівників³⁰⁶. У зв'язку з введенням воєнного стану з метою мінімізації негативного впливу наслідків військової агресії Російської Федерації проти України та сприяння стабільності ринків капіталу НКЦПФР вирішила

³⁰³ Щодо надання інформації: Рішення НКЦПФР від 20.04.2022 р. № 312. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/rish_312-1.pdf (дата звернення: 25. 09. 2023 р.)

³⁰⁴ На вимогу часу: НКЦПФР тимчасово зупинила ліцензії 23 компаніям. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/na-vymohu-chasu-nktspfr-tymchasovo-zupynula-litsenzii-23-kompanii/> (дата звернення: 26. 09. 2023 р.)

³⁰⁵ НКЦПФР зупинила ліцензії ще 19 компаніям. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/nktspfr-zupynula-litsenzii-shche-19-kompaniiam/> (дата звернення: 26. 09. 2023 р.)

³⁰⁶ Про додаткові вимоги до структури власності та працівників професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків у період дії воєнного стану: Рішення НКЦПФР від 19.07.2022 № 911. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/rish_911.pdf (дата звернення: 26. 09. 2023 р.)

Ліліана СІЩУК. Примусове вилучення майна і

корпоративних прав підприємницьких товариств РФ та її резидентів

встановити правило, за яким у період дії воєнного стану ліцензіатом не може бути юридична особа, яка відповідає хоча б одному з таких критеріїв: юридична особа має серед учасників (акціонерів) та/або кінцевих бенефіціарних власників фізичних осіб, які є громадянами Російської Федерації або Республіки Білорусь, крім тих, які проживають на території України на законних підставах, та/або юридичних осіб, зареєстрованих у Російській Федерації або Республіці Білорусь; в юридичній особі повноваження одноосібного виконавчого органу (голови або члена колегіального виконавчого органу) чи повноваження голови або члена наглядової ради (або іншого органу, відповідального за здійснення нагляду) здійснює фізична особа, яка є громадянином Російської Федерації або Республіки Білорусь, крім тих, які проживають на території України на законних підставах; в юридичній особі посадовою особою/ працівником системи внутрішнього контролю/ працівником, відповідальним за проведення фінансового моніторингу ліцензіата, є громадянин Російської Федерації або Республіки Білорусь, крім тих, які проживають на території України на законних підставах; в юридичній особі фізична особа, яка займає посаду головного бухгалтера (фізична особа, на яку покладено ведення бухгалтерського обліку) ліцензіата або, у разі покладання ведення бухгалтерського обліку ліцензіата на юридичну особу, з якою ліцензіатом укладений договір про здійснення бухгалтерського обліку, фізична особа, яка безпосередньо здійснює ведення бухгалтерського обліку ліцензіата, є громадянином Російської Федерації або Республіки Білорусь, крім тих, які проживають на території України на законних підставах; в юридичній особі фізична особа, яка відповідно до посадових обов'язків здійснює дії (операції), що пов'язані з безпосереднім провадженням професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринків, та є керівником відокремленого та/або спеціалізованого структурного підрозділу (у разі їх наявності), або керівником функціонального підрозділу, або заступником(ами) керівника юридичної особи (у разі наявності), або керівником(ами) чи заступником(ами) керівника(ів) відокремленого та/або спеціалізованого структурного підрозділу (у разі їх наявності), або заступником(ами) керівника функціонального підрозділу юридичної особи або фахівцем, є громадянином Російської Федерації або Республіки Білорусь, крім тих, які проживають на території України на законних підставах³⁰⁷. Таким чином, професійні учасники або юридичні особи повинні відповідати ліцензійним вимогам, а також дотримуватися обмеження на займання керівних посад громадянами Російської Федерації та Республіки Білорусь. Виключення становлять особи, які мають громадянство вказаних держав, але проживають на території України на законних підставах.

У зв'язку з прийнятими Рішеннями, недотримання яких відбулося на практиці, НКЦПФР, для прикладу, у відношенні ТОВ «НВП «МАГІСТР»

³⁰⁷ Там само. (дата звернення: 26. 09. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

застосувала санкцію у вигляді анулювання ліцензії на провадження депозитарної діяльності депозитарної установи за подання до Комісії недостовірної інформації на виконання Рішення від 16 березня 2022 року №171 щодо об'єктів права власності Російської Федерації як держави, яка почала повномасштабну війну проти України, та її резидентів. ТОВ «НВП «МАГІСТР» не було розкрито інформацію, яка в подальшому надавалась іншим органам державної влади для складання переліку щодо примусового вилучення об'єктів Російської Федерації та її резидентів.

РОЗДІЛ 5. ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

5.1. Загальні засади припинення підприємницьких товариств в умовах надзвичайної ситуації та воєнного стану

Інститут припинення юридичних осіб на сьогодні зазнав відчутних законодавчих змін та переформатувань. Це, зокрема, пояснюється прийняттям змін до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»³⁰⁸, нового Закону України «Про акціонерні товариства»³⁰⁹, втратою чинності окремих положень ЦК України, ГК України, Закону України «Про господарські товариства»³¹⁰, «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»³¹¹.

Особливого забарвлення набуло правове регулювання припинення юридичних осіб після запровадження в Україні воєнного стану та подекуди неможливості внаслідок воєнних дій забезпечити можливість доступу суб'єктів господарювання до державних реєстрів і вчинення реєстраційних дій. Іншою поширеною тенденцією під час війни були рейдерські захоплення бізнесу, що виникали через доступ третіх осіб до реєстрів на територіях, де велися активні бойові дії. З цих підстав держава повинна була невідкладно реагувати на нові виклики та забезпечити належну роботу бізнесу і охорону прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Ще однією проблемою на сьогодні є передання активів (в т. ч. корпоративних прав у підприємницьких товариствах) підсанкційних осіб в управління АРМА або ж вилучення їх в дохід держави. І хоча це не має наслідком ліквідації таких юридичних осіб, однак може розглядатися як їх примусова реорганізація.

Нині в Україні можна визначити три способи стягнення активів резидентів країни-агресора. Перший спосіб спрямований на примусове вилучення активів в рахунок відшкодування завданих збитків згідно із спеціальним законом. Другий спосіб – на стягнення активів підсанкційних осіб у порядку, передбаченому Законом України «Про санкції». Третій – шляхом накладення арешту на активи у межах кримінального провадження, після чого вони передаються в управління АРМА з можливою подальшою конфіскацією за вироком суду.

³⁰⁸ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06. 02. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³⁰⁹ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1985> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³¹⁰ Про господарські товариства: Закон України від 19. 09. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³¹¹ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15. 05. 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Загальні засади припинення підприємницьких товариств в умовах надзвичайної ситуації та воєнного стану

Зокрема, Законом України «Про санкції»³¹², серед видів санкцій, що можуть застосовуватися до фізичних і юридичних осіб, передбачено примусове вилучення активів та заборону збільшення розміру статутного капіталу господарських товариств, підприємств, у яких резидент іноземної держави, іноземна держава, юридична особа, учасником якої є нерезидент або іноземна держава, володіє 10 і більше відсотками статутного капіталу або має вплив на управління юридичною особою чи її діяльністю. І хоча ця норма прямо не стосується припинення товариств, однак, якщо проаналізувати її зміст в контексті злиття та приєднання юридичних осіб, запровадження таких санкцій матиме пряму заборону на збільшення статутного капіталу.

Окремо слід відмітити, що поряд із Законом України «Про санкції», в Україні діє Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів» від 3 березня 2022 року³¹³. Даним законом запроваджується інститут примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів, що може відбуватися з мотивів суспільної необхідності (включаючи випадки, за яких це настійно вимагається військовою необхідністю) на користь держави Україна на підставі і в порядку, встановлених цим Законом. Поряд з рухомим і нерухомим майном, до об'єктів, що підлягають вилученню належать кошти, вклади у банках, цінні папери, корпоративні права, інше майно (активи), що знаходяться (зареєстровані) на території України та безпосередньо або через афілійованих осіб належать російській федерації та її резидентам.

Відтак, у випадку прийняття рішення про примусове вилучення майна, корпоративні права також можуть бути об'єктом вилучення і передачі третім особам. Відповідно до ст. 3 згаданого Закону, рішення про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів приймається Радою національної безпеки і оборони України та вводиться в дію Указом Президента України³¹⁴.

Не пізніше як у шестимісячний строк після скасування чи завершення воєнного стану в Україні Указ Президента України, яким введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів, підлягає затвердженню Верховною Радою України шляхом прийняття відповідного закону.

³¹² Про санкції: Закон України від 14. 08. 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³¹³ Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів: Закон України від 03. 03. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³¹⁴ Такий проект рішення повинен містити: перелік об'єктів права власності російської федерації та її резидентів, що підлягають примусовому вилученню; ідентифікацію (місцезнаходження, реєстрацію тощо) об'єктів права власності російської федерації та її резидентів; найменування осіб, об'єкти права власності яких підлягають примусовому вилученню; строки проведення примусового вилучення кожного об'єкта; інші положення, визначені цим Законом.

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Ч. 1 ст. 4 цього ж Закону встановлює, що примусово вилучені об'єкти права власності російської федерації та її резидентів (крім коштів та корпоративних прав держави у статутних капіталах банків, що перебувають у процедурі ліквідації відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», а також державних облигацій України та державних деривативів) за рішенням Кабінету Міністрів України передаються:

1) у господарське відання на тимчасовій основі спеціалізованим державним підприємствам, установам, організаціям та/або господарським товариствам, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі;

2) в управління суб'єктам господарювання, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать державі, шляхом укладення договору управління майном у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України³¹⁵.

Тобто на сьогодні внаслідок вилучення такого майна відбуватимуться зміни в структурі корпоративного управління юридичної особи, що хоча й прямо не має наслідком реорганізації юридичної особи, однак, характеризується укрупненням бізнесу та подекуди зосередженням в руках управителя декількох юридичних осіб одного сектору економіки, що може призвести до монополізації тої чи іншої галузі.

До прикладу, таким чином були вилучені згідно Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 11 травня 2022 року «Про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів» корпоративні права публічного акціонерного товариства «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк», що належать Державній корпорації розвитку «ВЕБ.РФ»; акціонерного товариства «Міжнародний Резервний банк», що належать публічному акціонерному товариству «Сбербанк Росії»³¹⁶.

Цікавою справою в контексті санкцій і накладення арешту на корпоративні права є справа щодо холдингу IDS Ukraine. Ухвалою слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 02 червня 2022 року задоволено клопотання прокурора та накладено арешт на корпоративні права ПрАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар» у кримінальному провадженні № 4202200000000463 від 14 квітня 2022 року за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 209 КК України. Суд прийшов до висновку, що є достатні підстави для накладення арешту на ці активи, так як останні є доказами в межах кримінального провадження та можуть бути відчуженні або втрачені. Ухвала залишена без

³¹⁵ Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03. 03. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³¹⁶ Про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 11. 05. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-22#n2> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Загальні засади припинення підприємницьких товариств в умовах надзвичайної ситуації та воєнного стану

змін судом апеляційної інстанції³¹⁷, а в подальшому корпоративні права передані в управління АРМА^{318,319}. АРМА повинне передати IDS Ukraine в управління та укласти договір із ТОВ «Карпатські мінеральні води», так як у лютому 2023 року, за підсумками конкурсу, управителем арештованих корпоративних прав стала компанія «Карпатські мінеральні води».

Як вбачається із положень Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»³²⁰, у виняткових випадках активи можуть бути передані в управління третім особам з метою їх збереження та запобіганню знищення.

Окремим питанням, що виникає у цій ситуації – чи може приступити новий управитель до виконання обов'язків без згоди Антимонопольного комітету України на концентрацію? Очевидно, в цій ситуації слід дотримуватися ст. 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції», що встановлює перелік випадків, які визнаються концентрацією. Зокрема, одним з таких випадків є безпосереднє або опосередковане придбання, набуття у власність іншим способом чи одержання в управління часток (акцій, паїв), що забезпечує досягнення чи перевищення 25 або 50 відсотків голосів у вищому органі управління відповідного суб'єкта господарювання. Ст. 24 цього ж Закону передбачено умови, коли при концентрації потрібне попереднє одержання дозволу АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ. Тобто за наявності таких підстав управитель повинен, крім укладення договору управління, ще звернутися до АМКУ для отримання відповідного дозволу.

Хоча вилучення таких активів, як корпоративні права, не є різновидом припинення юридичної особи, однак, в умовах воєнного стану ці справи цікаві з погляду переходу прав щодо управління підприємницькими товариствами до третіх осіб та встановлення контролю іншими суб'єктами господарювання над цими товариствами, адже фактично змінюється структура корпоративного управління. У переважній більшості випадків такі дії ще вимагатимуть дотримання законодавства про концентрацію юридичних осіб.

Ще одне питання, яке постає у цьому контексті – чи зможе АРМА здійснювати ефективне управління арештованим майном і чи не кращим варіантом було б передати корпоративні права в управління іншим

³¹⁷ Постанова Київського апеляційного суду від 21. 07. 2022 р., справа №761/9244/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105537846> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³¹⁸ Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (скорочено – Агентство з розшуку та менеджменту активів або АРМА)

³¹⁹ Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 09. 11. 2022 р., справа № 761/24403/22.. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107312415>; Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 09. 11. 2022 р., справа № 761/24402/22/. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107312412>; Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 11. 11. 2022 р., справа № 761/24405/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107347221> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³²⁰ Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10. 11. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

(непідсанкційним) учасникам цього ж товариства? З одного боку, держава в цій ситуації повинна бути своєрідним стримувачем і забезпечувати збереження активів, з іншого – найбільш ефективним видається здійснення управління самими учасниками цього товариства. Для цього пропонується внесення змін до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», де передбачити можливість першочергового (переважного) права на залучення до управління інших учасників товариства. А у випадку їх відмови від управління – передавання на конкурсних засадах корпоративних прав в управління третім особам. Очевидно, такий підхід має підґрунтя і міг би застосовуватися за певними умовами та контролю з боку АРМА.

Відтак, діяльність юридичних осіб та їх припинення в умовах воєнного стану має певні особливості, що регулюється не тільки спеціальним законодавством щодо діяльності господарських товариств, а й законодавством, що встановлює особливості діяльності суб'єктів господарювання під час дії воєнного стану.

З огляду на зазначене, доцільно розглянути загальні підстави припинення товариств з урахуванням змін під час дії воєнного стану.

Способи припинення юридичних осіб можна розподілити на добровільні та примусові. Добровільні – ті, що виражають волю юридичної особи (її учасників, органів управління) на припинення юридичної особи, примусові – ті, що не залежать від волі юридичної особи.

Підставами добровільного припинення підприємницького товариства є:

- рішення його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами;
- рішення його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу;
- рішення його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами у зв'язку із досягненням мети, для якої його створено;
- рішення його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами в інших випадках, передбачених установчими документами.

Примітно, що Законом України «Про АТ» від 27 липня 2022 року внесено зміни до статті 110 ЦК України, а саме: «пункт 1 частини першої після слів «а рішенням її учасників» доповнити словами «суб'єкта управління державної або комунальної власності»»³²¹. Тобто поряд з учасниками та органу юридичної особи, уповноваженого на це

³²¹ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n2018> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Загальні засади припинення підприємницьких товариств в умовах надзвичайної ситуації та воєнного стану

установленими документами, рішення про ліквідацію юридичної особи може приймати тепер і суб'єкт управління державної або комунальної власності.

Підставами примусового припинення підприємницьких товариств є:

- рішенням суду про припинення (ліквідацію) товариства через допущені при його створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади;
- рішення суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, за позовом відповідного органу державної влади.
- рішення про реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, перетворення) юридичної особи суду або відповідних органів державної влади.

Слід наголосити, що на сьогодні у чинному законодавстві України не встановлено вичерпного переліку випадків припинення юридичних осіб. ЦК України (у всіх редакціях) чітко не окреслював підстави для припинення юридичної особи та відсилав до спеціального законодавства.

Зокрема, до 10 жовтня 2013 року діяла норма п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України, згідно з якою юридична особа може бути ліквідована за рішенням суду про визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом.

Своєю чергою «інші» випадки перераховувалися у ч. 2 ст. 38 Закону України «Про ДРЮОФОПГФ» (норма діяла до 13 грудня 2015 року), що встановлювала підстави для винесення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язано з банкрутством юридичної особи³²².

Ця норма втратила чинність, однак суди й надалі продовжують розглядати справи про оскарження рішень про припинення юридичних осіб. Непоодинокими є випадки, коли суди першої інстанції припиняли юридичні особи за позовами контролюючих органів на підставі ст. 38 згаданого закону (неподання протягом року органам доходів і зборів податкових декларацій, документів фінансової звітності), однак такі рішення були скасовані у зв'язку із фактичним здійсненням діяльності юридичної особи та поданням фінансової звітності (наприклад, справа № 806/1668/15, розглянута Житомирським апеляційним адміністративним судом³²³). Водночас в аналогічній справі № 2а-5628/11/2670 Вищий

³²² А саме: визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом; провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом; невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону; неподання протягом року органам доходів і зборів податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону; наявність в Єдиному державному реєстрі запису про відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням; визнання судом юридичної особи-емітента такою, що відповідає ознакам фіктивності; неподання акціонерним товариством протягом двох років поспіль НКЦПФР інформації, передбаченої законом; не скликання акціонерним товариством загальних зборів акціонерів протягом двох років поспіль; не утворення органів акціонерного товариства протягом року з дня реєстрації НКЦПФР звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників акціонерного товариства.

³²³ Постанова Житомирського апеляційного адміністративного суду від 21. 06. 2017 р., справа № 806/1668/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67307439> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

адміністративний суд України прийшов до висновку, що неподання фінансової звітності протягом року було підставою для припинення юридичної особи³²⁴. І хоча апеляційне та касаційне оскарження здійснювалося вже після втрати чинності ст. 38 Закону України «Про ДРЮОФОПГФ», суди при перегляді справ застосовували дану норму, так як переглядалося рішення суду першої інстанції, на момент винесення якого стаття 38 Закону була чинною.

Тому відсутність чіткого переліку підстав для припинення юридичної особи дозволить на практиці зловживати такими правами. Очевидно, підстави для звернення органів державної влади з позовами про примусове припинення юридичних осіб повинні бути чітко передбачені законом. Це, зокрема, впливає із вимог ПК України³²⁵. Ст. 67.2. ПК України встановлює, що контролюючі органи в установленому законом порядку мають право звертатися до суду про винесення судового рішення щодо: припинення юридичних осіб або підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців; скасування державної реєстрації припинення юридичних осіб або підприємницької діяльності фізичних осіб - підприємців; скасування державної реєстрації змін до установчих документів. Ця норма фактично дозволяє контролюючим органам ініціювати процедуру припинення у примусовому порядку, однак, самі підстави для такого звернення ПК України не встановлює. Порядок визначається законами України, однак на сьогодні чітко окресленої процедури припинення юридичних осіб у примусовому порядку за рішенням суду немає.

Загальні підстави для примусового припинення юридичної особи шляхом ліквідації визначає ЦК України. Така ліквідація може здійснюватися за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади; за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, за позовом відповідного органу державної влади.

Тобто у першому випадку чітко вказується суб'єктний склад звернення з позовом про примусову ліквідацію – учасник юридичної особи або орган державної влад. При цьому підставою для такого звернення до суду повинні бути порушення, які допущені при створенні такої юридичної особи та які неможливо усунути. У випадку, якщо порушення можна усунути – суд відмовляє в задоволенні такого позову.

У цьому контексті слід звернути увагу на Постанову Пленуму ВГС України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин»³²⁶, у якій вказано, що під час вирішення

³²⁴ Ухвала Вишого адміністративного суду України від 04. 10. 2016 р., справа № 2а-5628/11/2670. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61821905> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³²⁵ Податковий кодекс України: Кодекс України від 02. 12. 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³²⁶ Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму ВГС України від 25. 02. 2016 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Загальні засади припинення підприємницьких товариств в умовах надзвичайної ситуації та воєнного стану

корпоративних спорів про визнання недійсними установчих документів господарські суди повинні виходити з того, що затвердження установчого документа є необхідною дією у процесі створення юридичної особи. Тому під час визначення підстав для визнання установчих документів недійсними господарським судам слід керуватися п. 2 ч. 1 ст. 110 ЦК України.

З урахуванням положень цієї норми підставами для прийняття рішення про визнання недійсними установчих документів є порушення закону, які не можуть бути усунуті. Такою підставою може бути відсутність в установчих документах тих відомостей, які згідно із законом повинні обов'язково в них міститися. Якщо до прийняття судом рішення про визнання установчих документів недійсними їх було приведено у відповідність до закону, суд не має підстав для прийняття рішення про визнання установчих документів недійсними³²⁷.

Стосовно відсутності юридичної особи за її місцем знаходження, то судова практика показує, що відсутність юридичної особи за вказаним її місцезнаходженням не є законодавчо визначеною підставою для скасування державної реєстрації змін до установчих документів чи скасування реєстраційних записів до ЄДРЮОФОПГФ. Проте суди констатують, що внесення до ЄДРЮОФОПГФ запису про відсутність юридичної особи за місцезнаходженням могла бути підставою для припинення цієї юридичної особи, а не мотивом для скасування державної реєстрації змін до установчих документів щодо зміни місцезнаходження, оскільки саме припинення юридичної особи буде належним засобом податкового контролю. Аналогічна правова позиція міститься в постановках Верховного Суду від 19 лютого 2019 року у справі № 802/77/17-а, від 23 травня 2019 року у справі № 826/8471/18, від 20 червня 2019 року у справі № 813/1248/16, від 21 січня 2021 року у справі № 810/4410/17³²⁸.

Як видно, позови податкових органів базуються на ст. 38 Закону України «Про ДРЮОФОПГФ», а відтак, ці підстави примусового припинення юридичної особи можуть застосовуватися винятково до правовідносин, що виникли в період чинності даної норми.

Окремою підставою примусового припинення юридичних осіб ЦК України визначає припинення за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, за позовом відповідного органу державної влади. Законодавець цією нормою дозволив спеціальним

³²⁷ Зокрема, у справі № К/800/5834/13, розглянутій ВАС України, суд прийшов до висновку, що при створенні юридичної особи допущені такі порушення, які неможливо усунути. Вони стосувалися порушення процедури перетворення юридичної особи. Юридична особа, яка ініціювала процедуру перетворення, не відповідала вимогам до підприємств та об'єднань, які могли бути корпоративізовані (перетворені). Дана обставина зумовила порушення при створенні юридичної особи- правонаступника. Суд констатував, що такі порушення неможливо усунути, а, відтак, є достатні підстави для припинення юридичної особи за рішенням суду. Див. детальніше: Ухвала Вищого адміністративного суду України від 18. 04. 2013 р., справа № К/800/5834/13/. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/AS131411?an=21> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³²⁸ Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 28. 03. 2023 р., справа № 160/11220/22. URL: www.reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

законом врегульовувати припинення юридичних осіб в залежності від конкретних правовідносин.

У цьому контексті доцільно звернути увагу на ст. 11 Закону України «Про особливості припинення державних підприємств за рішенням Фонду державного майна України», де визначено окремі підстави для припинення державних підприємств. Зокрема, встановлюється, що суб'єкт управління може прийняти рішення про припинення державного підприємства, щодо якого не прийнято рішення про приватизацію та не відкрито провадження у справі про банкрутство, з однієї з таких підстав: не подано річну та проміжну фінансову звітність суб'єкту управління; не подано річну та проміжну фінансову звітність до органу, до сфери управління якого належало таке державне підприємство; не проведено відповідно до законодавства інвентаризацію об'єктів державної власності, балансоутримувачем яких є таке державне підприємство; запис про майно, щодо якого державне підприємство є балансоутримувачем, відсутній в Єдиному реєстрі об'єктів державної власності; не здійснюється діяльність за основним видом економічної діяльності; діяльність не відповідає меті створення такого підприємства, що зазначена в рішенні про його створення або статуті (положенні); основні засоби для здійснення основного виду господарської діяльності непридатні або відсутні; статут не відповідає вимогам законодавства; наявність запису в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань про недійсність свідцтва про державну реєстрацію такого підприємства³²⁹. Таке припинення відбуватиметься на підставі відповідного розпорядчого акту управителя та винятково з підстав, передбачених законом.

Також слід звернути увагу на нормативно-правові акти, що встановлюють особливості припинення окремих юридичних осіб. Зокрема, Закон України «Про банки і банківську діяльність»³³⁰ регулює припинення банків. Загалом форми припинення банків відповідають, передбаченим у ЦК України, однак детальніше аргументовано порядок такого припинення. У ст. 26 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що у разі реорганізації банку шляхом перетворення до таких правовідносин не застосовуються норми законодавства щодо припинення юридичної особи. А під час проведення реорганізації банку шляхом перетворення кредитори не мають права вимагати від банку припинення чи дострокового виконання зобов'язання. Очевидно, такий підхід застосований з метою збереження платоспроможності банку та в подальшому – забезпечення можливості його нормального функціонування.

У контексті змін до процедури реорганізації банків під час дії воєнного стану потрібно звернути увагу на неможливість залучення

³²⁹ Про особливості припинення державних підприємств за рішенням Фонду державного майна України: Закон України від 11. 03. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3037-20#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³³⁰ Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07. 12. 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5. Ст. 30. (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Загальні засади припинення підприємницьких товариств в умовах надзвичайної ситуації та воєнного стану

підсанкційних осіб до цього процесу. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану» внесено зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність», якими статтю 34 доповнено частиною чотирнадцятою такого змісту: «Забороняється набувати та/або збільшувати істотну участь у банку особі, до якої застосовано санкції іноземними державами (крім держав, що здійснили або здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному у Законі України «Про оборону України») або міждержавними об'єднаннями, або міжнародними організаціями та/або застосовано санкції відповідно до Закону України «Про санкції»³³¹. Фактично цією нормою виключено можливість реорганізації банків за участі підсанкційних осіб, згідно з якою збільшується їх істотна участь.

Що стосується ліквідації, то ліквідація банків за рішенням власників здійснюється в порядку, передбаченому законодавством про ліквідацію юридичних осіб, у разі якщо Національний банк України після отримання рішення власників про ліквідацію банку не виявив ознак, за якими цей банк може бути віднесено до категорії проблемного або неплатоспроможного (ст. 78 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Відтак, відправною точкою для початку процедури припинення банків є відсутність ознак неплатоспроможності, в іншому випадку – закон забороняє застосовувати загальну процедуру припинення юридичних осіб. В частині примусового припинення банків, то підставою для ліквідації банку може слугувати відкликання Національним банком України банківської ліцензії за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, тобто примусове припинення може ініціюватися Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

В контексті воєнного стану окремої уваги заслуговує процедура примусового виведення банків з ринку. І хоча це не є формою припинення юридичної особи, однак прямо впливає на управління юридичною особою. До прикладу, нещодавно цю процедуру застосовано до АТ «Сенс банк».

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану»³³² встановлює особливу процедуру виведення з ринку системно важливого банку, до якого або власника істотної участі у якому застосовано, у тому числі до набрання чинності цим Законом, санкції

- іноземними державами (крім держав, що здійснили / здійснюють збройну агресію проти України в значенні, наведеному в Законі України «Про оборону України»),
- або міждержавними об'єднаннями,

³³¹ Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07. 12. 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5. Ст. 30. (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³³² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури виведення з ринку банку в умовах воєнного стану: Закон України від 29. 05. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3111-20#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

- або міжнародними організаціями
- та/або застосовано санкцію (санкції) відповідно до Закону України «Про санкції», що становить (становлять) загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи через позбавлення/обмеження права особи, до якої застосовано санкцію (санкції), розпоряджатися активами.

Закон передбачає надання можливості державі в особі Міністерства фінансів України брати участь у виведенні з ринку системно важливого банку, щодо якого Національним банком України прийнято рішення з підстав, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність», що настали під час здійсненої російською федерацією збройної агресії проти України.

20 липня 2023 року Правління НБУ прийняло рішення про виведення з ринку системно важливого банку АТ «Сенс банк»³³³. Міністерство фінансів України та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб 22 липня 2023 року уклали договір купівлі-продажу 100% акцій системно важливого АТ «Сенс банк», згідно з яким Банк переходить у власність держави. При цьому Законом передбачено, що відшкодування збитків кредиторам банку покладається на державу-агресора.

Таким чином, виведення банку з ринку у період воєнного стану, хоча і не завжди має наслідком ліквідації такого банку, водночас супроводжується примусовим відчуженням акцій такого банку третім особам поза волею їх власників, а також втрати контролю над банком попередніми власниками.

Особливості припинення страховиків регламентуються ст. 43 Закону України «Про страхування»³³⁴, де передбачено випадки призначення санацій страховика та підстави для припинення його діяльності. Примітно, що у більшості випадків рішення про припинення страховиків має право приймати уповноважений орган, яким виступає Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Вона ж вправі приймати рішення про примусову санацію страховика та виключення його з Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків).

Загалом, порядок припинення юридичних осіб можна поділити на декілька етапів:

Прийняття рішення про припинення (ліквідацію чи реорганізацію) юридичної особи.

Таке рішення приймається учасниками або органом юридичної особи, який уповноважений на прийняття відповідного рішення, а в окремих випадках – за рішенням суду (ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 106 ЦК України).

³³³ Договір купівлі-продажу акцій АТ «СЕНС БАНК» підписано: держава стає власником банку. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/dogovir-kupivli-prodaju-aktsiy-at-sens-bank-pidpisano-derjava-staye-vlasnikom-banku> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

³³⁴ Про страхування: Закон України від 07.03.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 18. Ст. 78. (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Загальні засади припинення підприємницьких товариств в умовах надзвичайної ситуації та воєнного стану

Подання рішення про припинення юридичної особи державному реєстратору.

Учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію. Нормою п. 10 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про ДРЮОФОПГФ» встановлено, що для державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи потрібно надати оригінал або нотаріально засвідчену копію такого рішення державному реєстраторові для внесення до ЄДРЮОФОПГФ запису про рішення щодо припинення юридичної особи.

Призначення складу ліквідаційної комісії (при ліквідації) чи комісії з припинення (при реорганізації) та визначення строку заявлення вимог кредиторам.

Учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи зобов'язані призначити ліквідаційну комісію чи комісію з припинення юридичної особи та встановити порядок і строк заявлення кредиторам своїх вимог до юридичної особи, що припиняється (ч. 3 ст. 105 ЦК України). До речі, така інформація обов'язково зазначається у рішенні про припинення юридичної особи, на підставі чого реєстратор вносить ці відомості до реєстру.

Ліквідаційна комісія (комісія з припинення) наділена відповідними повноваженнями:

- вживає необхідних заходів щодо стягнення дебіторської заборгованості юридичної особи, що припиняється, та виявлення вимог кредиторів;
- до завершення строку пред'явлення вимог кредиторів закриває рахунки, відкриті у фінансових установах, крім рахунка, який використовується для розрахунків з кредиторами під час ліквідації юридичної особи (ч. 3 ст. 111 ЦК України);
- здійснює звільнення працівників;
- повертає ліцензії, документи дозвільного характеру та інші документи;
- забезпечує своєчасне надання до ДПС, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування документів юридичної особи для проведення перевірок;
- після завершення розрахунків з кредиторами складає ліквідаційний баланс (передавальний акт, розподільчий баланс), забезпечує його затвердження учасниками юридичної особи.

У контексті воєнного стану потрібно звернути увагу, що не усі вимоги кредиторів можуть бути виконані. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

з військовою агресією російської федерації»³³⁵ встановлюється мораторій на виконання зобов'язань перед громадянами російської федерації, крім тих, що проживають на території України на законних підставах; юридичними особами, створеними та зареєстрованими відповідно до законодавства російської федерації; юридичними особами, створеними та зареєстрованими відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є російська федерація, громадянин російської федерації, крім того, що проживає на території України на законних підставах; юридичними особами, утвореними відповідно до законодавства іноземної держави, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, яких є російська федерація, громадянин російської федерації, крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридичної особи, створеної та зареєстрованої відповідно до законодавства російської федерації.

Тобто виникає ситуація, коли фактично вимоги існують, а зобов'язання перед кредиторами виконати заборонено у зв'язку з мораторієм. На практиці комісія з припинення юридичної особи або

(1) відмовляє таким кредиторам у задоволенні вимог, або

(2) не визнає такі зобов'язання припиненими чи виконаними, так як нормативно-правові акти не визнають такі вимоги погашеними в автоматичному режимі. Таким чином, якщо один із перерахованих суб'єктів звернеться до юридичної особи, що припиняється з кредиторськими вимогами, остання не зможе завершити процедуру припинення.

Вбачається, що у випадку наявності мораторію на задоволення таких вимог комісія з припинення юридичної особи вправі відмовити у їх задоволенні для завершення процедури припинення юридичної особи. Єдине, доцільно таке право передбачити у законі, а не у підзаконному нормативно-правовому акті, так як це є сьогодні. Законодавча невизначеність у цьому питанні сприятиме неможливості припинення юридичних осіб, кредиторами яких є особи, пов'язані з державою-агресором.

Реєстрація припинення юридичної особи.

Для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації ліквідаційна комісія подає державному реєстраторові відповідний перелік документів: 1) заяву про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації; 2) довідку архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню (п. 13 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про ДРЮОФOPПФ»).

³³⁵ Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 03. 2022 р. № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Реорганізація підприємницьких товариств

Для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами, подаються такі документи: 1) заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації; 2) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу – у разі припинення юридичної особи в результаті поділу; 3) примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта – у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення, злиття або приєднання; 4) довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню, – у разі припинення юридичної особи в результаті поділу, злиття або приєднання; 5) документи для державної реєстрації створення юридичної особи, – у разі припинення юридичної особи в результаті перетворення; 6) документи для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДРЮОФОПГФ, – у разі припинення юридичної особи в результаті приєднання (п. 14 ч. 1 ст. 17 Закону «Про ДРЮОФОПГФ»).

На підставі поданих документів державний реєстратор вносить до ЄДРЮОФОПГФ запис про проведення державної реєстрації припинення юридичної особи. Юридична особа є припиненою з моменту внесення запису про припинення юридичної особи до ЄДРЮОФОПГФ.

Підсумовуючи, приходимо до висновку, що особливості припинення підприємницьких юридичних осіб під час дії воєнного стану зумовлені в переважній більшості прийняттям спеціального законодавства щодо обмеження діяльності підсанкційних осіб та осіб, пов'язаних з державою-агресором, які зумовлюють неможливість виконання окремих зобов'язань в процедурі припинення юридичної особи та введення нових механізмів примусової реорганізації юридичної особи.

5.2. Реорганізація підприємницьких товариств

Припинення юридичної особи шляхом реорганізації – це форма припинення юридичної особи, яка має наслідком перехід майна, прав та обов'язків припиненої юридичної особи до правонаступника³³⁶. У ст. 104

³³⁶ У доктрині корпоративного права та в законодавстві України не міститься єдиного трактування та розуміння цього поняття. До прикладу, у Великому енциклопедичному юридичному словнику під реорганізацією розуміють «перетворення або зміна структури чи організаційної форми підприємства, установи, організації, закладу тощо, а також перебудова будь-якої системи чи структури управління». (Див. докладніше: Великий енциклопедичний юридичний словник за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка». 2007. 769 с. С. 632.)

У Енциклопедії цивільного права України зазначається, що реорганізація юридичної особи – це припинення та /або створення юридичної особи, яке супроводжується переходом прав і обов'язків реорганізованої юридичної особи (правопередника) в порядку правонаступництва до іншої юридичної особи (правонаступника). (Див. докладніше: Енциклопедія цивільного права України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Відп. ред. Я. М. Шевченко. К.: Ін Юре. 2009. С. 727.)

Розуміння поняття «реорганізація» має суттєве значення на практиці, у зв'язку з чим потрібно звернути увагу на те, що в науковій літературі розмежовують поняття «реорганізація» та «припинення господарських товариств шляхом реорганізації». Наприклад, Н. І. Шевченко зазначає, що припинення

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

ЦК України закріплено такі способи припинення юридичних осіб шляхом реорганізації: злиття, приєднання, поділ, перетворення. При цьому нормами ст. 109 ЦК України закріплена можливість переходу прав та обов'язків до нової юридичної особи шляхом виділу. Однак законодавець прямо не зазначив, що виділ є формою реорганізації³³⁷.

З прийняттям ЦК України 16 січня 2003 року законодавець, регламентуючи створення та припинення юридичних осіб, відмовився від застосування терміну «реорганізація»³³⁸. Зокрема, ст. 104 ЦК України первинно була викладена у такій редакції: «Юридична особа припиняється в результаті передавання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації.»

10 жовтня 2013 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового

господарських товариств шляхом реорганізації – це процедура (сукупність юридичних дій та рішень), в результаті проведення якої відбувається припинення одного або декількох господарських товариств з передачею всього або частини майна, прав та обов'язків у порядку правонаступництва створенню на їх базі одній чи декільком господарським організаціям або існуючій господарській організації. При цьому автор розмежовує поняття реорганізації та припинення господарського товариства шляхом реорганізації та наголошує, що хоча вони і мають однакові юридичні ознаки (наявність правонаступництва, факультативно – зміни складу учасників та розміру статутного (складеного) капіталу господарських товариств, що беруть участь у реорганізації), однак не є тотожними. Вони співвідносяться як загальне та окреме, оскільки процедура реорганізації господарських товариств виявляється не лише способом припинення таких товариств, а й виключно способом створення нових господарських організацій, що й зумовило її розмежування з припиненням господарських товариств шляхом реорганізації, яке за своїм змістом охоплює лише першу складову поняття реорганізації. (Див. докладніше: Шевченко Н. І. Правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. НАПН України, НДІ приват. права і підприємництва. К. 2012. 20 с.)

Юркевич Ю. М. теж вважає, що реорганізація юридичної особи є ширшим поняттям та охоплює «припинення юридичних осіб з правонаступництвом». Формами припинення юридичних осіб з правонаступництвом є злиття, приєднання, поділ та перетворення, а реорганізація, окрім перерахованих, також виділ. (Див. докладніше: Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. М. Юркевич. Київ: б. в., 2009. 19 с.)

³³⁷ У порівнянні із ЦК України, Цивільний кодекс УРСР 1963 року у ст. 7 закріплював, що юридична особа припиняється шляхом ліквідації або реорганізації (злиття, поділу або приєднання). (Див. докладніше: Цивільний кодекс УРСР: Закон від 18. 07. 1963 р. № 1540-VI. База даних «Законодавство України» / УРСР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1540-06> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

У 1991 році прийнято Закон УРСР «Про підприємства в Українській РСР» (14 жовтня 1992 року внесено зміни до закону та перейменовано на Закон України «Про підприємства в Україні»), яким під реорганізацією розуміли злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення. (Див. докладніше: Про підприємства в Україні: Закон України від 27. 03. 1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 24 (11. 06. 91). ст. 272). Виділення було одним із способів припинення юридичної особи шляхом реорганізації. Зокрема, такий висновок можна зробити з ч. 4 ст. 34 Закону, де зазначалося, що реорганізація вважалася проведеною з моменту виключення юридичної особи з державного реєстру. Отже, при усіх способах реорганізації мало місце припинення юридичної особи. При цьому закон передбачав добровільний та примусовий порядки реорганізації. Стаття 34 Закону встановлювала, що реорганізація підприємства, що зловживає своїм монопольним становищем на ринку, може здійснюватися також шляхом його примусового поділу в порядку, передбаченому чинним законодавством. Реорганізація підприємства, яка може призвести до екологічних, демографічних та інших негативних наслідків, що зачіпають інтереси населення території, повинна погоджуватися з відповідною Радою народних депутатів. Відтак, примусова реорганізація допускалася при зловживанні монопольним становищем та у випадку настання певного роду небезпеки для суспільства.

³³⁸ Сішук Л. В. Реорганізація юридичних осіб: теоретико-правові аспекти. Теоретико-методологічні підходи до розуміння приватного права в сучасних умовах. Приватне право і підприємництво. Вип.14. 2015. С. 32 – 36.

Юлія СУХА. Реорганізація підприємницьких товариств

регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»³³⁹, яким запроваджено використання терміну «реорганізація» у ЦК України. Відтак, нині ч. 1 ст. 104 ЦК України встановлює, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації.

У цьому контексті слід наголосити, що законодавець у ст. 104 ЦК України зазначив тільки ті способи реорганізації, що пов'язані з припиненням юридичної особи. Натомість, саме поняття реорганізація є ширшим та не обмежується тільки злиттям, приєднанням, поділом, перетворенням, а включає також виділ. При цьому виділ на сьогодні не є способом припинення юридичної особи, а навпаки – переходом прав та обов'язків юридичної особи до однієї чи кількох створюваних нових юридичних осіб без припинення попередньої.

Позицію щодо відміни використання поняття «реорганізація» тільки як форми припинення юридичної особи підтримали розробники Закону України «Про ТОВ та ТДВ». У цьому Законі закріплено дві форми припинення: ліквідація та передання всього свого майна, всіх прав та обов'язків іншим господарським товариствам – правонаступникам шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення (ч. 1 ст. 48 цього Закону).

Тобто на сьогодні у ЦК України та Законі України «Про ТОВ та ТДВ» застосовано два різні підходи до трактування форм припинення юридичних осіб. Водночас, з метою уникнення різного тлумачення термінів потрібно наголосити, що поняття «реорганізація» є ширшим поняттям аніж «припинення юридичної особи з правонаступництвом», та включає в себе як приєднання, перетворення, поділ, злиття, так і виділ. Тому при характеристиці форм припинення юридичних осіб доцільно використовувати термін не «реорганізація», а «припинення юридичної особи шляхом реорганізації» або ж «передання всього свого майна, всіх прав та обов'язків іншим господарським товариствам - правонаступникам шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення».

Як влучно наголосила Л. Сіщук, враховуючи протиріччя, що виникають у результаті доведення та/або спростування того чи іншого розуміння інституту реорганізації, реорганізацію слід розглядати крізь призму сукупності ознак, які притаманні даному правовому явищу, не ототожнюючи таку процедуру тільки зі зміною організаційно-правовою чи майновою складовою, як кваліфікуючої ознаки реорганізації. Зокрема, до таких можна віднести:

1) має місце правонаступництво, яке полягає у переході майна, прав і обов'язків від юридичної особи – правопередника до юридичної особи – правонаступника;

2) при здійсненні реорганізації відбувається припинення та/або створення юридичних осіб, які перебувають у процесі реорганізації;

³³⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон від 10. 10. 2013 р. № 642-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/642-18> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

3) суб'єктами, які беруть участь у проведенні реорганізації, є юридичні особи, які передають своє майно, права і обов'язки юридичним особам – правонаступникам;

4) при проведенні реорганізації може відбуватися зміна майнового становища юридичної особи – правонаступника, яка полягає у зменшенні або збільшенні обсягу капіталу, що переходить у порядку правонаступництва та/або зміна суб'єктного складу (учасників), що залежить від порядку та форми проведення реорганізації³⁴⁰.

Потрібно зазначити, що з 17 червня 2018 року на підставі Закону України «Про ТОВ та ТДВ» вступили в силу зміни до ЦК України в частині реорганізації юридичних осіб. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 104 ЦК України юридична особа, яка не має права розподіляти прибуток між учасниками, не може бути реорганізована, якщо серед правонаступників є юридична особа, наділена таким правом. Якщо серед правонаступників є юридична особа, яка не має права розподіляти прибуток між учасниками, рішення про реорганізацію товариства, наділеного таким правом, приймають одноголосно загальні збори учасників, у яких узяли участь усі учасники товариства. З прийняттям Закону України «Про АТ» цю статтю було доповнено та зазначено, що положення цієї частини не застосовуються до державних установ³⁴¹.

Крім цього, у ЦК України внесені зміни, якими передбачено, що юридична особа, яка не має права розподіляти майно між учасниками, зокрема в разі ліквідації, не може бути реорганізована, якщо серед правонаступників є юридична особа, наділена таким правом. Якщо серед правонаступників є юридична особа, яка не має права розподіляти майно між учасниками, рішення про реорганізацію товариства, наділеного таким правом, приймають одноголосно загальні збори учасників, у яких узяли участь усі учасники товариства (ч. 3 ст. 104 ЦК України). Аналогічно як і в попередньому випадку з прийняттям Закону України «Про АТ» цю статтю було доповнено та зазначено, що положення цієї частини не застосовуються до державних установ³⁴². Очевидно, така норма зумовлена необхідністю забезпечити дотримання прав усіма учасниками юридичної особи, що припиняється шляхом реорганізації та забезпечення гарантій отримання майна внаслідок припинення юридичної особи також учасниками, які позбавлені права на розподіл майна.

Як бачимо, законодавчі зміни 2022 року до ЦК України не містять суттєвого корегування самої процедури реорганізації товариств зважаючи на воєнний стан. Водночас більш важливий вплив на процес припинення

³⁴⁰ Січук Л. В. Реорганізація юридичних осіб: теоретико-правові аспекти. Теоретико-методологічні підходи до розуміння приватного права в сучасних умовах. 2015. С. 32 – 36.

³⁴¹ Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n2018> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

³⁴² Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n2018> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Реорганізація підприємницьких товариств

юридичних осіб під час дії воєнного стану зумовили зміни до окремих підзаконних нормативно-правових актів та спеціального законодавства.

У контексті реорганізаційних процесів юридичних осіб України під час дії воєнного стану найвагоміше значення відіграли валютні обмеження щодо розрахунків в іноземній валюті та можливість вилучення майна на користь держави. Така ситуація зумовлює певну пересторогу бізнесу у здійсненні інвестицій та структуруванні бізнесу в Україні.

Практика реорганізації юридичних осіб показала, що реорганізація самої юридичної особи – це тільки один із елементів комплексного підходу до структурування бізнесу, якому передують ряд домовленостей, дій інвесторів для досягнення для них найбільш вигідного результату.

Як правило, цей процес полягав у тому, що компанія, яка планувала інвестувати кошти, уклала меморандум про співпрацю, оцінювався бізнес, в який інвестують та у випадку консенсусу між сторонами укладалися договори про купівлю частки в статутному капіталі господарського товариства чи здійснювалася реорганізація. Вочевидь, не завжди такі угоди мали на меті реорганізацію юридичної особи (як форму припинення) в розумінні ЦК України, адже цей процес міг спрямовуватися суто на придбання нових компаній та обрання для такого бізнесу спеціальних правових режимів, наприклад, таких як Дія Сіті.

З моменту введення воєнного стану процеси інвестування у новий бізнес та кількість реорганізацій юридичних осіб значно зменшилися, що зумовлено такими факторами:

Знищення первинних документів юридичних осіб на окупованих територіях та неможливість початку/завершення процедури припинення юридичної особи.

На сьогодні досить багато товариств перевело бізнес на підконтрольну Україні територію, при цьому втративши майно та первинні документи внаслідок воєнних дій. Зазначене обмежує товариства у можливості реорганізації юридичної особи, так як усі відомості знаходяться на окупованих територіях. Очевидно, на законодавчому рівні доцільно спростити процедуру реорганізації таких товариств та з використанням відомостей, що існують у відкритих реєстрах.

Валютні обмеження.

24 лютого 2022 року Національний Банк України виніс Постанову № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану»³⁴³, якою запроваджено певні обмеження, зокрема: зафіксовано офіційний курс станом на 24 лютого 2022 року; обмежено зняття готівки; заборонено видачу коштів в іноземній валюті; зупинено роботу валютного ринку, крім продажу валюти; заборонені транскордонні валютні перекази; призупинено поповнення електронних гаманців електронними грошима та розповсюдження електронних грошей.

³⁴³ Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Національного Банку України № 18 від 24. 02. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Такі валютні обмеження фактично зупинили здійснення валютних переказів за кордон за винятком купівлі товарів, що входять до товарів критичного імпорту, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Однак і цей порядок був скасований 7 липня 2022 року. На сьогодні все ж таки діє заборона здійснювати транскордонний переказ валютних цінностей з України / переказ коштів на кореспондентські рахунки банків-нерезидентів у гривнях/іноземній валюті, відкриті в банках-резидентах, включаючи перекази, що здійснюються за дорученням клієнтів. Втім Постановою №18 встановлено суттєвий перелік виключень з даної заборони, який поступово розширюється.

Обмеження НБУ не дають можливості переказувати іноземну валюту за кордон для погашення та обслуговування українськими підприємствами-позичальниками боргових зобов'язань перед іноземними кредиторами. Проте допускається оплата процентних платежів за відповідними кредитами за дотримання визначених умов.

Поряд з цим потрібно звернути увагу й на п. 89 Постанови НБУ від 2 січня 2019 року № 5 «Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті»³⁴⁴, якою встановлено ліміти резиденту (юридичній особі / фізичній особі-підприємцю) на здійснення валютних операцій з метою здійснення його господарської діяльності з переказу коштів з України / на поточні рахунки нерезидентів - юридичних осіб, відкриті в Україні (крім інвестиційних рахунків), уключаючи переказ коштів з метою придбання резидентом цінних паперів іноземного емітента, облігацій зовнішньої державної позики України, протягом календарного року на загальну суму, що не має перевищувати в сукупності 2 000 000 євро включно (еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті / гривні за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на дату здійснення відповідної операції).

Аналізуючи такі заборони в контексті структурування бізнесу, приходимо до висновку, що існує заборона на оплату вартості частки в статутному капіталі товариства при купівлі її у іноземній компанії та перерахунку коштів за кордон. Вочевидь, ці обмеження негативно впливатимуть на розширення бізнесу та оформлення процедур злиття і приєднання юридичних осіб (наприклад, купівлю частки в статутному капіталі іноземних компаній). З одного боку, компанії, які функціонують в Україні та учасниками яких є особи-нерезиденти, певним чином обмежені у перерахунку дивідендів за кордон. З другого боку, це сприяє акумулюванню коштів на рахунках в Україні та інвестуванню в її межах, в тому числі в контексті придбання нових бізнесів.

Неможливість ідентифікації активів для їх оцінки та інвентаризації.

³⁴⁴ Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті: Постанова Національного Банку України від 02. 01. 2019 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19#Text> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Реорганізація підприємницьких товариств

Для того, щоб провести реорганізацію потрібно здійснити оцінку активів. На сьогодні багато товариств стикаються із ситуацією, що їх активи знищені, пошкоджені, втрачені або про їх долю взагалі нічого не відомо, так як відсутній фізичний доступ до таких об'єктів. Внаслідок цього неможливо здійснити повну оцінку вартості активів товариства, що реорганізовуватиметься.

Відповідно до Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затвердженого Наказом Мініфіну від 2 вересня 2014 року № 879, проведення інвентаризації обов'язкове у разі, зокрема, встановлення фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей (на день встановлення таких фактів); техногенних аварій, пожежі чи стихійного лиха (на день після закінчення явищ) в обсязі, визначеному керівником підприємства.

Підприємства, які з дати початку тимчасової окупації мали місцезнаходження на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, на тимчасово окупованій території у Донецькій та Луганській областях, території проведення антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, та підприємства, які мали (мають) місцезнаходження в районах проведення воєнних (бойових) дій у період дії воєнного стану, або підприємства, структурні підрозділи (відокремлене майно) яких розташовані на (в) таких територіях (районах), проводять інвентаризацію у разі можливості безпечного та безперешкодного доступу уповноважених осіб до активів, первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку, в яких відображені зобов'язання та власний капітал підприємств. При цьому активи, які знаходяться на окупованих територіях не списуються, а підлягають обліку за даними первинних документів.

Своєю чергою фактична інвентаризація здійснюється станом на перше число місяця, що настає за місяцем, в якому з'явилася можливість доступу до активів, первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку, та підприємства зобов'язані відобразити результати інвентаризації у бухгалтерському обліку відповідного звітного періоду. Неможливість інвентаризації та оцінки активів товариства, що реорганізовується, не дає можливість належним чином завершити процедуру реорганізації.

На практиці цікавою в цьому контексті є справа, що стосувалася правонаступництва АТ «Укрзалізниця». 16 червня 2020 року Велика Палата Верховного Суду вирішила виключну правову проблему у справі № 910/5953/17 щодо питання правонаступництва АТ «Українська залізниця»³⁴⁵. У цій справі Велика Палата Верховного Суду дійшла

³⁴⁵ Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові зазначила: «Щодо правонаступництва:

36. Державну реєстрацію АТ «Укрзалізниця» здійснено 21 жовтня 2015 року. Згідно зі статуттом, затвердженим постановою КМУ № 735, АТ «Укрзалізниця» є правонаступником усіх прав і обов'язків Державної адміністрації залізничного транспорту України та підприємств залізничного транспорту, серед яких ДП «Донецька залізниця». Товариство набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації в установленому законом порядку.

37. При реорганізації юридичної особи відбувається універсальне правонаступництво. При універсальному правонаступництві все майно особи як сукупність прав та обов'язків, які їй належать,

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

висновку, що попри відсутність інформації про активи юридичної особи-правопередника, попри відсутність реєстрації припинення правопередника, правонаступництво відбулося.

Такий підхід не можна застосовувати в усіх випадках, позаяк правовим наслідком реорганізації має бути універсальне правонаступництво. Таке правонаступництво настає у випадку злиття тільки після створення нової юридичної особи та припинення правопередника. Своєю чергою перехід прав та обов'язків до новоствореної особи на підставі правочину без припинення правопередника не може розглядатися в контексті універсального правонаступництва, а радше сингулярного.

Очевидно, підхід Великої Палати Верховного Суду у контексті цієї справи є виправданий, поряд з цим, за інших обставин, які б дозволяли завершити процедуру припинення правопередника, перехід прав та обов'язків слід пов'язувати з моментом припинення юридичної особи.

У контексті реорганізації юридичних осіб під час дії воєнного стану слід звернути увагу на Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення регулювання кінцевої бенефіціарної власності та структури власності юридичних осіб» від 6 вересня 2022 року³⁴⁶, яким внесені зміни щодо подання інформації про кінцевих бенефіціарних власників та структуру власності.

Інформацію про кінцевих бенефіціарних власників та структуру власності обов'язково потрібно подавати, зокрема, для державної реєстрації створення юридичної особи та змін до відомостей про кінцевих бенефіціарних власників юридичної особи. Одночасно законом встановлено винятки, зокрема, не потрібно подавати відомості про кінцевих бенефіціарних власників у разі здійснення таких реєстраційних дій:

- змін до відомостей про юридичну особу, крім випадку реєстрації змін до відомостей про кінцевих бенефіціарних власників (при зміні до відомостей про розмір статутного капіталу, розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю подається структура власності);

переходить до правонаступника чи правонаступників, при цьому в цій сукупності переходять усі окремі права та обов'язки, які належали на момент правонаступництва правопереднику незалежно від їх виявлення на той момент.

39. У процедурі реорганізації підприємств залізничного транспорту у формі злиття все майно, права та обов'язки державних підприємств, які припиняються, переходять до правонаступника - АТ «Укрзалізниця». Держава не має права вилучити якусь частину майна, зокрема ту, що знаходиться на неконтрольованій території, і не передати її (частину) правонаступнику.» (Див. докладніше: Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16. 06. 2020 р., справа № 910/5953/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>) (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

³⁴⁶ Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення регулювання кінцевої бенефіціарної власності та структури власності юридичних осіб: Закон України від 06. 09. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2571-20#Text> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Реорганізація підприємницьких товариств

▪ переходу юридичної особи на діяльність на підставі модельного статуту та, навпаки, на діяльність на підставі власного установчого документа;

▪ припинення юридичної особи в результаті її реорганізації;

▪ створення, внесення змін до відомостей, припинення відокремленого підрозділу юридичної особи.

Поряд з цим п. п. 1, 2 п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 року № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією російської федерації»³⁴⁷, передбачено, що для забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави України у зв'язку з військовою агресією російської федерації, встановлено мораторій (заборону) на відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, транспортних засобів, повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання російською федерацією або особами, пов'язаними з державою-агресором, крім:

- безоплатного відчуження/передачі на користь держави Україна;
- задоволення вимог Національного банку за наданими кредитами рефінансування з підтримки ліквідності банків.

З вищенаведеного приходимо до висновку, що хоча й для припинення юридичних осіб не потрібно подавати інформацію про кінцевих бенефіціарних власників, однак, в силу вже згаданої постанови, державний реєстратор має законні підстави для відмови у вчиненні реєстраційної дії про припинення юридичної особи, учасником якої є особа пов'язана з державою-агресором. Очевидно, що припинення юридичної особи підпадатиме під «будь-які дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав». Така ж сама ситуація виникатиме, наприклад, у випадку необхідності зареєструвати зміну учасника товариства на підставі укладеного договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі товариства.

12 січня 2023 року Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період»³⁴⁸. У контексті припинення юридичних осіб згаданим Проектом пропонується припинити усі підприємства або ліквідувавши останні або ж шляхом реорганізації у господарські товариства. Зокрема, Проект встановлює, що протягом п'яти років з дня набрання чинності цим Законом власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства) зобов'язаний

³⁴⁷ Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 03. 2022 р. № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

³⁴⁸ Про прийняття за основу проекту Закону України про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: Постанова Верховної Ради України від 12. 01. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2870-20#Text> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

прийняти рішення про реорганізацію підприємства (злиття з господарським товариством, приєднання до господарського товариства, перетворення в господарське товариство) або його ліквідацію.

Такі пропозиції зумовлені проблемами практичного застосування законодавства в частині регулювання діяльності підприємств. Зокрема, 29 червня 2021 року Великою Палатою Верховного Суду прийнято Постанову у справі № 916/2813/18, у якій суд дійшов висновків про те, що приватне підприємство – це не окрема організаційно-правова форма юридичної особи, а класифікуюча ознака юридичних осіб залежно від форми власності (пункт 8.16 Постанови); за ознакою наявності чи відсутності учасників юридичні особи поділяються на товариства та установи, у зв'язку із чим приватне підприємство є товариством, оскільки воно має хоча б одного учасника³⁴⁹.

Тому Проектом фактично запропоновано уніфікувати у правовому статусі підприємства господарські товариства та встановлено перехідний період для приведення внесення змін до установчих документів і реорганізації підприємств. Варте уваги положення, що у разі прийняття рішення про злиття з господарським товариством, приєднання до господарського товариства чи перетворення в господарське товариство майно підприємства, його права та обов'язки переходять до господарського товариства – правонаступника. При цьому дозволи, ліцензії, сертифікати, декларації, погодження та інші дозвільні документи, що були видані (погоджені, надані) підприємствам залишаються чинними.

Проектом також вирішено питання про припинення права господарського відання та оперативного управління при припиненні підприємства, а саме такі права припиняються з моменту прийняття рішення про припинення підприємства. При цьому одночасно з прийняттям рішення про припинення державного чи комунального підприємства власник чи суб'єкт, що виконує функції власника підприємства, зобов'язаний на свій вибір або передати таке майно в оренду новому господарському товариству, внести у статутний капітал господарського товариства, передати в управління.

Якщо із внесенням майна у статутний капітал нового товариства ситуація зрозуміла, то з переданням в оренду чи в управління можуть виникнути проблеми. Наприклад, при злитті на момент прийняття рішення про припинення підприємства товариство- правонаступник ще не створене, а тому особа, з якою потрібно укласти договір оренди чи управління, на момент прийняття рішення про припинення не існуватиме. Очевидно, цю норму потрібно скорегувати та визначити чітко суб'єктний склад.

Проектом також передбачено, що у випадку якщо у строк, встановлений законом, суб'єкт, що виконує функції власника державного підприємства, не прийме рішення про його припинення, управління такими

³⁴⁹ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29. 06. 2021 р., справа № 916/2813/18. URL: www.reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Реорганізація підприємницьких товариств

юридичними особами переходить до Фонду державного майна України, який протягом одного року з дня переходу до нього прав суб'єкта, уповноваженого на виконання функцій власника підприємства, зобов'язаний прийняти рішення про ліквідацію таких юридичних осіб.

Однак вказана норма не стосується приватних підприємств і законодавець не передбачив механізму примусової реорганізації для такого виду підприємств. Натомість, п. 11 Прикінцевих та перехідних положень Проекту визначено, якщо в перехідний період власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства) не прийняв рішення про припинення підприємства, до регулювання діяльності таких підприємств після завершення перехідного періоду застосовуються положення Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», а статuti таких підприємств в частині, що суперечитиме Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», є недійсними. Тобто діяльність таких підприємств автоматично регулюватиметься законодавством про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Таким чином, щоб виключити неоднозначне трактування поняття підприємств, пропонується фактично прирівняти останні до товариств. При цьому дозвільні документи, що виготовлені на підприємство мають зберегти чинність.

Окрім перерахованих, внесені зміни й до Закону України «Про ТОВ та ТДВ» від 6 лютого 2018 року, що набрали чинності 26 липня 2022 року. Зокрема, до ч. 10 ст. 11 цього Закону в частині можливості підписання рішення про створення ТОВ на підставі модельного статуту та рішення про провадження діяльності на підставі модельного статуту, про перехід товариства з модельного статуту на провадження діяльності на підставі власного статуту та рішення учасників про зміну редакції модельного статуту не тільки засновниками (учасниками), але й їх представниками. Рішення учасників товариства про провадження діяльності на підставі модельного статуту, про перехід товариства з модельного статуту на діяльність на підставі статуту може підписуватись не всіма учасниками товариства, а враховуючи кількість голосів, яких достатньо для прийняття рішення (ч. 2 ст. 34, п. 2 ч. 2 ст. 30 вказаного Закону передбачають, що рішення про здійснення діяльності товариством на підставі модельного статуту приймаються трьома чвертями голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань).

Зокрема, ця норма викладена у такій редакції: «Рішення засновників про створення товариства, що діє на підставі модельного статуту, підписується усіма засновниками (їх представниками). Рішення учасників про провадження діяльності на підставі модельного статуту про перехід товариства з модельного статуту на діяльність на підставі статуту та рішення учасників про зміну редакції модельного статуту, на підставі якого діє товариство, підписуються учасниками (їх представниками), які голосували за відповідне рішення та кількості голосів яких достатньо для прийняття рішення. Справжність підписів засновників (учасників) або їх

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

представників засвідчується нотаріально, крім рішень, створених на порталі електронних сервісів та підписаних з використанням кваліфікованого електронного підпису»³⁵⁰. На це положення потрібно звернути увагу при створенні нової юридичної особи – правонаступника, яка у своїй діяльності послуговатиметься модельним статутом.

Способи припинення підприємницького товариства шляхом реорганізації:

Злиття. Під злиттям слід розуміти реорганізацію юридичних осіб, під час якої права та обов'язки кожної з них переходять до новоствореної юридичної особи відповідно до передавального акта, а юридичні особи – правопередники припиняються. До прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців за заявницьким принципом» від 13 травня 2014 року³⁵¹, нормами ст. 59 ГК України урегульовувалась процедура злиття. Злиття визначалося, як припинення юридичної особи, при якій усі майнові права та обов'язки кожного із суб'єктів господарювання переходять до суб'єкта господарювання, що утворився внаслідок злиття. Однак з прийняттям зазначеного Закону було внесено зміни у ст. 59 ГК України, відповідно до яких процес злиття здійснюється відповідно до закону. Очевидно, що на сьогодні такими спеціальними нормативно-правовими актами є Закони України «Про АТ» і «Про ТОВ та ТДВ».

Відповідно до ч. 1 ст. 117 Закону України «Про АТ», під злиттям слід розуміти процедуру припинення кількох акціонерних товариств, за якої такі товариства передають товариству- правонаступнику все своє майно, всі права та обов'язки, а їх акціонери отримують в обмін на належні їм акції товариства- правонаступника акції товариства- правонаступника, емісія яких здійснюється в рамках процедури злиття³⁵². Своєю чергою Закон України «Про ТОВ та ТДВ» містить фактично аналогічне визначення злиття тільки з прив'язкою до товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю.

Загалом прийнято використовувати термін M&A (Merges & Acquisitions – злиття та поглинання) для позначення злиття товариств. Слід зазначити, що на відміну від України, у багатьох державах не виділяють приєднання юридичних осіб, а говорять винятково про злиття та поглинання. При цьому поглинання не завжди матиме наслідком припинення юридичної особи, що поглинається, а радше розглядається як встановлення контролю над товариством, в т. ч. шляхом придбання

³⁵⁰ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06. 06. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

³⁵¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців за заявницьким принципом: Закон України від 13. 05. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1258-18> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

³⁵² Про акціонерні товариства: Закон України від 27. 07. 2022 ро. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n2018> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Реорганізація підприємницьких товариств

контрольного пакету акцій такої юридичної особи. Водночас у законодавстві України відсутній термін «поглинання», хоча на практиці такі поглинання відбуваються, зокрема, шляхом встановлення контролю над діяльністю товариства. При цьому, як правило, діяльність такого товариства не припиняється, а винятково змінюється суб'єктний склад його учасників.

Ю. М. Жорнокуй зазначає, що серед способів, що застосовуються юридичними й фізичними особами для злиття або поглинання (на прикладі акціонерних товариств) виділяють:

– за безпосереднім об'єктом, на який спрямовані дії поглинача:

1) установа контролю над менеджментом або особою, що представляють інтереси власника великого пакета акцій; 2) придбання контрольного пакета акцій; 3) банкрутство компанії з подальшим придбанням її активів; 4) установа контролю над активами;

– за правомірністю дій і заходів, що застосовуються фізичними та юридичними особами: 1) на способи дружнього поглинання; 2) способи недружнього поглинання та 3) протиправні способи поглинання АТ³⁵³.

Проте, ані поглинання, ані злиття в розумінні європейського законодавства не є тотожними розумінню цих понять за законодавством України. Третя Директива Ради ЄС від 9 жовтня 1978 року про злиття акціонерних товариств, що базується на статті 54 (3) (g) Договору (78/855/ЄЕС) виділяє два способи злиття: а) злиття шляхом купівлі-продажу одного чи більше товариств та б) злиття шляхом створення нового товариства³⁵⁴. Ця Директива регулює процедуру злиття тільки акціонерних товариств.

Під «злиттям шляхом придбання» розуміється процедура, під час якої одне чи більше товариство припиняють діяльність без процедури ліквідації та передають іншому товариству усі свої активи та пасиви в обмін на випуск для акціонерів товариства (товариств), що його (їх) набувають, акцій товариства, яке набуває, та, якщо такі є, грошові виплати, що не можуть перевищувати 10% від номінальної вартості випущених у такий спосіб акцій, а за відсутності номінальної вартості – їхньої облікової вартості (ст.3 Директиви).

Злиття шляхом придбання передбачає декілька етапів:

1) органи управління або виконавчі органи товариств, що беруть участь у злитті, мають скласти проект умов злиття в письмовій формі;

2) оприлюднення проекту злиття щодо кожного товариства, що бере участь у злитті, як мінімум за один місяць до дати проведення загальних зборів, які мають ухвалити відповідне рішення;

3) затвердження проекту злиття загальними зборами акціонерів кожного товариства, що бере участь у злитті. Законодавством держав-

³⁵³ Жорнокуй Ю.М. Корпоративні злиття та поглинання як причина виникнення корпоративного конфлікту. Право та інновації. 2013. № 4. С. 101 – 114. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/Zhornokuy.pdf>

³⁵⁴ Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31978L0855:EN:NOT> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

членів має бути передбачено, що ухвалення такого рішення потребує більшості голосів, не менше 2/3, що надаються акціями чи представленими на зборах статутним капіталом (може бути передбачена достатність простої більшості голосів, за умови, що на зборах представлено не менше половини підписного капіталу) (крім випадків ст. 8 Директиви);

4) укладення договору про злиття;

5) оприлюднення відомостей про злиття.

Правовими наслідками «злиття шляхом придбання», згідно ст. 19 Директиви, є: а) перехід, як між товариством, що його набувають, та товариством, що проводить придбання, так і стосовно третіх осіб, усіх активів та обов'язків товариства, що його набувають, до товариства, що проводить придбання; б) акціонери товариства, що його набувають, стають акціонерами товариства, що проводить придбання; в) товариство, що його набувають, припиняє своє існування³⁵⁵.

Статтею 23 Директиви встановлено, що злиття може відбуватися шляхом створення нового товариства (практично застосовуються ті ж правила, що й при «злитті шляхом придбання»), при цьому проект умов злиття та, якщо вони містяться в окремих документах, статут чи проект статуту, або установчі документи чи проект установчих документів нового товариства мають бути ухвалені загальними зборами кожного товариства, яке припиняє існування).

Фактично «злиття шляхом придбання», передбачене у Директиві, подібне до приєднання у розумінні законодавства України, але не може класифікуватися як злиття, оскільки при злитті обов'язковою ознакою є створення нової юридичної особи та припинення попередніх.

У залежності від структурних змін, що відбуваються з учасниками злиття, у зарубіжній науці розрізняють статутне, підлегле і зворотне підлегле злиття. Статутним є злиття, коли об'єднуються статутні капітали його учасників. Підлегле злиття – злиття, внаслідок якого учасник злиття перетворюється на дочірнє підприємство або філію ініціатора злиття. Зворотне підлегле злиття передбачає злиття дочірньої компанії ініціатора з іншим учасником злиття³⁵⁶.

Злиття юридичних осіб допускається за умови дотримання вимог щодо концентрації. Зокрема, згідно Положення про порядок подання та розгляду заяв про попереднє отримання дозволу Антимонопольного комітету України на концентрацію суб'єктів господарювання³⁵⁷, з метою запобігання монополізації товарних ринків, зловживанню монополієм

³⁵⁵ Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty concerning mergers of public limited liability companies. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31978L0855:EN:NOT> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

³⁵⁶ Коломієць-Людвіг С. П. Правове регулювання злиття та поглинання суб'єктів господарювання в Україні: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». НАПН України, Н.-д. ін-т приват. права і п-ва ім. акад. Ф. Г. Бурчака. К., 2014. 20 с.

³⁵⁷ Положення про порядок подання та розгляду заяв про попереднє отримання дозволу Антимонопольного комітету України на концентрацію суб'єктів господарювання: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 19. 02. 2002 р. № 33-р. Офіційний вісник України. 2002. № 13 (12.04.2002). ст. 679.

Юлія СУХА. Реорганізація підприємницьких товариств

(домінуючим) становищем, обмеженню конкуренції органи Комітету здійснюють державний контроль за концентрацією суб'єктів господарювання.

Концентрацією визнаються:

1) злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого;

2) набуття безпосередньо або через інших осіб контролю одним або кількома суб'єктами господарювання над одним або кількома суб'єктами господарювання чи частинами суб'єктів господарювання;

3) створення суб'єкта господарювання двома і більше суб'єктами господарювання, який протягом тривалого періоду буде самостійно здійснювати господарську діяльність, але при цьому таке створення не призводить до координації конкурентної поведінки між суб'єктами господарювання, що створили цей суб'єкт господарювання, або між ними та новоствореним суб'єктом господарювання;

4) безпосереднє або опосередковане придбання, набуття у власність іншим способом чи одержання в управління часток (акцій, паїв), що забезпечує досягнення чи перевищення 25 або 50 відсотків голосів у вищому органі управління відповідного суб'єкта господарювання³⁵⁸. У випадку порушення вимог щодо концентрації до юридичної особи може застосовуватися примусовий поділ.

Умовно, за законодавством України порядок злиття можна поділити на такі етапи:

○ *Прийняття рішення про злиття.* Таке рішення приймається окремо для кожного товариства, що бере участь у злитті. У Законі України «Про ТОВ та ТДВ» встановлено, що рішення про злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення товариства, затвердження статутів правонаступників не може прийматися шляхом опитування.

Потрібно наголосити, що ст. 117 Закону «Про АТ» встановлено, що акціонерні товариства можуть зливатися тільки з акціонерними товариствами і внаслідок злиття вони можуть створювати акціонерні товариства. При цьому умови злиття можуть передбачати здійснення акціонерам грошових виплат у розмірі, що не перевищує 10 відсотків загальної номінальної вартості випущених акцій новоствореного товариства.

Порядок злиття товариств характеризується можливістю укладення договору про злиття. Позитивним є те, що на сьогодні договір про припинення товариства можна укласти не тільки щодо злиття, а для товариств з обмеженою чи з додатковою відповідальністю – для усіх способів припинення товариства шляхом реорганізації.

На цьому етапі обов'язково повинна бути визначена комісія з припинення юридичної особи та строки пред'явлення вимог кредиторами.

³⁵⁸ Положення про порядок подання та розгляду заяв про попереднє отримання дозволу Антимонопольного комітету України на концентрацію суб'єктів господарювання: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 19. 02. 2002 р. № 33-р. Офіційний вісник України. 2002. № 13 (12.04.2002). ст. 679.

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

○ *Повідомлення у трьохденний строк державного реєстратора про припинення юридичної особи* (ч. 1 ст. 105 ЦК України).

Рішення про припинення юридичної особи має містити відомості про персональний склад комісії з реорганізації, її голову або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників податків або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта), про порядок та строк заявлення кредитором своїх вимог. Законом України «Про ДРЮОФOPГФ» визначено, що для державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, а у випадках, передбачених законом, - відповідним державним органом, подаються примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення про припинення юридичної особи; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, яким затверджено персональний склад комісії з реорганізації.

○ *Заявлення вимог кредитором в межах строку, зазначеного в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.*

Відповідно до ч. 5 ст. 105 ЦК України строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи. Водночас норма ч. 1 ст. 107 ЦК України гарантує можливість заявити вимоги кредиторам юридичної особи, що реорганізується, достроково.

Спеціальні гарантії встановлені для кредиторів товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю, що припиняються. Відповідно до ч. 1 ст. 55 Закону України «Про ТОВ та ТДВ» протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення товариства шляхом поділу, перетворення, або про виділ, а в разі припинення шляхом злиття або приєднання – з дати прийняття рішення про це останнім з товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні, товариство, що планує виділ, та кожне товариство, що бере участь в припиненні відповідно, зобов'язане письмово повідомити про це всіх відомих йому (їм) кредиторів і опублікувати в органі друку, в якому публікуються дані про державну реєстрацію юридичних осіб, повідомлення про прийняте рішення.

У межах строків заявлення вимог кредитори подають свої вимоги. Як наслідок, комісія з реорганізації вправі як задоволити, так і відмовити в їх задоволенні.

Як вже було зазначено у загальних положеннях про припинення юридичних осіб, під час дії воєнного стану існує мораторій на задоволення вимог кредиторів, пов'язаних із державою-агресором. Очевидно, що при реорганізації це не так критично, бо зобов'язання по виконанні таких вимог можуть перейти до правонаступників. Однак у випадку оскарження дій комісії з реорганізації такими кредиторами, процес реорганізації може призупинитися.

Юлія СУХА. Реорганізація підприємницьких товариств

○ *Складення та затвердження передавального акта.*

Після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспоруються сторонами (ч. 2 ст. 107 ЦК України).

○ *Державна реєстрація новоствореної юридичної особи.* Відповідно до ч. 4 ст. 4 Закону України «Про ДРЮОФОПГФ» у разі злиття юридичних осіб здійснюється державна реєстрація новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття. Злиття вважається завершеним з дати державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття.

Для проведення реєстрації новоствореної юридичної особи потрібно подати державному реєстратору: заяву про державну реєстрацію створення юридичної особи; примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) рішення засновників; установчий документ юридичної особи; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта; документи для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття; заяву про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційну заяву про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість – за бажанням заявника.

○ *Державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються.* Для проведення такої реєстрації потрібно подати державному реєстратору: заяву про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта; довідку архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

Для акціонерних товариств можна виділити ще етап конвертації акцій акціонерного товариства. У випадку концентрації, вимоги до якої встановлюються ст. 22 та ст. 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції», потрібно одержати дозвіл Антимонопольного комітету України.

Приєднання. При приєднанні одного або кількох суб'єктів господарювання до іншого суб'єкта господарювання до цього останнього переходять усі майнові права та обов'язки приєднаних суб'єктів господарювання.

Визначення «приєднання» наведене у ч. 1 ст. 50 Закону України «Про ТОВ та ТДВ», згідно якого під таким поняттям розкривають припинення одного або декількох товариств з переданням ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, всіх прав та обов'язків іншому господарському товариству – правонаступнику.

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Приєднанням акціонерного товариства визнається припинення акціонерного товариства (кількох товариств) з передачею ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, усіх прав та обов'язків іншому акціонерному товариству – правонаступнику (ч. 1 ст. 119 Закону України «Про АТ»).

Приєднання юридичної особи здійснюється за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду або відповідних органів державної влади (ч. 1 ст. 106 ЦК України).

Слід зазначити, що до приєднання застосовуються ті ж самі вимоги щодо концентрації й при злитті юридичних осіб.

Відповідно до ч. 8 ст. 4 Закону України «Про ДРЮОФОПГФ», у разі приєднання юридичних осіб здійснюється державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті приєднання, та державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються. Приєднання вважається завершеним з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі, щодо правонаступництва юридичної особи, до якої приєднуються.

Як і при злитті наслідком приєднання є універсальне правонаступництво. Проблемаю практичного характеру є те, що в різних судових справах суди по різному трактують момент переходу прав та обов'язків до правонаступника, що своєю чергою породжує неоднакове застосування законодавчих норм.

Зокрема, у справі № 463/3792/17 Верховний Суд прийшов до висновку, якщо передавальний акт не підписано при реорганізації шляхом приєднання, то правонаступництво наступило з моменту прийняття рішення про припинення юридичної особи³⁵⁹. Як обґрунтування у Постанові зазначається, що у статтях 104 і 107 ЦК України не визначається момент переходу прав та обов'язків від юридичної особи, що припиняється шляхом приєднання. Такий момент не може безумовно пов'язуватися із внесенням запису до державного реєстру про припинення юридичної особи, яка приєднується. При реорганізації шляхом приєднання немає значення, чи вказано в передавальному акті про правонаступництво щодо певного майна, прав чи обов'язків. Внаслідок приєднання правонаступником є лише одна особа і будь-який розподіл прав та обов'язків при такому виді реорганізації неможливий.

Вбачається, що такий підхід може використовуватися у виняткових випадках, адже ним фактично нівелюється сам інститут реорганізації юридичної особи, що в подальшому породжує відсутність необхідності завершення процедури припинення юридичних осіб. Оскільки на практиці виникають протиріччя, це питання доцільно було б вирішити на

³⁵⁹ Постанова Верховного Суду від 28. 06. 2023 р., справа № 463/3792/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111906716?fbclid=IwAR0y1E1UUIL2rAQPJEnXKQqwA13pCEhzolovYgtH-fvalYrG0dIWJMrKq8> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Реорганізація підприємницьких товариств

законодавчому рівні та пов'язати момент переходу прав та обов'язків до правонаступника до моменту припинення юридичної особи правопередника.

Перетворення. Відповідно до ч. 1, ч. 2 ст. 108 ЦК України перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми. У разі перетворення до нової юридичної особи переходять усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи.

З набранням чинності Законом України «Про ТОВ та ТДВ» з 17 червня 2018 року стало можливим створювати ТОВ з необмеженою кількістю учасників³⁶⁰. Положеннями ст. 4 цього Закону знято будь-які обмеження щодо кількості учасників ТОВ. У зв'язку з чим збільшилася кількість перетворень акціонерних товариств у товариства з обмеженою відповідальністю.

Перетворенням є зміна винятково організаційно-правової форми товариства. При цьому зміна найменування юридичної особи не буде вважатися перетворенням. З прийняттям Закону України «Про АТ» у 2008 році акціонерні товариства були зобов'язані привести свої статутні документи до вимог закону. У той час відриті акціонерні товариства змінювали найменування на публічні акціонерні товариства, а закриті акціонерні товариства – на приватні. Така зміна не вважалася перетворенням. Також нині зміна типу товариства з приватного на публічне або з публічного на приватне не є його перетворенням. Примітно, що акціонерне товариство може перетворитися тільки в інше підприємницьке товариство чи у виробничий кооператив.

Поділ. Поділ є одним із способів реорганізації юридичної особи, внаслідок якого усі майнові права і обов'язки юридичної особи правопередника переходять за розподільчим балансом у відповідних частках до кожного з нових суб'єктів господарювання, що утворені внаслідок цього поділу.

Поділ може бути добровільним чи примусовим. Добровільний поділ здійснюється за рішенням учасників товариства. Своєю чергою, примусовий поділ може здійснюватися за рішенням суду чи органу державної влади. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 48 Закону України «Про захист економічної конкуренції»³⁶¹, за результатами розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи Антимонопольного комітету України приймають рішення, в тому числі про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку. Частинами 3 – 5 ст. 40 ГК України встановлено, що у разі якщо суб'єкти господарювання зловживають монопольним становищем на ринку, Антимонопольний комітет України має право прийняти рішення про примусовий поділ монопольних утворень. Строк виконання такого рішення не може бути меншим шести місяців.

³⁶⁰ До 17 червня 2018 року законодавством України було передбачено, що максимальна кількість учасників ТОВ не могла перевищувати 100 (ста) осіб.

³⁶¹ Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11. 06. 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Примусовий поділ не застосовується у разі неможливості організаційного або територіального відокремлення підприємств або структурних підрозділів або наявності тісного технологічного зв'язку підприємств, структурних підрозділів, якщо частка внутрішнього обороту в загальному обсязі валової продукції підприємства (об'єднання тощо) становить менше тридцяти відсотків.

Своєю чергою, ГК України дає волю юридичній осіб реорганізуватися на свій розсуд. Зокрема, зазначається, що реорганізація монопольного утворення, що підлягає примусовому поділу, здійснюється на розсуд суб'єкта господарювання за умови усунення монопольного становища цього утворення на ринку.

Водночас, ані Цивільний, ані Господарський кодекси не передбачають чіткого порядку такого примусового поділу. Видається, що на практиці виконати таке рішення Антимонопольного комітету буде досить важко.

Особливістю реорганізації шляхом поділу є те, що юридична особа – правонаступник, що утворилася внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, що припинилася, які згідно з розподільчим балансом перейшли до іншої юридичної особи – правонаступника. Якщо юридичних осіб – правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно – ч. 5 ст. 107 ЦК України.

Однак досить часто фактично неможливо визначити, які права та обов'язки перейшли до правонаступників у ході поділу товариства. Тому у ЦК України встановлено, якщо правонаступниками юридичної особи є декілька юридичних осіб і точно визначити правонаступника щодо конкретних обов'язків юридичної особи, що припинилася, неможливо, юридичні особи – правонаступники несуть солідарну відповідальність перед кредиторами юридичної особи, що припинилася. Учасники (засновники) припиненої юридичної особи, які відповідно до закону або установчих документів відповідали за її зобов'язаннями, відповідають за зобов'язаннями правонаступників, що виникли до моменту припинення юридичної особи, у такому самому обсязі, якщо більший обсяг відповідальності учасників (засновників) за зобов'язаннями правонаступників не встановлено законом або їх установчими документами. Таким чином, у випадку невиконання обов'язку одним із правонаступників відповідно до ст. 543 ЦК України кредитор має право вимагати від солідарних боржників виконати зобов'язання або від усіх разом, або від будь-кого з них окремо. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі.

Слід також відмітити, що Закон України «Про ТОВ та ТДВ» встановлює імперативну норму щодо поділу частки, яка належить товариству, що припиняється. Зокрема, якщо частка у статутному капіталі товариства, що припиняється шляхом поділу, належить самому товариству, така частка підлягає розподілу між його учасниками пропорційно до

Юлія СУХА. Ліквідація підприємницьких товариств

належних їм часток у статутному капіталі товариства, що припиняється. Тобто законодавець фактично заборонив учасникам товариства вирішувати режим таких часток при поділі товариства.

Враховуючи наведене, слід констатувати, що процедура поділу подібна до інших форм припинення шляхом реорганізації за винятком того, що при поділі створюються дві нові юридичні особи, до яких на підставі розподільчого балансу переходять права та обов'язки правопередника.

5.3. Ліквідація підприємницьких товариств

Ліквідація – це форма припинення юридичної особи без переходу прав та обов'язків до правонаступників. Ліквідація може бути добровільною або примусовою.

Добровільна ліквідація, як і реорганізація, здійснюється за рішенням учасників товариства. Примусова – за рішенням суду.

У ст. 110 ЦК України встановлено такі випадки ліквідації юридичної особи:

1) за рішенням її учасників, суб'єкта управління державної або комунальної власності або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами;

2) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади;

3) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, за позовом відповідного органу державної влади.

Перший спосіб ліквідації застосовується на практиці найпоширеніше та базується на прийнятті рішення загальними зборами учасників товариства чи суб'єкта управління юридичної особи про її припинення. У рішенні про ліквідацію юридичної особи обов'язково зазначається строк пред'явлення вимог кредиторами, склад ліквідаційної комісії та особу, яка вправі представляти товариство перед державним реєстратором. Ці відомості згодом заносяться до ЄДРЮОФОПФ. Після цього уповноважені особи інформують державного реєстратора про прийняття рішення про припинення товариства (в трьохденний строк), на підставі чого вносяться відомості до державного реєстру та починається відлік строку для заявлення вимог кредиторами.

Строк заявлення вимог кредиторами може становити від двох до шести місяців. У випадку, якщо кредитор не заявить в цей строк вимог до боржника, такі вимоги вважатимуться погашеними. Після спливу строку для заявлення вимог кредиторами ліквідаційна комісія вправі скласти проміжний ліквідаційний баланс, а згодом ліквідаційний баланс та зареєструвати припинення юридичної особи.

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Відповідно до ч. 12 ст. 17 Закону України «Про ДРЮОФОПГФ» для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації на підставі рішення про припинення юридичної особи, прийнятого учасниками юридичної особи або відповідного органу юридичної особи, а у випадках, передбачених законом – рішення відповідних державних органів, або судового рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з її банкрутством, після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами, подаються такі документи:

1) заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації;

2) довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

Податкові органи часто звертаються до суду про скасування державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом ліквідації, так як в цієї особи наявний податковий борг. Суди звертають увагу на дату виставлення податкової вимоги – якщо така вимога виставлена після заявлення вимог кредиторами, то підстави для скасування державної реєстрації припинення юридичної особи відсутні (справа №380/34/23, розглянута Львівським окружним адміністративним судом)³⁶². Вочевидь, виставлення податкової вимоги прирівнюється судами до заявлення вимоги кредитором в порядку, передбаченому ч. 5 ст. 105 ЦК України. Цей строк не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи. Відтак, якщо вимога виставлена у цей строк, то вважатиметься, що ліквідація юридичної особи здійснена передчасно та з порушенням строків і порядку задоволення вимог кредиторів.

Другий спосіб ліквідації юридичної особи належить до примусових способів. Зокрема, суб'єктом звернення з позовом до суду може бути учасник юридичної особи або відповідний орган державної влади, а підставою для такого звернення про примусову ліквідацію будуть порушення при створенні юридичної особи. Примітно, що не усі порушення можуть використовуватися для звернення до суду, а тільки ті, які неможливо усунути на етапі діяльності юридичної особи.

У судовій практиці до таких порушень відносять ті відомості «... які згідно із законом повинні обов'язково міститися. Даними відомостями відповідно до статей 88, 120, 134, 143, 151, 154 ЦК України, статей 57, 82 ГК України, статей 4, 37, 51, 65, 67, 76 Закону України «Про господарські товариства» є відомості про вид товариства, предмет і цілі його діяльності, склад засновників та учасників, найменування і місцезнаходження, розмір та порядок утворення статутного (складеного) капіталу, порядок розподілу прибутків та збитків, склад та компетенцію органів товариства та порядок

³⁶² Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 24. 05. 2023 р., справа № 380/34/23. URL: www.reyestr.court.gov.ua (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Ліквідація підприємницьких товариств

прийняття ними рішень, включаючи перелік питань, по яких необхідна кваліфікована більшість голосів, порядок внесення змін до установчих документів та порядок ліквідації і реорганізації товариства»³⁶³.

Очевидно, у зв'язку зі спрощенням вимог до створення товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю частково відпадуть підстави для примусової ліквідації юридичних осіб³⁶⁴.

Третій спосіб ліквідації юридичних осіб передбачає можливість звернення органу державної влади про ліквідацію товариства у випадках, передбачених законом. Як зазначалося у попередньому підрозділі, такою підставою для звернення з позовами донедавна була ст. 38 Закону України «Про ДРЮОФОПГФ», однак на сьогодні вона втратила чинність. Враховуючи те, що ПК України передбачає право органів ДПС звертатися з позовами про примусову ліквідацію, чіткі підстави для такого звернення не визначено, цей спосіб ліквідації фактично не є дієвим.

У будь-якому випадку, незалежно від підстав ліквідації, остання вважатиметься завершеною тільки з моменту внесення відомостей про припинення юридичної особи до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

З моменту введення воєнного стану на території України збільшилася кількість рейдерських захоплень бізнесу, в тому числі шляхом незаконних реєстрацій договорів про відчуження часток в статутному капіталі товариств, що призводило до зміни їх учасників та втрати права управляти такими товариствами. Ситуація і до введення воєнного стану була складною і на законодавчому рівні не зовсім вирішеною та потребувала додаткового опрацювання³⁶⁵.

Питання необхідності забезпечення інтересів бізнесу стояло досить гостро на порядку денному після початку повномасштабної війни, у зв'язку

³⁶³ Ухвала Вищого адміністративного суду України від 18. 03. 2013 р., справа № К/800/5834/13. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/AS131411?an=1&bl=T030435-429> (дата звернення: 15. 08. 2023 р.)

³⁶⁴ Якщо порівняти вимоги до статуту товариств з обмеженою відповідальністю до 17. 06. 2018 року, то в статуті потрібно було зазначати: 1) найменування та вид товариства; 2) предмет і цілі його діяльності; 3) склад засновників та учасників; 4) розміри та порядок формування статутного капіталу; 5) порядок розподілу прибутків та збитків; 6) склад і компетенція органів товариства та порядок прийняття ними рішень; 7) порядок підписання статутних документів і внесення змін до них; 8) порядок ліквідації та реорганізації товариства; 9) відомості про розмір часток кожного з учасників; 10) розмір, склад та порядок внесення учасниками вкладів; 11) розмір і порядок формування резервного капіталу; 12) порядок передачі (переходу) часток у статутному капіталі. Після 17. 06. 2018 року в статуті потрібно зазначати: 1) повне та скорочене (за наявності) найменування товариства; 2) органи управління товариством, їх компетенція, порядок прийняття ними рішень; 3) порядок вступу до товариства та виходу з нього. Статут товариства може містити інші відомості, що не суперечать закону (ч. 5 і 6 ст. 11 Закону України «Про ТОВ та ТДВ»).

³⁶⁵ Як показує статистика за фактами протидії законній господарській діяльності (ст. 206 КК України) впродовж перших п'яти місяців 2023 року правоохоронці розслідували 43 справи. Найменше рейдерських справ протягом останніх років стосуються протиправного заволодіння майном підприємств (ст. 206-2 КК України). За січень-травень 2023 року їх нараховувалося 17, протягом усього 2022 року – 15. Водночас цього річ на судовий розгляд потрапили лише провадження, відкриті за фактами підrobки документів. У 2023-му році правоохоронці передали на розгляд суддів лише 14 проваджень, які стосуються рейдерського захоплення бізнесу, що становить менше 10 % від загальної кількості. (Див. докладніше: Аніта Прасад Кількість рейдерських атак зросла з початку 2023-го і перевищила показник за весь минулий рік. Оpendatabot. URL: <https://forbes.ua/news/kilkist-reyderskikh-atak-zrosla-z-pochatku-2023-go-i-perevishchila-pokaznik-za-ves-minuliy-rik-opendatabot-19062023-14259>) (дата звернення: 17. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

з чим 12 травня 2022 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству», яким внесено зміни до ряду нормативно-правових актів в частині запобігання рейдерству³⁶⁶. Згаданим нормативно-правовим актом врегульовано питання державної реєстрації прав на нерухоме майно та державної реєстрації бізнесу. Зокрема, зміни стосувалися запровадження можливості вчинення реєстраційних дій в автоматичному режимі, що в подальшому мало б виключити корупційну складову.

Зміни до Закону України «Про ДРЮОФОПГФ» від 15 травня 2003 року, що набрали чинності 26 вересня 2022 року стосувалися того, що виконавчі органи сільських, селищних та міських рад (крім міст обласного та/або республіканського АРК значення) набули повноважень з державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців у разі прийняття відповідною радою такого рішення за винятком проведення реєстраційних дій в автоматичному режимі. Закон доповнено новою статтею 25¹ «Особливості проведення реєстраційних дій в автоматичному режимі».

У контексті ліквідації юридичних осіб потрібно звернути увагу, що до реєстраційних дій, що можуть проводитися без участі державного реєстратора, належать серед інших:

1) державна реєстрація створення юридичної особи на підставі модельного статуту;

2) державна реєстрація змін до відомостей про юридичну особу, що потребує рішення учасників юридичної особи (*крім рішень щодо розміру статутного (складеного) капіталу, розміру часток у статутному (складеному) капіталі, складу учасників чи керівника юридичної особи*), - за умови одностайного прийняття рішення такими учасниками, що підтверджується їх кваліфікованими електронними підписами;

3) державна реєстрація рішення про припинення юридичної особи або про відміну рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, - за умови одностайного прийняття рішення такими учасниками чи відповідним органом юридичної особи, що підтверджується їх кваліфікованими електронними підписами.

Таким чином, законодавець дозволив здійснювати державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи віддалено без залучення державного реєстратора у випадку одностайного рішення учасників товариства.

Під час проведення державної реєстрації в режимі реального часу програмним забезпеченням ЄДРЮОФОПГФ встановлюється наявність (відсутність) заборони вчинення реєстраційних дій. За відсутності таких відомостей програмне забезпечення ЄДРЮОФОПГФ забезпечує

³⁶⁶ Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12. 05. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text> (дата звернення: 17. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Ліквідація підприємницьких товариств

проведення державної реєстрації. У разі наявності відповідних відомостей у ЄДРЮОФОПГФ фізична особа, керівник чи засновники (учасники) юридичної особи інформуються про це. Реєстраційна дія у ЄДРЮОФОПГФ, проведена в автоматичному режимі, вважається дією технічного адміністратора Єдиного державного реєстру та може бути оскаржена до суду або до Міністерства юстиції України в порядку, передбаченому статтею 34 згаданого Закону.

У цьому контексті примітно наголосити на тому, що збільшено строки на таке оскарження. Зокрема, рішення, дія або бездіяльність державного реєстратора можуть бути оскаржені до Міністерства юстиції України, його територіальних органів або до суду. Своєю чергою, Закон конкретно визначає, що рішення територіальних органів Міністерства юстиції України можуть бути оскаржені до Міністерства юстиції України або до суду, а Міністерства юстиції України – лише до суду. Звернутися зі скаргою можливо впродовж двох місяців починаючи із дня, коли особа дізналася про порушення своїх прав, але не пізніше одного року з дня прийняття рішення. Тут наголосимо, що, прийнявши Закон у такій редакції, законодавець значно збільшив строк на оскарження, оскільки раніше він становив лише 60 днів, що певним чином звужувало можливість належної реалізації такого права на оскарження. Також збільшено строк для оскарження рішень територіальних органів Міністерства юстиції України: 15 календарних днів замінено одним місяцем із дня, коли особа дізналася про порушення своїх прав, але не пізніше шести місяців із дня прийняття рішення.

У зв'язку з воєнними діями на практиці виникають ситуації, коли один з учасників знаходиться на окупованій території чи його місцезнаходження неможливо встановити. У такому випадку діяльність товариства та в подальшому можливість його припинення залишається в «підвішеному» стані, так як, наприклад, саме рішення про припинення товариства з обмеженою відповідальністю не може прийматися заочно, що часто позбавляє інших учасників можливості його припинити. При цьому на сьогодні дозволено участь у загальних зборах шляхом приєднання в режимі відеоконференції. Однак, це також не завжди вирішує проблему таких товариств.

Під час воєнного стану проблемним питанням стало й дотримання строків вчинення реєстраційних дій. Непоодинокими були випадки, коли державні реєстратори відмовляли у вчиненні реєстраційної дії, в т. ч. в частині реєстрації рішення про припинення юридичної особи, у зв'язку зі спливом строків. Вочевидь, цю проблему потрібно було вирішувати, а тому 18 березня 2022 року прийнято Постанову Кабінету Міністрів України № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану», якою встановлені окремі винятки в тому числі й щодо перебігу строків звернення за отриманням публічних послуг. Відповідно до підпункту 4 пункту 1 згаданої Постанови встановлено, що на період воєнного стану зупиняється перебіг строків звернення за отриманням публічних послуг, визначених законодавством. З дня

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

припинення чи скасування воєнного стану перебіг зазначених строків продовжується з урахуванням часу, що минув до їх зупинення³⁶⁷.

Публічна послуга – юридично або соціально значуща дія суб'єкта надання публічної (електронної публічної) послуги, у тому числі адміністративна послуга, за заявою (зверненням, запитом) суб'єкта звернення або без такого звернення, у результаті якої набуваються, переходять, припиняються права та/або здійснюються обов'язки суб'єктом звернення, надаються відповідні матеріальні та/або нематеріальні блага суб'єкту звернення (п. п. 6 п. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг»³⁶⁸).

Хоча строки щодо звернення про надання публічних послуг і зупинені, однак таке зупинення запроваджене Постановою Кабінету Міністрів України, в той час, як переважна більшість строків встановлюється законами, що своєю чергою, можуть бути зупинені саме законами, а не підзаконними нормативно-правовими актами. Звичайно, що такі кроки Кабінету Міністрів України були екстремними і спрямованими на гарантування дотримання прав та свобод фізичних і юридичних осіб. При цьому все ж прослідковується неузгодженість, яку потрібно усунути.

Як видно з практики, Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 року № 314 повністю не вирішила проблему із зупиненням строків. Зокрема, державні реєстратори відмовляли в реєстрації рішення про припинення юридичної особи у зв'язку з порушенням строків на подання документів для такої реєстрації. З метою врегулювання цієї спірної ситуації Міністерство юстиції України видало Лист «Щодо проведення державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи» від 24 грудня 2022 року №122166/8.4.3/32-22, в якому йшлося про те, що рішення про припинення юридичної особи не можна вважати нечинним у зв'язку із впливом строків на його реєстрацію.

Зокрема, відповідно до положень ч. 1 ст. 105 ЦК України учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, зобов'язані протягом трьох робочих днів з дати прийняття рішення письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію. Учасники юридичної особи, суд або орган, що прийняв рішення про припинення юридичної особи, відповідно до цього Кодексу призначають комісію з припинення юридичної особи (комісію з реорганізації, ліквідаційну комісію), голову комісії або ліквідатора та встановлюють порядок і строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється. Строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше

³⁶⁷ Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18. 03. 2022 р. № 314. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP220314?an=1> (дата звернення: 17. 08. 2023 р.)

³⁶⁸ Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15. 07. 2021 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t211689?an=9&ed=2022_12_13 (дата звернення: 17. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Ліквідація підприємницьких товариств

двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи³⁶⁹.

У згаданому вище Листі наголошено, що ЦК України передбачено виключно строк для подання відповідних документів, проте не встановлено будь-яких правових наслідків для такого рішення у разі неподання його в установленний строк та, зокрема, не передбачено втрату ними чинності.

Рішення загальних зборів учасників є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.

Поряд з цим потрібно розмежовувати поняття «втрата чинності рішенням» та «відмова у проведенні державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи». Відмова у проведенні державної реєстрації юридичної особи з інших підстав, ніж встановлені законом, не допускається. Відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб регулюються Законом України «Про ДРЮОФОПГФ». Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 1 згаданого Закону державна реєстрація носить суто підтверджуючий характер, що впливає із визначення самої державної реєстрації юридичних осіб як офіційного визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, про юридичну особу, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених цим Законом.

Ч. 1 ст. 4 Закону України «Про ДРЮОФОПГФ» встановлено, що одним із принципів, на яких базується державна реєстрація, є врегулювання відносин, пов'язаних з державною реєстрацією, та особливостей державної реєстрації виключно цим Законом. Порядок проведення державної реєстрації та інших реєстраційних дій на підставі документів, що подаються заявником для державної реєстрації, передбачено ст. 25 вказаного Закону, відповідно до якої державний реєстратор перевіряє подані йому документи на наявність підстав для відмови у державній реєстрації (ст. 28 вказаного Закону). Однією з підстав для відмови у проведенні державної реєстрації є подання документів з порушенням встановленого законодавством строку для їх подання³⁷⁰. Тобто подання рішення про припинення юридичної особи державному реєстратору поза межами строку виступатиме підставою для відмови у проведенні державної реєстрації, а не у визнанні такого рішення нечинним, як це іноді відбувається на практиці.

³⁶⁹ Щодо проведення державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи: Лист Міністерства юстиції України від 24. 12. 2022 р. №122166/8.4.3/32-22. URL: <https://minjust.gov.ua/m/2022-pik-8877> (дата звернення: 17. 08. 2023 р.)

³⁷⁰ Щодо проведення державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи: Лист Міністерства юстиції України від 24. 12. 2022 р. №122166/8.4.3/32-22. URL: <https://minjust.gov.ua/m/2022-pik-8877> (дата звернення: 17. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Поряд з цим у Листі Міністерства юстиції України від 24 грудня 2022 року №122166/8.4.3/32-22 наголошено, що при вчиненні реєстраційних дій доцільно враховувати не тільки законодавство у сфері реєстрації, а також нормативно-правові акти в частині регулювання воєнного стану. Зокрема, наводиться вже згадана нами постанова КМУ від 18 березня 2022 року №314 в частині зупинення перебігу строків звернення за отриманням публічних послуг на період воєнного стану.

З цих підстав у Листі роз'яснюється, що на період воєнного стану така підстава для відмови у проведенні державної реєстрації, зокрема державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи, як порушення встановленого законодавством строку для подання документів, встановлена п. 105 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про ДРЮОФОПФ», не застосовується.

Вбачається, що такий підхід не зовсім вірний, адже строки державної реєстрації встановлені законом та не можуть зупинятися листами чи підзаконними нормативно-правовими актами. Тому в цій частині доцільно зупинити перебіг строків на рівні закону.

Іншим суттєвим питанням в частині ліквідації юридичних осіб під час воєнного стану було неможливість встановлення, з якого строку відраховувати строк для пред'явлення вимог кредиторами, так як відомості про реєстрацію рішення про припинення юридичної особи не оновлювалися в реєстрі.

У зв'язку з введенням воєнного стану призупинено повідомлення про прийняття рішення про припинення юридичних осіб. Однак вже 4 липня 2022 року на сайті Міністерства юстиції України опубліковано повідомлення, що з метою належного інформування заінтересованих сторін оприлюднення повідомлень про рішення щодо припинення юридичної особи на підставі внесених до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань даних про перебування юридичної особи у процесі припинення до відновлення функціонування порталу електронних сервісів здійснюватиметься на головній сторінці офіційного веб-сайту Міністерства юстиції України у рубриці «Юридичні консультації»/«Рішення про припинення юридичної особи»³⁷¹.

Вочевидь, це також створювало певні незручності для підрахунку строків на заявлення вимог кредиторами, а в подальшому можливості реєстрації припинення юридичних осіб. У згаданому нами Листі Міністерства юстиції України від 24 грудня 2022 року №122166/8.4.3/32-22 зазначається, що в такому випадку потрібно керуватися ст. 12 Закону України «Про ДРЮОФОПФ» та Порядком функціонування порталу електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та

³⁷¹ Поновлено оприлюднення повідомлень про рішення щодо припинення юридичної особи на сайті Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ponovleno-oprilyudnennya-povidomlen-pro-rishennya-schodo-pripinennya-yuridichnoi-osobi-na-sayti-ministerstva-yustitsii-ukraini> (дата звернення: 17. 08. 2023 р.)

Юлія СУХА. Припинення підприємницьких товариств в процедурі банкрутства

громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 23 березня 2016 року № 784/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 березня 2016 року за № 427/28557, де передбачено, що «результати надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації підлягають обов'язковому безоплатному оприлюдненню на порталі електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, серед яких оприлюднення для вільного доступу повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи на підставі внесених до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань даних про перебування юридичної особи у процесі припинення»³⁷². Тому обчислення строків для заявлення вимог кредиторами починається з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи на порталі електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань на підставі внесеного до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи³⁷³. Очевидно, такий підхід має чітко регламентувати строки заявлення вимог кредиторами, від яких в подальшому залежатиме діяльність комісії з припинення юридичної особи та можливість вчинення належних дій для припинення юридичної особи.

5.4. Припинення підприємницьких товариств в процедурі банкрутства

Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування ліквідаційної процедури. Суб'єктами банкрутства не можуть бути відокремлені структурні підрозділи юридичної особи.

Керівні органи юридичної особи зобов'язані запобігати банкрутству юридичної особи. Зокрема, відповідно до ст. 211 ГК України, засновники (учасники) суб'єкта підприємництва, власник майна, органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень зобов'язані вживати своєчасних заходів щодо запобігання його банкрутства. Власники майна державного (комунального) або приватного підприємства, засновники (учасники) суб'єкта підприємництва, який виявився неплатоспроможним боржником, кредитори та інші особи можуть надати йому фінансову допомогу в розмірі, достатньому для

³⁷² Порядок функціонування порталу електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції України від 23. 03. 2016 р. № 784/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-16#Text> (дата звернення: 17. 08. 2023 р.)

³⁷³ Щодо проведення державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи: Лист Міністерства юстиції України від 24. 12. 2022 р. №122166/8.4.3/32-22. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/12/27/20221227172030-92.pdf> (дата звернення: 17. 08. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

погашення його зобов'язань перед кредиторами, включаючи зобов'язання щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), та відновлення платоспроможності цього суб'єкта (тобто провести так звану досудову санацію).

Відповідно до Кодексу з процедур банкрутства³⁷⁴ із заявою про відкриття у справі про банкрутство юридичної особи вправі звернутися як кредитор, так і боржник. Відповідно до ст. 6 Кодексу з процедур банкрутства, щодо боржника-юридичної особи застосовуються такі судові процедури: розпорядження майном боржника; санація боржника; ліквідація банкрута. З моменту введення воєнного стану процедура банкрутства зазнала змін.

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 20 березня 2023 року доповнено ст. 6 частиною 4 такого змісту: «Під час здійснення судових процедур щодо боржника з метою зменшення строків провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) господарський суд керується принципом процесуальної економії». Вочевидь, цією нормою законодавець дозволив максимально пришвидшити розгляд справ про банкрутство.

Ухвалою Верховного Суду від 25 липня 2022 року у справі №640/4843/22 з посиланням на правову позицію Верховного Суду, висловлену в Ухвалі Верховного Суду від 24 травня 2021 року у справі №9901/20/21, роз'яснено поняття «принципу процесуальної економії», застосування якого першочергово спрямовується на пришвидшення розгляду таких справ та зменшення судових витрат.

У згаданих нами ухвалах принцип процесуальної економії (ефективності, розумності та раціональності судового процесу), в аспекті права особи на апеляційне оскарження судового рішення, передбачає можливість обмеження такого права щодо окремих визначених законом видів судових рішень, за умови, що незгода однієї із сторін з таким «проміжним» судовим рішенням може бути висловлена у відповідній апеляційній або касаційній скарзі на «основне» судове рішення відповідно до гарантій, закріплених, зокрема, у статті 129 Конституції України (право особи на апеляційний (другий) перегляд справи). Таке застосування судами принципу процесуальної економії є передбачуваним для сторін, дозволяє розглянути справу в цілому в розумні строки, запобігає можливості сторін для зловживання процесуальними правами, а також гарантує бережне ставлення до ресурсів всіх учасників справи³⁷⁵.

У Постанові Верховного Суду від 30 січня 2019 року у справі № 912/2185/16(912/3192/17) зазначається, що елементами змісту принципу процесуальної економії господарського судочинства слід вважати вимогу

³⁷⁴ Кодекс з процедур банкрутства: Кодекс України від 18. 10. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19/print> (дата звернення: 26. 09. 2023 р.)

³⁷⁵ Ухвала Верховного Суду від 25. 07. 2022 р., справа №640/4843/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105401978> (дата звернення: 26. 09. 2023 р.)

Юлія СУХА. Припинення підприємницьких товариств в процедурі банкрутства

оперативного розгляду справи та вимогу економічного використання процесуальних засобів судом, учасниками справи для повного та всебічного розгляду справи у господарському суді³⁷⁶. При цьому доцільно наголосити на тому, що застосування принципу процесуальної економії повинно не йти всупереч повному, всебічному та об'єктивному дослідженню обставин справи та не може обмежувати права учасників справи.

Дана проблематика постає гостро в контексті розгляду справ про банкрутство під час дії воєнного стану. 13 липня 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань провадження та застосування процедур банкрутства у період дії воєнного стану»³⁷⁷. Метою цього Закону є покращення доступу суб'єктів господарювання до участі у справах про банкрутство та продовжується тенденція імплементації принципу процесуальної економії.

Законом пропонується внесення таких змін, як визначення поняття запиту арбітражного керуючого та встановлення чіткої форми, строків на надання відповіді на запит, а також відповідальність за ненадання такої відповіді.

Під таким запитом розуміється письмове або у формі електронного документа звернення арбітражного керуючого, призначеного господарським судом розпорядником майна, керуючим санацією, керуючим реалізацією, ліквідатором, керуючим реструктуризацією, до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ, у тому числі банків, небанківських надавачів платіжних послуг, емітентів електронних грошей, депозитарних установ та інших професійних учасників ринків капіталу, організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань, фізичних осіб про надання інформації, копій документів, необхідних арбітражному керуючому для здійснення повноважень у справі про банкрутство (неплатоспроможність) щодо боржника, а також членів сім'ї боржника – фізичних осіб, стосовно якого арбітражний керуючий здійснює повноваження розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора, керуючого реструктуризацією або керуючого реалізацією. Законом також встановлено строк для надання відповіді на такий запит, який становить 10 днів. Очевидно, чітка регламентація строків сприятиме пришвидшенню отримання відповіді на запити та й загалом самої процедури банкрутства.

Визначено, за аналогією із проведенням загальних зборів ТОВ, право проводити збори кредиторів дистанційно або шляхом опитування. Це право

³⁷⁶ Постанова Верховного Суду від 30. 01. 2019 р., справа № 912/2185/16(912/3192/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79718989> (дата звернення: 26. 09. 2023 р.)

³⁷⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань провадження та застосування процедур банкрутства у період дії воєнного стану: Закон України від 13. 07. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3249-20#Text> (дата звернення: 26. 09. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

є тимчасовим та може реалізовуватися під час дії воєнного стану і впродовж шести місяців з дня його припинення чи скасування.

Збори (комітет) кредиторів можуть проводитися у режимі відеоконференції при умові дотримання вимог статті 48 КУзПБ щодо скликання та проведення зборів кредиторів. Для ідентифікації кредиторів вправі використовувати електронний підпис, в іншому випадку підтвердження особи такого учасника здійснюється у порядку, встановленому Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус». Примітно, що інформацію з Єдиного державного демографічного реєстру можна отримати тільки уповноваженим особам, що утруднить ідентифікацію кредиторів.

Збори (комітет) кредиторів можуть проводитися шляхом опитування. Ініціатор опитування надсилає всім учасникам зборів (комітету) кредиторів запит з проєктом рішення щодо запропонованого питання (питань). Дозволено надсилати запит на адреси електронної пошти учасників зборів (комітету) кредиторів, зазначені в заявах з грошовими вимогами до боржника, або на офіційно повідомлену адресу. У разі відсутності в учасника опитування адреси електронної пошти запит надсилається поштовим відправленням. У такому разі строк проведення опитування має враховувати строки надходження поштової кореспонденції. Очевидно, що в умовах воєнного стану виникатиме більше питань в частині неналежного інформування та доставки відповідних запитів, що в подальшому може бути підставою для оскарження прийнятого рішення.

У разі згоди із запропонованим рішенням учасник опитування підписує проєкт рішення та надсилає його ініціатору протягом 15 днів з дня отримання запиту. Згода учасника опитування з прийнятим рішенням має бути безумовною. Рішення учасника опитування, надіслане разом з документами, що підтверджують його повноваження, на електронну пошту ініціатора опитування, підписується з використанням кваліфікованого електронного підпису уповноваженої особи. Рішення учасника опитування, надіслане засобами поштового зв'язку, підписується особисто учасником опитування або його представником з наданням документів, що підтверджують повноваження представника.

Якщо відповідь одержана після закінчення встановленого строку чи зміст її неможливо встановити, то вона не враховується під час підрахунку результатів голосування з такого питання. Про прийняте рішення кредитори інформуються протягом 10 днів з дати завершення строку для прийняття відповідей від учасників зборів (комітету) кредиторів. Датою прийняття рішення вважається останній день строку, протягом якого учасники опитування мали надіслати свої відповіді ініціатору опитування.

Закон також передбачає відсутність дисциплінарної відповідальності арбітражного керуючого за невчинення дій та невиконання своїх обов'язків, якщо їх вчинення та/або виконання унеможливлено у зв'язку з веденням бойових дій у районах за місцезнаходженням або місцем

Юлія СУХА. Припинення підприємницьких
товариств в процедурі банкрутства

проживання чи перебування боржника, кредитора, місцезнаходженням майна боржника, місцезнаходженням офісу або місцем проживання чи перебування арбітражного керуючого, що зумовлювало існування загроз для життя і здоров'я.

Господарський суд за клопотанням комітету кредиторів, кредитора, арбітражного керуючого чи з власної ініціативи може продовжити строки проведення попереднього засідання суду у справі про банкрутство (неплатоспроможність) звернення у межах провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) про визнання недійсними правочинів, вчинених боржником, дії мораторію на задоволення вимог кредиторів, оголошення про проведення першого, повторного та/або другого повторного аукціону, виконання плану санації (у тому числі, якщо провадження у справі про банкрутство продовжується відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом») чи реструктуризації боргів боржника, процедури розпорядження майном, ліквідації, реструктуризації боргів боржника та погашення боргів боржника. При цьому суди повинні дотримуватися принципу процесуальної економії.

Зупиняється нарахування відсотків на зобов'язання боржника перед кредиторами, що реструктуризовані згідно з планом санації чи планом реструктуризації боргів боржника. Штрафні санкції за невиконання боржником таких зобов'язань не нараховуються. Прострочені зобов'язання, передбачені планом санації чи планом реструктуризації боргів боржника, підлягають розстроченню на строк виконання плану санації чи плану реструктуризації боргів боржника.

Встановлено право відкриття справи про банкрутство (неплатоспроможність) боржника без здійснення авансування винагороди арбітражному керуючому на депозитний рахунок суду. У такому разі до заяви про відкриття справи про банкрутство (неплатоспроможність) додається копія укладеної заявником угоди з обраним ним арбітражним керуючим про виконання арбітражним керуючим повноважень у справі про банкрутство (неплатоспроможність) до її закриття з виплатою на умовах, визначених цією угодою, винагороди в розмірі, що не має перевищувати розмір, встановлений цим Кодексом. Господарський суд, відкриваючи провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), призначає розпорядником майна або керуючим реструктуризацією арбітражного керуючого, з яким заявником укладено угоду.

Шкода та/або збитки, завдані боржнику внаслідок збройної агресії проти України, підлягають обов'язковій оцінці в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Не застосовується відповідальність, передбачена ч. 6 ст. 34 КУзПБ, до органів управління боржника, якщо боржник не звернувся до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі у випадках, передбачених КУзПБ, внаслідок збройної агресії проти України, у тому числі через перебування єдиного майнового комплексу боржника на

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на тимчасово окупованих російською федерацією територіях відповідно до переліку, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованих територій.

Нагадаємо, що ч. 6 ст. 34 КУзПБ встановлено, що боржник зобов'язаний у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі у разі, якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності), та в інших випадках, передбачених цим Кодексом. Якщо органи управління боржника допустили порушення цих вимог, вони несуть солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів.

Відтак, під час дії воєнного стану, а також протягом шести місяців після його припинення чи скасування органи управління боржника не притягуватимуться до відповідальності за порушення ч. 6 ст. 34 КУзПБ.

Окремо потрібно виділити особливості задоволення вимог в процедурі банкрутства, учасниками якої є особи, що пов'язані з державою-агресором. У цьому контексті потрібно звернути увагу на мораторій, що запроваджений Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 року № 187. Зокрема, даною Постановою заборонено:

- виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є рф або такі особи, відповідно до зазначеного переліку;
- відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, транспортних засобів, повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання рф або особами, пов'язаними з державою-агресором, окрім зазначених винятків;
- відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, транспортних засобів, повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання на користь осіб, пов'язаних з державою-агресором, або рф, крім набуття ними права власності на такі об'єкти на підставі рішення суду або свідоцтва про право на спадщину.

Зокрема, у справі № 925/1248/21, яка розглядалася Верховним Судом, вирішено питання щодо можливості задоволення вимог кредитора, яким виступала юридична особа, що зареєстрована за законодавством рф. Суди першої та апеляційної інстанції прийшли до висновків, що заява з грошовими вимогами такої юридичної особи підлягає залишенню без розгляду. Натомість, Верховний Суд не підтримав таку позицію та зазначив, що дія мораторію передбачає заборону на вчинення конкретно визначеного переліку дій між учасниками правовідносин, встановлює певний правовий режим для цих правовідносин і впливає на перебіг

Юлія СУХА. Припинення підприємницьких товариств в процедурі банкрутства

грошових та інших зобов'язань. З моменту запровадження зазначеного мораторію суб'єктивне право осіб – кредиторів (стягувачів), перелік яких наведений у Постанові КМУ № 187, зазнає обмежень у можливості реалізувати ними право вимоги до зобов'язаної сторони, у тому числі шляхом звернення за судовим захистом.

Установлений в п.п. 1 п. 1 Постанови КМУ № 187 мораторій (заборона) на виконання грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства рф, у співвідношенні з положеннями КУзПБ щодо правил і наслідків звернення та визнання грошових вимог кредитора до боржника у справі про банкрутство виключає можливість визнання за правилами КУзПБ грошових вимог тих кредиторів, які є особами, визначеними у Постанові КМУ № 187, зокрема юридичними особами, створеними та зареєстрованими відповідно до законодавства рф, яким є ТОВ³⁷⁸. Фактично цим Рішенням ВС виключив зі складу кредиторів юридичних осіб, які підпадають під мораторій, встановлений Постановою Кабінету Міністрів України №187.

Крім цього, слід звернути увагу, що під час дії воєнного стану обмежено права кредиторів, щодо яких вжито санкції. У разі застосування до кредитора або до заінтересованої особи стосовно кредитора спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), що передбачають блокування активів, такий кредитор з моменту застосування і на період застосування санкцій має право брати участь у зборах кредиторів лише з правом дорадчого голосу.

Таким чином, хоча Закон прямо не передбачає, що вимоги вказаних кредиторів є погашеними, однак не надає їм право активно брати участь у діяльності комітету кредиторів. З огляду на зазначене, вбачається, що процедура банкрутства в період воєнного стану в першу чергу характеризується обмеженням прав учасників, пов'язаних з державою-агресором, а також на забезпечення процесуальної економії під час розгляду таких справ.

³⁷⁸ Постанова КГС ВС від 30. 05. 2023 р., справа № 925/1248/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111709194> (дата звернення: 28. 09. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні
ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ В УМОВАХ ПРАВОВИХ
РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО
СТАНУ

**6.1. Способи захисту корпоративних прав учасників
підприємницьких товариств**

Досліджуючи корпоративні правовідносини, фахівці все частіше намагаються прив'язати вказану категорію корпоративного права до способів, за допомогою яких можна захищати корпоративні права. Таку тенденцію вважаємо абсолютно об'єктивною, адже корпоративні права у структурі корпоративних правовідносин є доволі складними за своєю правовою природою, специфікою реалізації та захисту відповідно.

У цьому зв'язку слід також наголосити, що сучасна інтегративна правова модель захисту цивільних прав і охоронюваних законом інтересів базується на концепції їх розуміння, як міжгалузевого (змішаного) правового інституту, що існує на стику матеріального та процесуального права, містить норми приватного і публічного права, а відповідно, враховуватиме матеріальні й процесуальні аспекти захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів і охоплюватиме матеріальні, процедурні й процесуальні його елементи, а також поєднуватиме статичний і динамічний стани захисту.

Окрім того, формулюючи поняття «захист цивільних прав і охоронюваних законом інтересів», фахівці вказують на важливість розмежування понять охорони та захисту, захисту та відповідальності, заходу, засобу, способу та форми захисту³⁷⁹. Окреслений підхід щодо розмежування вказаних категорій, на нашу думку, є абсолютно виправданим та дозволить глибше зрозуміти сутність категоріального апарату інституту способів захисту цивільного права та інтересу, а відтак й корпоративного права та інтересу.

Більше того, при застосуванні способів захисту суб'єктивних корпоративних прав реалізується передусім захисна функція корпоративного права, з огляду на що варто підкреслити, що в основі визначення поняття захисту – у межах вказаного параграфу монографії – захисту корпоративних прав та законних інтересів має бути покладено за основу теорію інституту захисту корпоративних прав.

Теорія інституту захисту корпоративних прав стрімко розвивається наврозгляд розвитку уявлень про самі корпоративні права та особливості їх реалізації, і маючи в своїй основі певні фундаментальні характеристики, що є статичними, постійно перебуває у динаміці та залежить від багатьох чинників, що обумовлені в основному удосконаленням механізму

³⁷⁹ Штанько А. Підходи до визначення поняття захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. Ч. 2. С. 153.

Ольга ЗОЗУЛЯК. Способи захисту корпоративних
прав учасників підприємницьких товариств

правового регулювання досліджуваного інституту, а також залежить від умов, які мають місце у державі.

Зважаючи на те, що запроваджений 24 лютого 2022 року воєнний стан в Україні, який діє до сьогодні, специфіка правового регулювання здійснення та захисту корпоративних прав обумовлена також і цим фактором. Безумовно, зміна правового регулювання більшою мірою торкнулась саме реалізації корпоративних прав, але певним чином вплинула також на особливості їх захисту. З огляду на вказане, у межах цього параграфу монографії послідовно охарактеризуємо особливості захисту корпоративних прав учасників підприємницьких товариств з урахуванням вищевказаних чинників.

Розпочнемо із впливу воєнного стану в Україні та тих коректив, що він вніс у правову регламентацію інституту захисту корпоративних прав. Особливо важливо у вказаному контексті підняти питання щодо застосування форми судового захисту корпоративних прав, зважаючи на роль та значення судів під час війни шляхом здійснення якісного та своєчасного вирішення спорів, що є запорукою належних умов для ведення бізнесу. З початку введення воєнного стану в Україні відбулись певні зміни у форматі судового захисту корпоративних прав в основному шляхом застосування обмежувальних заходів у зв'язку із безпековою ситуацією в державі.

Так, на початку повномасштабного вторгнення відбулися зміни у застосуванні судової форми захисту шляхом відкладення судами розгляду корпоративних спорів, що розглядаються господарськими судами виключно в загальному позовному провадженні. Як наголошують аналітики, з метою запобігання загрози життю і здоров'ю суддів та учасників судового процесу у період воєнного стану в Україні, розгляд справ за участю сторін судом не проводився. Суд рекомендував учасникам справ утриматися від відвідування суду, свої процесуальні права та обов'язки, передбачені Господарсько-процесуальним кодексом України, реалізовувати з використанням засобів електронного зв'язку та подавати клопотання про участь в судових засіданнях в режимі відеоконференції з використанням сервісу «EASYCON»³⁸⁰.

Крім того, з міркувань забезпечення безпеки суддів, учасників судових процесів, а також самої цифрової інформації та баз даних, мало місце тимчасове призупинення доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень, сервісів «Список справ, призначених до розгляду» та «Стан розгляду справ». Окремо варто наголосити на обмеженні доступу до інформації щодо складу суддів та реєстру адвокатів України. У зв'язку з чисельними хакерськими атаками на веб-ресурси судової влади було прийнято також рішення щодо призупинення Міністерством юстиції України роботи державних реєстрів з метою забезпечення безпеки

³⁸⁰ Кологойда О. В., Сливінська А. В. Особливості реалізації корпоративних прав в умовах дії воєнного стану. С. 1185. URL:<http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6366/13402-1?inline=1> (дата звернення: 30. 09. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

цифрових даних. Рішення щодо застосування вказаних обмежень є обґрунтованими з позицій захисту інформації та безпеки учасників судового процесу, що змінювались залежно від безпекової ситуації.

У будь-якому разі, попри вказані обмеження, забезпечення прав учасників судового процесу отримувати інформацію дотримувалось у тому числі, як наголошують фахівці, шляхом обміну процесуальними документами через поштову скриньку в системі обміну електронними документами на офіційному веб-порталі судової влади України³⁸¹.

Серед важливих змін, на яких варто наголосити – це зміни, що торкнулись територіальної підсудності судових справ. Так, 3 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»³⁸². Указаними змінами визначено, що «у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено». Вищенаведені зміни виявились особливо актуальними в умовах війни в Україні, внаслідок ведення бойових дій у деяких областях України робота судів не є можливою з безпекових питань, у зв'язку з чим відповідними розпорядженнями Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану»³⁸³, з урахуванням неможливості судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану, територіальна підсудність судових справ, що розглядались у таких судах, змінювалась.

На сайті Верховного Суду міститься також інформація щодо переліку судів, територіальну підсудність яких відновлено³⁸⁴. Іншими словами, як наголошується в аналітичних джерелах, режим роботи конкретного суду залежить від ситуації в регіоні, де він розміщений³⁸⁵. Вважасмо, що вказані заходи є доречними у застосуванні в цілях як безпеки учасників судового

³⁸¹ Чернілевська К. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennyasudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu (дата звернення: 30. 09. 2023 р.)

³⁸² Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: Закон України від 03.03. 2022 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220179.html> (дата звернення: 30. 09. 2023 р.)

³⁸³ Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану: Розпорядження Голови Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 30. 09. 2023 р.)

³⁸⁴ Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 03. 03. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>; Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 30. 09. 2023 р.)

³⁸⁵ Огородник В. Особливості здійснення господарського судочинства в умовах війни. URL: https://jurliga.ligazakon.net/aktualno/13115_osoblivost-zdysnennya-gospodarskogo-sudochinstva-v-umovakh-vyni; Похиленко І. С. До питання про захист корпоративних прав в умовах воєнного стану. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/948>; Васильєв С. В., Ніколенко Л. М., Попович С. М. Особливості здійснення господарського судочинства під час воєнного стану: науково-методичні рекомендації. Київ: Алерта, 2023. 124 с.

Ольга ЗОЗУЛЯК. Способи захисту корпоративних
прав учасників підприємницьких товариств

процесу, так і збереження інформації та належної роботи судової системи загалом.

Як аналізувалося вище у межах цієї монографії, із запровадженням в Україні воєнного стану чисельними законами та підзаконними нормативно-правовими актами Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку та Національного банку України було обмежено здійснення корпоративних прав та права власності на акції (частки) учасників підприємницьких товариств; змінено правові механізми проведення загальних зборів та інші аспекти корпоративного управління в юридичних особах корпоративного типу; нормативно забезпечено процедуру поширення відомостей про носіїв корпоративних прав, доступу до відповідного реєстру та звітної документації; прискорено процеси діджиталізації у сфері здійснення корпоративних прав; законодавчо обмежено права на отримання дивідендів³⁸⁶; запроваджено новітні правові інструменти щодо ефективного захисту прав сторін корпоративних договорів³⁸⁷.

Звичайно, основним пріоритетом при здійсненні корпоративних прав в умовах воєнного стану має бути визнано передусім питання безпеки учасників підприємницьких товариств, гарантії їх корпоративних прав із забезпеченням механізмів для провадження бізнесу загалом. Проте, не вдаючись детально до характеристики вказаних вище та інших обмежень й запроваджених нововведень в умовах війни в Україні щодо здійснення корпоративних прав, наголосимо, що вони матимуть вплив і на інститут захисту.

Так, потенційно новітні механізми здійснення корпоративного управління, зокрема в частині проведення загальних зборів учасників корпорацій можуть супроводжуватись чисельними порушеннями, що потягне позови до суду в частині оскарження порядку проведення загальних зборів, окремі правомочності у реалізації корпоративних прав обмежені, а відповідне нездійснення у зв'язку із вищенаведеними обмеженнями потенційно впливатиме на зменшення кількості корпоративних спорів.

Крім того, в умовах дії воєнного стану на перший план ставилось питання безпеки діяльності підприємницьких товариств, відповідні обмеження базувались на пріоритеті у багатьох випадках публічного інтересу загалом, а тому у контексті захисту можуть поставати питання захисту приватного інтересу. У будь-якому разі, обмеження у здійсненні

³⁸⁶ Щербина Б. С. Поняття корпоративних прав: особливості здійснення в умовах воєнного стану. Нове українське право. 2023. Вип. 3. С. 47-52.

³⁸⁷ Гулько О. О. Особливості виконання корпоративних договорів в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 872 – 875; Нусінова Олена. Способи захисту корпоративних прав. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016197

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

корпоративних прав в умовах війни в Україні обумовить відповідні зміни у захисті корпоративних прав, тому подальший аналіз судової практики дозволить фіксувати такі зміни та прогнозувати певні тенденції щодо застосування способів та форм захисту корпоративних прав.

Ще одне питання, яке постало у воєнний період – дотримання розумного балансу та врахування інтересів держави і всього українського народу щодо забезпечення обороноздатності України. Так, зокрема, у Постанові Верховного Суду від 15 червня 2022 року у справі № 910/6685/21 наголошується на тому, що суд повинен враховувати належність товариства до підприємств оборонно-промислового комплексу і завдань, які покладені на підприємства цього комплексу в особливий період, включаючи період воєнного стану³⁸⁸. Вказаний приклад, а також численні інші приклади свідчать про те, що в умовах війни питання пошуку оптимальних розумних балансів є одним із важливих пріоритетів, в тому числі і щодо їх врахування при застосуванні способів захисту корпоративних прав та інтересів.

Крім тих корективів, що внесені дією воєнного стану в Україні, проблематика захисту корпоративних прав обумовлена й розвитком самих корпоративних правовідносин та викликів, що стоять на сьогодні перед законодавцем, передусім у контексті забезпечення відповідного балансу у здійсненні корпоративних прав учасниками підприємницьких товариств, а також пов'язана зі складними правовими зв'язками, що виникають у корпоративних правовідносинах, та, зрештою, розумінням самого корпоративного права.

У контексті вказаного слід наголосити, що науковці активно вдаються до аналізу нещодавніх змін до ЦК України щодо поняття корпоративних прав. Так, аналізуючи ч. 3 ст. 96-1 ЦК України, у порівнянні з іншими її положеннями В. І. Цікало робить важливі висновки:

1) корпоративні права можуть виникати лише щодо юридичних осіб, які діють в організаційно-правовій формі товариства;

2) корпоративні права можуть належати лише учасникам підприємницьких товариств;

3) корпоративних прав не можуть мати учасники повних і командитних товариств, адже враховуючи засаду пропорційності прав здійснення характерна лише для учасників трьох господарських товариств: акціонерного, а також товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Саме учасникам цих господарських товариств мають належати корпоративні права³⁸⁹.

³⁸⁸ Постанова ВС у складі суддів палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів КГС від 15. 06. 2022 р., справа № 910/6685/21. URL.: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Prav_vusn_vur_korp_spor_iv2022.pdf (дата звернення: 30. 09. 2023 р.)

³⁸⁹ Цікало В. І. Сфера здійснення прав учасників товариств в умовах новелізації корпоративного законодавства. Матеріали міжн. наук. практ. конф., присвяч. «Одинадцяті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам. проф. С. В. Васильовського (до 25-річчя економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова)». Одеса. 2023. С. 108.

Ольга ЗОУЛЯК. Способи захисту корпоративних
прав учасників підприємницьких товариств

З наведеного вбачається, що зміна законодавчих підходів щодо сутності та змісту корпоративних прав впливатиме як на перелік юридичних осіб, в учасників яких вони виникають, так і на особливості реалізації таких прав та захисту відповідно.

Крім того, у доктрині корпоративного права все частіше постають питання відцентрування основного правового зв'язку, який виникає у корпоративних правовідносинах та який може носити правову природу різних прав: речового, зобов'язального, немайнового (управлінського) та інших прав. Така складна правова природа прав, що поєднуються у корпоративних правовідносинах, обумовлює специфіку способу захисту корпоративного права. При цьому захисту підлягає центральне (основне) право у тому чи іншому корпоративному правовідношенні. Необхідність виділяти центральні та допоміжні правові зв'язки у корпоративних правовідносинах виникає при виборі того чи іншого способу захисту, яким вдається захистити невизнане, порушене або оспорюване корпоративне право в межах конкретного правовідношення, що складається у досліджуваній сфері.

Питання про центральні (основні) та допоміжні правові зв'язки все частіше виступають в центрі наукової уваги фахівців у сфері корпоративного права. Так, І. В. Спасибо-Фатеева, досліджуючи корпоративні правовідносини, наголошує на тому, що у них поєднуються правовідносини різної правової природи: речової, зобов'язальної, корпоративної. Але, як наголошує вчена, в архітектоніці корпоративних правовідносин, останні набувають пріоритетного значення, вони концентруються навколо набуття, здійснення та розпорядження корпоративними правами та «пригнічують» інші правовідносини³⁹⁰. Іншими словами, зв'язок, що носить корпоративну природу у корпоративних відносинах, відіграє основне значення. Звісно, наголошує учена, інші правові зв'язки також мають значення, адже є «тими вузловими сегментами решітки цієї архітектоніки, що забезпечують її зв'язок в єдине ціле, проте лише через переломлення на фокусі корпоративних прав»³⁹¹. Отже, у даному разі наголошується на питанні центрального зв'язку та допоміжних зв'язків у корпоративних правовідносинах, з чим однозначно слід погодитись і це питання особливо актуалізується, коли постає необхідність застосувати ефективний спосіб захисту, який би відповідав сутності порушеного корпоративного права чи інтересу.

Вказане підтверджується також судовою практикою, яка якраз спрямована на пошук того способу захисту, який би відповідав правовій природі порушеного, невизнаного чи оспорюваного права та застосовується у зв'язку із порушенням корпоративних прав учасників підприємницьких товариств при їх набутті, здійсненні та розпорядженні.

³⁹⁰ Спасибо-Фатеева І. В. Архітектоніка корпоративного права. Короткий огляд корпоративного законодавства із зазначенням принципів засад його переформатування. Корпоративне право крізь призму судової практики: монографія / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків: ЕКУС. 2021. С. 15

³⁹¹ Там само. С. 15-16

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Так, зокрема, у судовій практиці останніх років серед переліку належних та ефективних способів захисту корпоративних прав знаходимо способи захисту речово-правової природи (витребування з володіння з відповідача частки (частини частки) у статутному капіталі ТОВ / ТДВ; негаторний позов; віндикаційний позов) та зобов'язально-правової природи (відшкодування шкоди; зобов'язання акціонера зробити пропозицію про викуп)³⁹².

Сучасна доктрина корпоративного права характеризується якісно розробленою концепцією способів захисту корпоративного права та інтересу. Так, на сьогодні детально вивченою є проблематика захисту немайнових та майнових прав учасника корпорації. Вказаний поділ ефективних способів захисту права обумовлений розумінням корпоративних прав, які поєднують у собі майновий та немайновий (управлінський) сегменти, а сучасний погляд щодо особливостей захисту під вказаним кутом розроблений, зокрема, у наукових роботах В. І. Цікало³⁹³.

Крім того, у доктрині корпоративного права останніх років напрацьованими є критерії класифікації способів захисту корпоративних прав учасників підприємницьких товариств залежно від періоду їх реалізації, а саме:

1) під час виникнення, зміни та припинення корпоративних прав (захист корпоративних прав на підставі правочинів щодо часток у статутному капіталі; захист переважного права купівлі частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю; захист корпоративних прав у разі виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальністю чи смерті учасника товариства);

2) під час їх реалізації (захист права брати участь в управлінні товариством; захист права учасника на отримання інформації про господарську діяльність товариства з правом вимагати проведення аудиту фінансової звітності товариства; захист права учасника брати участь у розподілі прибутку товариства з обмеженою відповідальністю і одержувати його частину (дивіденди); захист інтересів товариства шляхом реалізації його учасником права на похідний позов³⁹⁴).

Більше того, в сучасних умовах досліджуються способи захисту прав учасників (акціонерів) підприємницьких товариств за конкретним інститутом корпоративного права, зокрема: невиконання корпоративного

³⁹² Огляд правових позицій КГС ВС щодо застосування належних та ефективних способів захисту корпоративних прав (рішення, внесені до ЄДРСР за період з 01. 01. 2021 р. по 01. 06. 2022 р. URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_08_09_KGS.pdf (дата звернення: 30. 09. 2023 р.)

³⁹³ Цікало В. І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2022. 588 с.

³⁹⁴ Lukomska, Olesia. About raising the question of choosing an effective method of protecting corporate rights in an LLC as a necessary condition for resolving a dispute in court. Entrepreneurship, Economy and Law. 2022. № 7. С. 38 – 44.

Ольга ЗОУЛЯК. Способи захисту корпоративних
прав учасників підприємницьких товариств

договору³⁹⁵; захистом прав учасників під час реорганізації господарських товариств³⁹⁶; визнання недійсним правочину, вчиненого виконавчим органом господарського товариства з перевищенням своїх повноважень³⁹⁷; визнання недійсним у судовому порядку договору, укладеного за участю відповідного господарського товариства³⁹⁸; захисту прав міноритарних акціонерів, порушених у результаті процедури squeeze-out; недійсності рішень органів юридичних осіб та ін.³⁹⁹

Важливим у досліджуваному контексті виступає також погляд на проблематику щодо пошуку ефективного захисту права, який полягає у застосуванні двох видів підходів: негативного (проявляється через вплив на юридичний факт, яким порушено право та веде до знищення цього юридичного факту) та позитивного (створення юридичного факту для відновлення права)⁴⁰⁰.

Вказаний критерій поділу способів захисту цивільного права розроблений професором І. В. Спасибо-Фатеевою та є абсолютно застосовним до захисту корпоративних прав, що відображається судовою практикою розгляду корпоративних спорів⁴⁰¹.

Так, зокрема, перший підхід знаходимо у рішеннях суду про визнання недійсним рішення загальних зборів юридичної особи; оскарження рішення про створення юридичної особи; скасування державної реєстрації юридичної особи; скасування / відміна державної реєстрації припинення юридичної особи; скасування в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно запису про право власності; розірвання договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі товариства; визнання недійсною безвідкличної вимоги про придбання акцій; скасування державної реєстрації юридичної особи, створеної в процедурі злиття двох юридичних осіб із порушеннями закону, які неможливо усунути.

³⁹⁵ Дорошенко Л. М. Ефективність способів судового захисту прав сторін корпоративного договору: досвід зарубіжних країн. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Effectiveness_of_judicial_protection_methods_of_th.pdf

³⁹⁶ Щербакова Н. В. Корпоративні способи захисту прав учасників під час реорганізації господарських товариств. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/LS/article/view/3816/4402>

³⁹⁷ Доценко О. Визнання недійсним правочину, вчиненого виконавчим органом господарського товариства з перевищенням своїх повноважень як спосіб захисту корпоративних прав. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 69 – 76.

³⁹⁸ Суханов М. Аналіз практики Верховного Суду щодо судового захисту корпоративних прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 56 – 61. URL: http://pravoisustilstvo.org.ua/archive/2020/6_2020/11.pdf

³⁹⁹ Корпоративне право крізь призму судової практики: монографія / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків: ЕКУС. 2021. 512 с.

⁴⁰⁰ Спасибо-Фатеева І. В. Питання ефективності способів захисту в площині законодавчого регулювання та судової практики. Матеріали міжн. наук. практ. конф., присвяч. «Одинадцять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам. проф. Є. В. Васильовського (до 25-річчя економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова)». Одеса. 2023. С. 97 – 101.

⁴⁰¹ Правові висновки палат Верховного Суду щодо вирішення корпоративних спорів та захисту корпоративних прав у 2022 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Prav_vusn_vur_korp_spor_iv2022.pdf (дата звернення: 30. 09. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Другий підхід в частині застосування способів захисту корпоративних прав знаходить своє втілення в рішеннях суду про зобов'язання юридичної особи вчинити дії щодо державної реєстрації змін в установчих документах; визнання переважного права учасника на придбання частки; переведення на учасника ТОВ прав і обов'язків покупця за договором купівлі-продажу частки у статутному капіталі ТОВ; зобов'язання банку провести безумовну облікову операцію списання простих іменних акцій бездокументарної форми існування.

Таким чином, роблячи проміжні підсумки в контексті удосконалення критеріїв класифікації способів захисту корпоративних прав, можна окреслити основні із них:

1) залежно від правової природи права, яке захищається при набутті, здійсненні та розпорядженні корпоративними правами: речово-правові та зобов'язально-правові;

2) залежно від часу реалізації корпоративних прав: захист під час виникнення, зміни і припинення корпоративних прав та захист під час реалізації корпоративних прав;

3) залежно від змісту корпоративних прав: способи захисту майнових прав та способи захисту немайнових (управлінських) прав учасників підприємницьких товариств;

4) залежно від впливу на юридичний факт, яким порушено корпоративне право: способи захисту шляхом знищення юридичного факту; способи захисту через створення юридичного факту для відновлення права.

Ще один надзвичайно важливий аспект у контексті піднятої проблематики – характеристика категорії «ефективність» способів захисту корпоративного права та інтересу. Ефективність способів захисту корпоративного права та інтересу як теоретики, так і практики розглядають з позицій здатності цього способу відновити порушене, невизнане або оспорюване суб'єктивне право чи інтерес, а у разі неможливості такого поновлення повинен гарантувати особі отримання відповідного відшкодування⁴⁰².

У доктрині приватного права удосконаленню цього питання приділяється значна увага. Так, зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєвою пропонується тест ефективності способу захисту, який орієнтує на врахування таких чинників: 1) зусиль постраждалої особи, що проявляється у кількості звернень до суду, строках тощо; 2) реальності настання тих правових результатів, до яких прагнула особа; 3) впливу на права інших осіб, повязі до права; 4) наслідків для цивільного обороту; 5) відповідності

⁴⁰² *Потапенко А. В.* Визначення судом ефективного способу захисту приватного права та інтересу, який не суперечить закону. Київ. 2021. 255 с.; *Кібенко О.* Роль належного та ефективного способу захисту корпоративних прав у досягненні завдань господарського судочинства. Круглий стіл на тему: «Питання способів захисту порушеного права у господарському судочинстві» м. Київ. 28. 09. 2023 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Efekt_spos_zah_korpor_prav.pdf

Ольга ЗОЗУЛЯК. Способи захисту корпоративних
прав учасників підприємницьких товариств

позовної вимоги принципам права; б) відсутності у позовній вимозі ознак зловживання правом⁴⁰³.

Вказані критерії є абсолютно слухними та у своїй сукупності дозволяють перевірити спосіб захисту на його ефективність. У цьому контексті надзвичайно важливо також вказати, що в межах вказаного підходу вченої акценти розставляються не тільки з позицій можливості певного способу захисту відновити порушене, невизнане або оспорюване цивільне право та інтерес, а й з погляду дотримання при цьому принципів права, недопущення зловживання правом та негативного впливу на права інших осіб, що повністю відображає сутність ідей та захисної функції приватного права.

З урахуванням вказаних доктринальних напрацювань, удосконалюється також напрям щодо пошуку ефективних способів захисту власне корпоративних прав з позицій практики, що виникає у межах господарського судочинства.

Поряд із конструкцією ефективного способу захисту з'являється термін «неефективний спосіб захисту». Так, розкриваючи особливості неефективного способу захисту корпоративних прав, О. Р. Кібенко наголошує на тому, що такий спосіб захисту:

- 1) не вирішує спір остаточно, а тому залишається необхідність у поданні нових позовів;
- 2) не відновлює права позивача;
- 3) порушує права чи законні інтереси третіх осіб, які, зазвичай, не є учасниками юридичної особи⁴⁰⁴.

Вказаний підхід дозволяє протестувати той чи інший спосіб захисту щодо його потенційної неефективності одночасно з позицій його нездатності відновити порушене право, неостаточності вирішення спору та з позицій порушення балансів інтересів третіх осіб.

Як наголошується практикуючими юристами, мета та наслідки обрання неефективного способу захисту може бути різною, передусім вона проявляється у створенні підстав для подальшого звернення з іншим позовом, або ж преюдиційної обставини або ж доказу для іншого судового провадження. Серед правових наслідків виділяються порушення прав та охоронюваних законом інтересів інших учасників юридичної особи або ж поновлення прав у меншому обсязі, ніж прагнув позивач⁴⁰⁵.

⁴⁰³ Спасибо-Фатеева І. В. Питання ефективності способів захисту в площині законодавчого регулювання та судової практики. Матеріали міжн. наук. практ. конф., присвяч. «Одинадцять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам. проф. Є. В. Васильовського (до 25-річчя економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова)». Одеса, травень, 2023. С. 97 – 101.

⁴⁰⁴ Кібенко О. Роль належного та ефективного способу захисту корпоративних прав у досягненні завдань господарського судочинства. Круглий стіл на тему: «Питання способів захисту порушеного права у господарському судочинстві» м. Київ. 28. 09. 2023 р. URL.: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Efekt_spos_zah_korpor_prav.pdf

⁴⁰⁵ Кібенко О. Роль належного та ефективного способу захисту корпоративних прав у досягненні завдань господарського судочинства. Круглий стіл на тему: «Питання способів захисту порушеного права

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Надзвичайно важливо наголосити, що у правових висновках Верховний Суд досить часто вдається до характеристики ефективного способу захисту корпоративних прав та аргументації того, чому той чи інший спосіб захисту корпоративних прав у конкретному спорі вважається неефективним. До прикладу, в одній із постанов Верховний Суд вказує на неефективність обраного позивачем способу захисту, у зв'язку з тим, що він порушує права та охоронювані законом інтереси інших учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Так, у позовних вимогах йшлося про визначення розміру статутного капіталу товариства та розмірів часток учасників товариства. Проте, як слушно вказується у Постанові, на момент розгляду справи склад учасників товариства відрізнявся від складу учасників, який існував на дату укладення договору. У даному разі застосування наслідків недійсності правочину змінить склад учасників товариства, відбудеться перерозподіл належних їм часток в статутному капіталі, що обумовить порушення прав інших учасників⁴⁰⁶.

Іншими словами, обравши правильний спосіб захисту, мало місце формулювання позовних вимог без урахування тих змін у розмірі статутного капіталу та складі учасників, які відбулися уже після виключення учасника, що звернувся з позовними вимогами, а, отже, без урахування прав та інтересів інших учасників товариства. У такому разі баланс інтересів можна вирівняти шляхом формулювання позовних вимог про збільшення розміру статутного капіталу, який існував на момент звернення до суду з позовом, на розмір своєї частки і, залежно від номінального розміру частки кожного учасника визначити новий розмір часток учасників.

Вказаний правовий аналіз, що міститься у різних постановях Верховного Суду останніх років, є надзвичайно цінним для напрацювання моделей ефективного та неефективного способів захисту корпоративних прав, у тому числі, із забезпеченням балансу прав усіх учасників корпоративних правовідносин.

Ще один надзвичайно важливий аспект, який постає у межах аналізованої у рамках цього параграфу проблематики – це питання розробки правового механізму захисту корпоративних прав судом, що також активно обговорюється у колах науковців і практикуючих юристів. Ефективність судового захисту корпоративного права та інтересу як теоретики, так і практики розглядають з позицій здатності цього способу захисту відновити порушене, невизнане або оспорюване суб'єктивне право чи інтерес. Серед вітчизняних дослідників питання застосування судом

у господарському судочинстві» м. Київ. 28. 09. 2023 р.. URL.: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Efekt_spos_zah_korpor_prav.pdf; Кондратьєва І. Способи захисту прав та інтересів у корпоративних спорах. URL.: file:///C:/Users/User/Downloads/Prezent_zahist_prav_korpor_spori.pdf

⁴⁰⁶ Постанова КГС Верховного Суду від 31. 08. 2022 р., справа №924/700/21. URL.: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_31_08_2022_roku_u_spravi_924_700_21/ (дата звернення: 30. 09. 2023 р.)

Ольга ЗОУЛЯК. Способи захисту корпоративних
прав учасників підприємницьких товариств

ефективних способів захисту приватного права та інтересу ґрунтовно та різноаспектно досліджені у наукових працях А. В. Потапенка⁴⁰⁷.

У доктрині приватного права під визначенням судом ефективного способу захисту розуміється процесуальна дія суду, що має місце на стадії правової кваліфікації спірних відносин і полягає в оцінці викладеної у позові вимоги на предмет її «ефективності» при вирішенні питання належності (адекватності) обраного позивачем способу захисту приватного права або інтересу та відображенні надалі у резолютивній частині рішення суду. Іншими словами, така дія спрямована не на відмову у позові у зв'язку із неефективністю, на думку суду, способу захисту, а у викладі у рішенні суду оцінки позовних вимог стосовно їх ефективності.

Одночасно, при напрацюванні моделі ефективного способу захисту судом, практикуючими юристами висловлюються певні застереження з цього приводу. Так, наголошується, що у такий спосіб суд ухиляється від вирішення спору, тим самим ухиляється від виконання завдань господарського судочинства щодо вирішення спору, а право на суд включає в себе не тільки можливість ініціювати відповідне провадження, але й право отримати «вирішення» спору. Вказується також, що обраний спосіб захисту порушеного права може забезпечити відновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного права і позивачу не буде потреби звертатись до суду з позовом повторно, тут матиме місце, власне, ефективність відповідного способу захисту. У разі, якщо спосіб захисту не виявиться ефективним, то це не означає, що слід застосовувати відмову у позові. Більше того, у кожного своя міра ефективності і кожен має право розпоряджатися своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд⁴⁰⁸.

Як впливає із вищенаведеного, практикуючі юристи висловлюють свої аргументи щодо певної недосконалості моделі пошуку ефективних способів захисту прав судом, з іншої сторони попри це, бачимо, наскільки якісно Верховний Суд працює над аргументами щодо пояснення ефективності чи неефективності того чи іншого способу захисту, а тому є передумови вважати, що у ближчому часі модель визначення ефективного способу захисту судом буде доопрацьована.

У вказаному контексті та з метою удосконалення процедури визначення судом ефективного способу захисту важливими є доктринальні напрацювання А. В. Потапенка щодо переліку процесуальних дій як сторін процесу, так і суду, що виступають підставою для визначення судом ефективного способу захисту приватного права або інтересу⁴⁰⁹.

⁴⁰⁷ Потапенко А. В. Визначення судом ефективного способу захисту приватного права та інтересу, який не суперечить закону. Київ. 2021. 255 с.; Potapenko A. Effective method of judicial defence of private right and interest: advantages and risks of application of short story. Visegrad journal on human rights. 2019. № 6. P. 167 – 172; Potapenko A. Prevention of abuse of rights in the determination by the court of an effective way of protection private rights and interests (on judicial case materials). Visegrad journal on human rights. 2020. № 2. P. 137 – 142.

⁴⁰⁸ Качмар Олег. Ефективне правосуддя. Частина перша. URL.: <https://vkr.ua/publication/efektivne-pravosudduya>

⁴⁰⁹ Потапенко А. В. Визначення судом ефективного способу захисту приватного права та інтересу, який не суперечить закону. Київ. 2021. С. 10.

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Вказаний підхід створює єдиний процесуальний механізм визначення судом ефективного способу захисту приватного права та інтересу. Так, у частині переліку процесуальних дій сторін процесу дослідник виділяє такі із них: 1) вимога про застосування судом ефективного способу захисту порушеного права (який не суперечить закону), що повинна бути викладена у позовній заяві; 2) предмет та підстави позову визначаються тільки позивачем, суд позбавлений права на відповідну процесуальну ініціативу; 3) позов повинен містити належне правове обґрунтування вимог відповідними нормами матеріального права, проте суд за принципом «*jura novit curia*» самостійно здійснює правову кваліфікацію спірних правовідносин та застосовує для прийняття рішення саме ті норми матеріального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини, що не може призводити до зміни предмета позову та/або обраного позивачем способу захисту.

Щодо переліку процесуальних дій суду, то вони включають у себе: 1) перевірку судом наявності спору про право; 2) оцінку судом належності обраного позивачем способу захисту на критерій його ефективності серед визначених законом або договором чи інших способів захисту права в межах «судового розсуду»; 3) обережність суду при застосуванні конкретного ефективного способу захисту приватного права та інтересу, виходячи з того, що спосіб відповідає змісту цього права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам; 4) суд може застосувати не встановлений законом спосіб захисту лише за наявності двох умов одночасно: якщо дійде висновку, що жодний установлений законом (або договором) спосіб захисту не є ефективним саме у спірних правовідносинах, і якщо з'ясує, що задоволення викладеної у позові вимоги позивача призведе до ефективного захисту його прав чи інтересів⁴¹⁰.

Таким чином, слід наголосити, що на сьогодні попри складність у пошуку балансів при застосуванні ефективних способів захисту прав та інтересів судом саме з позицій процесуальних дій суду та потенційних зловживань у цій частині щодо відмови у позові, про що йшлося вище, така діяльність суду є надзвичайно важливою з позицій обрання найефективнішого способу захисту і ті зусилля суддів з метою відображення їхнього бачення щодо розуміння ефективного та належного чи неефективного способу захисту є надзвичайно цінними з тим, щоб вийти на дієві правові механізми у досліджуваному питанні.

Підсумовуючи усе вищевказане, вважаємо за потрібне наголосити, що основними рисами інституту захисту корпоративних прав в умовах дії воєнного стану та надзвичайних ситуацій виступають:

1) законодавчі обмеження щодо процедури судового захисту корпоративних прав у порядку господарського судочинства;

⁴¹⁰ Потапенко А. В. Вимога ефективного захисту приватного права у процесуальних документах: погляд з позицій сторін цивільного процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 41.

Ольга ЗОЗУЛЯК. Відшкодування шкоди,
завданої підприємницьким товариствам воєнними діями

2) дотримання розумного балансу інтересів держави і всього українського народу щодо забезпечення обороноздатності України, зокрема, в частині врахування належності корпорацій до підприємств оборонно-промислового комплексу і завдань, які покладені на підприємства цього комплексу в особливий період, включаючи період воєнного стану;

3) обумовленість інституту захисту відповідними законодавчими обмеженнями щодо окремих аспектів здійснення корпоративних прав, зокрема, в частині управління корпораціями;

4) удосконалення критеріїв ефективних та належних способів захисту корпоративних прав; розробка конструкції «неефективний спосіб захисту корпоративних прав», удосконалення критерію «належний спосіб захисту корпоративних прав»;

5) напрацювання концепції ефективного способу захисту корпоративних прав та інтересів судом; удосконалення процесуальних дій суду, процесуальних дій суду та учасників господарського процесу щодо пошуку ефективних способів захисту корпоративних прав судом.

6.2. Відшкодування шкоди, завданої підприємницьким товариствам воєнними діями

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України обумовило колосальні втрати. Так, сума прямої задокументованої шкоди, завданої інфраструктурі України станом на 1 вересня 2023 року, сягнула уже 151,2 млрд. доларів США⁴¹¹. Одночасно, як наголошують аналітики, оцінка прямих збитків враховувала лише вартість знищеного або пошкодженого майна, сюди не включена інформація щодо так званих непрямих втрат, що проявляються у припиненні діяльності значної кількості суб'єктів господарювання, припиненні інвестиційної діяльності, скороченні робочих місць і споживчого попиту та багатьох інших втрат, які не менш важливі для економіки, ніж прямі збитки⁴¹².

Дійсно, проблематика відшкодування збитків, які завдані агресією РФ, викликає безліч питань ще з 2014 року, та постійно ускладнюючись, набула особливої гостроти у суспільстві в умовах повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Так, на сьогодні перед науковцями та практикуючими юристами на порядку денному стоїть надзвичайно складне завдання щодо пошуку правових механізмів відшкодування шкоди, що

⁴¹¹ Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, сягає \$151,2 млрд. — оцінка станом на 1 вересня 2023 року. URL.: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-vynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-standom-na-1-veresnya-2023-roku/>

⁴¹² Гнатів О. М. Напрацювання механізмів відшкодування шкоди, збитків, завданих внаслідок збройної агресії рф. Зміни у корпоративному законодавстві в період дії правового режиму воєнного стану в Україні. Збірник наукових праць за матеріалами XX Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня 2022 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2022. С. 49.

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

завдана як фізичним особам, так і українському бізнесу, що функціонує у різних організаційно-правових формах юридичних осіб корпоративного устрою.

Слід наголосити, що на сьогодні єдиного цілісного бачення щодо підходів у проблемі, що досліджується в межах цього параграфу монографії немає, у зв'язку з чим актуалізуються питання стосовно пошуку якісного правового інструментарію, за допомогою якого вдавалось би реалізовувати процедуру відшкодування шкоди юридичним особам. Вказана проблематика постає у площині як матеріального, так і процесуального законодавства та у багатьох випадках залежить від доказової бази щодо розміру шкоди, яка заподіяна, а також ряду інших аспектів, які ми послідовно розкриємо у межах цього параграфу монографії. Розпочнемо передусім із поетапної характеристики правових механізмів та підходів з приводу відшкодування шкоди, що завдана вітчизняним підприємницьким товариствам.

Світовій спільноті відомі два шляхи виплати компенсацій чи репарацій: примусовий, який застосовується до країни, що програла війну, та добровільний, шляхом утворення арбітражного органу у складі представників обох країн з метою розгляду позовів, що заявляються в індивідуальному порядку. Зважаючи на позицію РФ, розраховувати на добровільний порядок не доводиться, а тому потрібно акумулювати зусилля у пошуку примусового механізму компенсацій.

На сьогодні фахівці розглядають кілька моделей відшкодування шкоди:

1) за рішенням органів судової влади України та їх подальшим виконанням у зарубіжних юрисдикціях;

2) за рішенням міжнародних судових органів (ухвалення відповідних рішень Радою безпеки ООН та Міжнародним судом ООН; створення спеціального арбітражу з питань відшкодування шкоди, завданої Україні збройною агресією РФ⁴¹³).

Одночасно стягнення компенсації за рішенням міжнародних судових органів у централізованому форматі можливе у втіленні після визнаної РФ поразки у війні або ж за рахунок активів агресора, що знаходяться за межами РФ за умови, що інші країни погодяться на таке примусове стягнення шляхом проведення міжнародної конференції, зокрема, за участю тих країн, в юрисдикції яких знаходяться активи РФ. Вказана модель, як наголошується у літературі за вказаною тематикою, «є досить

⁴¹³Хоменко М. М. Відшкодування шкоди, завданої збройною агресією: пошук ефективної моделі. Реалізація та захист цивільних прав в умовах воєнного стану. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 14 жовт. 2022 р. / В. В. Цюра, В. О. Бажанов, Б. С. Щербина, Д. В. Кравчук та ін.; відп. ред. В. В. Цюра. К.: 2022. С. 184-187; Харитонова О. І., Харитонов С. О. Проблемні питання відшкодування збитків, завданих бізнесу воєнними діями. Зміни у корпоративному законодавстві в період дії правового режиму воєнного стану в Україні. Збірник наукових праць за матеріалами XX Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня 2022 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2022. С. 131-135.

реалістичною, звісно, з удосконаленням міжнародно-правового механізму реалізації стягнень. Крім того, уряд України затвердив порядок утворення та роботи централізованого реєстру шкоди і збитків, які були нанесені під час військових дій, що дозволяє стверджувати про рух України у напрямі централізованого механізму отримання компенсації шкоди, що завдана війною»⁴¹⁴.

У вказаному контексті варто також вказати, що слушною є думка щодо необхідності пошуку так званих гібридних юридичних відповідей, оскільки в теперішніх умовах найближчим часом отримати класичні воєнні репарації буде складно. Іншими словами, йде мова про застосування різних за своєю правовою природою шляхів: як міжнародно-правових, так і національно-правових через позови про відшкодування збитків, звернення до ЄСПЛ, арбітражів, – саме у такий спосіб вдасться якнайшвидше конфіскувати російські активи⁴¹⁵. З таким підходом, вважаємо, також є сенс поводитись, адже до кінця не відомо, який із механізмів буде найбільш дієвим, тому слід впроваджувати різні шляхи.

Особливо актуальності та висвітлення набуває проблематика щодо ухвалення відповідних рішень національними судами України та їх подальшого виконання в іноземних юрисдикціях, особливо у контексті юрисдикційного імунітету РФ та виконання рішень національних судів іноземними юрисдикціями⁴¹⁶.

Специфікою юридичного становища держави у міжнародних відносинах є наявність у неї імунітету, що базується на основоположному принципі міжнародного права «рівний над рівним не має влади і юрисдикції». Необхідною умовою дотримання цього принципу є взаємне визнання суверенітету країни, проте РФ заперечує суверенітет України, вчиняючи щодо неї повномасштабну війну. Вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а є порушенням зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави – України, що закріплено в Статуті ООН.

Як наголошується у літературі за досліджуваним напрямом, у рамках деліктних майнових відносин (завдання шкоди життю та здоров'ю

⁴¹⁴ Зайчук О. В. Механізм відшкодування військових збитків – деякі міжнародно-правові і національно-правові аспекти. Зміни у корпоративному законодавстві в період дії правового режиму воєнного стану в Україні. Збірник наукових праць за матеріалами XX Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня 2022 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2022. С. 61 – 63.

⁴¹⁵ Малиневський О. П. Конференція «Відшкодування шкоди заподіяної внаслідок війни» розпочала свою роботу в Києві 21 листопада 2023 року. Шляхи відшкодування та компенсації шкоди від агресивної війни: погляд юристів. URL: <https://pravo.ua/shliakhy-vidshkoduvannya-ta-kompensatsii-shkody-vid-ahresyvnoi-viiny-pohljad-iurystiv/>

⁴¹⁶ Бортнік О. Г., Степаненко Т. В. Особливості розгляду судових справ, пов'язаних із обмеженням юрисдикційного імунітету іноземної держави. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 130 – 136; Степаненко Т. В. Юрисдикційний імунітет держави: еволюція доктрини. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 55 – 71; Медведєва М. Юрисдикційні імунітети держав у контексті відшкодування Росією шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 1. С. 44 – 52.

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

фізичних осіб, а також майну фізичних та юридичних осіб), держава не може використовувати концепцію абсолютного імунітету. Збройна агресія РФ проти України та завдання шкоди життю та здоров'ю фізичних осіб, а також майну фізичних та юридичних осіб, не дозволяє агресору користуватися будь-яким державним юрисдикційним імунітетом внаслідок порушення нею не лише Європейської конвенції про імунітет держав 1972 р. та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власність 2004 р., але й основоположних принципів і норм міжнародного права, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Статуту ООН⁴¹⁷.

У світлі наведеного, слід звернутись до правового висновку, що сформований Верховним Судом, який повністю співзвучний із вищенаведеним. Так, характеризуючи правило щодо юрисдикційного імунітету держави слід наголосити, що до початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, Верховний Суд дотримувався правил щодо юрисдикційного імунітету РФ у справах за позовами українських громадян про відшкодування шкоди, завданої вторгненням, яке почалося у 2014 року. Проте в умовах війни 2022 року у Постанові Верховного Суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19 сформовано надзвичайно важливий правовий висновок. Сутність ідеї, що закладена у цьому висновку, полягає у тому, що «держава не має права посилатися на імунітет у справах, пов'язаних із завданням шкоди здоров'ю чи життю, якщо така шкода повністю або частково завдана на території держави суду, та якщо особа, яка завдала шкоду, у цей час знаходилась на території держави суду».

Попри архіважливість для України вказаного висновку Верховного Суду, науковці уже аналізують подібні прецеденти з позицій судової практики Міжнародного Суду ООН, а також рішень ЄСПЛ, що свідчить про відсутність наразі факту визнання обмеження імунітету іноземної держави у разі серйозного порушення нею прав людини і вчинення міжнародного злочину у державі суду. Одночасно значною є й кількість окремих думок, що викладені суддями, які брали участь у розгляді відповідних справ вказаних міжнародних судових інстанцій, а це вказує на наявність вагомих аргументів на користь протилежної позиції у цьому питанні. Основний акцент у них робиться на тому, що правило заборони торгтур та вчинення злочинів проти людяності належить до правил *jus cogens*, які в ієрархії норм права стоять вище будь-якої норми міжнародного права, вони захищають публічний порядок як базову цінність міжнародної спільноти. Як наслідок, будь-яка норма міжнародного права, яка суперечить *jus cogens*, є нікчемною, тобто не породжує правових наслідків. Закріплені у національному законодавстві правила про імунітет держави потрібно тлумачити відповідно до та у світлі

⁴¹⁷ Жорнокуй Ю. М. Обмеження юрисдикційного імунітету РФ щодо шкоди, завданої фізичним та юридичним особам в Україні внаслідок збройної агресії. Нове українське право. 2023. Вип. 5. С. 17 – 18.

Ольга ЗОЗУЛЯК. Відшкодування шкоди,

завданої підприємницьким товариствам воєнними діями

правил *jus cogens*. Правова природа цих імперативних норм, які забороняють міжнародні злочини надає національним судам універсальну юрисдикцію у справах, які з них випливають, як у кримінальному, так і у цивільному процесі. Крім того, ці норми, враховуючи їхнє високе місце в ієрархії норм права, мають пріоритет над нормами звичаєвого і договірною права⁴¹⁸.

Отже, у науковій літературі стосовно цього рішення робиться слушний висновок про те, що Верховний Суд насправді використав не територіальний деліктний виняток, а «права людини / *jus cogens* – виняток»⁴¹⁹, з чим однозначно погоджуємось.

При застосуванні вказаного правового механізму потрібно удосконалити національне законодавство. Основні напрями удосконалення уже винесені на публічне обговорення суддями Верховного Суду. Так, зокрема, в одній із своїх доповідей суддя Верховного Суду С. Погрібний наголошує, що з метою створення умов для вирішення такої категорії спорів, слід невідкладно усунути існуючі прогалини чинного законодавства, зокрема щодо:

1) запровадження у ЦПК України та інших процесуальних кодексах загальних правил про розгляд судових справ у порядку заочного провадження з обов'язковим призначенням в окремих категоріях таких спорів (зокрема, й у разі подання позову до країни-агресора) за рішенням суду адвоката відсутньої сторони відповідача;

2) невідкладного схвалення Верховною Радою України Закону «Про обмеження юрисдикційного імунітету іноземної країни – країни-агресора у спорах із громадянами України, українськими юридичними особами»;

3) визначення і запровадження дієвого механізму сповіщення сторони відповідача – країни-агресора у такій категорії спорів;

4) в окремому законодавчому акті має бути передбачено не тільки представництво інтересів відповідача, а й надання коштів позивачу на сповіщення відповідача, переклад матеріалів позову тощо⁴²⁰.

Особливо гостро також постає питання визначення відповідачів у позовах про стягнення збитків, які завдані РФ. Загалом, якщо виходити із

⁴¹⁸ Майданик Р. А. Деліктна відповідальність за шкоду, завдану державою-агресором: актуальні питання. Реалізація та захист цивільних прав в умовах воєнного стану. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 14 жовт. 2022 р. / В. В. Цюра, В. О. Бажанов, Б. С. Щербина, Д. В. Кравчук та ін.; відп. ред. В. В. Цюра. К.: 2022. С. 103 – 104.

⁴¹⁹ Харитонов О. І., Харитонов Є. О. Проблемні питання відшкодування збитків, завданих бізнесу воєнними діями. Зміни у корпоративному законодавстві в період дії правового режиму воєнного стану в Україні. Збірник наукових праць за матеріалами ХХ Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня 2022 року, м. Івано-Франківськ) / НДП приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2022. С. 131 – 135; Майданик Р. А. Деліктна відповідальність за шкоду, завдану державою-агресором: актуальні питання. Реалізація та захист цивільних прав в умовах воєнного стану. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 14 жовт. 2022 р. / В. В. Цюра, В. О. Бажанов, Б. С. Щербина, Д. В. Кравчук та ін.; відп. ред. В. В. Цюра. К.: 2022. С. 100 – 104.

⁴²⁰ Погрібний С. Конференція «Відшкодування шкоди заподіяної внаслідок війни» (Київ, 21 листопада 2023 року). Шляхи відшкодування та компенсації шкоди від агресивної війни: погляд юристів. URL: <https://pravo.ua/shliakhy-vidshkoduvannia-ta-kompensatsii-shkody-vid-ahresyvnoi-viyni-pohliad-iryystiv/>

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

практики ЄСПЛ, то відповідачем виступає держава – у даному випадку РФ. Проте при розгляді справ про відшкодування РФ збитків українському бізнесу у межах національного правосуддя постає актуальне питання щодо визначення представника відповідача. За період повномасштабного вторгнення науковці та практики наполягають на розширенні переліку суб'єктів, які можуть бути представниками відповідача у цій категорії спорів, що є цілком зрозумілим.

Попри обрання правильних для України алгоритмів щодо розгляду вказаної категорії спорів у межах національної судової системи, залишається відкритим складне питання щодо примусового виконання рішень українських судів про стягнення відшкодування з країни-агресора.

Вирішення вказаного питання вбачається у кількох перспективних шляхах:

1) визнання рішення українського суду через процедуру визнання та допуску до його примусового виконання в іноземній країні, де знаходиться майно країни-агресора або юридичних та фізичних осіб, що беруть участь у фінансуванні війни на боці РФ;

2) використання Міжнародного реєстру збитків, що завдані агресією РФ проти України (у даному разі рішення українського суду розглядатиметься як один із доказів заподіяння шкоди та її розміру та оцінки комісією з відшкодування цих обставин самостійно);

3) виконання рішень суду в Україні, застосовуючи загальні процедури примусового виконання всередині країни в межах об'єднаного виконавчого провадження Міністерством юстиції України⁴²¹.

Окремо необхідно зазначити і про наявні судові прецеденти, за якими РФ було притягнуто до відповідальності в межах українського судочинства, кількість яких стрімко зростає. Так, зокрема, серед нещодавніх таких рішень варто назвати Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 25 жовтня 2022 року у справі № 369/3112/22 за позовом ТОВ «Аметрін ФК» до РФ про відшкодування завданої майнової шкоди у зв'язку зі збройною агресією, що призвело до порушення права власності на майно через його знищення. У межах зазначеної справи суд з'ясував, що в результаті прямого влучання артилерійського набою або бомби чи снаряду в орендоване «Аметрін ФК» складське приміщення виникла сильна пожежа на значній площі будівлі, чим було зруйновано орендований ТОВ склад і знищено товар й основні засоби підприємства, у зв'язку з чим товариству було завдано істотної матеріальної шкоди, яку повинна відшкодувати РФ. Суд ухвалив рішення стягнути з РФ на користь ТОВ «Аметрін ФК» майнову шкоду – збитки за знищений товар та відшкодування упущеної вигоди⁴²². Рішенням

⁴²¹ Погрібний С. Конференція «Відшкодування шкоди заподіяної внаслідок війни» (Київ, 21 листопада 2023 року). Шляхи відшкодування та компенсації шкоди від агресивної війни: погляд юристів. URL: <https://pravo.ua/shliakhy-vidshkoduvannia-ta-kompensatsii-shkody-vid-ahresyvnoi-viiny-pohliad-iurystiv/>

⁴²² Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 25. 10. 2022 р., справа № 369/3112/22 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/107002218> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

Ольга ЗОЗУЛЯК. Відшкодування шкоди.

завданій підприємницьким товариствам воєнними діями

господарського суду міста Києва від 05 липня 2023 року у справі № 910/6598/23 було задоволено позов українського підприємства до РФ про стягнення збитків у сумі 2 386 402 грн., оскільки у результаті збройної агресії РФ позивач втратив власне майно, а саме залізничні вантажні вагони, які він здавав в оренду. Оцінюючи розмір збитків, позивач зазначив вартість вагонів та суму неотриманої орендної плати⁴²³.

Загалом, як вбачається із наведених тут прикладів судової практики та багатьох інших, огляд яких робиться практикуючими юристами⁴²⁴, суди виходять із підходу щодо розуміння збитків як реальних збитків та упущеної вигоди, якщо такі завдані, що є абсолютно правильним та відповідає напрацюванням доктрини цивільного права, положенням ЦК України, а також підходам, що відображені на рівні підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України щодо відшкодування шкоди, що завдана агресією РФ.

У досліджуваному тут контексті надзвичайно важливо навести правовий висновок Верховного Суду у справі № 233/2082/21 від 25 січня 2023 року, у якій позивачка звернулася до суду з позовом до держави Україна в особі Кабінету Міністрів України, Державної казначейської служби України про відшкодування шкоди. Верховний Суд у вказаній Постанові погодився із висновками судів попередніх інстанцій про відсутність підстав для задоволення позову, адже шкода про відшкодування якої заявлено у позові та виконання державою Україна своїх обов'язків щодо гарантування прав і свобод громадян не перебувають у причинно-наслідковому зв'язку. Зазначено, що відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації Росією окремих територій Української держави, юридичним особам та фізичним особам у повному обсязі покладається на РФ, як державу, що здійснює окупацію, а держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню матеріальної та моральної шкоди.

Отже, Верховний Суд у наведеній вище справі дійшов висновку про те, що за завдання моральних і матеріальних збитків не може бути відповідальною Україна, оскільки позивач постраждав від дій РФ, крім того у вказаній справі не надано доказів того, що держава Україна могла вжити, але не вжила заходів, які б усунули ризик загибелі близьких та втрати майна позивачки на тимчасово окупованій території⁴²⁵. Із аргументацією, що наведена в межах цієї Постанови погоджуємось повністю.

Крім піднятих проблем, особливо гостро стоять питання щодо розуміння складу збитків, що завдані РФ підприємницьким юридичним

⁴²³ Рішення господарського суду міста Києва від 05. 07. 2023 р., справа № 910/6598/23. URL: <https://ki.arbitr.gov.ua/sud5011/pres-centr/44/1448356/> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

⁴²⁴ Кузнецов О. Відшкодування збитків, завданих воєнними діями РФ у національних судах: огляд актуальної судової практики. URL: <https://pravo.ua/vidshkoduvannya-zbitkiv-zavdanykh-voenniymy-diyamy-rf-v-natsionalnykh-sudakh-ohliad-aktualnoi-sudovoi-praktyky/> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

⁴²⁵ Постанова Верховного Суду від 25. 01. 2023 р., справа № 233/2082/21. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C025070>

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

особам, а також методики, за якою відбувається їх оцінка, а тому вказані питання перебувають в центрі прискіпливої уваги юристів⁴²⁶.

У рішеннях українських судів відшкодування шкоди здійснюється відповідно до ч. 2 ст. 1166 ЦК України, де вказується, що шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Іншими словами, відшкодування збитків, що завдані у зв'язку із збройною агресією РФ, здійснюється на основі характеристики деліктних правовідносин, що складаються, та аналізу складу цивільного деліктного правопорушення. При характеристиці елементів складу деліктного правопорушення впливає, що основна проблема тут лежить у площині правильного визначення збитків, що завдані юридичним особам, адже щодо такого елемента як причинно-наслідковий зв'язок між негативними наслідками у вигляді збитків та неправомірними незаконними діями РФ, то труднощів звісно не виникає.

На початку повномасштабного вторгнення існувала проблема щодо відсутності нормативного регулювання особливостей відшкодування збитків та їх оцінки, проте завдяки активній законопроектній роботі на сьогодні механізм відшкодування шкоди, що завдана фізичним та юридичним особам, певним чином має своє вирішення, хоча питання залишається досить складним та у багатьох правових аспектах є відкритим. Так, на сьогодні чинною є Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», відповідно до якого під збитками розуміється вартість втраченого, пошкодженого та (або) знищеного майна, що зазнало руйнівного впливу внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, ракетно-бомбових ударів в ході збройної агресії Російської Федерації, а також розмір витрат, необхідний для відновлення порушеного права (реальні збитки); та/або розмір доходу, який постраждалий міг би одержати за умови відсутності збройної агресії Російської Федерації (упущена вигода)⁴²⁷. Видається, що широкий підхід, який закладений в урядовому документі, абсолютно об'єктивно відображає аргументи як теоретиків, так і практикуючих юристів щодо розуміння складу завданих збитків.

Основою оцінки збитків виступає Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від

⁴²⁶ Відшкодування збитків, заподіяних воєнною агресією рф. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IRI4KeFDvPA>; Кузнецов О. Відшкодування збитків, завданих воєнними діями: який механізм компенсації видається найбільш вірогідним? URL: <https://pravo.ua/vidshkoduvannia-zbytkiv-zavdanykh-voennyomy-diiamy-iakyy-mekhanizm-kompensatsii-vbachaietsia-naibilsh-virohidnym/> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

⁴²⁷ Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20. 03. 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

Ольга ЗОЗУЛЯК. Відшкодування шкоди.

завданої підприємницьким товариствам воєнними діями

неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності⁴²⁸. Вказана Методика є обов'язковою у застосуванні під час визначення розміру реальних збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям, іншим суб'єктам господарювання всіх форм власності внаслідок втрати, руйнування або пошкодження їх майна у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, оцінки упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності зазначеними суб'єктами господарювання, а також оцінки потреб у відновленні майна суб'єктів господарювання.

При цьому, як вказується у самій Методиці, механізми оцінки реальних збитків, упущеної вигоди та оцінки потреб у відновленні розроблено на підставі національних та міжнародних стандартів оцінки, а також керівних принципів Світового банку щодо оцінки збитків та інших матеріалів, що розроблені організаціями, визнаними у світовому співтоваристві. Втім як покаже себе на практиці вказаний документ буде зрозуміло у найближчому майбутньому.

Актуальним у контексті звернення до Російської Федерації із позовними вимогами виступає питання щодо розширення предмета стягнення. Йде мова про те, що відповідні стягнення повинні бути пов'язані не тільки із грошовими коштами, а й корпоративними правами, що виникають з участі у підприємницьких юридичних особах, рухомим і нерухомих майном та іншими активами, на які можна звернути стягнення. Вказане розширення активів, на які може бути звернення стягнення, спрямоване на максимальне задоволення прав суб'єктів підприємництва на справедливую компенсацію втрат, які були завдані російською агресією українському бізнесу.

В Україні створене та функціонує також Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів⁴²⁹, яке працює над затвердженням нових правил реалізації арештованих активів, що відповідають європейським нормам, обговорюють шляхи вирішення проблеми визначення кінцевого бенефіціара та управління санкційним майном.

На сьогодні в Україні існує також законопроект та закон щодо застосування механізму компенсаційних виплат за моральну та матеріальну шкоду фізичним і юридичним особам державою шляхом створення спеціальних національних фондів. Вони передбачають, що Україна має сприяти відшкодуванню державою-агресором шкоди

⁴²⁸ Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності, затверджена Наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18. 10. 2022 р. № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#n119> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

⁴²⁹ Офіційний сайт Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів URL: <https://arma.gov.ua/> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах

правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

потерпілим особам у повному обсязі у національних та міжнародних судах⁴³⁰, а отримувач компенсації здійснює відступлення Україні права вимоги до РФ натомість⁴³¹.

Можливо, Урядом України буде розроблено також механізм відшкодування певних збитків за рахунок майна резидентів РФ у межах дії Закону України 2116-IX від 3 березня 2022 року «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»⁴³².

Є певні позитивні результати і в контексті створення міжнародного механізму відшкодування шкоди у співпраці з Україною. Так, на рівні Генеральної асамблеї ООН в листопаді 2022 року прийнято резолюцію про правовий захист у зв'язку з агресією проти України, а у травні 2023 року Рада Європи прийняла резолюцію про створення Міжнародного реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України. Як наголошують фахівці, має місце також механізм персональних санкцій, а посилення санкційного тиску відбувається через перелік Європейських злочинів «ухиленням від санкцій», що дозволить, не порушуючи фундаментальні права людини, унеможливити використання резидентами РФ активів у шкоду національним інтересам; «заморозити» активи в рамках існуючого режиму санкцій з метою недопущення їх виведення за межі країни; у випадку порушення режиму вилучити їх, застосувавши законні методи на підставі завідомо протиправної винної дії; використати заморожені активи в рамках тимчасового режиму; вилучити активи в судовому порядку, передбаченому Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод⁴³³.

Сьогодні ж український бізнес повинен надалі фіксувати шкоду, адже відповідна доказова база становитиме основу для майбутніх механізмів відшкодування як в українських, так і в міжнародних інстанціях. Зокрема, серед таких рекомендацій фахівці вказують на необхідність збереження правовстановчих документів та первинної документації; забезпечення фото- та відеофіксування завданих збитків у вигляді пошкодження майна з відповідним датуванням заподіяної шкоди та завданих збитків; отримання

⁴³⁰ Про відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації: проект Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji07427a?an=2> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

⁴³¹ Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23. 02. 2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

⁴³² Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03. 03. 2022 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

⁴³³ Ярошенко М.В., Бондаренко С. І. Стабільність інституту власності та вилучення активів і корпоративних прав російських компаній: правове регулювання в Україні та досвід країн ЄС. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2022. Випуск 74: частина 1. С. 158 – 165.

Ольга ЗОЗУЛЯК. Відшкодування шкоди.

завданої підприємницьким товариствам воєнними діями

офіційних документів на підтвердження пошкодження чи руйнування майна у відповідних інстанціях; отримання додаткових доказів за можливості; проведення оцінки розміру завданої шкоди (збитків), зокрема із залученням експертів; отримання будь-яких документів, що стосуються вчинених дій для ліквідації наслідків завданої шкоди, які підтверджують наявність збитків для відновлення втраченого / пошкодженого майна⁴³⁴.

Підсумовуючи усе вищенаведене, слід наголосити на потребі перегляду існуючих та напрацюванні нових підходів щодо відшкодування шкоди, завданої агресією РФ підприємницьким товариствам, зокрема щодо:

- подальших напрацювань та реальних законодавчих кроків в частині обмеження юрисдикційного імунітету держави, визнаної міжнародною спільнотою агресором;

- удосконалення моделі відшкодування шкоди за рішенням органів судової влади України та їх подальшим виконанням у зарубіжних юрисдикціях відповідно;

- удосконалення правового механізму відшкодування шкоди за рішенням міжнародних судових органів (ухвалення відповідних рішень Радою безпеки ООН та Міжнародним судом ООН; створення спеціального арбітражу з питань відшкодування шкоди, завданої Україні збройною агресією РФ);

- відшкодування збитків на основі принципу їх повного відшкодування як реальних збитків, упущеної вигоди, а також матеріальної компенсації моральної шкоди як фізичним особам, так і бізнесу;

- систематична робота на національному та міжнародному рівнях щодо розширення переліку активів РФ, на які можна звернути стягнення, вирішення питання щодо визначення кінцевого бенефіціара та управління санкційним майном.

⁴³⁴ Зварун Б. Компенсація шкоди, у зв'язку з воєнними діями в господарських і цивільних правовідносинах. URL: <https://sdm-partners.com/novyny/statti/compensation-for-damage-in-connection-with-military-actions/> (дата звернення: 10. 10. 2023 р.)

ВИСНОВКИ

В умовах євроінтеграції та стимулювання розвитку ринкової економіки Україною проведено ряд правових та економічних реформ, що позитивно вплинуло на функціонування українського бізнесу, удосконалення корпоративного управління у підприємницьких юридичних особах, в тому числі тих, у яких основним учасником є держава, і вихід на європейські ринки, а також на формування різних форм приватної власності і залучення іноземних інвестицій для реалізації бізнес-ідей у вигляді таких організаційно-правових форм, як акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю та інші. Виникли аргументовані запити на продовження удосконалення чинного законодавства, зокрема напрацювання щодо рекодифікації Цивільного кодексу України, подальше удосконалення спеціальних законів, що регулюють правовий статус підприємницьких товариств, в тому числі у яких учасником є держава, а також розробка законодавства щодо цифровізації підприємництва та інших напрямків суспільного життя, що стало основним маятником для всіх країн Європейського Союзу для застосування нових прийомів та способів ведення бізнесу.

Втім запровадження карантину, пов'язаного з поширенням пандемії COVID-19, зумовило активну реакцію правотворчих органів, серед іншого, йде мова про закони Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України та рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, якими створювалися сприятливі умови для надання гарантій ведення та захисту малого і середнього бізнесу (фізичних осіб – підприємців, товариств з обмеженою відповідальністю, приватних підприємств тощо), а також для ефективного корпоративного управління акціонерних компаній, як представників стратегічної ланки, що приносить дохід у бюджет держави, залучає інвестиції, отримує прибутки та підтримує соціально незахищені верстви громадянського суспільства шляхом сплати податків та зборів. Окрім того, 24 лютого 2022 року було прийнято Указ Президента України «Про введення воєнного стану», що зумовлено військовою агресією Російської Федерації проти України, що зумовило зміни законодавчого регулювання корпоративних відносин, які спрямовувалися одночасно і на запровадження європейських стандартів у вітчизняне правове поле, і на адаптацію та подолання негативних наслідків у економічному просторі в умовах правового режиму воєнного стану.

Для початку варто звернути увагу на глобальні зміни, що відбулися у корпоративному законодавстві України, пов'язані з євроінтеграційними процесами, що спрямовують до подальшого зближення з корпоративними нормами, правилами, директивами та рекомендаціями найкращих

Висновки

європейських правил і засад. Йде мова про прийняття нового Закону України «Про акціонерні товариства», у зв'язку з чим втратив чинність Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року. Новий Закон прийнято з метою удосконалення механізму функціонування акціонерних товариств з урахуванням тих змін, що мали місце у законі, що втратив чинність, та нових моделей, що формують право вибору системи корпоративного управління у акціонерних товариствах. Прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» зумовило нововведення й щодо діяльності товариств з обмеженою відповідальністю, а саме внесено зміни до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» у частині закріплення можливості ведення обліку часток в обліковій системі, що ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів на підставі договору з товариством, у порядку, встановленому Комісією.

Однак з введенням правового режиму воєнного стану на території України відбулося й ряд змін, пов'язаних з діяльністю у різних сферах в умовах воєнного стану. Не виключенням є й юридичні особи, що перебувають у цивільному обороті. У зв'язку з цим до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» було внесено зміни, що діють на період воєнного стану, та відображені у ст. 11⁻² вказаного законодавчого акта, згідно яких суб'єкт управління зобов'язаний здійснювати моніторинг наявних або потенційних загроз національній безпеці України та у випадку їх виявлення вживати заходів для нейтралізації їх впливу на діяльність підприємства або товариства. Разом з тим, незважаючи на воєнний стан в країні, здійснюється ряд дій, спрямованих на підтримку та розвиток бізнесу, а саме Міністерство цифрової трансформації України забезпечило участь України у програмах ЄС щодо цифрового співробітництва, зокрема у Програмі ЄС «Цифрова Європа», а Кабінет Міністрів України затвердив Порядки надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу.

Окрім того, ще з початку поширення пандемії одним з основних завдань НКЦПФР була розробка і впровадження такої моделі взаємодії акціонерних товариств та їх акціонерів, за якої корпоративні права останніх могли бути реалізовані без порушення при цьому встановлених карантинних вимог та правил. Рішенням НКЦПФР від 16 квітня 2020 року було затверджено Тимчасовий порядок скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів та загальних зборів учасників корпоративного інвестиційного фонду. Цей Тимчасовий порядок встановлював процедуру скликання та дистанційного проведення загальних зборів акціонерів і міг бути застосований до річних загальних зборів акціонерів за результатами 2019 фінансового року, а також до позачергових загальних зборів у разі їх скликання.

Після введення на території України воєнного стану знову постало питання проведення річних загальних зборів акціонерів тепер вже за

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

результатами 2021 року. З огляду на безпекову ситуацію та масові міграційні процеси, проведення очних загальних зборів видавалося майже неможливим, адже згідно з вимогами ч. 3 ст. 35 Закону України «Про АТ» такі збори мали проводитися в межах населеного пункту за місцезнаходженням товариства. Відтак 16 березня 2022 року Тимчасовий порядок було доповнено новим розділом XXII, який регламентував особливості проведення загальних зборів акціонерів в період воєнного стану

Варто зазначити, що у 2022 році було прийнято низку нових рішень НКЦПФР щодо організації та проведення загальних зборів акціонерів в умовах воєнного стану, в яких відповідні вимоги щодо підписання документів акціонерами було змінено. Було враховано проблемність підписання документів за допомогою кваліфікованого електронного підпису акціонерами, що є іноземними особами, та дозволено їх подання у паперовій формі. У такому разі підпис акціонера (представника акціонера) на документі засвідчувався за його вибором або нотаріально або депозитарною установою, що обслуговує рахунок в цінних паперах такого акціонера, на якому обліковуються належні акціонеру акції товариства.

Воєнний стан, як і надзвичайні обставини, пов'язані з поширенням коронавірусної інфекції, безумовно, вплинули на фінансові показники діяльності акціонерних товариств. Відтак, важливим є питання реалізації акціонерами їх права на дивіденди, як частину чистого прибутку акціонерного товариства. Право акціонера-власника простих акцій на дивіденди поставлене в чітку залежність від прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів. Зважаючи на проблемність, а подекуди й цілковиту неможливість скликання та проведення річних загальних зборів у 2022-2023 роках, відсутність чи недостатність чистого прибутку товариства, тощо, рішення про виплату дивідендів акціонерам-власникам простих акцій не приймалось, як результат – виплати не здійснювалися. Додаткові обмеження права на дивіденди у період дії воєнного стану закріплено також для окремих акціонерів, тісно пов'язаних з державою-агресором. Відповідний мораторій діятиме до прийняття та набрання чинності Законом України щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, але не більше одного місяця з дня припинення чи скасування воєнного стану.

Здійснюючи аналітику впливу воєнного стану на відносини, пов'язані із ТОВ, можливим є вести мову про кілька площин такого впливу. По-перше, йде мова про вплив означених факторів на діяльність ТОВ як суб'єкта підприємницької діяльності, який проявляється у потребі оперативної релокації місця знаходження адміністративного центру товариства чи його майнового комплексу, призначенні виконавчого

Висновки

директора чи правління товариства в силу відсутності можливості виконувати свої обов'язки попередньо призначеними особами, внесенні змін до установчих документів тощо. Означена площина впливу на ТОВ проявляється у прив'язці до реєстраційних дій, яких потребують вказані аспекти діяльності ТОВ. Безумовно, що тут на перший план виступає потреба забезпечення належного функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань з метою достовірності та належності відомостей, які зазначаються в ньому. З метою попередження численних порушень із реєстраційними діями держава вжила із запровадженням воєнного стану ряд заходів, обмежувальних за своєю природою. У цьому випадку маємо справу із тією ситуацією, коли держава, за рахунок посилення публічно-правових механізмів регулювання відносин, прагне, в кінцевому результаті, до посилення охорони та захисту прав та інтересів учасників правовідносин, попри те, що ці механізми обмежують їх же ж права.

Якщо окреслювати основні напрями впливу воєнного стану на здійснення учасниками товариств з обмеженою відповідальністю своїх прав, то можливим є виокремлення трьох векторів: 1) публічно-правові обмеження, запроваджені рядом постанов КМУ, спрямовані на обмеження, по суті, реєстраційних дій, які супроводжують ряд аспектів діяльності товариств з обмеженою відповідальністю; 2) прийняття спеціальних Законів, спрямованих на попередження рейдерських маніпуляцій із реєстрами, і внесення змін до діючих нормативних актів в силу їх прийняття; 3) активація існуючих перманентно у Законі України «Про ТОВ та ТДВ» правових механізмів, спрямованих на охорону та захист прав учасників товариств і на можливість реалізації ними прав в надзвичайних умовах (заочне голосування, опитування, вимога учасника встановити вимогу нотаріального засвідчення справжності власного підпису під час прийняття рішень з питань діяльності відповідного товариства та/або вимогу нотаріального посвідчення правочину, предметом якого є частка такого учасника у статутному (складеному) капіталі відповідного товариства тощо.

НОТАТКИ

Висновки

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Висновки

Здійснення і захист корпоративних прав в умовах
правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні

Висновки

Наукове видання

**ЗДІЙСНЕННЯ І ЗАХИСТ
КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ
В УМОВАХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ
СИТУАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Монографія

За редакції професора В. А. Васильєвої

Підписано до друку 01.11.2023 Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 17, 7 Тираж 300 прим. Зам. № 23-009

Видавець: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, вул. Павла Загребельного, 23-а, м. Київ, 01042

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції, серія ДК № 4758 від 07.08.2014 року.

ISBN 978-617-8084-22-6